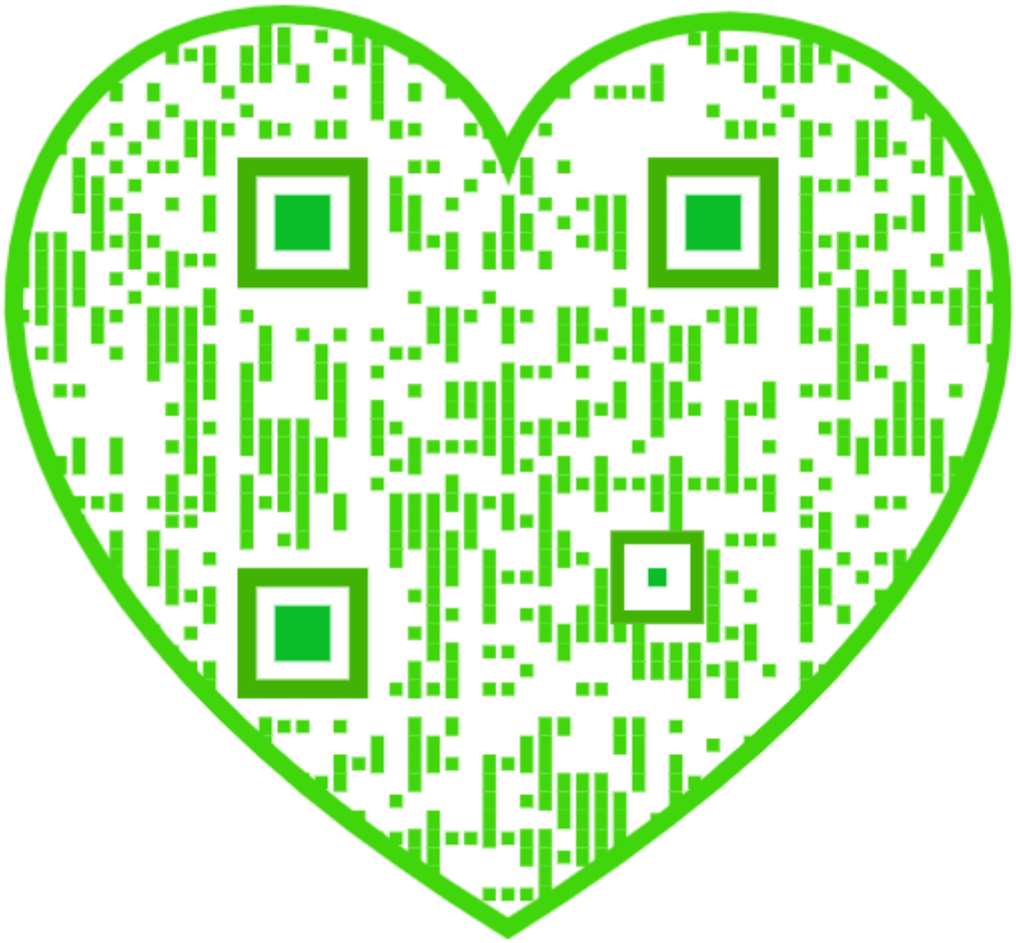

De Katholiek.

ZEVENTIENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, Pastoor te Maurik.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond
J. BRINKMAN, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. FEYE, S. Theol. et SS. Can. Dr. Professor te Leuven.
J. T. JORNA, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINTS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, Pastoor te Weesp.
G. A. OORTMANS, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
A. J. PLUYM, Regent van het Seminarie te Voorhout.
J. H. SMITS, ✲ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Patoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Sem. te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, ✲ President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

INHOUD VAN HET ZEVENTIENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz.

Het jubeljaar 1850 1

De behandeling van de belangen der Nederlandsche Katholieken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal 24

Prof. M. Verhoeven. (Nekrologie) 40

De S. Pieterspenning 69

Het nieuwe te Berlijn uitgegeven Tijdschrift voor christelijke wetenschap en christelijk leven. 87

De souvereiniteit des volks. Derde politische bijdrage van Mr. C. M. Opzoomer 133, 197, 279

Het Protestantisme in Italië. 156

Nederlandsche Litteratuur. — Brieven van T. A. aan zijn studievriend den WelEd. heer A. K., thans Med. Dr. te R. Vijfde brief 222

Terugkeer van Pius IX, in de Hoofdstad der Christenheid. . . 265

Nederlandsche Literatuur. — Een beeld der toekomst. . . . 299

De buitengewone Vergadering van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk. 323

De Aartsbisschop van Turijn 337
De Hoogwaardige heer J. B. Malou en de schrijver van het boek der navolging van Christus. 355
Zedekundige Godgeleerdheid. 378

VERSCHEIDENHEDEN.

Het uitstapje van Ds. Beets naar Londen 47
Eene resolutie van de Staten van Holland. 67
Vrome wensch 68
De Protestantsche Maatschappij «tot bevordering van welstand» 100
Het oordeel van Mr. C. M. van der Kemp over de «afschaffingsvereeniging» 118
Iets over de tractementen der Protestantsche geestelijkheid te Geneve 125
De Irvingianen 127
Preeken van den H. Geest 130
Bekeering in Engeland. 134
De Protestantsche «Commissie van beveiliging» te Rotterdam . 174
Baptist Noël. (Eene bijdrage tot de brieven van Ds. Beets) . . 177
De Watersnood. Lied om een aalmoes, door D. Dorbeck. . . 186
Kerk en School in de middeleeuwen 188
Woorden van Ds. Coquerel 193
Kantteekeningen op eene preek van Ds. Prins 248
De Bisschop van Exeter en Doctor Gorham. 261
Een booze vlaag van Ds. I. H. S. 389
Over den godsdienstigen toestand in Duitschland 392
Het oordeel van «Le Lien» over Diakonessen in het Protestantisme. 393
Ongelijk regt. 398
Plaatsvulling 400

LETTERLOOVER.

Litany 195

NOTA.

Bij het afdrukken, is in het XVII deel (aflevering voor Maart) eene misstelling ingeslopen, welke de lezer gelieve te verbeteren: blz. 171 behoorde voor blz. 170 geplaatst te zijn.

HET JUBELJAAR 1850.

We beleven een jubeljaar! Is er iemand, die niet aanstonds eene treurige tegenstelling ontwaart, tusschen de tijdsomstandigheden en hetgeen ons wordt uitgedrukt in een jubel? Naar wat aanleiding het vijftigste jaar aldus door de Israëliten genoemd zij (1), het woord jubel wekt bij ons gedachten op van orde, van blijdschap, van zegenrijken duur; en waar nu is orde op de wereld, waar blijdschap of tevredenheid, waar eenig bestand te erkennen? Heden bijzonder, nu weder vijftigmaal de aarde haren loop volbragt, en hare jaargetijden ordelijk gewisseld heeft, mogen we herhalen, wat na de laatste verwarringen reeds dikwerf is aangemerkt: dat, terwijl de mensch God durft beleedigen en bestrijden, de natuur steeds zijne wetten huldigt, en de hemelen zijne heerlijkheid blijven verkondigen. Ook dáár, zoo zeggen ons die er van weten, komen starren op en verdwijnen in den

(1) De afleiding is onzeker. Zie WINER, *Realwörterbuch.*

nacht; ook daár zijn *perturbatiën*. Verdient het echter dien naam? Is het niet juist het noodige, om onze gedachte naar nog hooger hemel door te laten, en om ons te waarschuwen, dat alle deze dingen zullen voorbijgaan?

Doch we willen niet declameren; de zedelijke wereld, het geringste leven is meer dan de starrenhemel; maar het treft ons toch, dat wij zoo aan de orde herinnerd worden te midden van de wanorde; het treft ons, dat het jubeljaar is ingevallen, terwijl hij, wien het bij uitstek toekomt dit tijdfeest te vieren, zich nog in ballingschap bevindt, en de plegtigheid niet zal kunnen verrigten welke ons herinnert, dat CHRISTUS onze ware zon is, CHRISTUS ons door die starren den weg geopend heeft, en den scheidsmuur doen vallen.

De Paus is in ballingschap en het jubeljaar is begonnen! O, het is te vergeven, zoo dit eenigen indruk op ons maakt. Een Protestant heeft voor PIUS gebeden, heeft gevoeld, dat dit lot van het hoofd der Kerk iets meer beteekende; hem zij eer en dank! En neen, we willen niets van het grandiose ontkennen, hetwelk er voor den heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN moest liggen in zulk eene daad; maar wat wij dan? Wij, die in PIUS den vader der Christenen, den wettigen opvolger van PETRUS eeren? Wij, die in hem CHRISTUS, onzen goddelijken Meester, van wien hij de stedehouder is, beminnen? Wat moeten wij gevoelen, nu wij zijne stem de eeuwen hoopten te hooren tellen en genade en blijdschap meenden te zullen hooren verkondigen, en — we die stem niet vernemen!

Bezinnen wij ons echter; herinneren we ons weder, wat we daar straks hebben aangestipt: dat niet deze aardsche zon, maar CHRISTUS de ware zon, het licht der wereld (JOAN. VIII, 12), de zon der regtvaardigheid is, die naar

de voorspelling van MALACHIAS (IV, 2) voor degenen die den naam des Heeren vreezen, is opgegaan; en van welke vroeger ISAIAS voorzegd heeft, dat ze voor eeuwig zal schitteren. «Niet meer ondergaan zal uwe zon en uwe maan «niet meer afnemen; want de Heer zal uw licht zijn in «eeuwigheid.» Is. LX, 20. Welaan, zien we nog dat licht? Zien we nog die zon haren overwinnenden loop voortzetten? Is CHRISTUS nog de Koning der koningen, die de geschiedenis beheerscht, en de wereld voortleidt naar haar oneindig doel? Wij hebben immers de oogen slechts op te heffen, om er ons van te overtuigen. Wat is zoo zigtbaar, wat onderscheidt ge zoo zeer, ziet ge bij de schromelijkste verwarringen zoo bijna alleen, als de groote stad der liefde, die er boven drijft, als de Katholieke Kerk, met den onsterfelijken PETRUS aan het hoofd. Zoekt ge eene orde, die aan dien grooten maatslag der planeten beantwoordt, die in beurtgezang met de hemelen den lof des Heeren verkondigt? Ziet, beschouwt, onderzoekt dan die Kerk; gij zult bevinden, dat zij de eenige is, die met dat wentelend firmament gelijkelijk voortgaat, die hare eeuwen kan tellen van Hem af die ze heeft geschapen; die daarom ook den winter aan zijne Geboorte, de lente aan zijne Verrijzenis, den zomer aan zijnen H. Geest, iederen Zondag aan zijne eer gewijd heeft, iederen dag van het jaar genoemd heeft met Hem dierbare namen, en den starrenhemel als gedwongen heeft den Verlosser te bezingen. Ja, zij vertoont ons dat licht van CHRISTUS, zij is de zedelijke aarde, die Hem tot zonnegordel heeft, en ons, eeuw in eeuw uit, de twaalf werken van den overwinnenden God verkondigt.

Hebben dan onze oogen het niet gezien, hoe vol liefde de geheele Kerk deelde in het lot van het in zijn geloof bedreigde *Spanje?* Op de stem van den algemeenen vader

vereenigden zich de Katholieke volken in het gebed voor hun ongelukkig broedervolk. Welk een schouwspel! Later zagen wij ze, van hem aangemoedigd, hunne milde aalmoezen toezenden aan het van rampen geteisterde, het om zijn geloof zoo wreedaardiglijk verdrukte, maar toch altijd Katholieke *Ierland*. En toen die Paus zelf in ballingschap ging, wat gebeurt? Zie dat arme *Ierland* geeft het voorbeeld, en om strijd bieden hem straks de Katholieken hunne ondersteuning aan; zij snellen naar hunne kerken, en bidden nog heden dag aan dag voor den eenigen vader, die hen baart in JESUS CHRISTUS! Is dit het teeken niet? Is dit niet de liefde en haar zigtbaar wordend geheim? Hoe toepasselijk zijn daarop de woorden van LEO XII, toen hij, bij het laatste jubilé, dat geheim in den aflaat verkondigde. «Thans moeten wij die overvloedige rijkdommen van Gods «goedertierenheid vermelden, door welke JESUS CHRISTUS, «ons voorkomend met zijne zoetste zegeningen, gewild «heeft, dat de oneindige kracht zijner verdiensten zich «over alle leden van zijn geheimzinnig ligchaam zoude «verspreiden, op zoodanige wijze, dat zij elkander te hulp «komen door hunne wederkeerige medewerking en door de «heilrijke gemeenschap der geestelijke goederen, ontstaand «uit de eenheid des geloofs, die door de liefde werkt.» Mogt dan nu PIUS IX, zoo min als voor vijftig jaren PIUS VII, het jubel aan de Kerk verkondigen, toch zien wij, dat met der daad de leden het hoofd en het hoofd de leden en allen elkander helpen, dat de eenheid des geloofs werkzaam is door de liefde, dat steeds de waarheid van CHRISTUS leeft en regeert over de wereld, en de Kerk kan zeggen: de tijd die er omgaat is *mijn* tijd, is gekocht en geheiligd door het dierbaar bloed mijns Verlossers!

Er zijn er, wij weten het, die ontkennen, dat de Kerk

aan het hoofd der geschiedenis is gebleven; en spraken zij de waarheid, dan zeker zou die Kerk niet meer kunnen zeggen: de tijd is *mijn* tijd, en geen Paus het tijdfeest meer behooren te vieren. O! wij hebben slechts te wijzen op die levende eenheid en hare omvattende werking. Hoe! is dat geene kracht? Is dat niet de hoogste geschiedenis? Kan deze dan slechts met bloed geschreven worden, en zijn de daden der liefde dan niet de grootste? Waar de eenheid is, daar is de wet, en waar de liefde heerscht, daar is het gebied en de overwinning. Zij immers is sterker dan de dood, en wat voor den heidenschen wijze (1) slechts een nevelachtig ideaal was: dat een staat wiens burgers elkander beminnen alles overwinnen moet: het is voor ons een openbaar, een duidelijk feit, eene wereldgeschiedenis. Welke gemeenschap, welk communisme, meent men, zal het winnen: dat door den Paus verkondigd wordt, of dat van PIERRE LEROUX en CABET? Waar dan streeft de wereld, zelfs door hare afwijkingen, heen: naar de eenheid of naar de *an-archie?* Dat wij zulke vergelijkingen durven maken moet zijne verschooning daarin vinden, dat wij eene waarheid, eene diepe waarheid wenschen te doen gevoelen. Het is deze, dat er voor de Christelijke wereld op den duur geen middenweg mogelijk is. De aanbidding van het kwaad, welke in alle afgoderijen duidelijk gevonden wordt, en slechts onder andere vormen de innige natuur is der ketterijen, zij moet nog gevolgelijker zich ontwikkelen in de valsche philosophie der Christelijke eeuw. Er is voor haar geene keuze dan tusschen het geheim en de absurditeit, tusschen de dienst van CHRISTUS en de dienst van Satan,

(1) PLATO in zijn Symposion.

tusschen de eenheid zijner Kerk en de razende wanorde der hel. Maar zij kan het laatste niet kiezen, en moet noodzakelijk terug, zoodra ze dien afgrond voor hare voeten ziet opengaan. Een PROUDHON is eindelijk gekomen, en heeft gezegd: de tijd behoort niet meer aan het Katholicisme, hij behoort aan mij: en daar doet reeds *Frankrijk* eenige schreden terug. Hetzelfde zal zich sterker en algemeener herhalen. *Le Catholicisme s'en va!* is reeds meermaal gezegd en geschreven, en wij treurden als wij het lazen; maar thans heeft PROUDHON het geroepen, en nu, nu mogen wij onze hoofden omhoog heffen, want het is een bewijs, dat het oordeel van dit tijdperk nabij is.

Hoe onze eeuw nog steeds Christelijke eeuw is, hoe de Kerk onophoudelijk werkt in den tijd, en de wereld doet voortgaan, is zeker van sommige zijden niet duidelijk. Op de vraag: waarom men den zang der planeten niet hoorde, gaf de mystieke wijze het zoo bekende antwoord: omdat gij dien onophoudelijk hoort. Hetzelfde kan tot zekere hoogte gezegd worden van de werkingen der Kerk, niet alleen omdat het hoogere sferen zijn, en zij zich in geheim verliezen, maar omdat die werkingen onophoudelijk en hoogst ordelijk plaats hebben. Wat met de innige natuur overeenkomt, wat waarlijk *wet, grondwet* is wordt niet opgemerkt, maar gevonden van die het zoeken. De kunst is meer dan natuur, daarom verbergt de ware kunst zich nog meer, en de onwetende of gevoellooze gaat voorbij. Hoe waar zal het dan zijn van den goddelijken Demiurg, van de Wijsheid die speelt in het heelal! En als JOB, na u door alle elementen te hebben heen gevoerd, na u te hebben toegeroepen, dat noch de mensch, noch de afgrond, noch de hel, noch de dood de Wijsheid kennen, eindelijk het orakel spreekt: «de

vreeze des Heeren ziedaar de Wijsheid! » is het dan niet voor velen eene teleurstelling, en de Wijsheid die hij verkondigt, niet nog eene verborgenheid voor de Rationalisten? Echter het heeft zijne andere zijde. Wie zien wil, hij ziet; wie een kind van den dag is, hij komt tot het licht en juicht er in, en zoo wij naar den H. PAULUS in de stoffelijke wereld God kunnen kennen, in de zedelijke wereld kunnen wij CHRISTUS kennen, en er den goddelijken mensch der geschiedenis zien groeijen, den tempel ten hemel zien rijzen, welken ons dezelfde groote Apostel beschrijft.

Laten ook wij dan heden toezien, wij die gelooven, of niet waarlijk CHRISTUS voor den Vorst der wereld dien hij vallen deed, is in de plaats getreden, of zijne Kerk niet heerscht over den tijd.

Welke is heden de groote vraag, de vraag der vragen, die zich steeds luider en luider doet hooren, middelerwijl de wijzen aan de mogelijkheid harer oplossing beginnen te twijfelen? Voor eenige weinige jaren is het reeds gezegd in een geleerd tijdschrift, hetwelk onder den invloed staat der Parijsche Universiteit, een echo der meest vooruit zijnde wetenschap, en vol is van die *Raison respectueuse*, van welke THIERS zeggen dorst, dat zij de Katholieke Kerk zou doen zwichten (1). Het komt hier op neêr: «Het Deïsme is voorbij, lang voorbij, *het scheidt God en «de wereld van een*, en kan daarom niemand bevredigen. «Het Materialisme en het Pantheïsme, *waarin daarentegen «God met de wereld vereenzelvigd wordt*, zijn, om die

(1) *L'Église est une haute et auguste puissance..... Elle a triomphé des persécutions à des époques antérieures. C'est vrai, cela devait être ainsi pour l'honneur de l'humanité; elle ne triomphera pas de la raison calme, et respectueuse, mais inflexible.* Zoo sprak THIERS in 1844, als rapporteur der commissie over het toelaten der geestelijke Congregatien in het onderwijs.

«reden, evenmin voldoende. Wat alzoo is de vraag, en «moet gevonden worden? *Dat God waarlijk in de wereld «en toch van de wereld onderscheiden is en verschilt»*.

Wij erkennen ten volle de waarheid van dit oordeel, en twijfelen geen oogenblik, of ieder die den tijd begrijpt zal er even eens mede instemmen.

Wat ons niet minder heeft getroffen is, dat de philosophie wel verre van het antwoord dat ze gegeven had te verdedigen, of een ander in de plaats te zoeken, wegkwijnt en versterft. Ter stelling der maatschappelijke of historische vraag, was het billijk *Frankrijk* te hooren; als we van het orakel dat antwoordt, van theoretische vraagstukken en speculatieve halsbrekerij wat willen weten, moeten we naar *Duitschland* gaan. Wat doen of denken daar de ernstige wijsgeeren? Uit eene redevoering, door J. H. FICHTE uitgesproken op het philosophen-congres te *Gotha*, den 23 September 1847, blijkt, dat het een tijd is, niet van vinden, maar van kritiek, van historische onderzoekingen, van overeenkomst en verzoening met elkander. — Wie er nu iets van weet, erkent daarin eenen tijd van verval, en behoeft van denzelfden wijsgeer niet te vernemen: dat de groote zaak, «*die höchste Aufgabe*» nog in de toekomst verborgen ligt, en dat men de philosophie over het algemeen niet meer vertrouwt (1). Dat wantrouwen heeft zich maar al te zeer bevestigd; want nadat men den moed der absurditeit heeft gehad, en de hartstogt de consequentien heeft helpen trekken, is de philosophie uit de wolken in het slijk gevallen. BAUER, FEUERBACH, STIRNER, DAUMER hebben het laatste woord gesproken. Intusschen heeft het communisme en

(1) *Man vertraut der Philosophie überhaupt nicht mehr.*

de anarchie, die zij om strijd met de Fransche apostelen van dat zoo geloovig ongeloof verkondigen, de groote vraag nog dringender en praktischer gemaakt. Want ook VON RADOWITZ heeft gelijk, wanneer hij in zijne *Gespräche aus der Gegenwart* in dat communisme eene consequentie en eene diepere behoefte erkent.

God in de wereld en van de wereld verschillend is meer dan ooit de vraag!

Maar op wat diepe, wat levende en omvattende wijze heeft de Katholieke Kerk op die onwederstaanbare vraag der menschheid geantwoord! Zij heeft het door alle eeuwen gedaan. Dan het Protestantisme sprak: «CHRISTUS *is niet tegenwoordig,*» en de tijden die wij beleven zijn er uit voortgekomen. Thans herhaalt de Katholieke Kerk dat antwoord nadrukkelijker dan ooit. «CHRISTUS *is waarachtig tegenwoordig,* ziedaar het kort begrip van al wat ik verkondig, wat ik doe, wat ik ben. Mijn leven is zijne waarheid! mijne eerdienst zijne daad! mijn gezag en bestier zijne dienst!» En dat zij de waarheid spreekt bewijst ze door haar wonderbaar bestaan, hare bovennatuurlijke eigenschappen of kenteekenen, die niet dan de glorie-stralen zijn van den in haar wonenden God.

Hoe nu werkt die CHRISTUS in en met haar verder voort, en handhaaft Hij zijn koninklijk gebied in deze zoowel als in vroeger eeuw? Op duizende, op tallooze wijzen. Die vraag of die behoefte aan Hem, ontwikkelt en herhaalt zich met zoo veel verscheidenheid, als er verscheidenheden zijn in den mensch en diens moeizaam geslacht; en aan al die behoeften, hoe menigvuldig of verscheiden zij mogen wezen, voldoet steeds dezelfde CHRISTUS, die alles in zich zamenvat en draagt. Van daar die *eenheid* der Kerk, en in die eenheid eene steeds bloeijende en groeijende *verscheidenheid,*

zoodat we de menigvuldige middelen, waarmede zij het menschdom onophoudelijk tracht te vergaderen, niet zullen beproeven op te geven.

Echter in tijden als de onzen, waarin dwaling en bederf tot de laatste gevolgtrekkingen voortgaan, moeten de eerste beginselen, de hoogste waarheden, de diepste wetten der orde bestreden en gehandhaafd worden; en indien het waar is, wat wij gezegd hebben: dat *God in de wereld en toch van de wereld verschillend* de hoofdvraag is, en dat de Kerk aan deze vraag voldoet, dan moeten wij noodwendig die hoofdvraag in zekere groote vragen van den tijd zien herhalen, en tegelijk de Kerk daaraan antwoord en voldoening geven.

Zoo is het. Er zijn drie groote waarheden, die moeten gehandhaafd worden, om welke het heden te doen is, en wel zoo algemeen en zoo levendig te doen is, dat wij wel aan niemand, die dezen tijd begrijpt, er de actualiteit van behoeven aan te toonen. Zij zijn de volgende:

1. er is *geloof* en er is *rede;*
2. er is eene *Kerk* en een *Staat;*
3. er is een *orde* van God gesteld en waarachtige *vrijheid.*

Indien de levende God in de wereld is, dan vereenigt zich zijn goddelijk licht met het licht van 's menschen geest, dan is er *geloof;* en indien nogtans die God van de wereld verschilt, blijft 's menschen geest verschillend van Gods geest, zijn licht van Gods licht, dan is er *rede.*

Is de levende God in de wereld, dan vereenigt zich zijne daad of werking met menschelijke daad, naar al de voorwaarden der menschelijke natuur, dan is er eene *Kerk;* en is die God van de wereld verschillend, dan blijft de menschelijke daad zich ook als verschillend van de goddelijke daad ontwikkelen, dan is er *Staat* of zijn er Staten.

Al wie de *Kerk* doet vergaan in den *Staat*, doet God vergaan in de wereld, en wie anderom den *Staat* doet vergaan in de *Kerk*, doet de wereld vergaan in God. Intusschen slaan ook hier, gelijk altijd, de uitersten in elkander over.

Eindelijk: is de levende God in de wereld, en er niettemin van verschillend en onderscheiden dan heeft dit noodwendig ten gevolg, dat ook de Staat, zonder nogtans Kerk te willen worden, streven zal naar die volmaaktheid, waarvan de Kerk het voorbeeld geeft. Immers, de menschen zijn vereenigd met elkander, uit kracht en naar het voorbeeld hunner vereeniging met God. Als b. v. God *pantheïstiesch* verward wordt met 's menschen geest of de wereld, dan gaat de *vrijheid van het individu* in de *algemeenheid* van een beambten-regering, van eene *despotische mechaniek* verloren; en wanneer, geheel tegenovergesteld, God *materialistiesch* wordt verward met stof en zinnen, dan zijn er slechts *individualiteiten* of atomen, dan wordt de vrijheid *losbandigheid*, en de orde gaat verloren. Het Pantheïsme overdrijft de *éénheid*, het Materialisme de *veelheid*. Maar wie vast houdt, dat God in de wereld is, en echter van haar onderscheiden zijnde, de menschelijke natuur niet wegneemt, maar haar vervolmaakt, zoodat 's menschen *vrijheid en personaliteit* behouden blijft, — hij *heiligt* tegelijk de *orde* en de *vrijheid*, bij erkent en begrijpt diep, dat het gezag de vrijheid volmaakt, en de vrijheid het gezag.

Dát alzoo zijn de waarheden die thans bijzonder noodig zijn; dát de levensbeginselen die duizend en duizend gevolgen hebben; dát de vragen van den tijd, en hij die ze kent en beantwoordt, hij is meester van dien tijd, hij is Koning der koningen en kan zeggen: de eeuwen tellen mijne geschiedenis.

Welaan, dien Koning, Gode zij geloofd, wij kennen en aanbidden Hem, wij zien Hem duidelijker dan ooit regeren in zijne Kerk, en in en met haar die vragen beslissen.

HERMES stond op, en wilde aan het *geloof* eene rationele noodzakelijkheid tot grond geven; daarmede zou het geloof vergaan in de rede, God zich verliezen in de wereld. *Neen!* sprak GREGORIUS, *geloof* is van rede verschillend en rust op genade.

LAMENNAIS daarentegen beweerde, dat de rede wél begrepen hetzelfde was als geloof, en gaf aan die rede een *criterium*, hetwelk hij tevens voor het eenigst *criterium* der geloofswaarheid verklaarde. Daarmede zou de rede in het geloof en de wereld in God vergaan. *Neen!* sprak alweder GREGORIUS, de *rede* heeft hare zekerheid, er is wetenschap zoowel als geloof.

De tweede waarheid: dat er eene Kerk is en een Staat, is van éénen meer praktischen aard, en we zien daarom eene veelvuldiger werkzaamheid der Kerk om die waarheid te handhaven. Men denke weder aan Paus GREGORIUS en Keizer NICOLAAS, aan het gebeurde in ons eigen vaderland, in *Pruissen*, in *Spanje*, en waar al niet? Maar te gelijk eerbiedigt niemand zoo zeer als de Kerk het staatsgezag, en deze eerbiediging spreekt zoo veel te sterker als daaraan met ondankbaarheid en schandelijk bedrog werd beantwoord. Eene partij poogde zich in *Frankrijk* te vormen, die de Kerk van den Staat niet slechts wilde *onderscheiden*, maar *afscheuren* als aan haar volkomen vreemd en onverschillig. Daarmede was de *zedelijke* waarde des Staats geloochend en dus met andere woorden gezegd: er is geen Staat! Het is bekend, hoe door den Paus die partij veroordeeld, de Staat als instelling van God erkend,

en de wederkeerige hulp en vriendschap van Kerk en Staat aangeprezen werd.

Er zijn er weinigen, ach zeer weinigen, die begrijpen wat het zegt, dat Kerk en Staat niet verward worden, die den ontzettenden invloed kennen, dien de Kerk alleen daardoor, dat zij onafhankelijk is, oefent. Zonder die onafhankelijkheid is in den Staat orde en vrijheid op den duur onmogelijk. Echter was ook in dit opzigt de Kerk werkzaam. Hoe nadrukkelijk en aanhoudend hooren wij haar de volkeren aansporen tot gehoorzaamheid aan het staatsgezag als van God verordend, en hoezeer erkent ze tevens de vrijheid, door met alle Gouvernementen die zich hebben gevestigd betrekkingen aan te knoopen en verbonden te sluiten. Daarmede is zeker niet aanstonds gezegd, dat die Gouvernementen volkomen legitiem zijn, maar daarmede is gezegd, dat zij het kunnen zijn; daarmede is gezegd, dat het staatsgezag niet (zoo als eene soort van legitimisten schijnt te willen) even onmiddellijk van God komt, gelijk het kerkelijk gezag, maar door bemiddeling van de *wetten* der geschiedenis, van de menschelijke vrije daad, en van de pligten van regtvaardigheid en liefde, die noodwendig, bij verandering der feitelijke verhouding van krachten en betrekkingen, andere toepassingen moeten verkrijgen. Pius IX zelf heeft het voorbeeld gegeven. Hij heeft aan zijn volk die deelneming aan de staatszaak willen schenken, die de omstandigheden vorderden, en die noodig was ter ontwikkeling en vorming zijner onderdanen. Zelfs kon hij als Paus eene veel grootere vrijheid schenken dan eenig Vorst in *Europa;* want hij behoudt altijd, gelijk de slimme MACHIAVEL het inziet, zijn veel hooger geestelijk gezag. Toen echter het oproer zijne kreten verhief, toen men het beginsel wilde toepassen,

dat het volk *per se* souverein is, en dat niet God, maar het volk bron is van het gezag, toen was PIUS onverbiddelijk.

Wij betuigen het in alle opregtheid, wij staan verbaasd en getroffen, en een gevoel van aanbiddende bewondering maakt zich van ons meester, wanneer wij dat bestier van CHRISTUS beschouwen. Voorzeker, die matigheid en die kracht, terwijl de volkeren van het eene uiterste naar het andere slingeren, zij zijn de goddelijke wijsheid, die alles zachtelijk bestiert, en met onfeilbaar vermogen reikt tot het doel. Wat is oorzaak dat velen het niet zien, dat zij die werkingen der Kerk niet waarderen, er den invloed in de geschiedenis niet van begrijpen? Het is juist datgene, wat ons treft en wat ons zeker maakt van hare overwinning. Die beslissingen gebeuren met gezag, met eene stem, zoo als slechts een Paus kan hebben; zij zijn zeer eenvoudig en voldoen de menschelijke nieuwsgierigheid niet; zij zijn zeer praktiesch, nog meer in handelingen dan in woorden, en de Kerk *doet* en laat u disputeren. Dat alles, we begrijpen het, mishaagt, maar toch daarin juist ligt de kracht, en wij zouden *den God in de wereld en nogtans de wereld niet*, hier al weder kunnen aanwijzen.

Dan al die quæstien, die theoretiesch in de groote waarheid, waaraan wij daar weder herinnerd hebben, vervat zijn, zij hebben ook in de werkelijkheid der geschiedenis een punt, waarin zij zamenloopen, waarin zij allen tegelijk beslist worden, en dat middelpunt der orde is DE PAUS. Hij vertegenwoordiger, hij stedehouder van CHRISTUS, van den God in de wereld, die de wereld niet is, hij moet die vragen beslissen, en zonder den Paus, zonder dat hij er diep in gemengd wordt, het is onze overtuiging, is afdoende beslissing, is verandering in den loop der gebeurtenissen onmogelijk.

Dat zal dan toch wel ieder kunnen zien, hoe door den Paus nog heden de Kerk diep gemengd is in al wat er voorvalt, hoe zij door hem werkt en worstelt in de geschiedenis, en zijn toestand den toestand kenteekent der geheele wereld. Zoodra de beweging tot zekere hoogte komt, dan, het kan niet anders, is de Paus er bijzonder in betrokken. Zoo ging het met de omwenteling van 89, zoo met de dwingelandij van NAPOLEON, zoo weder met de omwenteling van Februarij. Zonder Paus, nog eens gezegd, geene beslissing, noch aan deze noch aan gene zijde.

Men zegge ons niet: het is slechts om 's Pausen tijdelijk gezag of bezit te doen. Dat kan alleen gezegd worden of uit onnoozelheid, of uit huichelarij. Neen, dat bezit van duizend jaar, dat bezit, door het Katholiek *geloof* voortgebragt, dat bezit, hetwelk aan dat geloof evenzeer dient als het er door verzekerd wordt; dat bezit, niet van een volk of Koning, maar van een Paus, dat wil zeggen, van CHRISTUS en zijne Kerk, en hetwelk de minste der geloovigen regt zou hebben van ieder overweldiger terug te vorderen; dat bezit is niet eene toevalligheid, een geluksgoed, een lot uit de wereld-loterij, aan den Paus ten deel gevallen, maar een hoogst zedelijk, een hoogst rationeel feit, een zoo goed als onmisbaar feit, waarmede de grootste waarheden zich verligchamelijkt, zigtbaar gemaakt, wortel geschoten hebben in de geschiedenis.

Zouden dan die waarheden vergaan, indien de Paus dat vorstelijk gebied verloor? Dat hebben we niet gezegd. Wat Gods bijzondere voorzienigheid doen zoude, moeten we daar laten; over mirakelen valt weinig te redeneren. Wij spreken volgens die orde, die het God behaagd heeft, ook in het bestier zijner Kerk te volgen, en naar die orde werkt geen *idee* in de wereld, dan wanneer het een lig-

chaam aanneemt, is geene instelling mogelijk zonder bezit hoe dan ook, en vooral geen openbaar gezag mogelijk zonder grondbezit. De Paus, wiens bestemming het is, de meest openbare standplaats in te nemen, en zoo zigtbaar mogelijk te zijn, zou, door dat vorstelijk gebied te verliezen, niet alleen van ontallijke middelen beroofd en buiten vele betrekkingen gesteld worden, maar hij zelf, hij zou minder zigtbaar worden, en met hem de waarheden welke hij personifieert, en welke de Christelijke volken tot hun heil en volmaking behoeven. Het geldt alzoo in de eerste plaats zijne geestelijke waardigheid, op welker gewigt en beteekenis we niet weder behoeven aan te dringen. Maar dewijl zijn vorstelijk bezit eene ordelijke ontwikkeling is, door zijne geestelijke waardigheid voortgebragt, zoo moet zich in dit *middel* wederom vertoonen wat zich in de *oorzaak* vertoont, en dezelfde waarheden, die in den Paus, alleen als geestelijk opperhoofd, gezien worden, ook hierin, dat hij vorst is, hare analogische uitdrukking vinden, en hare werking en invloed voortzetten. Wat beteekent het, dat de Paus vorst is? Het beteekent, dat de Kerk onafhankelijk is en verschilt van den Staat, en dewijl dat *levende* beteekenis is, wij willen zeggen: dewijl die onderscheiding werkelijk door dit middel wordt gehandhaafd, zoo moet de alom doorgaande onderscheiding van het goddelijke en menschelijke, van geloof en rede enz., er evenzeer door bewerkt als door uitgedrukt worden, en is eene wereld, die aan den Paus, alleen omdat hij Paus is, hare hoogste eer en haar krachtigst middel schenkt, noodwendig eene wereld die God boven zich erkent. Maar wat beteekent het, dat de Paus vorst is, van eene andere zijde? Het beteekent, dat God in de wereld gekomen is om haar te heiligen; het beteekent,

dat de mensch tot vrijheid, tot kind Gods verheven en waarlijk verlost is, dewijl de hoogste handeling die hij *als mensch* hebben kan, dat is staats-handeling, wordt geoefend door hem die ons CHRISTUS voorstelt; het beteekent, dat de zedelijke orde door de godsdienstige wordt gedragen, er van behoort doordrongen te zijn, en ze weder in de godsdienst haar middellijk of allerlaatste doel moet zoeken. Indien men aan eenen Katholiek vroeg: is het tijdelijk gezag goed en van God? Is het pligt, heilige pligt, aan het staatsgezag te gehoorzamen? Rust de tijdelijke maatschappij op godsdienst, en moet zij die niet eeren en beschermen? Dan zou hij slechts behoeven te antwoorden: de Paus is immers vorst; en hij zou dan het diepzinnigst en krachtigst antwoord geven, dat er kan gegeven worden.

«Wij hebben den Paus noodig.» Ziedaar het wijsste woord dat GUIZOT heeft gesproken. De Paus is Vorst! Dat wil zeggen: de geschiedenis des menschdoms is Christelijk! De Paus is Vorst! daarmede wordt een geheele cirkel van de noodigste waarheden in een groot, objectief, historiesch feit zaamgevat, uitgedrukt en gehandhaafd, en zoo ontelbaar als de golven der zee, verspreiden zich van daar de indrukken en de gevolgen, en treffen ook hen die er volstrekt niets van begrijpen. Op het oogenblik strijdt PIUS openlijk voor die waarheden. Zijne worsteling is de worsteling der oneindige ideën in deze eeuw. Strijdend voor zijne souvereiniteit strijdt hij voor God, voor CHRISTUS, voor de onafhankelijkheid der Kerk, en zoowel voor de vrijheid der volken als voor het gezag en behoud der koningen; en de woedende anarchisten, de godlasterende PROUDHON, hij heeft geprofeteerd, toen hij sprak: «de Paus is de groote voorstander van den Staat en van het kapitaal: dat hij verga!»

Dat laatste zal niet gebeuren. De stem van een lijdenden Paus zegt meer, en is luider dan die van eenen Paus welken men gelukkig noemt; en zoo PIUS de wereld heeft doen gewagen van zijne hooge edelmoedigheid, van zijne goedheid en liefde, hij zal ze ook doen gewagen van zijne standvastigheid, en door zijne zwakheid zelve overwinnen. Niet alleen GUIZOT heeft gezegd: wij hebben den Paus noodig: ook de Vorsten van *Europa* hebben het gezegd, en beter dan GUIZOT: door hunne daden. De Fransche democratische Republiek zelve, die, in hetgeen zij hare Grondwet noemt, beloofd had, alom het oproer te zullen bijstaan, zij heeft die grondwet blindelings verzaakt, zij heeft 's Pausen tijdelijk gezag hersteld, zonder het te willen doen, zonder zich iets van de eer of de glorie daarvan te kunnen toeëigenen, ten einde het te duidelijker blijken zou, dat deze glorie alleen aan Hem behoort, die beloofd heeft, met zijne Kerk te zullen zijn tot aan het einde der eeuwen.

Hervatten wij ons. Is de Katholieke Kerk dan nog van dezen tijd, stelt zij nog de bakens der geschiedenis, is ook het jaar 1850 het hare? Dat is, na al wat wij gezegd hebben, geene vraag meer; en om er kortaf op te antwoorden: de Paus is op dit oogenblik de grootste waarborg voor die orde, die alle mogelijke tijden behoeven.

Wij durven meer zeggen, dat het jaar 1850 een jubeljaar, een jaar van dankzegging, van geestelijke vreugde mag geheeten worden. Want als wij vijftig jaar terug zien, dan vinden wij menigvuldige punten van vergelijking, en blijkt het onmiskenbaar, dat wij met reuzenschreden zijn vooruitgegaan.

De ongodsdienstigheid had zich op het voorbeeld en onder bescherming der Vorsten, die zich tot eene despo-

tische magt verheven hadden, alom in *Europa* uitgebreid. FREDERIK II, JOSEF II, Keizerin KATHARINA, LEOPOLD van *Toscane*, de BOURBONS in *Spanje*, in *Frankrijk*, in *Napels*, zij allen moeten genoemd worden als er spraak is van de oorzaken der Fransche omwenteling. Ook toen breidde zich, na die omwenteling, de Fransche democratie voornamelijk in *Italie* uit. Er ontstond eene Ligurische, eene Cis-alpijnsche en voor zeer korten tijd eene Napelsche republiek. Ook toen was het een BUONAPARTE (JOSEF), door wiens bijzonder toedoen eene Romeinsche republiek werd vertoond, en wat *Frankrijk*, wat de man van dien tijd, NAPOLEON voorhad, bleek uit hetgeen hij, toen nog generaal, aan een zijner agenten in *Italie* schreef: «*de «oude afgod moet vernietigd worden, dus willen het de «vrijheid en de staatkunde.*» Het blijkt niet minder uit het zeggen van het *Directoire*: dat de Pausen hunnen troon naast dien van NERO hadden opgerigt. De daad volgde op het booze voornemen. Naar aanleiding van voorvallen, die wij voorbijgaan, werd PIUS VI gevankelijk uit zijne staten weggevoerd en stierf te *Cesena* in ballingschap. Welk gejuich en geschater liet zich hooren. «*Het hof* van «*Rome* is vernietigd,» spraken die Fransche geestelijken, welke de *Constitution du Clergé* hadden beëedigd. Daaruit kan men opmaken wat er meer gezegd en geroepen is. Kort echter duurde die triumf. De reactie greep plaats. De Oostenrijkers, de Engelschen, de Napolitanen en de Turken dreven de Franschen uit *Italie* terug, en op den 3 Julij van het jaar 1800, deed de nieuwverkoren Paus PIUS VII zijnen intogt te *Rome*, twee jaren en ruim vier maanden nadat PIUS VI er was uit weggevoerd. Toen echter begon eerst de groote worsteling des Pausen met den tijd, dat is, met NAPOLEON.

Zal het nu ook zoo gaan met PIUS IX? Wij vreezen het. De overeenkomst der huidige omstandigheden met die van het jaar 1800 zou er den laatsten trek door verkrijgen. Want, het is niet te ontkennen, de gelijke oorzaken hebben gelijke gevolgen gehad. De Restauratie was niets minder dan eene restauratie. De Kerk werd overal door de Vorsten en Gouvernementen verdrukt. Zoo de Fransche philosophie in de vorige eeuw den toon gaf, thans was het de Duitsche; en het is, helaas! zonneklaar geworden, dat het van eene Constitutie, een Voltairiaanschen LODEWIJK XVIII, eene Parijsche Universiteit — eindelijk wel moest komen tot de Republiek van Februarij.

Echter zijn onder een ander opzigt de omstandigheden niet gelijk te stellen; want de goede zaak, wat groote strijd er nog te strijden overblijve, is veel, zeer veel vooruitgegaan, De omwenteling vau 1830 biedt in vergelijking van die van 1789 en 1793 een hemelsbreed verschil aan ten gunste der zedelijkheid en godsdienstigheid, en de omwenteling van 1848 gelijkt in dit opzigt weder niet op die van 1830.

Men kan daar nu wel tegen inbrengen, dat er minder te vernietigen viel; dat de industriële belangen velen terughouden; dat de Pantheistische philosophie bedaarder is dan de Materialistische; dat haar godsdienstige schijn juist het slechtste is; dat BABEUF geen tijd had zijn Communisme te verbreiden, terwijl er van die uiterste dwaling heden zoovele scholen zijn; dat *Duitschland* thans nog dieper bederf vertoont dan *Frankrijk;* dat het revolutionair beginsel zich in *Engeland* merkbaar ontwikkelt, enz.

Wij antwoorden, dat de vraag niet is: of er nog veel te doen, veel te lijden en te strijden valt. Mogelijk wachten ons nog veel grooter rampen en beproevingen; zulks

belet niet, dat we zijn vooruitgegaan, en de overwinning veel zekerder schijnt. De uitlegging, waarbij het Pantheïsme als oorzaak van het verschil wordt opgegeven, nemen wij voor een groot gedeelte aan; maar de feiten bestaan desniettemin, en door ze uit te leggen neemt men die niet weg, maar bevestigt ze nog meer. Dan van dat Pantheïsme kan ook iets anders worden opgemerkt. Het is eene dwaling, waar het den mensch, genomen gelijk hij is, noodig was in te vallen. Gelijk er in het algemeen ketterijen moeten wezen, moeten er ook bepaald deze of gene zijn, en wij zien er uit, hoe God het kwaad toelaat om het ten goede te doen strekken, en Hij het ketent aan zijne wet. Dat Pantheïsme was noodig om het Deïsme en het Materialisme te dooden (1), en inderdaad het heeft ze gedood. Men mag de geschiedenis van een groot man, bijzonder van iemand die een genie en een heilige is, wel bij de geschiedenis der wereld vergelijken. Welnu, de H. AUGUSTINUS is door het Pantheïstiesch Neoplatonisme van Manicheïsme genezen en ter aanneming van het Christendom voorbereid. Zoo heeft dat kwaad ook in onze dagen zijn nut gehad. Het Protestantisme is daar grootendeels door overwonnen, en, schoon het een zeer valsch Katholicisme moet geacht worden, het kan tot het ware Katholicisme voorbereiden. De Materialistische omwenteling heeft, gelijk dat met haren aard overeenkwam, PIUS VI met geweld weggevoerd. De Pantheïstische van onzen tijd heeft, even zoo naar haren aard, PIUS IX met loftuitingen overladen, en door list ten val zoeken te bren-

(1) Ook nu vertoonen zich deze dwalingen; gelijk zich het eene uiterste niet zonder het ander vertoont. Zoo is zelfs bij de zoogenaamde hervorming, ofschoon eene mystische beweging, het materialisme zigtbaar.

gen. Zou men nu van meening zijn, dat die lof niet ten nutte heeft gestrekt? Dat het niet meer goede indrukken ten gevolge zal hebben, wanneer er geroepen wordt: leve de Paus! dan: weg met den afgod! — Zoo zijn er nog vele opmerkingen te maken.

Het voornaamste is, dat in de Katholieke Kerk, waarvan wij toch het heil verwachten, zich zooveel teekenen van een betere toekomst vertoonen. Het is toch niet hetzelfde, een TAILLERAND te zien met zijne bijzit, Bisschoppen te zien, die onder het gejuich der democratische vergadering hun' staf, hun myter en ring als gothiek speelgoed offeren op het altaar des vaderlands, en eenen Aartsbisschop van *Parijs*, op het voorbeeld van den goeden Herder, zijn leven te zien geven voor zijne schapen.

Één teeken inzonderheid is er dat ons treft, dat van Onkatholieken zeker niet kan verstaan worden, maar juist, omdat het zoo geheel Katholiek is, bewijs geeft van het opbloeijend leven der Kerk. Wij begroeten het als den dageraad van de zon die er verrijzen zal. Het is de bijzondere vereering van de H. Maagd. De grootheid van MARIA veronderstelt de godheid en de menschheid van CHRISTUS. Was Hij geen mensch, dan zou zij zijne moeder niet zijn; was Hij geen God, dan zou dat moederschap haar niet zoo hoog verheffen; en daar MARIA alles wat zij is, slechts is door haren Zoon, zoo doet zij ons èn den Verlosser èn de vrucht der verlossing bepaalder begrijpen en levendiger gevoelen. Dan dit is niet enkel speculatief waar; neen, die betrekkingen tusschen CHRISTUS en zijne van alle geslachten te prijzen Moeder, zijn levend en werkzaam. Als zij, die ons de hoogste kracht der genade voorstelt, haren luister door de Kerk verspreidt, dan wil dat zeggen, dat de genade in voller stroomen nedervloeit;

als MARIA meer vereerd wordt, dan wordt CHRISTUS meer aangebeden; en die Moeder der kinderen Gods huldigen, haar eeren en aanroepen als door haren Zoon en naast haren Zoon de hoogste oorzaak van ons heil, — dat is Katholiek zijn; dat is gelooven en beminnen!

Die inwendige, even krachtige als teedere levensbeweging drukt zich naar buiten in grootsche trekken uit. PIUS heeft de gansche Katholieke Kerk zijne zorgen doen ondervinden, heeft haar toegesproken met woorden vol van liefde en vol van gezag, en de daad voegend bij die woorden, het voorbeeld gegeven aan iedere kerkelijke overheid. De aanval tegen hem gerigt, heeft hem slechts te meer als het middelpunt der eenheid doen schitteren, en des te duidelijker en levendiger heeft de cirkel der eeuwige maatschappij zich om hem rondgetrokken en bewogen. Alom hebben zich de Bisschoppen vergaderd en hunne eenheid in de eenheid der Kerk gevoeld, genoten en verkondigd. Neen nooit heeft de Katholieke hierarchie zich in grooter luister vertoond. Zie de Bisschoppen van *Frankrijk*, van *Belgie*, van *Duitschland*, van *Engeland*, van *Amerika:* welke mannen! welke profeten eener betere toekomst! Dan nog verder heeft die orde van liefde zich in kringen op kringen verlevendigd en uitgebreid. Een hooger geest van vereeniging heeft zich alom van de Katholieken meester gemaakt en alle goede krachten, waar ze veel of waar ze weinig zijn, hebben een middelpunt onder hen gezocht en gevonden. Eindelijk, die eenheid, die Kerk wordt meer en meer vrij. Dit laatste is beslissend! Terwijl de staten hun bestand verliezen, de elementen des menschelijken levens zich vermengen en verwarren, twijfel en wanhopig ongeloof al wat er over was ontkennen en vernielen, zien wij die orde zich zamentrekken, zich los worstelen, er

boven uit rijzen. Is dat dan het licht niet dat opgaat? dat dan de grondvorm niet die zich reeds afteekent, zich zet en vestigt? dat het woord niet, uitgesproken over den bajert die er voor zal moeten zwichten?

Slechts dit nog en wij eindigen: christus, zich vervullend in zijne Kerk, is altijd zigtbaar; die zon gaat niet onder. Echter is Hij het niet altijd even zeer. Thans is Hij en wordt Hij het bijzonder; meer kunnen we niet zeggen aan degenen die gelooven.

DE BEHANDELING

VAN

DE BELANGEN DER NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

(Vervolg en slot, zie bl. 349.)

Hetgeen wij bij het in ons laatstvoorgaande nummer afgebroken artikel, onder bovenstaand opschrift, nog te voegen hebben, betreft eenige gezegden van den heer groen van prinsterer.

De heer groen van prinsterer, die getuigde, dat hij over de incidentele vraag, betreffende de achteruitzetting

der Katholieken bij het begeven van ambten en bedieningen, in conciliatoiren geest en zin wilde spreken, was, wij twijfelen er geenszins aan, in die getuigenis opregt; zijne bedoeling was inderdaad zoodanig, als hij haar zeide te zijn. Hij heeft het bewustzijn van het regt der Katholieken; hij erkent, dat dit regt ook feit moet worden; hij erkent het, niet slechts omdat het regt is, en omdat het staatsbelang zulks vordert, maar ook omdat het gevorderd wordt door het belang der door hem zeer gewenschte goede verstandhouding tusschen hetgeen hij de kern van het Protestantisme noemt en de Katholieken. Met dat bewustzijn des regts, met het besef van dat dubbel belang, voor den geest, moest de heer GROEN VAN PRINSTERER de bevrediging der Katholieken en het dempen van het door hem gevreesde twistvuur wenschen Maar hoe komt het dan toch, dat hij, voor de Katholieken, niets anders dan kwalijk gemaskeerde verwijtingen heeft kunnen vinden? dat hij hun geen anderen weg, om dan toch eenmaal tot het genot der besprokene regten te geraken, wist aan te wijzen, dan dien van zelfvolmaking en van geduldig wachten? dat hij niet een enkel woord heeft kunnen vinden, hetwelk, uit een grootmoedig gevoel gesproten, het gekrenkte regtsgevoel der Katholieken kwam ter nederzetten? Kwalijk gemaskeerd is de verwijting, wanneer de heer GROEN VAN PRINSTERER herinnert, « dat er in dit land velen, zeer velen zijn, die meenen, dat door de Katholieke Kerk in vroegere tijden groote onverdraagzaamheid heerschte; » en wanneer hij den Katholieken toeroept: « verbeter uwen toestand, verbeter uw onderwijs, munt uit door verdiensten en talenten. » Het eerste kwam volstrekt niet te pas, en stond zelfs in geen verband met de behandelde zaak, dan voor zoo ver het eene uitlegging

is van eene oorzaak des onregts, waarover de Katholieke volksvertegenwoordigers zich beklaagd hadden. Maar wat conciliatoirs kon er in gelegen zijn, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER aan de Katholieken zeide: zoo men u uw regt niet laat genieten, is het, omdat men meent, dat de Kerk, waartoe gij behoort, onverdraagzaam geweest is? Indien weleer de Hoogmogende Heeren Staten op eene vraag van Katholieken om *getolereerd* (verdragen) te worden, hunne weigering door het uiten van zulk eene meening gemotiveerd hadden, dan ware dit te begrijpen geweest; doch nu het te doen was om aan ambtgenooten, die voor de Katholieken het genot van gewaarborgde regten vroegen, gematigdheid en geduld aan te raden, nu was zulke taal in den mond van een volksvertegenwoordiger ongepast (1).

Het tweede herinnert al te zeer het beleedigende verwijt, ons zoo dikwijls toegeduwd: « gij zijt te dom, » dan dat de heer GROEN VAN PRINSTERER het had mogen uitspreken. En nogthans sprak hij dat uit in zijne tweede redevoering, nadat vele gezegden zijner eerste reeds, door

---

(1) Nadat wij, op het verslag der gehoudene redevoeringen, in de dagbladen gegeven, afgaande deze regels geschreven hadden, ontvangen wij het Bijblad van de *Staats-Courant*. Zoo als de redevoering van den heer GROEN VAN PRINSTERER daar wordt medegedeeld, komen er de woorden, «dat door de Katholieke Kerk in vroegere tijden groote onverdraagzaamheid heerschte,» niet in voor. Ons zoude het zeer lief zijn, dat die woorden den heer GROEN VAN PRINSTERER zelfs in de hitte der improvisatie niet uit den mond zijn gevallen; en indien ZE. die woorden, voor den druk, heeft doen schrappen, bij wijze van correctie, dan is ons dit ook lief. Volgens het genoemde Bijblad, luiden de woorden van den heer GROEN VAN PRINSTERER aldus: «Zijt indachtig, dat in ons Vaderland een groot gedeelte der Natie, teregt of te onregt, dit laat ik daar, met het Roomsch-Katholicisme geen ingenomenheid gehad heeft; dat er bij dit volk, ten gevolge van dezen specialen toestand, traditionele antipathien bestaan.»

den heer VAN NISPEN VAN SEVENAAR, als onvoegzaam en van gevaarlijke strekking waren gekenmerkt.

Van den heer GROEN VAN PRINSTERER, die tot de historische school behoort, hadden wij een gezegde, waaraan het vermelde verwijt ten grondslag ligt, het minste verwacht. «Verbeter uwen toestand,» zegt hij, even als of wij niet bestendig geweerd wierden uit alles, waardoor wij onzen toestand zouden kunnen verbeteren; «verbeter uw onderwijs,» even als of in *Nederland* het onderwijs, op geringe uitzondering na, niet geheel en al in handen van den Staat ware.

Maar verondersteld, dat het verwijt verdiend was en dien ten gevolge een voor de Katholieken nuttigen raad bevatte; mogt dan de heer GROEN VAN PRINSTERER, in die omstandigheden, dien raad geven? Is zijne stelling tot de Katholieken van dien aard, dat hij, sprekende als Volksvertegenwoordiger, tot Katholieke ambtgenooten, in de openbare vergadering der Volksvertegenwoordigers, bij gelegenheid van een strijd die hartstogtelijk geworden was, hun luide een raad mogt toeroepen, die een voor hunne geloofsgenooten vernederend verwijt insloot? Mogt de heer GROEN VAN PRINSTERER dat doen, vooral na gezegd te hebben, dat hij wilde conciliëren? Wij meenen van neen.

Het komt ons ook zeer opmerkelijk voor, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER niets weet aan te wijzen, dat de Katholieken tot het genot der grondwettelijke gelijkheid moet brengen, dan hetgeen van henzelven alleen voort moet komen, zelfvolmaking en geduld. Is er dan tot wegneming van het vooroordeel, van de antipathiën, door den heer GROEN VAN PRINSTERER als voorname oorzaak van de achterstelling der Katolieken aangezien, niets te doen

door anderen? niets door de Regering? niets door verlichte burgers, die, gelijk hij zelf, tot het inzigt van de regten der Katholieken gekomen zijn? En kan er, zoolang dat vooroordeel en die antipathieën nog niet geheel geweken zijn, geen begin gemaakt worden met regt te doen? De heer GROEN VAN PRINSTERER zal niet ontkennend antwoorden, en heeft ook aan zulke ontkenning door zijne redevoeringen geen voet willen geven; maar hoe komt het, dat hij, in conciliatoiren geest en zin willende spreken, niets van dat alles aan de Katholieken tot uitzigt stelde? dat hij hen eeniglijk op henzelven wees?

Uit het opgemerkte is het klaar, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER zijn doel, het stillen en bevredigen der Katholieken, moest missen: hij zeide dingen met dat doel strijdig, en hij verzweeg andere die er aan bevorderlijk konden zijn. Dat is te verwonderen in den heer GROEN VAN PRINSTERER; maar het is ook wel uit te leggen. Het is evenwel niet noodig, dat wij die uitlegging geven; zij staat iederen zaak- en menschkundige voor den geest. Wij zullen haar dus laten berusten. Wij kunnen echter den wensch niet onderdrukken, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER, aan wiens helder inzigt en opregtheid wij niet twijfelen, het zoo ver brenge, dat hij zich ook in de plaats der Katholieken wete te stellen, niet slechts opdat hij van hun standpunt ook de zaak bezie, maar tevens opdat hij besef verkrijge van hun gevoel. Als wij hem zoo treurig en zoo waar hooren klagen: « Wij beleven de tijden, dat ieder wordt uitgekreten voor een pietist of een mystiek, die nog eenig geloof heeft aan de Openbaring en aan den levenden God! », dan vatten wij aanstonds zijn gevoel, en wij voelen met hem mede: en dit niet zoo zeer omdat onze beschouwing van den door hem geteekenden toestand

der tijden in ons juist hetzelfde gevoel te weeg brengt, waaruit zijne teekening vloeide — zijn en ons gevoel is hier inderdaad verscheiden; maar omdat wij ons in zijne plaats stellen: daardoor voelen wij zijn gevoel. Dit wenschen wij dan, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER, gelijk de heer BACHIENE deed, bij het overwegen van de klagten der Katholieken over achteruitzetting, zich in hunne plaats stelle, zich in hun toestand verplaatse. Dit doende zal hij waar het klagten van de Katholieken geldt, in zijne opregt gemeende pogingen niet ligt mislukken, zoo als nu heeft plaats gehad.

Wij wenschen nog eenige opmerkingen mede te deelen aangaande sommige gezegden van den heer GROEN VAN PRINSTERER, en daarbij wat minder op den spreker zelven te letten.

«Als volksvertegenwoordiger,» zegt hij, «meen ik niet te mogen dulden, dat de klagten der Katholieken in verband gebragt worden met voor de rust en het heil des vaderlands gevaarlijke beginselen.» Dit duidt aan, dat zulk in verband brengen heeft plaats gehad. Het bewijs? De heer GROEN VAN PRINSTERER voert er twee aan die geen van beide steek houden. Het eerste wordt aldus voorgesteld. «Men moet vooreerst wel in het oog houden dat hier geen quæstie van *schennis der grondwettige regten* kan zijn, waarover de Roomschen meenen zich te moeten beklagen. Wat lezen wij toch in art. 166 der Grondwet? «De belijders der onderscheidene godsdienstige gezind-«heden genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschaps-«regten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden «van waardigheden, ambten en bedieningen.» Nu is, naar ik meen, de eenvoudige zin van dit artikel deze, dat allen gelijkelijk benoembaar zijn, en dat bij het ver-

leenen van ambtsbedieningen het maken van onderscheid van geloofsbelijdenis niet te pas komt... Maar nu moet men de zaak niet omkeeren, en niet beweren, dat men juist bij het geven van betrekkingen op de belijdenis letten moet... Ik stel alzoo op den voorgrond: dat de Roomsch-Katholieken zich niet in dit opzigt op grondwettige regten beroepen kunnen.» Waarlijk, dit herlezende, hebben wij haast spijt van ons gezegde, dat het besef van het regt der Katholieken zich bij den heer GROEN VAN PRINSTERER door de vooroordeelen heen heeft geworsteld. Die antipathien! die antipathien!... Als de Katholieken zeggen: wij worden uitgesloten opdat de Protestanten benoemd worden, beteekent dat dan niet: *Bij het geven van betrekkingen wordt op de belijdenis gelet? bij het geven van ambtsbetrekkingen wordt het maken van onderscheid van geloofsbelijdenis te pas gebragt?* Voorzeker. Welnu, dat juist is, volgen den heer GROEN VAN PRINSTERER, door art. 166 der Grondwet verboden. En dan zegt diezelfde heer GROEN VAN PRINSTERER, «dat hier geen quaestie van *schennis der grondwettige regten* kan zijn! dat de Roomsch-Katholieken zich niet in dit opzigt op grondwettige regten beroepen kunnen.» Wij kunnen het hier niet langer onderdrukken: *Unusquisque judicat prout est affectus.* Het anders heldere oog van den heer GROEN VAN PRINSTERER wordt hier geheel beneveld, en ziet de schreeuwende tegenspraak niet, waartoe hij vervalt. *Regt*, Mijnheer GROEN VAN PRINSTERER, *grondwettig regt* hebben de KATHOLIEKEN om te vorderen, dat bij het verleenen van ambtsbedieningen niet op de godsdienstbelijdenis gelet worde, en dus dat de Protestanten niet met achterstelling der Katholieken benoemd worden. Maar juist daarover beklagen zich de Katholieken, dat op de godsdienstbelijdenis wordt gelet, en de Protestanten

om de godsdienstbelijdenis worden benoemd, terwijl zij, Katholieken, om de godsdienstbelijdenis worden uitgesloten.

Laten we echter tot verschooning van den heer GROEN VAN PRINSTERER opmerken, dat hij het wederlegde *sophisma* niet heeft uitgevonden, maar dat hij er door verschalkt is; want nog eens, wij twijfelen geenszins aan zijne opregtheid.

Het tweede bewijs, door den heer GROEN VAN PRINSTERER aangebragt, vinden we in deze vorm: «Men wachte zich onwillekeurig voet te geven aan de liberale en radicale theorie. Ik heb het oog op de inrigting van de tabellen enkel naar het zielental; het nemen van dien uitsluitenden maatstaf, van het *abstracte cijfer*. Dit kan op het gebied van het staatsregt tot gevaarlijke gevolgen leiden. Ik beroep mij te dien aanzien op sommige uitmuntende artikels van het voornaamste der katholijke tijdschriften hier te lande, waardoor het getoond heeft op de hoogte van de wetenschap en van de tegenwoordige politieke omstandigheden in *Europa* te staan. Waar men het zielental tot maatstaf neemt, komt men tot een *vôte universel.*» Men wachte zich *onwillekeurig* voet te geven, zegt de heer GROEN VAN PRINSTERER. Wij verheugen ons over dat woordje, *onwillekeurig;* want wij zelven, die evenmin als de uitgevers van de *tabellen*, het heil der wereld in het *vôte universel* zien, wij hebben het maken en uitgeven dier *tabellen* toegejuicht. Neen, wij kunnen het volstrekt niet zien, dat het beroep op die tabellen voet geeft aan «de liberale en radicale theorie», dat daardoor de klagten der Katholieken «in verband gebragt worden met voor de rust en het heil des vaderlands gevaarlijke beginselen, welke de heer GROEN VAN PRINSTERER als volksvertegenwoordiger meent niet te mogen dulden.» Want welke

kracht leggen wij op die tabellen? wat moeten ze bewijzen? Volstrekt niet, dat de ambtsbedieningen enkel naar den maatstaf van het zielental moeten verleend worden, maar eenvoudig een feit, namelijk de monsterachtige onevenredigheid, bestaande tusschen het getal van Protestanten en Katholieken die ambten bekleeden, vergeleken met het geheele zielental der Protestantsche en Katholieke bevolking. Die monsterachtige onevenredigheid werd ontkend, om alzoo de waarheid van de klagten der Katholieken te loochenen: toen traden de Katholieken op met namen en cijfers, en bewezen alzoo de waarheid hunner klagten. Hier is derhalve geen schijn van het verlangen naar pondspondsgewijze benoemingen, noch van voet geven aan «de liberale en radicale theorie,» noch van het «komen tot een *vôte universel.*» De tabellen, ook met de ingeslopene, maar het algemeen resultaat niet veranderende onnaauwkeurigheden, staan daár als een niet tegen te spreken bewijs van de omschreven monsterachtige onevenredigheid, en dewijl deze niet toevallig kan plaats hebben, bouwen wij daarop een bewijs van de waarheid onzer klagten. Dat had het «geëerd medelid uit *Limburg*», welks vergunning de heer GROEN VAN PRINSTERER vroeg, om hem de hier wederlegde «aanmerking» als een soort van gemoedelijk geneesmiddel toe te dienen, zeer goed begrepen, en zeer duidelijk gezegd. De vrees van den heer GROEN VAN PRINSTERER, dat het beroep op het zielental, zoo als dit door de Katholieken in *Nederland* plaats heeft, den voortgang «der liberale en radicale theorie» bevorderen zal, is dus weinig gegrond, dewijl dat beroep geenszins het zielental, het abstracte cijfer, tot uitsluitenden maatstaf neemt. Maar men moet daarenboven wél opmerken, dat wij ons hier op een geheel an-

der terrein bevinden dan waarop het *vôte universel* kan te pas gebragt worden; er is hier toch geen vraag naar magt, naar souvereiniteit, naar wetgeving of regering; hier is enkel vraag naar regtmatig aandeel in ééne soort van maatschappelijke voordeelen, welker genot, en welker aanzijn zelfs, eene geconstitueerde maatschappij, het erkennen der bestaande souvereiniteit, het geregeld werken der magten, der wetgeving, der regering enz. veronderstellen. Die vraag berust ook niet op het zielental, bloot als zoodanig, maar op het zielental voor zoo verre het door de constitutie zelve tot maatstaf gesteld is. Het beroep op de tabellen is derhalve een beroep op art. 166 der Grondwet. Heeft dat iets gemeens met de «liberale en radicale theorie»? met het *vôte universel?* Evenmin als er iets gemeens is tusschen het opvorderen tot eerbiediging der Grondwet, en het omverwerpen derzelfde Grondwet.

De heer GROEN VAN PRINSTERER schijnt te vreezen, dat de Katholieken in *Nederland* gemeene zaak zullen maken met degenen, welke hij *ultra-vrijzinnigen* noemt, waardoor hij de zoodanigen schijnt te verstaan, welke «de radicale theorie, die in alle dingen het zielental tot grondslag neemt», aankleven en willen volgen. Naar zijne wijze van zien zou het onmiddelijk belang der Katholieken, in *Nederland*, dit medebrengen; maar, zegt hij waarschuwend, op den duur zou dit kunnen leiden tot blijvende slavernij, tot de onderwerping aan de suprematie van den Staat. Wij moeten die vrees al wederom ongegrond verklaren. Niets ter wereld is zoo strijdig en strijdend tegen de bedoelde suprematie van den Staat als de Katholieke Kerk; zij heeft er tegen gestreden ook als de staatsmagt in handen harer kinderen was: de Katholieken zullen daarom alle

oogenblikkelijke voordeelen, die slechts met wezenlijk gevaar van het ontstaan zulker suprematie kunnen verkregen worden, onder die dingen plaatsen, welke zij niet willen; zij zullen iedere verbinding, welke zulk eene suprematie tot resultaat moet hebben, zorgvuldig vermijden. Maar zij zullen dat gevaar, dat resultaat niet vreezen van hun streven, met wien ook, naar eene loyale uitvoering der Grondwet.

Uit hetgene wij hier zeggen, blijkt onze overtuiging, dat de Grondwet, zonder bekrompenheid opgevat, in een milden, van vooroordeel en antipathiën vrijen geest uitgelegd, en dienovereenkomstig loyaal uitgevoerd, aan de godsdienst de noodige vrijheid en bescherming verleent. Wanneer er van alle zijden tot dié opvatting, dié uitlegging, dié uitvoering der Grondwet zamengewerkt wordt, dan zal — ook dit is onze overtuiging — daarvan niet slechts het gevolg wezen, dat ieder het zijne heeft, maar ook, dat talrijke oorzaken van verdeeldheid en van strijd weggenomen worden, en dat er, waar nu slechts aan bijzonder heil gedacht wordt, en de pogingen vaak geïsoleerd, ja onderling naijverig en vijandig zijn, een gemeenschappelijk streven naar bevordering van aller welzijn, eene algemeene zamenwerking tot heil van allen ontstaat. Dit is voorzeker veel beter, veel wenschelijker dan die verdraagzaamheid, waarvan velen den mond gestaag vol hebben, en die niets anders pleegt te zijn dan of onverschilligheid ten aanzien van het geloof, of een bloot verdragen van 't geen men als een kwaad aanziet dat men onmagtig is uit te roeijen, of een schoonklinkend voorwendsel, waarachter men zijne bijzondere inzigten en pogingen tracht te verbergen. De Katholieken willen meer dan verdragen worden; zij willen, als burgers, de

gelijkheid, dat is, gelijke vrijheden en regten en het genot daarvan, met alle overige medeburgers: de Katholieken willen ook meer dan verdragen; zij willen, overeenkomstig de Grondwet, voor alle anderen, 't geen zij voor zichzelven willen. Terwijl zij de onverschilligheid, de eenzijdigheid en het streven naar eigenbaat, schoon die drie verkeerdheden onder den naam van verdraagzaamheid zich mogten voordoen, met vast besloten wil afwijzen, en met geen van die drie eenig verbond willen aangaan, zijn zij bereid om, in den boven beschreven zin, zich met allen te vereenigen. Wie dat zoekt hetwelk wij daar schetsten, wie dat opregtelijk zoekt, die is hun man, en die mag op hunne medewerking rekenen. Maar is het te verwonderen, dat de Katholieken, na zoo lang slagtoffers van geweld of van list te zijn geweest, na zoo vele teleurstellingen ondervonden te hebben, zich het *equo ne credite, Teucri!* herinneren? Is het te verwonderen, dat zij, nu nog zoo veel vooroordeel en antipathiën ontmoetende, of zoo veel zucht tot al-reglementering en al-beheersching ziende, niet overbodig zijn in het toereiken en aannemen der hand? dat zij, alvorens zich aan wien ook toe te vertrouwen, behalve betuigingen, ook daden verlangen? dat zij, dewijl aan den eenen kant hunne aanspraken en regten, aan den anderen kant tekort doen in derzelver genot *zeker* zijn, vooral letten op het gedrag dergenen die hen uitnoodigen om handen in een te slaan? op het gedrag namelijk dat dezen jegens hen houden? Op woorden verlaten de Katholieken zich niet meer; woorden hebben ze gehad sedert vijftig jaren, plegtige, beëedigde woorden; maar die woorden zijn woorden gebleven, nimmer zijn ze tot werkelijkheid gekomen. Waarlijk, die les is lang genoeg herhaald om nim ner

uit het geheugen te gaan! Niemand behoeft derhalve te vreezen, dat de Katholieken zich onbedachtzaam, met wien ook, verbinden, en op die wijze werktuigen worden zullen.

Maar, zegt de heer GROEN VAN PRINKSTERER (sprekende als de tolk van zeer velen onzer landgenooten), «wij verlangen in opregtheid toenadering met u, op grond van driederlei gemeenschap: gemeenschap van *onregt;* ook ons wordt door die liberale staatkunde in vele opzigten onregt aangedaan; ook wij beklagen ons, niet over terugzetting in ambten, die ook ons ten deel is gevallen, maar over het verkorten van onze gewetensvrijheid; — gemeenschap in *geloof;* bij de meeste tegenstrijdigheid, waarop ik niets begeer af te dingen, is er tegenover het ongeloof, toch ook eensgezindheid. Onder de hier aanwezige Katholieken zijn er vele, die de schoone spreuk beamen: «Christianus mihi nomen, Catholicus cognomen.» Er is eindelijk gemeenschap van *gevaar;* men moet hier het oog verder rigten dan het vaderland zich uitstrekt; men moet zijne blikken wenden naar *Frankrijk* en *Duitschland*, men moet bedenken dat we een tijd te gemoet gaan en reeds beleven, waarin iedereen, die nog eenig geloof heeft aan openbaring en aan den levendigen God, roomsch of onroomsch, wordt gehouden voor dweeper, pietist.»

«Wat ik gezegd heb, Mijne Heeren, wat mijne katholieke ambtgenooten van mij hebben gehoord, toenadering van roomschen en onroomschen, vereeniging tegen radicalisme en ongodisterij, wordt, krachtiger dan ik het vermogt, aangedrongen door hunne uitstekende geloofsgenooten, DE MONTALEMBERT te *Parijs* en VON RADOWITZ te *Berlijn.*»

Hoe gaarne wij deze woorden van den heer GROEN VAN PRINSTERER ook vernomen hebben; hoeveel waars zij ook bevatten; ons zijn zij niet voldoende, met betrekking tot het punt in quaestie. Vooreerst kunnen wij het niet als een voorbeeld ter navolging nemen, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER en zijne gelijkgezinden zich niet beklagen, schoon zij, gelijk de redenaar verzekert, terugzetting in ambten ondervonden hebben; zulke terugzetting, hetzij van orthodoxe Protestanten, hetzij van Katholieken, is onvereenigbaar met de voorschriften en beginselen der Grondwet, en moet ook verder tot eene slechte uitvoering der Grondwet aanleiding geven. Ten anderen is die driederlei gemeenschap ons geen afdoende waarborg, dat de herinneringen van den tijd der heerschende Kerk aan de werkelijke gelijkheid, door de Grondwet beoogd, niet meer in den weg zullen staan. Ten derde zou de baatzucht, onder den schijn van geloofsijver, die gemeenschap wel eens tegen ons kunnen keeren, en ons uit naam dier gemeenschap, uit naam van den gemeenschappelijken strijd tegen het radicalisme en de ongodisterij, uit naam der tot dien strijd noodige eendragt, kunnen verbieden, het genot onzer gelijke regten te vorderen. Wij bidden den heer GROEN VAN PRINSTERER en zijne medestanders, dit punt ernstig te overwegen. Als wij ons beklagen over terugzetting die inderdaad schreeuwend is, ons dan toe te roepen: hebt geduld, want er zijn nog antipathiën en vooroordeel; verbetert uw onderwijs opdat gij bekwaam wordet; uwe terugzetting schendt geen grondwettig regt; — dit is eene handelwijze, zeer weinig geschikt om de toenadering, door den heer GROEN VAN PRINSTERER gewenscht, te bevorderen, om het vertrouwen van ons gevraagd te verkrijgen.

Overigens, wij herhalen het, zijn ons die woorden van den heer GROEN VAN PRINSTERER, waarin hij zijn verlangen naar toenadering, op grond van driederlei gemeenschap, zoo rond uitspreekt, zeer welkom geweest. Den moed, die er gevorderd wordt om ze, op zijn standpunt, uit te spreken, weten we te schatten; daarom hebben ze onze achting voor zijn persoon doen rijzen. Wij erkennen vooral ook wat er waars in gelegen is, en daarom aarzelen wij geenszins om, op onze beurt, het verlangen naar toenadering uit te spreken. Voorzeker worden allen, die aan Openbaring en aan den levenden God gelooven, bedreigd door denzelfden vijand, door den vijand, die weleer voorgaf zich met *Geneve* noch *Rome* in te laten, tenzij om er mede te spotten, maar die nu, als tyran, te *Geneve* heerscht, terwijl *Rome* hem ter naauwernood ontrukt is. En ofschoon hetgeen de heer GROEN VAN PRINSTERER ons gemeenschappelijke gevaar noemt, op ons niet juist denzelfden indruk kan maken, dien hij er van gevoelt, dewijl wij en aan de overwinnelijkheid van JESUS Kerk, en aan den vrijen wil des menschen, en aan den liefderijken wil Gods dat niemand verloren ga, gelooven; dewijl wij dus, uit den dreigenden strijd, voor de Kerk nieuwe zegepralen, voor de geloovigen nieuwe gelegenheden om met Gods genade den hemel te bemagtigen vooruitzien, en den rampzaligen afval der ontrouwen als hunne vrije daad beschouwen; zoo treft ons evenwel het allen bedreigend gevaar der aanvechting, en ons smart de gedachte aan het tijdelijk lijden der getrouwen en aan den komenden ondergang der ongetrouwen. Zekerlijk stellen wij er prijs op, dat ook niet-Katholieken dien aanrukkenden vijand te keer gaan. En dewijl het ons niet te doen is om het verslaan der ongelukkigen, welke zich tot werk-

tuigen van den vijandigen geest stellen, maar om hunne bevrijding van dien geest; dewijl het ons bovenal te doen is om het behoud en om de verdediging der waarheid, waarvan een gedeelte door de bedoelde niet-katholieken geloofd en verdedigd wordt; behoeft inderdaad de gewenschte toenadering niet gegrond te zijn op de verachtelijke stelling: de vijand van mijn vijand is mijn vriend; maar kan zij zich vestigen op de liefde voor het goede, voor de waarheid, in zooverre deze aan beide zijden bezeten wordt. Doch zeggen wij met den door den heer GROEN VAN PRINSTERER genoemden VON RADOWITZ, *dat de Katholieken en de geloovigen onder de Protestanten te zamen kunnen en moeten gaan* usque ad aram; *dat deze stelling niets gemeens heeft met de onverschilligheid in geloofszaken, niet ondereen smelt wat gescheiden moet blijven, maar ook niet van een scheurt wat vereenigd mag zijn;* wij zeggen met denzelfden staatsman, dat, zal de praktijk dezer stelling bij de Katholieken veld winnen, *alsdan ook aan de protestantsche zijde het legale geweld en de openlijke en geheime privaat aanvallen moeten verdwijnen* (1). Onder het legaal geweld tellen wij de opzettelijk veroorzaakte en gepleegde uitsluiting van Katholieken uit openbare ambten en bedieningen; onder de openlijke en geheime aanvallen van bijzonderen rekenen wij, behalve *de Guerillas- en vrijbuiterstogten, zooals die nog steeds in weekbladen, brochuren, volksschriften en tractaatjes plaats hebben, tot dagelijksche voeding van alle slechte driften*, ook die genootschappen en vereenigingen, welke, onder het voorwendsel van het protestantendom tegen het pausdom te verdedigen, op het benadeelen der Katholieken in al

(1) *Zie:* Gespräche aus der Gegenwart über Staat und Kirche. Stuttgart, 1847. — 12es Gespräch.

hunne betrekkingen uit zijn, en welke zich toeleggen op de zielenkooperij. Men bedenke het wel: de wet van zelfsbehoud vordert de verdediging tegen den tegenwoordigen aanval; wat zou men anders tegen den komenden vijand kunnen overstellen? Wil men ons met eerlijke wapenen bestrijden op het veld der godge eerdheid; wil men ons ernstig rekenschap van ons geloof vragen; wil men onze verklaringen en wederleggingen tegenspreken, tot dat het licht naar alle zijden doorgedrongen is; dit zal de toenadering veeleer bevorderen dan hinderen; tot zulken strijd, waarvan wij de noodzakelijkheid inzien. ofschoon wij haar bejammeren, zijn wij bereid. Maar niemand vrage van ons eene toenadering, welke onze nieuwe vrienden niet verhinderen zoude, vijandelijke strooptogten op ons gebied te doen. In zulke toenadering kunnen, zullen de Katholieken nimmer toestemmen.

Prof. M. VERHOEVEN.

(Nekrologie.)

De man, aan wiens gedachtenis wij deze regelen toewijden, was een van die zeldzame geleerden, die bij den schat hunner talenten eene onvergelijkelijke goedheid, kinderlijke opregtheid en eenvoud, en eene ongekunstelde nederigheid bezitten. De Weleerwaardige Hooggeleerde heer MARIANUS VERHOEVEN is in bloeijenden leeftijd aan zijne

diepbedroefde bloedverwanten en menigvuldige vrienden, en aan de Katholieke Hoogeschool van *Leuven*, waarvan hij een der voornaamste sieraden was, ontrukt. Ongetwijfeld deelen onze lezers in het gevoel, waarmede wij deze regelen nederschrijven, want dat gevoel is bij uitstek Katholiek. Het geleden verlies is groot, want het geldt een warmen verdediger van de Kerk en haar zigtbaar Opperhoofd op aarde; het kan dus niet anders of, vooral in onze dagen, waarin wij beide zoo onophoudelijk zien belasteren en verguizen, gevoelen onze Katholieke lezers den diepen slag, die ook hen heeft getroffen.

Geboren te *Uden* in de provincie *Noord-Brabant*, op den 10ª December 1808, was hij van zijne prilste jeugd het geluk zijner dierbare betrekkingen. Zijne zachte deugd, zijne liefde voor al wat goed en deugdzaam was, waren zekere waarborgen voor de echtheid zijner geneigdheid tot den priesterlijken staat, en ondubbelzinnige blijken van een waren roep. Zijne lagere studiën volbragt hij in zijne geboorteplaats, legde er zich een jaar toe op de wijsbegeerte, en ruim een jaar op de theologie, tot dat hij in 1827 naar *Duitschland* vertrok, om zich te *Maintz* aan de wijsbegeerte maar vooral aan de godgeleerdheid toe te wijden. Daar had hij het geluk, zich met de achtingswaardigste mannen in gezelschap te bevinden. Zijn verblijf was in het bisschoppelijk Seminarium, waar de tegenwoordige bisschop van *Straasburg*, Mgr. RÄSZ, toen president en professor, en de beroemde KLEE professor was. Met ijver maakte hij zich eene gelegenheid ten nutte, die hem hoofdzakelijk het willekeurig sluiten der Seminarien in zijn vaderland verschaft had. Ongetwijfeld waren zijne vorderingen groot geweest, en was men van zijne trouw aan de Kerk overtuigd, want toen het Hermesianisme aan de Univer-

siteit van *Bonn* meer en meer vorderingen maakte en openlijk werd onderwezen, en het dus dringend werd gevorderd dat men het meer en meer dreigend onheil met moed het hoofd zou bieden, drongen prof. Räsz en anderen er in 1828 op aan, dat hij naar *Bonn* zou gaan, waarheen de beroemde KLEE zich ook weldra zou begeven. Hij gaf toe aan hunnen wensch, woonde vóór de komst van KLEE en ook later de lessen in het kerkelijk regt bij van Prof. WINDISCHMANN, en bleef tevens tot in het jaar 1831 zijne theologische studien voortzetten. In 1831 werd hij priester gewijd. Intusschen had hij tijdens zijn verblijf te *Mainz* en te *Bonn* betrekkingen aangeknoopt met verscheidene der uitstekendste Duitsche geleerden, waarvan velen als BINTERIM enz., reeds als moedige kampvechters voor de regten en de vrijheid der Kerk bekend waren. Meermalen had hij zelf reeds met hen medegewerkt om een of ander onheil, dat de Kerk in *Duitschland* dreigde, af te keeren, vooral in de zaak der kerkelijke provincie van den Boven-Rhijn, voor welke in het jaar 1827 een Concordaat was gesloten, tusschen LEO XII en de verschillende Duitsche vorsten tot wier staatkundig gebied gemelde provincie behoorde. Toen in het jaar 1830 diezelfde vorsten onderling eene soort van pragmatieke regeling der kerkelijke zaken maakten, die het gesloten Concordaat schond en de Kerk geheel aan banden legde, en tot grooter onheil de meesten der tot die kerkelijke provincie behoorende bisschoppen mede hadden onderteekend, toen was hij ijverig werkzaam tot heil der Kerk en om door de stem des Opperherders de ontrouwe kerkvoogden tot hunnen pligt te doen terug keeren.

In het jaar 1831 vertrok hij van *Bonn* naar *Rome*, om daar zich uitsluitend op de beide regten, maar vooral op het kerkelijk regt toe te leggen aan de Romeinsche

Universiteit *La Sapienza*. Hij werkte gedurende zijn verblijf te *Rome* eenigen tijd aan het *Studium* der Propaganda, maar vooral en voortdurend aan dat der *Congregatio Concilii*, (1) dat een der gewigtigste is. Het was daardoor vooral, dat hij dien praktischen zin, dien tact tot behandeling van zaken verkreeg, die hem zoo bijzonder eigen was. Maar ook het was zijn bijzondere aanleg daartoe, welke hem de hooge bescherming verwierf van eenen POLIDORI, CAPACCINI en andere uitstekende mannen. Het waren dezelfde hoedanigheden, die hem de hooge achting van GREGORIUS XVI deden verwerven. Hij werd tot Apostolisch Protonotarius benoemd, en dringend uitgenoodigd meer onmiddelijk in dienst van den Paus in de Kerkelijke zaken werkzaam te blijven. Men verlangde dat hij te *Rome* zou blijven, en reeds was hij bestemd tot eene gewigtige betrekking, die hem den weg opende tot de hoogste kerkelijke waardigheden. Zijne nederigheid en het verlangen om in zijn vaderland terug te keeren waren de oorzaken, die hem het zoo vereerend aanbod eerbiedig deden afslaan. Hij vertrok van *Rome* in het jaar 1835 als *Protonotarius*

(1) In het *Studium* van deze Congregatie bestudeert men onder leiding van den secretarius en de auditeurs, de zaken wier beslissing aan het oordeel der Congregatie wordt onderworpen. De stukken worden medegedeeld aan de geestelijken, die tot het *Studium* zijn toegelaten. Deze maken verslagen op, waarin zij de daadzaken uiteenzetten, beoordeelen, en de regtsbeginselen er op toepassen. Deze verslagen worden herzien door den secretarius, vervolgens gedrukt en rondgedeeld: daarna vereenigen zich de leden van het *Studium*, onder het voorzitterschap van den secretarius, bijgestaan door de auditeurs, om de zaken mondelijk te verhandelen. De uitslag der verhandeling wordt aan de Kardinalen der Congregatie medegedeeld, wier beslissing vervolgens aan de leden van het *Studium* wordt bekend gemaakt. — Zoodanige verslagen worden ook voor andere Congregatien en regtbanken gemaakt, maar men verhandelt er niet gemeenschappelijk bij monde. — Tot dezen arbeid aan de Congregatien worden slechts die geestelijken toegelaten, die eenen graad hebben bekomen in de theologie of in het Kerkelijk regt.

Apostolicus en Doctor in de beide regten, welke laatste waardigheid hij in datzelfde jaar aan de *Sapienza* had verkregen.

In zijn vaderland teruggekeerd bragt hij nagenoeg een half jaar in den schoot zijner familie door, tot dat hij in 1836 het Hoogleeraarsambt in het Kerkelijke regt aan de Katholieke Hoogeschool te *Leuven* aanvaardde en tevens tot het Aartsbisdom van *Mechelen* overging. Van toen af was hij in zijn uitgestrekten werkkring onvermoeid in het verdedigen van de regten en de vrijheid der Kerk en van haar zigtbaar Opperhoofd. Het was hem steeds te doen om in dien zin al zijne lessen in te rigten, onophoudelijk zijne leerlingen te doordringen van den geest en zin der kerkelijke wetten, hun het voortreffelijke te doen zien der kerkelijke wetgeving boven die van den Staat. Vooral was het hem een innig genoegen hun altijd en in alles aan te toonen, hoezeer de Kerk er steeds in hare wetten en verordeningen op uit is, om alle willekeur uit te sluiten. Maar dit was den ijverigen verdediger van de Bruid van CHRISTUS niet genoeg. Zag hij haar met eenig onheil bedreigd, hij snelde haar te hulp, en waakte voor hare belangen. Zoo deed hij toen de eerbiedwaardige CLEMENS AUGUST door geweld van zijn Aartsbisschoppelijken zetel was weggerukt, zoo deed hij bij iederen aanval op de Kerk of haar zigtbaar Opperhoofd beraamd. Niet minder ging hem de onschendbaarheid der kerkelijke tucht ter harte; getuige dit het geschrift, dat hij in 1842 te *Leuven* in het licht gaf, onder den titel: *Dissertatio canonica de Sacrosancto Missae sacrificio, a parochis aliisque curam animarum habentibus pro plebe sibi concredita, Deo offerendo diebus dominicis et festis, etiam indulto Apostolico die 9 Aprilis* 1802, *in universo Gallicanae reipublicae territorio suppressis. — Agitur imprimis de parochis Belgii,*

Galliae, Hollandiae et Germaniae. Over dezelfde stof gaf hij nog tijdens zijne laatste ziekte een uitgebreider werk in het licht te *Hasselt;* vooral over dit laatste spraken wij reeds in ons nummer van November 1849 (1); het voert ten titel: *De praxi a parochis observanda in celebratione Missae pro populo, cum animadversionibus in Miscellanea Theologica (Mélanges Théologiques).*

In het jaar 1846 verscheen van hem te *Leuven* een werkje, met den titel: *De regularium et saecularium clericorum juribus et officiis, liber singularis.* Ook hierover hebben wij vroeger eenige woorden gezegd (2). Een ander merkwaardig geschrift van den te jong gestorven geleerde is zijne *Défense des libertés religieuses, compromises dans une brochure intitulée: De l'appel comme d'abus dans ses rapports avec la Constitution Belge. Réponse à M. de Bavay, Procureur général à la Cour d'appel de Bruxelles. Bruxelles* 1847. Het is gerigt tegen den door DE BAVAY openlijk geprezen *Van Espen* en zijne beginselen.

Hij beminde uit geheel zijn hart de katholieke hoogeschool van *Leuven*, omdat hij wist hoe krachtig hare werking was voor het heil van kerk en geloovigen, want zijne liefde voor de Kerk was groot. Daarom waakte hij voor hare belangen, waar zij ook werden aangetast, wij hebben er reeds bewijzen van geleverd. Hij gaf er nog een treffend bewijs van tijdens zijne laatste ziekte. Reeds had hij die stem niet meer ten dienst, waardoor hij zoo veel goeds had te weeg gebragt; de *extinction de voix*, die hem in den laatsten tijd jaarlijks gedurende een paar weken overviel, had in het jaar 1849 een blijvend karakter aangenomen; zij was het gevolg eener keeltering. Hij vertrok tot herstel zijner gezondheid naar *Soden* bij

(1) Dl. XVI, bl. 319 en volg. (2) Dl. X, bl. 266 en volg.

Frankfort om er de baden te gebruiken. Intusschen was het doemwaardig geschrift van den Professor van *Freiburg*, HIRSCHER, *Die kirchlichen Zustände der Gegenwart* verschenen. Hij zag het gevaar, waarmede het de Kerk in *Duitschland* bedreigde, deelde het, vergezeld van inlichtingen omtrent tijd, plaats en personen, aan het Opperhoofd der Kerk mede, en werkte daardoor krachtig mede, om door de veroordeelende stem van PIUS IX het onheil af te weren. Maar zijn ziekelijke toestand was er door verergerd geworden; hij hield zich nog korten tijd op bij zijnen vriend BINTERIM te *Bilk* bij *Düsseldorf*, en kwam tegen het begin van November l. l. te *'s Hage* aan, waar hij te midden van de liefderijkste zorgen van dierbare betrekkingen zijne laatste levensdagen doorbragt. Hij overleed op den 18 Januarij dezes jaars des morgens ten 6 ure, in den ouderdom van 41 jaren.

Wij zullen ons onthouden van zijne uitstekende deugden te prijzen. Ieder die hem heeft gekend herinnert zich zijne zachtmoedigheid, zijne onvergelijkelijke goedheid, zijne kinderlijke opregtheid, zijn afkeer van de grootheid en schatten der aarde. De kalmte, die hem gedurende heel zijn leven zoo bijzonder eigen was, scheen te vermeerderen naarmate hij de eeuwige rust naderbij kwam. Dikwijls gaf hij nog in zijne laatste dagen zijn onbeschrijfelijk geluk met tranen van vreugde te kennen. Zijne gedachtenis zal leven in de wetenschap, maar nog veel meer in de harten van diegenen, die het geluk hadden in nadere betrekking met hem te zijn; zij zal leven bij de Leuvensche hoogeschool, waar hij een voorwerp van algemeene hoogachting en liefde was.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET UITSTAPJE VAN Dr. BEETS NAAR LONDEN.

In eene reeks van brieven, in het tijdschrift *de Vereeniging* achtervolgens opgenomen, en in het afgeloopen jaar afzonderlijk uitgegeven, geeft de heer BEETS verslag van zijne «Herinneringen en indrukken van een kleinen uitstap naar *Londen* in Mei 1847.» Vóór ruim een tiental jaren waagde het dezelfde begaafde Schrijver, «onze goede moedertaal het zondagspak uit te trekken en wat natuurlijker te doen loopen;» en gij weet hoe gelukkig hij daarin geslaagd is. Thans is het geheel anders. In zijne brieven heeft hij de goede Oude een Sabbathskleed aangetrokken, en haar zoo sterk ingeregen in het orthodoxe keurslijf dat zij ter naauwernood zich bewegen kan. Waarlijk: *le style c'est l'homme.* Die er nog aan twijfelen mogt kan er zich hier van overtuigen.

Sedert lang *trok het hart* van den heer BEETS naar *Engeland.* «In de jaren van zijn eerst ontluiken» had hij bijzonderen omgang met een jongen Engelschman; weldra vond hij den meesten smaak in de Engelsche letterkunde; de invloed van een Engelschen dichter «kleurde zijn eerste zangen;» de werken van een Engelschen humorist volgden hem overal; een Engelsch Staatsman «gaf vastigheid aan hetgeen hij toen reeds voor zich zelven als waarheid had gevonden»; eindelijk een Engelsch evangeliedienaar «bracht orde en klaarheid in de overleggingen van zijn gemoed, waarin het in de laatste tijden stormachtig was toegegaan.» En toch mogt hij er vroeger niet toe komen dat *Engeland* te zien, waarnaar hij zoo vurig haakte. De wijze Bestuurder zijns levens — de man getuigt het zelf: natuurlijk niet zonder nederig opzien tot den Heere — had hem «niet vergund dat land te bereizen, *vóór hij door*

zijne genade die mate van zelfstandigheid had bekomen, welke boven invloeden van menschen en natien verheffen kan.» Zoo lang zijn «hart niet krachtig van zonde overtuigd was, en zich niet nog gants anders voor de zaligmakende waarheid geopend had,» ware dergelijk uitstapje welligt gevaarlijk geweest; maar nu «dit op wegen Gode bekend geschied is,» nu hij, zoo als de orthodoxen zeggen: *tot ruimte gekomen was*, bestond er geen «perikel» meer.

Dingsdagsmorgen den 27 April 1847, ging D^{s}. BEETS met eene groote menigte passagiers aan boord van den *Batavier*. Maar helaas! hier ondervond hij wat HILDEBRAND eens gezegd heeft: «dat een stoomboot ook al meer belooft dan zy geeft.» Op de hoogte van *Schiedam* brak de kruk van de machine, waardoor het rad aan stuurboordzijde niet meer kon werken en de zeereis onmogelijk werd. De *Batavier* bragt hen langzaam naar *Rotterdam* terug. — Voor iemand als D^{s}. BEETS, wiens hart sedert zoo lang naar *Engeland* trok, was het ongetwijfeld eene teleurstelling; maar de tijd, dien hij in *Rotterdam* doorbragt, was niet *verloren*; want het gaf hem «gelegenheid tot zeer belangrijke en aangename kennismakingen.» Of bij het daaraan te danken hebbe, dat zijn naam onlangs op het «gros» eener nominatie geplaatst werd, zouden wij niet durven beweren.

Den volgenden dag ten 10 ure was onze reiziger op eene Engelsche boot op nieuw ingescheept. 't Is wel zonderling, dat hij, na al zijne Engelsche antecedenten, nu nog met een Engelsch vaartuig naar *Engeland* moest gevoerd worden! Hoogtwaarschijnlijk is aan die bijzonderheid niet gedacht: eene zedelijke bemerking met de noodige bijbelteksten ware anders niet achtergebleven.

Dien dag woei het «een halven storm» De kapitein durfde de boot niet buiten brengen, en liet des avonds op de reede van *Goedereede* het anker uitwerpen. D^{s}. BEETS «dacht aan PAULUS en *schoone-havens.*» Hij vergeleek «het adramittenisch

schip en de stoomboot, *Rome* en *Londen*, het doel van des Apostels reis en de zijne;» altijd, dat verstaat zich, *proportione servata*. Maar ofschoon hij naar *Londen* ging «om de byeenkomsten der Christenen by te wonen, die jaarlijks in de maand Mei aldaar plaats hebben,» en om «JOHN ANGELL JAMES te zien,» scheen hij toch niet op zijn gemak te zijn. «Met den indruk,» dus schrijft hij, «van het ongeluk van gisteren en het vooruitzicht van een stormigen overtocht, overdacht ik mijne wegen niet met die vrijmoedigheid, die ik wel zou gewenscht hebben. Wanneer men niet de bepaalde en duidelijke roepstem eener pligt volgt, is het by voorkomende tegenspoeden niet altijd even klaar of men *in den weg des Heeren is*. Ik althans heb onder zulke omstandigheden dikwijls veel te strijden, *voor ik het ware lichtpunt zie*, met een eenvoudig oog.» Zoo *zijn* die menschen: «krachtig van zonde overtuigd te wezen, — voor een vast en zeker anker te liggen, — de ééne haven gevonden te hebben,» met andere woorden: *uitverkoren te zijn*, is hun ter naauwernood voldoende; zij zouden wel willen dat een hemelbode hun bij ieder uitstapje de zekerheid kwame brengen, dat zij «in den weg des Heeren» zijn! Of de heer BEETS op de stoomboot «het ware lichtpunt» gezien heeft, dit zegt hij niet. In ieder geval kon hij zich troosten met al de deelgenooten in zijn lot:

Eenmaal zamen op de stoomboot,
Moesten zij naar Londen meê!

Het vreemde van een nacht op een vaartuig door te brengen, het ongewone van zijne rustplaats gevoegd bij de «vermenigvuldiging zijner gedachten,» hielden onzen reiziger bijna den geheelen nacht uit den slaap. «Van tijd tot tijd,» zegt hij «sloeg ik mijn mantel om en ging op het dek. Daar was alles stil en rustig. Een aantal eenden en kippen, die wy naar *Londen* overbrachten, sliep daar met den kop onder den vleugel zoo gerust een slaap, als de vogelen in de arke Noachs.» —

Nu is 't wel zoo heel vreemd niet, dat eenden en kippen op op eene stoomboot 's nachts even gerust slapen als overal elders; maar daarom wordt dat hier ook niet vermeld. Het schijnt dat Zijn Eerw. daar enkel van spreekt, om eens te gewagen van *de arke* NOACHS, en om te zeggen dat het *aandoenlijk* is. Want « een slapend dier, dat is wel de volkomenste rust, en daarom altijd aandoenlijk in de oogen» van den heer BEETS. «De matroos die de wacht had ging langzaam op en neder, zijn pijpjen in den mond, en zag menigmaal naar het zwerk,» waar dominé BEETS ook naar zag. En «dat zwart en dreigend zwerk», en dat «plechtig en krachtig bruischen van de zee» en dat «plechtig en krachtig bruischen van de wind» maakte zulk een indruk op den man, die met zijn mantel om op het dek stond, dat zijne verbeelding zelve aan ' golven en bruischen ging. Eene meditatie, die hij in vier en een halve bladzijden te zamen gevat heeft, was er het gevolg van. Aanhalingen uit het Boek JOB, uit Lord BYRON, uit HORATIUS, uit BILDERDIJK, uit de Psalmen en de Apostolische brieven, alles komt er bij te pas. «De perikelen die PAULUS op zee getrotseerd heeft» worden evenmin vergeten als de klip of rots die zijn naam draagt; waarbij dan «een dichter en verkondiger van het Evangelie» een kleine veeg krijgt, omdat hij den Apostel «heeft kunnen vergeten by het bezingen van een schipbreuk, waarvan die klip het tooneel uitmaakt.» Ook de togt van St. WILLEBRORD, en de ontdekking van *Amerika*, en het jaar 600 na de schepping der wereld, en de Zendelingen, die op dat oogenblik op alle zeeën dreven, krijgen elk hun beurt; tot dat er ten slotte ook gedacht wordt.... «aan vele Christenen, die onder een kopjen thee uit *China*, en een cigaartjen uit *Havannah*, met veel zelfvoldoening spreken over de overbodigheid van het zendelingswerk.»

Daarmede liep de meditatie ten einde. Maar nu keerden zich 's mans gedachten tot zijne medereizigers; — niet, om ze «uit te teekenen,» zooals HILLEBRAND deed en waardoor hij,

eveneens «op een stoomboot alleruitmuntendst zich vermaakte;» maar — om ze met een diep medelijden gade te slaan, waaraan dan alleen de vrome uitboezeming ontbrak: ik dank u Heer! dat ik niet ben als alle andere menschen. Die medereizigers «waren velen, uit alle volken. Hollanders, Engelschen, Schotten, Franschen, Duitschers, Italianen, Amerikanen; mannen, vrouwen, kinderen; een grijsaart van tachtig jaren....» Dat personeel «onderstelde en vertegenwoordigde vele toestanden, bewegingen, bedrijven: armoede; rijkdom; uitspanning; verveling; naauwe betrekkingen der verst verwijderde volken; zeevaart; handel; staatkunde; godsdienst.....» Zou men niet zeggen dat PERSEUS met zijn hekeldichten hem op dat oogenblik voor den geest stond?....

> Mille hominum species, et rerum discolor usus;
> Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.
> Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti
> Rugosum piper, et pallentis grana cumini:
> Hic satur, irriguo mavult turgescere somno:
> Hic campo indulget; hunc alea decoquit ille.

De slapers hadden waarschijnlijk op dat oogenblik de meerderheid; in de veronderstelling althans, dat het hun beter gelukte dan een' hunner reisgenooten. Eenigen van hen werden dan ook uitgekozen om er een groepje van te maken. «Onder dit dek sliep de ambassadeur van *Engeland* bij het kabinet van *'s Gravenhage;* sliep een Hollandsch edelman, met zijne Amerikaansche gade en gezin naar *Amerika* op reis; sliep een pater, met drie geestelijke zusters, allen uit *Holland*, naar een der Graafschappen van *Engeland*; sliepen twee Savojaarden met een nieuw draaiorgel, voor *Londens* pleinen en straten bestemd.» — Was die groepering een louter toeval? — De vraag die er op volgt schijnt het tegendeel aan te duiden. «Wist de pater dat te *Londen* een tot het waarachtig Evangelie bekeerd Italiaansch priester zulke Savojaarden wacht en opzoekt met het woord der prediking? Konden deze Savojaar-

den het vermoeden, wiens godsdienstkennis zich misschien bepaalde bij het maken van een kruis en het bidden van een Ave?...» Neen, dat konden zij niet; en evenmin, dat een Hollandsch predikant, die op het dek stond, hen zoo liefdeloos zou beoordeelen. Of dacht de heer BEETS er niet aan, dat zijn *misschien* wel eens anders om kon wezen; en dat aan *die* kleinen geopenbaard kon zijn, wat voor wijzen en voorzigtigen, als hij, verborgen was?.... Maar de heer BEETS dacht alweêr aan iets anders: hij dacht aan Dr MALAN. «Ik ben overtuigd,» zegt hij, «dat indien wy Dr MALAN aan boord gehad hadden, hy niet slechts als ik over zijne medepassagiers in een uur des nachts gepeinsd en gemijmerd [en liefdeloos gedacht] zou hebben, maar reeds in de twaalf uren van den vorigen dag naar zijne buitengewone gave getracht, aan menig hunner het Evangelie te verkondigen.» — En waarom ook Dr BEETS niet? Hij zal het ons zeggen. «Ik ben wel verre van zijne ijver en handelwijze af te keuren, die veel beschamends voor my hebben, maar gevoel en weet my niet in staat die eenigzins na te volgen. Ook hier is het: een iegelijk naardat hy de gave ontvangen heeft!» En daarmede was zeker de Leeraar gerustgesteld, dat hij «in den weg des Heeren» stond. Buitendien, bleek het al spoedig dat het «de wille des Heeren» niet was. Den volgenden morgen was Dr BEETS zeeziek en «genoodzaakt, byna den ganschen dag in zijne kooi te blijven.» Toen hij tegen 5 ure op het dek kwam, zag hij «de witte rotsen, waaraan *Engeland* den naam van *Albion* dankt.»

Terwijl de stoomboot den Theems opvaart en «de arme Savojaarden hun fraai orgel ontpakken en doen spelen, om hunnen overtocht, die nog betaald moet worden, goed te maken,» zij het ons vergund onze lezers een oogenblik te doen vertoeven bij den heer BEETS; en vooral hen, die den talentvollen schrijver uit zijne vroegere schriften kennen, op het

onderscheid met het tegenwoordige opmerkzaam te maken. Eéne hoofdgedachte straalt telkens in deze *Brieven* door. Een ieder moet het weten, dat de heer BEETS *bekeerd* is: — hij wil het zoo. Herhaaldelijk en onder verschillende vormen komt hij daarop terug; en eens betuigt hij daarbij: *dat de Heer* hem *sedert* [die bekeering] *grootendeels van menschelijke geschriften heeft afgetrokken, behalve van werken die ten doel hebben* hem *meer en meer in de beteekenis en kracht en diepte van Zijn Woord in te leiden.*» Wij behooren niet tot dezulken, die het in den heer BEETS misprijzen, dat hij thans, in rijperen leeftijd, afkeurt wat hij in vroegere jaren met eene, niet altijd verschoonbare, ligtzinnigheid daarheen schreef. Integendeel, wij hebben eerbied voor iemand, die openlijk durft erkennen, dat hij gedwaald heeft. Maar moest hij daarom tot een ander uiterste overslaan? Was het daarom noodig, dat de ijskoude hand van het Calvinisme met al de fataliteit eener overdrevene praedestinatie-leer den gloed der poezy in hem uitdoofde, om er een temerigen dweeper van te maken, die in zijne ellenlange volzinnen zichzelven het allerminst uit het oog verliest? Dat een PAULUS, die niet door eenig mensch, maar door eene onmiddellijke openbaring van JESUS CHRISTUS zelven de waarheid leerde, dat hij, *het uitverkoren vat*, die in den derden hemel werd opgenomen, ook van zichzelven getuigen kon: *ik ben* ZEKER, *dat noch de dood, noch het leven,.... noch eenig ander schepsel ons scheiden zal van de liefde Gods, die in* CHRISTUS JESUS *is*, — wie zal het wraken? maar dat menschen, die door geen onmiddellijke openbaring van hun lot verzekerd zijn, die even als alle andere Adamskinderen *niet weten of zij liefde of haat verdienen*, dat zulken zich uitverkoren wanen; het zou even onbegrijpelijk als ondragelijk zijn, indien wij niet wisten waartoe geestelijke hoogmoed en privaat-geest den mensch vervoeren kunnen. Dat moge eene Luthersche of Calvinistische regtvaardigheid wezen; — eene regtvaardigheid, die de zonden *bedekt*, maar niet weg-

neemt, die den zondaar *omkleedt* maar niet inwendig verandert; — eene *Christelijke* regtvaardigheid is het niet.

Wij zullen den heer BEETS, die «met een gantsche portefeuille brieven (van aanbeveling) in den zak, de straten van *Londen* blijmoedig doorwandelt» niet overal volgen. Immers voor onze lezers kan het zooveel belang niet hebben, dat hij den eenen, aan wien hij gerecommandeerd is, niet thuis, den anderen verhuisd vindt; of dat hij eene uitnoodiging heeft «aangenomen ten huize van Lady O. S., een zeer aanzienlijke vrouw, op den weg der godzaligheid grijs geworden, en wel bekend als eene die den Heere dient uit hare goederen.» Wij zullen hem vooral volgen waar hij «de byeenkomsten der Christenen,» het hoofddoel zijner reis, bijwoont; en noodigen derhalve onze lezers, om met ons binnen te treden in eene der vergaderkamers van Exeter Hall, waar de *Anniversary* van het Kerkelijk Zendelinggenootschap (*Church Mission*) gehouden wordt.

De Anniversary neemt te acht ure in den morgenstond een aanvang met — een ontbijt; wel te verstaan, voor leeraars, leden des genootschaps. Mannen ten getale van misschien twee, drie honderd zijn eerbiedig opgerezen, om een gebed voor den eten te zingen. De heer BEETS treedt binnen, en neemt zijne plaats in hun midden, aan een lange tafel op een houten schoolbank. «Het ontbijt,» zegt hij, «was zeer eenvoudig: brood, eijeren, koud vleesch, koffij, thee; naar het beginsel uit zamenkomsten met een heilig doel geen smulpartyen te maken. Slechts een half uur werd tot de verkwikking van den uitwendigen mensch besteed. Toen rezen wy weder op en zongen de dankzegging. Daarop werd ons aangezegd dat de Eerw. STEWART ons in het gebed voor zou gaan, en de geheele vergadering knielde neder..... — Overal waar ik met HALDANE STEWART was, was het HALDANE STEWART die men vroeg in den gebede voor te gaan. ««Het is eene groote

schat voor een land,» zeide my eene geloovige vrouw, «*zulke* mannen te hebben die in de bresse staan;» ik zeide er Amen toe met al mijn hart, en dacht aan mijn vaderland.»

Na het gebed van STEWART hield de secretaris VENN eene «korte toespraak,» die «een klein half uur mag geduurd hebben.» De heer BEETS «kreeg daar een diep gevoel van het gewicht der zendingzaak en taak.» Daarna knielden allen andermaal neder en nu was het de taak van BAPTIST NOËL hen voor te gaan in den gebede. «Treffend,» naar de heer B. verzekert, «was ook dit gebed..... Dit gebed was een gebed voor de uitbreiding van het Rijk des Heeren onder de Heidenen; maar tevens een gebed tegen de openbaring en booze werking van *alle antichristelijke* richtingen in den schoot der Christelijke volken zelve. Het papisme, het puseysme, het pantheïsme, het rationalisme, de neologie, het communisme (1), dat alles stond den biddende levendig voor den geest; alle wijsheid en alle overlegging die zich verheft tegen God en zijnen Gezalfde.....» En dat gebed, «*zoo als het was*, stichtte en versterkte» den leeraar van *Heemstede*.

Na uit- en inwendig verkwikt te zijn, begeven zich allen naar de groote zaal, en komen door een kleine deur op de Platform, waar zij naauwelijks meer plaats kunnen vinden. De zaal is vierkant, groot en hoog, en kan vier à vijf duizend menschen bevatten. «De plaats voor de Sprekers is voor de balie van de zoogenaamde *platform*, eene gaanderij die zich over de gantsche breedte der zaal uitstrekt, amfitheatersgewijs afloopende en van voren niet zoo heel hoog boven den grond der zaal..... In het midden (der gaanderij) staat eene tafel, waarop de papieren en boeken tot de vergadering benoodigd, benevens ontzachelijk groote karaffen met water, kleinere dito met sherrey wijn, oranjeappelen, beschuit en andere kleine voedende versnaperingen (2) bij de lange sessies noodig voor

(1) Het socialisme schijnt vergeten.

(2) Naar het beginsel: uit zamenkomsten met een heilig doel geen smulpartyen te maken?

een volk, dat gewoon is zijne vier maaltijden daags eere aan te doen. Tusschen de balie en de tafel, d. i. met den hoogen rug naar deze laatste toegekeerd, staat een zeer groote armstoel, van de soort als eerder geschikt schijnt om een middagslaapjen in te doen, dan om daarin eene vergadering te presideeren. Trouwens de post van voorzitter is bij anniversaries meer vereerend dan moeilijk..... In de zaal zelf had, even gelijk overal by dergelijke gelegenheden, de schare der vrouwen verreweg de overhand..... »

De Graaf van *Richester* bekleedde in deze vergadering den voorzittersstoel; « want by zulke gelegenheden presideert niet een vaste Voorzitter des genootschaps, maar een persoon van aanzien daartoe verzocht, liefst een edelman, op dezelfde wijze als by ons de groote vergadering van het Bijbelgenootschap door den Gouverneur van *Noord-Holland* gepresideerd wordt. » Ook in andere bijeenkomsten van godsdienstigen of zedelijken aard is dit in *Engeland* iets zeer gewoons. Als proeve daarvan vinden wij bij onzen schrijver het volgende opgeteekend: « Gisteren had men Sir CULLING EARDLEY SMITH in den armstoel van het Wesleyaansche Zendinggenootschap gezien. Morgen zou de Marquies CHOLMONDELEY dien bekleeden bij de Meeting van het Bijbelgenootschap. Zijn naam kwam, met dien van Lord ASHLEY, op de lijst der anniversaries het veelvuldigst voor. *Aandoenlijk* is het om een naam als de laatste te zien aangeteekend als die zich in 't openbaar de bekeering der Joden, en het onderricht der havelooze Londensche straatjeugd aantrekt. Beide, de Meeting van *Jew's Society*, en van de *Ragged School Union* zou hy presideeren. Als Voorzitter by de groote Vergadering van het genootschap, *Sailors Home* (Te huis voor Matrozen) stond tegen den 12den Mei de Admiraal BOWLES aangeteekend, wat niemand verwonderen zal; maar als deze den hamer zou hebben nedergelegd, zou Lord GROSVENOR dien ter zelfde plaats opnemen om de belangen van *Knechts* en *meiden* te behartigen *(Domestic Servants*

Benevolent). Te midden van dit alles las ik op mijn lijst den naam der koningin zelve als patrones van een werkschool van weeskinderen, waarvan onder haar voorzitting ook een of andere Meeting zou plaats hebben.» — De heer BEETS vindt in een en ander veel verblijdends; en uit daarbij den wensch, dat ook meerderen onder onze hooggeborenen en aanzienlijken het begrijpen, en hun naam en invloed in de schaal der christelijke en maatschappelijke belangen meer en meer leggen mogten. «Met geld,» zegt hij, «wordt alles niet afgedaan, men moet er zijn naam en persoon voor over hebben. Bekend te willen staan als een die zich havelooze kinderen aantrekt en het lot van dienstbaren tracht te verbeteren, is nog iets meer dan admiraalzeilen en wedrennen.» — Het is zoo, met *geld* wordt niet alles afgedaan; maar als het: «zijn *naam* en *persoon* voor eene goede zaak over te hebben» in niets anders bestaat dan op de lijst der anniversaries te figureren, en in een gemakkelijken armstoel een post waar te nemen, die «meer vereerend dan moeilijk» is, is de opoffering toch waarlijk zoo groot niet.

«De goede zaak» wordt in *Engeland* bijna tot het uiterste gedreven; en dat alles geschiedt er door genootschappen. Op eene gedrukte lijst, die den heer BEETS door zijn gastheer te *Londen* werd ter hand gesteld, stonden onder het opschrift: *Anniversaries of Religions and benevolent Institutions in April and Mai* 1847 (Jaardagen van godsdienstige en menschlievende Instellingen in April en Mei 1847) niet minder dan 72 *Meetings* en *Sermons* (Vergaderingen en godsdienstoefeningen) aangeteekend. Behalve dag, uur en plaats, stond er telkens bij opgegeven wie daarbij den Voorzittersstoel bekleeden, of Voorganger zijn zou. Hoe groot nu dit aantal ook zij, is het echter gering in vergelijking van andere genootschappen en vereenigingen, die reeds tot allerlei doel in *Engeland* zijn opgerigt en nog telkens gevormd worden. Om niet te spreken van handelszaken en andere materiële belangen, die door verschillende vereenigingen behartigd worden, herinneren wij

slechts aan het genootschap voor den *Vrede*, hetwelk het oorlogvoeren, als iets onmenschelijks, geheel wil hebben afgeschaft, en waardoor COBDEN nog onlangs eene gunstige gelegenheid vond om den Russischen Autocraat op zijn Engelsch uit te monsteren. Zoo bestaat er een gezelschap *voor het vroegtijdig sluiten der winkels;* en voor een paar jaren heeft zich ook eene Vereeniging geconstitueerd, om het staan der jongelieden aan de kerkdeuren tegen te gaan, en die den zonderlingen titel voert van *Anti-youngman-standing-before-the-church-door-society*; volgens de vertaling van de *Kamper Courant: Jonge-heeren-dames-opnemend-aan-de-kerkdeur-blijvend-staan-wachten-afschaffings-genootschap.* Doch hierbij zelfs bepaalt zich de bezorgdheid der Engelsche Philantropen niet. Ook de redelooze dieren: honden, katten, paarden, ezels, kippen, eenden, worden in bescherming genomen. En terwijl zoo menig Lord of Lady bij testamentaire dispositie hunne huisdieren levenslang bezorgden, vond men het zeker niet te ver gedreven, dat er ook een genootschap werd opgerigt *tegen het mishandelen van dieren.* — Keeren wij naar de platform terug.

Onder de aanwezigen op de platform waren er twee of drie, wier kleeding de aandacht trok van den Hollandschen Leeraar. Onder hun rok droegen zij «een vest van merrinos, hetwelk in een korten, tot over de knie reikenden vrouwenrok eindigde.» Het waren Bisschoppen van de heerschende kerk, die «dit kleedingstuk overal en altijd als een bewijs er van rond-dragen.» De heer BEETS merkt daarbij op, dat «de Episcopale Kerk zeker de laatste zal zijn om te begrijpen dat onder de bedeeling van het Evangelie geene pleeg- of eergewaden te pas komen;» maar vraagt tegelijk: «wanneer zullen *wy presbyterianen* onze mantels en beffen en driekante hoeden afleggen, die ofschoon nooit met dat doel aangenomen, echter als zoodanig worden *opgevat?*» Of sommige «ware geloovigen» in die *vraag* gesticht zullen zijn, betwijfelen wij zeer.

De vergadering wordt geopend. De Secretaris noodigt de

aanwezigen tot het gebed. Vier duizend menschen staan op, en als het gebed voorgelezen is, antwoorden zij overluid *Amen*. Ook wordt het gebed des Heeren overluid en gezamenlijk uitgesproken; hetgeen voor de heer BEETS «min welluidend is, maar iets byzonder *aandoenlijks* heeft.» — De voorzitter houdt een korte toespraak, met zoo zacht een stem dat de heer BEETS er niets van verstaat. Door twee secretarissen, die elkander afwisselen, wordt het rapport van de werkzaamheden en vruchten des Genootschaps in het laatste jaar voorgelezen. De ontvangsten hadden dit jaar niet minder bedragen dan 116,827 ponden sterling (*f* 1,501,924).

De eerste spreker bij die gelegenheid was de Bisschop van *Winchester*. Hij koos eenige punten uit het voorgelezen rapport, «waarby hy de aandacht der vergadering nader bepaalde. Zijne rede was zeer krachtig en vurig.» Nu trad BICKERSTETH op. «Van allen die ik hoorde,» zegt onze schrijver, «heeft hy my het meest getroffen.... De byzonderheid dat hy zelf een der eerste zendelingen des genootschaps in *Afrika* geweest is, met de overtuiging van zijn algemeen erkende godvrucht, deed my een byzonder genoegen in zijne rede smaken. Minder trof my de *speech* van Dr. JEUNE en van Rev. PERRY..... Nog hoorde ik Sir ROBERT INGLIS..... die zich zeker niet schuldig maakte aan langwijligheid — welke ik aan niemand der overigen wil te laste leggen, omdat zy allen *onderhoudend* spraken; maar toch geloof ik dat men met recht zeggen kan dat de *speeches* over het algemeen te *lang* zijn, en daardoor de gantsche zitting te *gerekt*.»

Het was intusschen één uur geworden. Om bijzondere redenen kon de heer BEETS niet langer blijven, en vertrok. Na zijn vertrek hadden nog *onderscheidene* mannen gesproken, waarna het geheel geëindigd was met het zingen van de *Missionary Hymn*. Van *dit laatste* betuigt de heer B. bepaaldelijk zijn spijt, dat het door hem niet kon worden bijgewoond.

Den volgenden dag vinden wij onzen reiziger bij de Meeting

van het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap. De platform was minder bezet dan den vorigen dag. Het rapport was allerontzettendst lang, en de secretaris BRANDRAM las het zonder eenigen bijstand dan die van eene vriendelijke *hand* die hem op den duur een nieuw *cahier* aanreikte. «Zulk een nieuw cahier» verhaalt B. «deed telkens de wanhoop stijgen van een jongen franschen baron die met my gekomen was, en daar hy by de onnavolgbre snelheid waarmede de secretaris las, geen enkel woord verstaan kon, verloor hij al zijn geduld en ging heen.» — Na den afloop zat de secretaris, doodaf van zijne voorlezing, neder, en was in de noodzakelijkheid zich te dekken, om in zijn verhitten staat geen koude te vatten. — «De Bisschop van *Winchester* was hier weder de eerste die na den secretaris het woord voerde... Treffend en aandoenlijk sprak hij eenige woorden ter nagedachtenis van GURNEY, bij zijn leven een der krachtigste ondersteuners des genootschaps. Na hem kwam de Iersche Bisschop van *Cashel* aan het woord... Met Iersche kracht van longen en woorden sprak hij over den Ierschen Bijbelnood. Het trof my, *en by vergelyking met mijn eigen land smartelijk*, dat ik hem in den loop zijner rede het Engelsche Gouvernement hoorde prijzen, dat het door zijn voordracht over het openbaar onderwijs ««*het lezen van den bijbel op de scholen onvermijdelijk had gemaakt.*»» — Zou de heer BEETS het *bijbellezen* op de scholen eveneens in ons land *verpligtend* willen maken? — «Voorts hoorde ik Lord GLENELG en Sir ROBERT INGLIS, daarna Sir CULLING EARDLEY SMITH. De toespraak van den laatste was *zeer belangrijk* en onderhoudend. Hy deelde ons zeer vele van zijne jongste reis-ontmoetingen mede; *vooral* veel *belangrijks* betreffende de Bijbelverspreiding in *Italie* (1)» en de stemming van dat land omtrent den Paus, van wien hy beweerde, *dat hy niet*

(1) Men vergelijke daarmede de laatste Encyclique van PIUS IX aan de Bisschoppen van *Italie*. Daar blijkt uit dat de Engelsche Colporteurs iets meer dan Bijbels in *Italie* verspreid hebben.

de vierde part zoo populair was als men denken zou en in het geheel niet liberaal.» — De heer BEETS hoorde nog eenen redenaar, die over de *bloemenstad Haarlem* en het huis van LAURENS KOSTER sprak, en «de uitvinding der drukkunst en die van de stoom in al hare belangrijkheid en vrucht voor de verspreiding van het Woord van God» voorstelde. Ook dezen keer vertrok Dr. BEETS eer de meeting was afgeloopen.

Tien dagen later woonde hij «*een klein gedeelte* van de Anniversary van het Londensch genootschap tot bevordering van het Christendom onder de Joden by, en hoorde er twee sprekers.» De een was Mr. JOHN LABOUCHERE. «In de *speech* kwam voor dat het volk van *Engeland* als Protestanten, groote verplichting aan hunne Joodsche broeders had, en dat de groote Hervormers LUTHER en WICKLEFF almede veel verschuldigd waren aan een Jood, die tot schande van *Engeland*, uit dat rijk gebannen, een toevlucht in *Frankrijk* gezocht had, en tot het Christendom bekeerd, een der grootste lichten van de Kerk geworden was.» Deze phrase werd sterk geapplaudiseerd. De andere spreker was de Eerwaarde THOMAS NOLAN, die o. a. eene toespeling maakte op den parabel van den verloren zoon. De heer BEETS verzekert dat «de voorstelling zeer *aandoenlijk* was en alle hoorders trof.»

De Meeting van de *London City Mission*, «die zich de onkundigen en geestelijk ellendigen in de hoofdstad aantrekt,» kon de heer B. wegens ongesteldheid niet bijwonen. Hij beklaagt zich bij die gelegenheid dat hier te land «nog zooveel predikanten zijn, die alle medewerking en ondersteuning van ijverige *leden* der gemeente, zelfs daar waar zy zelve het werk niet kunnen aanvaarden, veel minder afdoen, standvastelijk versmaden.»

Het zal onzen lezers niet ontgaan zijn dat de heer BEETS, even als hier, zoo ook bij andere gelegenheden, dikwijls *zijn vaderland* in het geheugen brengt. Niets is natuurlijker, en wie zal het niet in hem prijzen? Er was echter éene gelegenheid, waarbij hij zijn vaderland niet herdacht, althans er niet

van spreekt, en waar het toch niet zonder toepassing zou geweest zijn. Wij willen onze lezers die aanwijzen. Ten huize van Lady o. s. ontmoette de heer BEETS een Ierschen Bisschop, die ook lid was van het hoogerhuis. Van dezen in zijne brieven gewagende, spreekt hij «van de ontzettende tractementen dezer hooge heeren.» «Wie benijdt hen» dus vraagt hij zijn vriend, aan wien de brieven gerigt zijn, «wie benijdt hen deze schatten? gy noch ik zekerlijk, maar zy zijn een bron van *ergernis* voor vele duizenden. En moesten deze dingen wel alzoo zijn? *Is het billijk dat een Gouvernement de opbrengsten van Dissenters en Roomschen tot zulke tractementen besteedt, en zullen de in het Parlement toegelatene Joden onder anderen dit op den duur goedkeuren.....*»

Hier scheen de heer BEETS niet te denken aan *zijn vaderland*.

Op vriendelijke uitnoodiging woonde hij later eene vergadering bij van de *Britsch Organization* der *Evangelical Alliance*. Dit genootschap heeft ten doel «*de verbroedering der Christenen van alle Protestantsche Kerkgenootschappen, die de groote waarheden des Evangelies met elkander gemeen hebben;*» en stelt zich o. a. voor: «door alle geschikte middelen, een weldadigen invloed te oefenen op de bevordering van een Evangeliesch Protestantisme, en werkzaam te zijn tot bestrijding van ongeloof, romanisme, en al zulke vormen van bijgeloof, dwaling en onheiligheid als meest in 't oogloopend het Evangeliesch Protestantisme in den weg staan; bijzonder ook van schending van den dag des Heeren.» Al hetwelk «uitvoeriger te lezen is» in een blaadjen, getiteld: *Evangelical Alliance* etc., en in een groot pak «boeken en brochures, die door de mildheid van den Secretaris toegezonden waren» aan D^r^. B., doch waarvan hij de titels niet opgeeft. Na een paar uren getuige geweest te zijn van de beraadslagingen, verzocht hij, — daar hij alweêr niet langer kon blijven, — «om een enkel woord van liefde en gemeenschap tot de broeders te spreken,» waarbij hij «de bede voegde dat de Britsche

Organisatie van het Evangeliesch Verbond de Hollandsche broederen in liefde en gebeden zoude gedachtig zijn.» Dit werd hem toegezegd. Het aangenaamste echter wat hem hier wedervoer was, dat hij op het spoor gebragt werd van den «uitnemenden dienaar van CHRISTUS, JOHN ANGELL JAMES,» naar wien hij tot hier toe te vergeefs gezocht had. Den volgenden Dingsdag morgen zag hij hem op de vergadering van *The Congregational Union.*

Op welke wijze D^r. BEETS aldaar in den secretaris-zetel geraakte; hoe hij aan de vergadering werd voorgesteld; hoe aller oogen op hem gevestigd waren; hoe hij in het Engelsch eene aanspraak hield; hoe JAMES die beantwoordde; en hoe eerstgenoemde aangedaan, ontroerd en geschokt was en eenige oogenblikken noodig had om te bekomen; dit alles kunnen wij hier niet afschrijven, daar het te uitvoerig is. Wij moeten den lezer naar de brieven zelve verwijzen. Alleen stippen wij hier aan, dat zij nu wel elkander op een afstand hadden gesproken, maar dat er nog uren verliepen eer de wensch van D^r. BEETS vervuld werd, om «elkander de hand te drukken, het hart voor elkander uit te storten, en dat nog zoo geheel anders dan in het openbaar.» Het was omstreeks vijf uren geworden toen dit geschiedde. Wat er toen gesproken is wordt in de brieven niet gezegd. De schrijver acht het niet geschikt ter mededeeling. Hij wilde «het niet door papier en inkt. De levendige stem is er toe noodig.» Hij zegt alleen dat hij met vaderlijke teederheid ontvangen werd; dat dit uur hem onvergetelijk is; en het ook «meer de in*druk* is van het gesprokene dan zijn in*houd*,» die hem nog altijd bij het herdenken sticht. — Zij scheidden niet, zonder te zamen gebeden te hebben.

De belangrijkste kennismaking in *Engeland*, na die van JAMES, was voor BEETS die van BAPTIST NOËL (1). Hij zag hem

(1) Dezelfde, door wiens gebed tegen papisme, puseysme, enz., de heer B. in *Exeter Hall* zoo *gesticht* en *versterkt* werd. Wij komen een volgenden keer op NOËL terug.

het eerst op Zondag den 2 Mei in *St. Johns Chapel.* Reeds den vorigen dag had hij «een geoefend en liefderijk Christen» gevraagd, waar hij zijn moest «om het Evangelie in levendig geloof te hooren prediken.» Men had hem naar BAPTIST NOËL verwezen. Hij beschrijft hem als volgt. «NOËL, jonger zoon van een Engelsch edelman, een man door zijne prediking, zijne geschriften, zijn welsprekendheid en zijn eerwaardig en beminnelijk karakter algemeen bekend en geacht, is de groote lieveling der zoogenaamde *Evangelische* party in *Engeland*, d. i. van die, welke, in onderscheiding van de hoogkerkelijke, het heil harer Kerk niet ziet in hetgeen zy in sommige harer vormen en uitwendige heerlijkheden van de Roomsche Kerk heeft overgehouden, maar in de prediking van het waarachtig Evangelie der verzoening door het bloed des kruises. Hy is predikant op een voet zooals men het alleen in *Engeland* zijn kan. Hy is geordend voorganger in de Episcopaalsche Kerk, en staat als zoodanig onder het toezicht van den Bisschop van *Londen*, maar overigens is hy gantsch en al leeraar voor eigen rekening en op eigen hand. Hy heeft geen parochie, geen herderlijk district; geniet ook natuurlijk geen tractement. Alleen, hy predikt des Zondags in eene kapel die hij tot dat einde gehuurd heeft voor degenen die hem wenschen te hooren, en deelt het Avondmaal uit aan degenen, die het aldaar wenschen te gebruiken.»

Toen de heer BEETS de kapel binnentrad, vond hij die reeds met een groote schaar vervuld, en een eerwaardig oud man, de Chaplain van NOËL, de liturgie lezende. *Ook deze kerkgang kon* hem *met de liturgie der Engelsche kerk niet verzoenen. Op* zijn *gemoed oefent zij eene uitdoovende kracht.* Des te meer stichting vond hij in het aanheffen van den schoonen lofzang aan den Vader, en den Zoon en den H. Geest, waarmede de dienst *besloten* (1) werd.» Toen dit lied gezongen was, kwam

(1) Dit gezegde wekt bij ons het vermoeden op, dat de heer B. met de liturgie der Episcopaalsche Kerk niet juist bekend is. De

BAPTIST NOËL in den predikstoel. Na een kort gebed gaf hij als zijn tekst op : *Matth.* XX, 24—28. Volgens het oordeel van B. was de preek «uitmuntend.»

Op de preek volgde de bediening des Avondmaals. «Ik kan niet zeggen,» merkt B. hier aan, «dat de wijze van avondmaalsbediening [waarbij de communicanten rondom de balie knielen] my eenigzins ontstichtte, zoo min als het *witte priestergewaad*, door NOËL en zijn Chaplain gedragen, dat my ditmaal [*let wel*] minder aan de *Roomsche* dan aan de *Oude Christenkerk* denken deed (!). Ik gevoelde de gemeenschap des Heeren (!!). Ik gevoelde de gemeenschap der heiligen (!!!)». Een oogenblik aarzelde hij..... maar weldra *knielde* de Hollandsche, *Orthodox Gereformeerde* predikant voor de balie neder, om — gelijk anderen te communiceren.....

Eenige dagen daarna werd de heer B. uitgenoodigd op het het Buiten van NOËL te *Hornsey* den avond te komen doorbrengen. Wij laten hem zelven verhalen hoe hij daar ontvangen werd.

«In het elegante huis, waar ik door eene *serre* binnenkwam, bedienden in een deftige liverei my ontfingen, alles rijkdom en rang ademde, vond ik een aanzienlijk gezelschap, vooral ook van met zorg en smaak gekleede vrouwen, vereenigd. Rondom my ziende, wist ik niet of ik my verbazen zou dat een dienaar van het Evangelie dus prachtig leefde, of wel my verheugen, dat een zoo hooggeboren en aanzienlijk man het tot zijn hoogste eer stelde dienaar van het Evangelie te zijn. Het laatste was zonder twijfel het billijkste, en de

---

lofzang van welken hij hier spreekt, is het lied, dat onmiddellijk vóór de preek gezongen wordt, en waarvan hij zelf in zijne brieven eene vertaling geeft. De dienst was daarmede niet geëindigd; zij was naauwelijks op de helft. Het schijnt dat hij zijn lied verwart met een anderen lofzang aan den Vader, den Zoon en den H. Geest, die op het *einde* van de dienst gezongen, en waarmede zij eigenlijk *besloten* wordt. Die lofzang is letterlijk overgenomen uit de Katholieke liturgie, en is niet anders dan het bekende *Gloria in excelsis Deo, etc.*

geheele persoonlijkheid van BAPTIST NOËL, zijn gantsche houding, gelaat, wijze van spreken, bevestigden my er in.»

Naderhand geraakte BEETS met zijn gastheer in een levendig gesprek over kerk en kerkinrigting. Ook kwam het gewigtig punt: *de wederkomst des Heeren* ter sprake; een punt, zoo als B. verzekert, dat in *Engeland* «in 1847 een *noodzakelijk* bestanddeel was van alle de gesprekken. van *godvruchtigen* onderling.» Eens was het hem gebeurd aan de theetafel, dat eene vrouw, die hij voor het eerst zag, zonder andere inleiding hem aansprak en vroeg: Wat denkt men in *Holland* van de præmillenarische komst van den Heer? — NOËL, die al dadelijk betuigd had: «ik vrees dat men in *Holland* nog niet rijp is om het te behandelen,» brak het gesprek over dit punt spoedig af.

Gaarne had B. nog de huisgodsdienst bijgewoond, maar het zou te laat geworden zijn. «Het was ook hier,» zegt hij, «zoo als het telkens en met mijn gantsche tochtjen was: opstaan van den vollen disch».

Veertien dagen na zijne afreis mogt BEETS zich verheugen over zijne behoudene terugkomst te *Heemstede*.

Wij hebben den Schrijver gevolgd in hetgeen hij zelf als het voornaamste, en in verband met het doel van zijne reis, heeft opgeteekend. Als wij overal hadden willen commentarieren was er geen eind aan geweest. Om die zelfde reden hebben wij vele kleine bijzonderheden onvermeld moeten laten, die door hare nuances het geheele *portret* nog beter hadden doen uitkomen. Aan de gelijkenis van het portret behoeft men echter niet te twijfelen. Immers het is hier geen «neus van fantaisie op een aangezigt van verbeelding.» Neen; 't is zuiver autobiographie, die, zoo naïf mogelijk, de natuur wedergeeft. — Het is het portret van een Orthodox-Gereformeerde, maar die niet altijd zich zelven gelijk blijft.

EENE RESOLUTIE VAN DE STATEN VAN HOLLAND.

Toen HENDRIK IV, koning van *Frankrijk* en *Navarre*, na eene langdurige besluiteloosheid eindelijk de Katholieke godsdienst omhelsd had, werden er, zoo als HUIG DE GROOT verhaalt, in de *Vereenigde Nederlanden* zoo wel als in *Engeland* allerlei geruchten verspreid, en was er geen zaak die meer ter sprake gebragt en met meer vrijheid beoordeeld werd (1). De Staten van *Holland*, die in HENDRIK een steun hadden tegen de Spanjaarden, en in het bestrijden van dezen de handhaving der «gereformeerde religie» niet minder op het oog hadden, waren over die tijding niet weinig verslagen; want welligt vreesden zij dat HENDRIK met zijne godsdienstige gevoelens tegelijk van politieke denkwijze veranderen mogt. — Reeds toen het eerste gerucht er van verspreid werd, en vóór nog dat hij van godsdienst veranderd was, waren zij op middelen bedacht om het dreigend gevaar af te wenden. Het zenden van een Theologiesch Professor naar *Frankrijk* om den koning in zijne gevoelens voor de «ware gereformeerde religie» te bevestigen, werd als een geschikt middel aangeprezen. Maar na gehouden deliberatie besloten de Staten van Holland, bij resolutie dd. 16 Julij 1593: «van niet een Professor van de «Theologie in *Vrankrijk* te senden, omme denselve (HENDRIK) «in de Christelijke Gereformeerde Godsdienst te houden, maar «dat men Godt de Heere Almagtig deese saak sal beveelen, «en dat ordre gesteld sal worden by de Regenten van de «Steeden, ten einde van de voorsz: saake niet anders, als «met alle modestie en discretie en worde gesproken.»

HENDRIK veranderde van godsdienst; maar bleef getrouw aan het verbond dat hij met de *Vereenigde Nederlanden* gesloten had.

---

(1) HUG. GROTII. *Annal. en Hist. Belgic.* lib. III.

VROME WENSCH.

In het eerste nummer dezes jaars van het te *Parijs* verschijnende blad Le Lien, *Journal des églises réformées de France*, lezen wij het volgende, door dat blad zelf curieus genoemd, uittreksel uit eene rede, medegedeeld door het bij *Le Lien* laatst ingekomen verslag van het Amerikaansch bijbelgenootschap. De redenaar was zekere Dr. pomroy (van *Bangor*, *Maine*); volgens de aanteekening van het bovenvermelde blad, sprak hij te *New-York*, eene maand voor de Junijdagen 1848. Zie hier zijn vromen wensch voor het heil van *Frankrijk*: «Indien ik het bestuur der Vereenigde Staten in handen had, zou ik het schoonste schip van onze zeemagt hebben uitgerust, gevoerd door onze dapperste officieren, en bemand met zeven van de doorluchtigste mannen van het land, die belast zouden zijn om aan de Fransche Republiek een Bijbel te brengen, met de christelijke groeten der Vereenigde Staten van *Amerika*, en om plegtig te verklaren, dat de natien niet leven door hunne charters of constitutiën, maar door *alle woord dat uit Gods mond voortkomt*. Deze boodschap zou worden geteekend en aan de Nationale Vergadering worden aangeboden van wege de Vereenigde Staten, als het groot onderrigt, dat *Frankrijk* noodig heeft te ontvangen. Onze vrijheden komen niet van onze constitutie; zonder twijfel is zij wijs en schoon, maar wij steunen op het boek Gods, en dit boek heeft ons gemaakt wat wij zijn. Indien dit boek in alle kathedrale en oude kerken van *Europa* werd geplaatst, indien het er overal in de moedertaal werd gelezen, dan zouden de natiën der oude wereld herboren en vrijgemaakt worden. Ziedaar eene waarheid, die *Frankrijk* niet kent. Het heeft het fourierisme en ontelbare sociale heilmiddelen; maar het kent het Evangelie Gods niet. Dat doet mij voor hetzelve vrezen.»

Wij voor ons vinden in de laatste woorden veel waarheid, maar het specifiek deugt niet; om het interessante van het feit alleen, zouden wij voor een korten tijd den heer pomroy wel eens aan het hoofd der Vereenigde Staten hebben willen zien.

DE S. PIETERSPENNING.

Terwijl nog onlangs de opvolger van PETRUS door ondankbare onderdanen en al wat der Kerk, wier zigtbaar opperhoofd hij is, een gezworen haat toedraagt, werd gehoond, vervolgd, verjaagd en van de tijdelijke hulpmiddelen tot verdediging van de belangen der Kerk grootendeels beroofd, terwijl al wat in *Europa* slecht en afvallig was de vervolging van de Kerk en haar opperhoofd luide toejuichte, toen had een feit plaats, dat in de jaarboeken der geschiedenis eene gewigtige plaats moet beslaan. Over de geheele wereld beijverden zich eensklaps de kinderen der Kerk, Bisschoppen, priesters, geloovigen, om in den nood en de behoeften van de Kerk en den Paus te voorzien; en dat met een ijver, met eene geestdrift, die eigen behoeften en bekrompenheid vergat, om aan de voeten van PIUS IX het offer van geloof en liefde neêr te leggen. En als door een tooverslag weêrklonk

in de negentiende eeuw een van die woorden, die aan de katholieke tijden herinneren; het was de S. Pieterspenning, die den algemeenen Vader der geloovigen, den opvolger van PETRUS, werd aangeboden. Ziedaar een van die feiten, die ons bemoedigden bij al de rampen die ons teisterden, bij al de vrees die ons eene bange toekomst inboezemde. En waarom? De S. Pieterspenning deed ons aan katholieke tijden terugdenken, want aan dat woord was eene historische waarde gehecht; wij vonden in den S. Pieterspenning van heden en in dien van vroeger een gemeenschappelijken grond van katholiek leven. Wij zeggen meer; ons was de S. Pieterspenning van heden van veel grooter waarde, van veel krachtiger uitdrukking, dan de S. Pieterspenning van vroeger, om het verschil van de wijze waarop hij nu en vroeger werd aangebragt.

Wij zijn bereid de gronden onzer bemoediging bloot te leggen, door te toonen, welke beteekenis, welke historische waarde aan den S. Pieterspenning is gehecht. Wij zullen daarom in de eerste plaats de vroegere geschiedenis van den S. Pieterspenning trachten uiteen te zetten, om daarna de beide bovengenoemde punten te bespreken.

In het tijdverloop van de achtste tot de helft der zestiende eeuw werd in vele landen van *Europa*, in eenige vroeger, in andere later, zekere jaarlijksche gift aan den Paus gebragt, die door het volk de S. Pieterspenning genoemd werd. Die gift was eene jaarlijksche rente, op ieder huis of ook wel op ieder adelijk hoofd gesteld, en moest dienen om in de behoeften der Kerk te voorzien. Het eerste voorbeeld van den S. Pieterspenning vinden wij in *Engeland*. Volgens eenige schrijvers (1) was het

(1) *Acta SS.* 6 Febr. BARONIUS en PAGI (ad a. 740), RANULFUS van *Chester*, enz.

INA, koning van *Wessex*, die zijne onderdanen hiertoe het eerst verbond. Kort vóór of in het jaar 726, waarin hij de kroon nederlegde, zou hij eene bedevaart naar *Rome* hebben gedaan, en bij die gelegenheid zich er toe hebben verbonden, dat ieder huis van zijn rijk jaarlijks een penning zoude opbrengen, als hulde en liefdegift aan den H. PETRUS, om zoodoende, gelijk BARONIUS zegt, zijne onderdanen door die jaarlijksche gift te doen gedenken, dat zij onderworpen waren aan den H. PETRUS, en opdat zij het geloof van PETRUS vast en ongeschonden zouden bewaren, hem op eene bijzondere wijze eeren, en in hunne behoeften inroepen. Anderen (1) schrijven de eerste instelling van gemelde jaarlijksche gift toe aan OFFA, koning der Merciërs, die in het jaar 794 te *Rome* zijnde, zich en zijne onderdanen daartoe verbond. Enkelen wederom schrijven den oorsprong van die gift toe aan ETHELWOLF, koning van *Wessex*, terwijl hij in 856 te *Rome* was; bij testament maakte hij in 858 aan den Paus nog grootere giften, tot welker jaarlijksche uitkeering hij zijne erfgenamen verbond. LINGARD (2) vindt de instelling van den S. Pieterspenning door INA niet waarschijnlijk, zonder evenwel te zeggen waarom; ook neemt hij de reis van OFFA naar *Rome* en de instelling van den S. Pieterspenning door hem, niet aan; over den wezenlijken oorsprong van denzelven spreekt hij volstrekt niet. Daar evenwel voor ieder der drie genoemde vorsten schrijvers worden aangehaald en de tegenbewijzen niet worden geleverd, meenen

(1) ROBERTUS DE MONTE wordt door DUCANGE onder hen gerekend; uit zijne woorden blijkt echter niet, dat hij van de eerste instelling des pennings spreekt. Zie zijne kronijk ad a. 1116, bij PERTZ, *Monumenta Germaniae historica*, T. VIII, p. 484 en 485.

(2) *Histoire d'Angleterre*, ed. de Louv. T. I. p. 162, 142.

wij ons te kunnen vereenigen met POLYDORUS VIRGILIUS, die aan ieder dier vorsten hun aandeel in de instelling of bevestiging of uitbreiding van den S. Pieterspenning toekent. Wij kunnen dit des te veiliger doen, omdat deze schrijver, die in *Engeland* schreef ten tijde van HENDRIK VIII, in de oude archieven en stukken zorgvuldig heeft geput, en daarenboven in bijzondere omstandigheden verkeerde, die hem een meer dan gewoon belang in deze zaak moesten doen stellen. Immers, hij was in *Engeland* gekomen om den penning te innen. Ook zou dit het eerste geval niet zijn, waarin men aan enkelen heeft toegeschreven wat het werk was ook van anderen, in zoo verre deze bevestigden of uitbreidden wat vroeger was ingesteld. Die jaarlijksche gift werd door de Engelschen genaamd *Romescot, Romefeach, Romepenny, Peterpence*; de schrijvers en de Engelsche koningen in hunne wetten bezigen nagenoeg altijd den eersten naam; het volk, dat in zijne uitdrukkingen gewoonlijk krachtiger is, noemde haar den S. Pieterspenning, terwijl deze naam allerzeldzaamst in de oude Engelsche wetten voorkomt, en wanneer de schrijvers hem bezigen, er meestal een *vulgariter* of iets dergelijks wordt bijgevoegd. De S. Pieterspenning of *denarius S. Petri* was een zilveren penning ter waarde van omstreeks 25 stuivers, en werd opgebragt door alle familiën, wier omstandigheden het toelieten, en dit werd berekend of naar de opbrengst van het land of van de huishuur, zoodat de verpligting rustte op eene opbrengst van 30 penningen. De afkondiging van de ophanden zijnde inning geschiedde op den feestdag der heilige Apostelen PETRUS en PAULUS, de inning zelve (1), of volgens anderen de

(1) DUCANGE, *Glossar. ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, V. *Denarius*.

betaling te *Rome*, op het feest van Petrus-banden. In de oude documenten wordt deze gift nu eens eene aalmoes, dan weder eene schatting of ook *census* genoemd; het gebruik dezer verschillende benamingen laat zich gemakkelijk begrijpen, wanneer men bedenkt, dat men zich tot die liefdegift verpligt had, en men het bij gevolg niet in zijne magt had datgene af te schaffen, waartoe men zich voor altijd had verbonden. De inning geschiedde of op bijzonderen last des konings, of, hetgeen door den Paus en den koning beiden als de beste wijze van inning werd aangezien, door de Bisschoppen, en, toen deze in het vervolg van tijd dien last niet ijverig vervulden, door bijzondere personen, door den Paus daartoe bepaaldelijk aangewezen of afgezonden. Later werd de geheele S. Pieterspenning op eene bepaalde som vastgesteld, die jaarlijks den Paus werd aangeboden. Niemand was van het betalen der gift vrij, uitgenomen het door OFFA gestichte klooster van den H. ALBANUS, eersten martelaar van *Engeland*, (1) en dat wel ter eere van dien heilige. Het doel, waartoe de S. Pieterspenning in *Engeland* werd opgebragt, was gedeeltelijk het onderhoud van het te *Rome* reeds vroeg bestaande collegie of volgens de oude zegswijze *Schola* der Engelschen, en van de daarmede verbonden Kerk der H. Maagd en hospitaal voor Engelschen, (2) gedeeltelijk ook het onderhoud der

(1) Zie over dezen heilige BEDA, *Eccles. hist. gentis Anglorum*, l. 1, c. 7.

(2) Gezegde school was de *schola Anglorum* of ook *schola scholarum*, die sterk bezocht werd; later werd het gebouw meer en meer tot hospitaal ingerigt, en het hospitaal van den H. Geest genoemd. PAGI ad. a. 775. n. X bemerkt hierop, dat het thans te *Rome* bestaande hospitaal van den H. Geest, het grootste en beroemdste van geheel *Europa*, zijn oorsprong en voortgang aan de Angelsaksische koningen INA en OFFA te danken heeft. Van daar heeft het nog heden den naam van *Arcispedale di Santo Spirito in Sassia.*

kerken van de heilige Apostelen PETRUS en PAULUS, en overigens moest hij dienen om de Pausen te gemoet te komen in de menigvuldige aalmoesen, die zij aan de armen uitreikten, en die in de daad ongeloofelijk waren en ook ver van *Italië* verwijderde streken omvatteden.

Wij hebben nog andere voorbeelden te leveren van den voortgang en de geschiedenis van den S. Pieterspenning in *Engeland;* liever willen wij den loop der eeuwen volgen en volgens de orde des tijds ook in andere landen het bestaan van den S. Pieterspenning aantoonen.

Indien wij den H. GREGORIUS VII hooren spreken, dan heeft KAREL *de Groote* insgelijks in de achtste eeuw den S. Pieterspenning in *Frankrijk* ingevoerd. Immers, GREGORIUS zegt uitdrukkelijk in een brief aan PETRUS, bisschop van *Albano*, en aan den vorst van *Salerno*, zijne gezanten in *Frankrijk:* «Aan geheel *Gallië* moet het gezegd, en onder gehoorzaamheid worden bevolen, dat ieder huis volgens ouder gewoonte *(more antiquo)* ten minste een penning jaarlijks betale aan den H. PETRUS. Want keizer KAREL (gelijk staat in zijn boek *(tomo)*, dat in het archief van de kerk des H. PETRUS berust) inde op drie plaatsen jaarlijks 1200 *libras* ten dienste des Apostolischen Stoels (1).» Later werd in de daad de penning door enkele bisdommen van *Frankrijk* opgebragt; van deze althans bestaan bepaalde documenten; wat in de overige geschiedde, is ons onbekend.

Toen de Polen, de binnenlandsche onlusten in hun vaderland moede, in 1041 van Paus BENEDICTUS IX verzochten, dat CASIMIR (2), de zoon van den laatst geregeerd hebbende

(1) L. 8. *Ep. ult.* n. 23.
(2) Ook wel KAREL genoemd.

koning van *Polen*, zijn klooster zou mogen verlaten (hij was monnik te *Clugny*), den troon van *Polen* bestijgen, en, niettegenstaande hij Diaken was gewijd, zich in het huwelijk begeven, verbonden zij zich tot het betalen van den S. Pieterspenning, door ieder adelijke op te brengen. Het rescript van BENEDICTUS is niet tot ons gekomen, maar behalve andere schrijvers zijn de bijzonderheden dezer gebeurtenis breeder aangegeven door JOANNES LONGINUS of DLUGOSZ kanunnik van *Krakau* en later bisschop van *Lemberg* (Leopolis), in zijne geschiedenis van *Polen* (1). Dezelfde schrijver verhaalt, dat CASIMIR in 1045 gezanten naar *Rome* zond, om de aan de Polen opgelegde verpligting te voldoen, en dat de S. Pieterspenning, die eerst den Polen drukkend maar weldra als een bewijs van de grenzen van het oude *Polen* nuttig en voordeelig voorkwam, tot op zijnen tijd jaarlijks getrouw betaald werd door de oude provinciën van *Polen*, uitgenomen door het bisdom *Kaminiec*, dat later door den Paus van de verpligting was ontheven geworden.

In de elfde eeuw hebben wij nieuwe bewijzen van het voldoen of erkennen dier verpligting. De H. EDUARD *de Belijder*, koning van *Engeland*, zond aan NICOLAAS II de geïnde gelden, en ook in zijne wetten (c. 10) bevestigde hij de verpligting op nieuw, en noemt den penning *denarium S. Petri ad vincula*, en eene *eleemosyna regis* (2). Toen in 1069 WILLEM *de veroveraar*, koning van *Engeland*, al de wetten zijner voorgangers bevestigde, zond hij aan Paus ALEXANDER II, behalve andere kostbare geschenken

(1) Deze geschiedenis, in de 15e eeuw geschreven, werd in 1612 gedrukt, tegelijk met de geschiedenis van *Polen*, die in de 13e eeuw op last van CASIMIR, hertog van *Polen*, was geschreven door VINCENTIUS KADLUBKO, bisschop van *Krakau*. Zie PAGI ad a. 1045, n. 1.

(2) THOMASSIN, *Vetus et Nova Ecclesiæ disciplina*, Part. III. L. I. c. 32, n. 4.

ook eene groote hoeveelheid goud en zilver als de opbrengst van den penning, en toen in 1079 GREGORIUS VII zich beklaagde, dat men in de betaling achterlijk was, schreef hem dezelfde vorst: «Het geld is gedurende drie jaren, terwijl ik in *Gallië* was, met weinig zorg geïnd. Maar nu ik door de goddelijke barmhartigheid in mijn rijk ben teruggekeerd, wordt u, wat geïnd is, door bovengezegde (den Pauselijken gezant HUBERTUS) toegezonden, en het overige zal door de gezanten van onzen getrouwe, Aartsbisschop LANFRANC, ter gelegener tijd worden overgemaakt.»

Het schijnt dat die zorgeloosheid sedert dien tijd meermalen plaats vond, want den 10 Julij 1165 schreef Paus ALEXANDER III aan GILBERT, bisschop van *Londen*, en beval hem den penning van het loopende jaar door geheel *Engeland* te heffen. De bisschoppen schijnen toen met die taak te zijn belast geweest, wijl GILBERT in Januarij 1166 aan den koning van *Engeland*, HENDRIK II, schreef, dat de Paus hem had bevolen den S. Pieterspenning van zijne medebroeders in te vorderen. HENDRIK II, die intusschen voortging met de regten van de kerk en haar opperhoofd te verkorten en te belemmeren, gaf in 1169 een edict, dat door allen moest worden bezworen, waarin hij onder anderen bepaalde, dat voortaan de S. Pieterspenning den Paus niet meer zou worden betaald, maar na de heffing zorgvuldig worden bewaard in de koninklijke schatkist, om volgens zijne bevelen te worden gebezigd. Naderhand werd hij toch weder hersteld, en waarschijnlijk sedert het jaar 1172, waarin HENDRIK tot inkeer kwam, en de verkeerde gebruiken, door hem ingevoerd, vernietigde.

Dat ook in *Ierland* reeds vóór dien tijd de penning werd geheven, blijkt uit een brief door Paus ADRIANUS IV in

1156 aan denzelfden koning van *Engeland* geschreven (1).

PASCHALIS II drong er bij den aartsbisschop van *Canterbury* ANSELMUS op aan, dat hij voor het innen des pennings zou zorg dragen, en beklaagde zich bij den koning van *Engeland*, HENDRIK I, dat de *eleemosyna B. Petri* zoo slecht was geïnd, dat zelfs de helft niet was ontvangen geworden. Het schijnt dat HENDRIK aan die klagt gevolg gaf, want hij betuigde door zijne gezanten op het onder CALLISTUS II in 1119 te *Rheims* gehouden concilie, dat hij jaarlijks aan de door zijne voorgangers vastgestelde contributiën voor *Rome* voldeed.

In 1285 schreef HONORIUS IV aan de edelen en bisschoppen van *Polen*, opdat zij aan de in 1041 op zich genomen verpligting zouden voldoen.

In 1317 beval JOANNES XXII aan den pauselijken quaestor, RIGANDUS, dat hij den penning zou heffen in *Engeland*, *Wallis* en *Ierland*. Dezelfde verpligting rustte ook reeds lang te voren op *Zweden* (2), dat echter vrij nalatig schijnt geweest te zijn, want toen JOANNES XXII aan den gekozen bisschop van *Upsala* en zijn kapittel de inning had opgedragen, schreef hij te gelijk in een brief aan den koning van *Zweden*, dat hij hem verzocht hen in de vervulling van den hun opgedragen last niet te hinderen, daar de S. Pieterspenning, die in zijn rijk aan *Rome* moest worden opgebragt, reeds sedert langen tijd niet meer betaald was geworden, en de Paus de regten der Kerk moest handhaven. Dezelfde Paus schreef ook aan de koningen en bisschoppen van *Noorwegen*, *Denemarken* en *Polen*, dat

---

(1) Labbe, *Concil.*, t. X. 443.

(2) Volgens SAVAGNER in de *Encyclopédie Catholique* van GLAIRE en WALSH was zij te danken aan den koning OLAÜS.

zij den door die landen verschuldigden penning zouden voldoen (1). Sedert lang was dit in *Polen* niet geschied, zoo als blijkt uit een oude kronijk, aangehaald bij DUCANGE, waarin LOKOTTO of WLADISLAUS LOKJETEK, koning van *Polen*, in een brief aan den Paus dit erkent, terwijl hij zelf van het begin zijner regering af den penning getrouw betaalde. Volgens denzelfden brief was *Silesië* met een interdict geslagen om de weigering der hertogen van *Silesië* van den penning te voldoen. In 1323 schreef HENDRIK, hertog van *Silesië*, dat hij en zijne broeders bevel hadden gegeven, dat de betaling moest plaats hebben. Ook *Schotland* was sedert lang aan dien cijns onderworpen, want onder koning DAVID (1329) gaf JOANNES XXII aan BERTRANDUS CHARIS en RAIMUNDUS E QUERCU in last, om van de Schotten de voldoening te vorderen van den cijns, dien men onder den naam van S. Pieterspenning gewoon was te betalen, en JOANNES deed dit, opdat de regten des Apostolischen Stoels niet in onbruik zouden geraken (2).

Sedert de eerste instelling van den S. Pieterspenning in *Polen*, schijnt een der Poolsche vorsten die gift, die in het begin slechts van de edelen gevorderd werd, nog te hebben vermeerderd; dit blijkt uit boven aangehaalden brief van WLADISLAUS LOKJETEK of LOKOTTO, en uit hetgeen in 1336 werd verhandeld tusschen CASIMIR, koning van *Polen*, en BENEDICTUS XII. CASIMIR had in dat jaar een gezantschap naar *Rome* gezonden, ten einde onder anderen ook eene vermindering van den penning te verkrijgen. BENEDICTUS toonde hem, dat volgens het gebruik hij niet door die-

(1) RAYNALDUS, ad a. 1317. n. 49.
(2) RAYNALDUS, ad a. 1329. n. 82.

genen alleen, die op het land woonden, maar ook door de stedelingen werd betaald, dat volgens de actenstukken de penning in *Polen* niet per huis maar per hoofd moest worden opgebragt, en alle inwoners betrof (1). Paus CLEMENS VI beval in 1343 aan de bisschoppen van *Krakau*, *Kulm*, *Posen*, *Plozko*, *Breslau*, en aan den aartsbisschop van *Gnesen*, dat zij in de hun onderhoorige provinciën den S. Pieterspenning zouden doen innen, en aan de door GALHARDUS, 's Pausen internuntius in *Hongarije* en *Polen*, te benoemen quæstoren ter hand stellen. Hieruit blijkt, dat ook *Boheme*, ten minste voor een gedeelte, aan die schatting onderworpen was, want *Breslau* behoorde aan den koning van *Boheme*, en toen de eerst halstarrig weigerende Breslauërs van hunne weigering waren teruggekomen, werd het op hen geworpen interdict op last van den Paus door CLEMENS ERNEST, aartsbisschop van *Praag*, opgeheven (2). Dezelfde Paus gaf in het volgende jaar aan RAIMUNDUS PELEGRINUS in last, den penning te heffen in *Engeland*, *Schotland*, *Wallis* en *Ierland;* aan den aartsbisschop van *Gnesen* gaf hij denzelfden last voor de steden *Kamin* (in *Pommeren*) en *Lubeck*; aan zekeren kanunnik ARNALDUS voor *Polen* en omliggende provinciën. Hetgeen wij van *Breslau* hebben gezegd, bevestigt ook keizer KAREL IV, wanneer hij zegt dat hij naar *Avignon* is gereisd, om met BENEDICTUS XII tot een vergelijk te komen over den S. Pieterspenning, « die in het bisdom *Breslau* wordt gegeven (3).» Volgens MORERI (4) ZOU EDUARD III, koning van *Engeland*, in 1365 het heffen van den S. Pieterspenning hebben af-

(1) RAYNALDUS, ad a. 1336. n. 61.
(2) Ad a. 1343. n. 40.
(3) DUCANGE t. a. p.
(4) *Dict. Hist.* v. *Denier*.

geschaft, doch zou hij kort daarna hersteld zijn. Allerwaarschijnlijkst is het, daar hij ook de overige den Paus verschuldigde giften weigerde; wij gelooven echter. dat voor den penning in het bijzonder geen historisch bewijsstuk kan worden bijgebragt, en dat de gift, die MORERI bedoelt, alleen is de bijzondere gift van 1000 marken jaarlijks, waartoe nog bovendien JAN *zonder land* onder INNOCENTIUS III, in het begin der dertiende eeuw, zich en zijne opvolgers had verbonden, en die door EDUARD reeds sedert 30 jaren niet was gegeven geworden.

De S. Pieterspenning werd steeds met minder bereidwilligheid opgebragt, vooral door de schuld der koningen; in de meeste landen, die er toe waren verpligt, bleef hij echter, min of meer geregeld, bestaan tot de zestiende eeuw of den tijd der zoogenaamde hervorming; van toen af werd aan die verpligting niet meer voldaan. In *Engeland* werd zij afgeschaft door HENDRIK VIII, toen hij zich tot hoofd der Kerk in *Engeland* verklaarde, hersteld door PHILIPPUS en MARIA, en eindelijk weder geheel vernietigd door ELISABETH. POLYDORUS VIRGILIUS getuigt, dat onder HENDRIK VIII de penning nog in zwang was, en dat hij zelf naar *Engeland* was gekomen om dien als pauselijk quæstor te innen. Hij schreef in *Engeland* onder de regering van HENDRIK VIII.

Welke was nu de beteekenis van den S. Pieterspenning? was hij een bewijs dat de landen, waarin hij werd geheven, ook in het tijdelijke geheel afhankelijk waren van *Rome*, dat zij leengoederen waren van den Paus? Er zijn schrijvers, die, door eene oppervlakkige kennis en opvatting der geschiedenis, dit durven beweren. Dat *hier en daar* en *in lateren tijd* en dan nog maar *gedeeltelijk* dit zoo was, zullen wij niet ontkennen, maar

wanneer men tot den oorsprong, tot de eerste geschiedenis van den penning opklimt, dan is het duidelijk dat tusschen die volslagene afhankelijkheid en den S. Pieterspenning, tusschen het leenstelsel en den S. Pieterspenning, niet het minste verband bestaat. Het bestaan, de voortgang, van beiden zijn geheel verschillend, zijn vreemd aan elkander. Wij hebben ons met het eerste punt niet op te houden, en spreken dus niet over den grond, den oorsprong, de beteekenis van 's Pausen suzereiniteit en van het leenstelsel in die landen, waarin zij bestonden. Wat den S. Pieterspenning betreft, uit de aangehaalde daadzaken en bewijsstukken blijkt, welke zijn grond, welke zijne beteekenis was. Hij was na de instelling verpligtend, en zoo men wil men noeme hem eene schatting, maar hij werd ingesteld als eene hulde aan den H. PETRUS en zijne opvolgers, als eene hulde dus aan het zigtbaar opperhoofd van JESUS Kerk op aarde; hij was een bewijs van eene andere afhankelijkheid, van eene andere suzereiniteit dan de tijdelijke, of liever van eene innige vereeniging met het middenpunt der katholieke eenheid. Hij werd ingesteld door een diep geloof, door eene verhevene liefde; wij zien hem ingesteld of om bijzondere weldaden en gunsten van den Apostolischen Stoel ontvangen, of uit eigen beweging en alleen ter versterking van den band der gemeenschap met den stedehouder van CHRISTUS. De vorsten verbonden er zich toe, zoo als uit hunne wetten en brieven blijkt, om hunne onderdanen wel te doen gevoelen, wat zij verschuldigd waren aan den opvolger van PETRUS, door wien zij het geluk hadden gehad de onschatbare weldaad des geloofs te ontvangen, om hen door die jaarlijksche liefdegift telkens te doen bewijzen, dat zij die weldaad op prijs stelden, en gevoelden, dat de kracht van hun geloof

en christelijk leven daarvan afhang, of zij met hart en ziel den opvolger van PETRUS, het middenpunt der katholieke eenheid waren toegedaan. Daarbij en ook daarom stelden zij het hoogste belang in de voorspraak van den eersten der Apostelen en zijne opvolgers; wij zien het de vorsten herhaaldelijk betuigen, dat zij zoo doende de vermogende bescherming van PETRUS voor zich en hunne onderdanen wilden verkrijgen, zoo door de liefdegift die zij der Kerk en haar opperhoofd bragten, als door de gebeden, die de Pausen voor hen, en op hun verzoek, op de graven der heilige Apostelen zouden storten. In die handelwijze dus, in het brengen van den S. Pieterspenning, zien wij een diepen grond, eene hooge beteekenis van geloof en liefde, van een geloof dat werkt en krachtig werkt. Dat, meenen wij, geeft ons, katholieken, het regt om er eene reden van troost en bemoediging in te vinden voor de tijden waarin die gebeurtenis plaats had, en wij zijn zeker ons niet te bedriegen, wanneer wij reeds *a priori* een slechten dunk opvatten van tijden, waarin aan die verpligting niet meer of traag en met tegenzin en met onachtzaamheid of nalatigheid voldaan werd. Dien dunk te regtvaardigen valt niet moeijelijk, wanneer men de door ons geleverde geschiedkundige bijzonderheden nagaat en ziet, wanneer men in het offeren van den S. Pieterspenning te kort schoot. Ons is het hiervoor genoeg, uit te gaan van de beteekenis en historische waarde van die gift, van den grond waaraan zij haren oorsprong had te danken. En thans zijn wij geregtigd om in het groot voorbeeld door de katholieken in onze dagen gegeven, in hunne ruime liefdegiften PIUS IX aangeboden, en in het eensklaps wijd en zijd weerklinken van den naam van *S. Pieterspenning* aan die giften gegeven, eene reden van bemoediging te

vinden. Groot waren en zijn nog de rampen, die de Kerk en haar hoofd bedrnkten en voortdurend bedreigen; de katholieke Kerk bloeit in tegenspoed en lijden, maar het is de pligt van hare kinderen in hare behoeften te gemoet te komen, waar zij wordt aangevallen moedig voor haar op te komen, waar zij wordt vervolgd en belaagd haar door geloof en liefde te verdedigen. Maar ook, wanneer aan die pligt wordt voldaan, en met geestdrift en groote opoffering, dan spreekt zich het katholiek leven, geloof en liefde, krachtig en met nadruk uit, en tijden, die zoo eene pligtvervulling zien, zijn tijden, waarin de kinderen der Kerk van het geloof leven, waarin, wat afgronden, wat onheilen dreigen mogen, de kiem der redding reeds is opgewassen, en elke verwarring van CHRISTUS met BELIAL meer en meer onmogelijk wordt; tijden in één woord, waarin veel minder reden van wanhoop dan vroeger, en veel grooter grond van hoop aanwezig is, omdat ondanks al die jammeren en verleiding de ware kinderen *Israëls* door hun geloof, zoo krachtig in de liefde geopenbaard, toonen dat zij de knieën niet voor de afgodsbeelden van BAAL hebben gebogen. Dat had plaats in onze dagen, toen, niet in enkele landen, maar over de geheele wereld, aan het middenpunt der katholieke eenheid (want hier vooral is de kracht van onze redenering, elke schrede daarheen is nieuw leven, nieuwe kracht (1),) aan den opvolger van PETRUS, aan PIUS IX, den lijdende Paus, met eene onbeschrijfelijke geestdrift en verhevene opoffering — de *S. Pieterspenning* gebragt werd. Nog eens, bij het hooren van deze benaming, zoo plotselijk als ware zij van boven gegeven, zoo plotselijk, dat ontwijfelbaar die giften uit

(1) Zie Dl. XVI, bl. 25—29.

een diepen grond van katholiek leven, uit een rijken schat van geloof en liefde, voortsproten, bij het hooren van die benaming waren wij gerust, hadden wij eene blijde toekomst voor oogen. Wij herinnerden ons andere tijden, waaraan die naam ontleend was, en waren bemoedigd om den gemeenschappelijken grond van den S. Pieterspenning in die tijden en de onze. Nog meer, in onze oogen had de S. Pieterspenning thans eene veel hoogere waarde en krachtiger uitdrukking dan vroeger, om het verschil van de wijze, waarop hij vroeger en waarop hij thans werd aangeboden.

Ongetwijfeld was het treffend en opbeurend vorsten zich te zien verbinden, en met zich ook hunne onderdanen, om die jaarlijksche hulde aan den Paus te bewijzen, het was een waarborg voor het land dat zoo een vorst aan het hoofd had. Maar het kon schijnen alsof de onderdanen een bevel des konings opvolgden, en door zijne magt tot het betalen van den penning werden genoodzaakt; regtstreeks bewijst de penning op die wijze gegeven meer de godsvrucht en goede gezindheid der vorsten, en die der onderdanen alleen in zooverre als zij gewillig en blijde het offer aanbragten en het vorstelijk woord en bevel onderhielden. En thans, het is te betreuren dat de vorsten zulke voorbeelden niet meer geven, dat zij het vorstelijk woord langzamerhand niet meer gestand deden, en dien waarborg van geloof en godsvrucht eindelijk niet meer gaven. Het is bovendien te betreuren, dat in dezelfde tijden ook de volken op het vervullen dier verpligting, door het brengen der hulde van den S. Pieterspenning, niet aanhielden. Het is te betreuren, dat de vorsten sedert dien tijd het er op aanlegden om in tegenovergestelden zin te werken, en

hunne onderdanen minder aan den Apostolischen Stoel te doen gehecht zijn, zelfs in katholieke landen. De pogingen, hiertoe in het werk gesteld, hebben wij en anderen met ons meermalen besproken. Maar daarom juist heeft voor ons de S. Pieterspenning van onze dagen hoogere waarde, is hij voor ons van krachtiger uitdrukking, omdat ondanks al die pogingen eensklaps eene zoo krachtige manifestatie der gemoederen plaats greep. Er was leven en diep leven in de harten der geloovigen. Naauwelijks zag men de Kerk en haar opperhoofd vervolgd en beroofd, of van alle zijden werd niet eene kleine jaarlijksche gift geschonken, maar stroomden de giften van geloof en liefde den Stedehouder van CHRISTUS te gemoet. Niet de vorsten, met uitname van een enkelen, waren het, die, als vroeger, zich het lot der Kerk ernstig aantrokken en PETRUS den penning bragten; het waren de bisschoppen, priesters en geloovigen, die zich vereenigden om PIUS in den nood bij te staan, omdat zij betuigden in hem den vertegenwoordiger van CHRISTUS, het middenpunt en de kracht der katholieke eenheid te willen eeren.

Zij wisten, dat in den algemeenen nood der Kerk, in den bangen strijd, dien zij heeft te doorworstelen, die innige vereeniging met hem zoo noodzakelijk was als immer; want nog eens, daarin is de kracht van het katholiek en kerkelijk leven, en daarom is die vereeniging de grond onzer bemoediging. Want in den S. Pieterspenning van heden hadden wij een regtstreeksch bewijs van wat er in allen omging, van het geloof dat beminde en zich in werken uitsprak.

En dan, hebben wij in de geschiedenis van vroegere tijden geene zekerheid, ten minste geene op bewijsstukken gegronde zekerheid, dat ook door de onderdanen de pen-

ning met vreugde en geestdrift werd opgebragt, zien wij zelfs dat langzamerhand de Pausen zich onophoudelijk moesten beklagen, zelfs dan wanneer zij zich, gelijk een PASCHALIS II en een ALEXANDER III, in behoeftige en benarde omstandigheden bevonden, thans werd de penning gebragt, niet uit enkele landen als daartoe verpligt, maar over de geheele wereld als vrijwillige liefdegift met eene onbeschrijfelijke geestdrift. En die geestdrift kende geene grenzen, geene opofferingen; armen en behoeftigen, weduwen en weezen, offerden het penningske dat hun restte, en hoopten op de Voorzienigheid. In één woord, die geestdrift was zoo groot, dat PIUS zich verpligt zag om niet alleen te bekennen, dat zijne vaderlijke stem, de stem eens Pausen, onmagtig was om voor zooveel liefde, aan hem en de Kerk bewezen, dank en erkentelijkheid te betuigen, maar om zelfs zijne bezorgdheid ernstig te kennen te geven, dat men eigene behoeften en bekrompenheid vergat, en meer deed dan men doen kon. Zulk eene taal kende de geschiedenis nog niet, maar ook zoo iets was in hare rollen nog niet opgeteekend, en dat feit, en die woorden eens Pausen, zullen den nakomelingen doen oordeelen of in zoo een tijd, een tijd van zooveel rampen en beroeringen en opstand tegen God, mogt worden gewanhoopt. En die gift, door allen met die geestdrift gebragt, werd als door een tooverslag met een naam van geloof, dien van S. Pieterspenning, bestempeld. De wijze waarop hij thans werd gebragt gaf hem in onze oogen eene hoogere waarde, eene krachtigere uitdrukking. Wij hebben den grond onzer overtuiging blootgelegd; wat ook ons nog boven het hoofd hange, de stralen eener reine toekomst teekenen de scheiding en het einde der gruwelen en treurtooneelen reeds scherper af, want ook

de penning, en vooral op die wijze, aan PETRUS gebragt, is een van die blijde verschijnselen, die diep geloof, krachtige liefde, katholiek leven verkondigen; daaraan had de maatschappij hare redding te danken, dat zal hare redding zijn.

HET NIEUWE TE BERLIJN UITGEGEVEN

TIJDSCHRIFT VOOR CHRISTELIJKE WETENSCHAP

EN

CHRISTELIJK LEVEN.

Bij de meeste groote worstelingen ziet men zekere derde of middelpartij, die wel niet altijd de wijste is, maar het toch kan zijn, zoo dikwerf het op *praktijk* en niet op *beginsel* aankomt. Immers in het praktische is graad, is beter of slechter, en de deugd zelve houdt eenen middelweg. De waarheid daarentegen is volstrekt, is, of is niet, en laat geene middelwegen toe. Wie niet met haar is, hij is tegen haar.

En echter in onze dagen, nu de strijd tot het uiterste geloopen is, nu het de meest maatschappelijke, de hoogste en heiligste waarheid geldt, waarheid zoo veel te bepaalder als zij goddelijker is, nu bestaat eene zeer groote en magtige partij, die zulk een midden nog blijft zoeken, en daardoor, zonder het te willen, het kwaad den weg bereidt, en het op menigvuldige wijze bevordert.

Wie vormen heden die partij? Wie zijn het die geloo-

ven en niet gelooven? die CHRISTUS zeggen te eeren, en Hem verloochenen? die eene Kerk willen, en echter geene orde of gezag? Zal het noodig zijn ze te noemen? Het zijn de Protestanten. Deze zoeken een midden dat onmogelijk is, en zijn ook daardoor zoo duister en onbepaald, dat men vergeefs zou trachten te weten te komen, wat zij dan toch eigenlijk gelooven. En wij bedoelen daar niet meê, dat zij elkander tegenspreken; neen, lees en herlees de grootste Protestantsche schrijvers, en vraag het u zelven af: wat meent, wat wil hij? wat is zijn eigenlijk gevoelen? Eene zekere strekking is alles wat gij zult erkennen. Maar bij het meerendeel is deze strekking bovendien Pantheistisch, en juist daardoor werkt het Protestantisme met het kwaad der eeuw zoo krachtig meê.

Het Pantheisme, niet genoeg kan dat herhaald worden, heeft *Frankrijk* in het verderf gestort, heeft een COUSIN, een BENJAMIN CONSTANT, een GUIZOT en THIERS voortgebragt, die wij voor ons als de hoofdbewerkers der Februarij-omwenteling aanzien. Daarmede is niet gezegd, dat zij zich van deze dwaling bewust waren. COUSIN zelf, schoon wij aan zijne opregtheid twijfelen, beweert geen Pantheist te zijn: hoeveel te meer zullen degenen die zich niet bepaaldelijk met de wijsbegeerte inlaten, en de ondergeschikte wetenschappen behandelen, de staatkunde of de geschiedenis bespreken, zonder het te weten door dezen geest des tijds worden medegesleept. Zoo hoorde men nog dezer dagen THIERS zeggen: *dat volgens het Christendom de weldaad of aalmoes zóóveel vermogt, dat te dier oorzake ons niet alleen alles wordt vergeven, maar dat, al kenden wij God niet, dit, om onze weldadigheid, bij dien oppersten Regter niet in aanmerking zal genomen worden.* Weet THIERS wat hij zegt? Hij weet het zoo min, als degenen die zijn

verslag, om de duidelijkheid en het hoog gevoel dat er in heerscht, geprezen hebben. Met dat al is daarmede het Christendom tot Pantheisme gemaakt. Want wie zoo het individu boven alle noodzakelijke en objectieve orde verheft, en den aalmoes als zoo absoluut beschouwt, moet de communisten niet tegenspreken.

In het algemeen werd deze dwaling, die het individu van den eenen kant tot God of *alles*, en van den anderen tot *niets* maakt, en daardoor óf een schromelijke anarchie, óf een even verfoeilijk despotisme moet te weeg brengen, in *Frankrijk*, op het politiek gebied, naar de zijde van het absolute *ik* ontwikkeld, en voerde tot de democratische republiek, terwijl men in *Duitschland*, den geboortegrond dezer leer, haar dieper, speculativer in het alomvattende idee betrachtte, en er het despotisme mede zocht te regtvaardigen. Eerst met de hegelianen sloeg zij weder naar haar ander niterste over, en bragt ook daar de onbeschaamdste anarchisten voort.

Het zou ons weinig moeite kosten, dit te staven door voorbeelden van schrijvers bij welke men dit welligt niet zou vermoeden. *Oostenrijk* zelf bleef aan dien geest niet geheel vreemd. Het is waar, men verhaalt, dat toen COUSIN zich in *Duitschland* op die wijsbegeerte toeleide, waarmede hij *Frankrijk* verpest heeft, METTERNICH aan het gouvernement der restauratie zou geschreven hebben: «indien gij dat «laat begaan, zal hij u met der tijd veel werk geven.» Maar ons komt dat ongeloofelijk voor. Niet als of dat zoo moeijelijk te voorzien ware. Het was klaar als de dag; en wie in dit schrijven van METTERNICH, indien het werkelijk heeft plaats gehad, een zoo groote eer voor hem zoekt, loopt gevaar zich zelven niet veel eer aan te doen. Maar hoe dan komt het, dat in *Oostenrijk* het werk van een

Kantiaan als handboek voor de wijsbegeerte van landswege was voorgeschreven? Hoe heeft, ter gelegenheid dat er over het beginsel der volkssouvereiniteit werd gehandeld, een Oostenrijksch afgevaardigde zich kunnen beroepen op de leer der universiteiten, waar iemand, die dat beginsel niet zou erkend hebben, zijn diploma niet zou hebben kunnen verkrijgen (1)?

Maar bijzonder in de kleinere Staten van *Duitschland* en in *Pruissen*, waar het rationalisme reeds lang geheerscht had, vond de Pantheistische tijdgeest gelegenheid zich te vestigen en te versterken. Het laatst genoemd koningrijk scheen de verzinnelijking van het zoogenaamd idee te zullen worden. Eene menigte van ambtenaren, die allen zekere graden van geleerdheid moesten bezitten, stonden aan het despotisme ten dienst. Lutherschen en Gereformeerden werden vereenigd in de zoogenaamde Evangelische Kerk, welke bestemd was geheel in den Staat over te gaan. Nergens ook paarde de oneerlijke list zich zoo zeer aan het geweld; getuige hetgeen er voorviel met de Katholieken, en met de Lutherschen van *Silesië*. Het was als eene toepassing van dat *spel* waar de Pantheisten

---

(1) Wie er groot of wie er klein is zal eens de geschiedenis leeren. Dit zegt ze alvast, dat de Kerk in *Oostenrijk* onderdrukt werd; dat men er zich op toeleide, om den geest in de hierarchie uit te dooven; dat zoo de Bisschoppen nog kracht genoeg hadden om te reclameren, die reclames twintig jaren lang veracht en onbeantwoord ter kanselarij bleven liggen; dat aan Protestantisme en ongeloof eene vrijheid werd gelaten waar de Kerk vergeefs om smeekte: dat slechte dagbladen werden geduld en bevorderd, en goede geweerd of aan de grenzen afgewezen. Dat alles werd waarlijk niet goed gemaakt door dat men de processie volgde, of door oude kloosters te laten bestaan, en eenige nieuwe te laten stichten. Slechts kunnen we wenschen, dat het dáár herlevend Katholiek geloof de revolutie verwinne; want, het is eene zekerheid, RADETZKI, WINDISCHGRÄTZ of JELLACHICH hebben het nog niet gedaan.

steeds van spreken, en het bedrog ging zoo ver, dat vele Protestanten, zonder het zelve te weten, ophielden Christenen te zijn. Inderdaad HEGEL verdedigde de Orthodoxen tegen de Rationalisten, en sprak van de Drieëenheid, de Menschwording en andere groote geheimen, met woorden die regtzinnig luidden, maar welker zin men eerst begreep toen het te laat was. En nog zou deze hof- en staats-philosophie, gelijk men haar noemde, zulk eene verwoesting niet hebben aangerigt, zoo de Protestantsche Theologanten zelve niet dien weg waren ingeslagen. SCHLEIERMACHER, naar wien de meesten zich vormden, en die ook nu nog na zijnen dood, zoowel hier als in *Duitschland*, het groote voorbeeld gebleven is, was een echte Pantheist. STRAUSS was de eerste, met wien deze verfoeijelijke leer, uit hare abstractiën te voorschijn kwam, en gelijk wij zeiden, naar het, aan 't absoluut *idee* tegenovergesteld, absoluut individu begon over te gaan. Hij werd daarin overtroffen door BAUER, deze weder door FEUERBACH, en de laatste alweder door STIRNER, DAUMER, en andere schrijvers, welker brutale woede en afgrijsselijke haat tegen den levenden God geen wedergade vindt, zelfs niet in PROUDHON.

Hoe nu is de verhouding der Protestanten tegenover dat zoo snoode en alom toenemend ongeloof? Zij veroordeelen, zij verfoeijen het, zij beijveren zich om het te bestrijden, en zoowel als wij, zien ze het in, dat het tot zeker uiterste gekomen is, en indien die anti-christelijke woede niet beteugeld wordt, de rampen die er volgen moeten, onberekenbaar zullen zijn. Een voorbeeld hiervan hebben we in het nieuwe tijdschrift dat met den aanvang van dit jaar te *Berlijn* voor het eerst is uitgegeven. Drie zeer achtingswaardige en beroemde geleerden: NEANDER, NITSCH

en MÜLLER hebben het gegrond, en hunne voortdurende ijverige medewerking beloofd, terwijl K. F. TH. SCHNEIDER zich met de redactie belast heeft. Men hoore hoe de drie eerstgenoemden die het programma onderteekend hebben, zich daarin over de tijdsomstandigheden uitlaten:

«Onze tijd wordt, als nooit een vroegere, op ieder «gebied van kennis en van leven dat slechts eenigerwijs «met het zedelijke in verband staat, bewogen door eenen «strijd van twee rigtingen, tusschen welke geene ver«zoening en geene bijlegging mogelijk is. Wij kunnen ze «aanduiden: de eene als de ontkennende en vernietigende, «de andere als de aan het behoud dienstbare rigting. «Deze strijd heerscht ook bijzonder op dat gebied der «kennis, waarover wij het naast handelen, het godsdienstige «en theologische, ja wij zijn overtuigd, dat hier de diepste «grond van dezen strijd te vinden is, en dat bij op dit «gebied moet volstreden worden.»

Kan het gevaar nadrukkelijker erkend en uitgesproken worden? Het is, blijkens hetgeen wij daar hoorden, te doen, om *te zijn of niet te zijn;* de eene rigting is die des behouds, dè andere die der vernietiging; en deze worsteling, deze strijd om leven of dood, de geleerde schrijvers zeggen het met waarheid, neemt zijn' diepen oorsprong uit de godsdienstige orde, en moet ook daar het eerst volstreden worden. Wij zouden wenschen ons meer te kunnen verblijden, over dat bewustzijn van de boosheid der eeuw, over die innige overtuiging dat de godsdienst steeds de hoofdoorzaak is van 's menschen geluk, over die welgemeende poging, waarvan later gesproken wordt, om alle goede of behoudende krachten tegen het meer en meer dreigend kwaad te vereenigen; maar kunnen wij het? In gemoede: is het ons mogelijk? Het is ons zelfs

onverklaarbaar, hoe mannen van zooveel wetenschap en ondervinding, het nuttelooze hunner pogingen niet inzien? Het komt er immers niet op aan, om den een of den anderen, die met hen van hetzelfde gevoelen is, eenigzins op te wekken of te stichten; het komt er op aan om openbaren invloed te oefenen, om zich te werpen in het digtst en diepst van den geweldigen strijd, en de godsdienst en met haar de maatschappij van den ondergang te redden. Trompetten zijn er noodig die muren doen vallen, evangelische trompetten die van het eene eind der aarde weerklinken tot het ander. Beter gezegd: het is niet te doen om te vernietigen; daartoe heeft zeker het Protestantisme eene vervaarlijke kracht, maar om te bouwen, om te stichten, om positieve waarheid en wel die waarheid te doen aannemen, waartegen 's menschen hoogmoed en drift zooveel heeft in te brengen; en daartoe is het Protestantisme niet in staat. Ter uitbreiding en vestiging der waarheid is levende praktijk, is maatschappij noodig waarin die waarheid daad wordt. Zonder dat, hangt ze in de lucht, en gaat ze in het onbepaalde verloren. Geloof, dat geen *kerkelijk* geloof is, kan nog zooveel te minder bestaan. Het Protestantisme is geene Kerk, en kan daarom geenen *positieven* invloed hebben.

En veronderstel dat dit niet noodig was. Welke leer heeft het Protestantisme? De een spreekt immers den anderen tegen. Is dit bewijs der onwaarheid een middel ter uitbreiding? Of zal al dat verschil ter zijde gelaten worden? Op zijn hoogst schiet er dan slechts eene zeer onbepaalde algemeenheid over, waarmede het ongeloof bij uitstek tevreden zal zijn.

En al weder verondersteld, dat het Protestantisme eene stellige leer had. Wij begrijpen niet hoe eene leer zich

kan uitbreiden zonder gezag, of zonder overtuigend bewijs. Het Protestantisme heeft noch het een noch het ander, maar noodigt slechts uit de waarheid te zoeken. Neen, zóó wordt geene *stellige* godsdienstleer verbreid. Want, nog eens gezegd, het is niet te doen, om Katholieken Protestant te maken, maar om ongeloovigen te doen gelooven.

Wij zullen meer zeggen: die pogingen, hoe welmeenend en loffelijk onder een ander opzigt, achten wij op den duur en in het algemeen genomen zeer nadeelig; ja veel meer geschikt het kwaad te bevorderen dan het tegen te gaan.

Het Protestantisme is immers zelf hoogmoedige rede, Pantheistische zelfbeschouwing, spel met een van alle leven en historie geabstraheerd woord, en de Duitsche philosophie daarvan geen afval, maar gevolgelijke ontwikkeling. Zal men dan die gevolgen tegengaan door op het beginsel aan te dringen?

Ten andere zal het, om niet elkander, maar den vijand te bevechten, wel volstrekt noodig zijn, dat men zich met zekere algemeenheden te vrede stelle, en de waarheid, in zoo ver zij betwist wordt, van minder belang achte. En nu is juist dat gedurig veralgemeenen om aan de tegenstrijdigheid te ontgaan, het vernietigings-proces van het Pantheisme, en de bodemlooze afgrond, waarin het eene leerstuk na het andere reeds is verloren geraakt. Ook brengt de onverschilligheid voor de waarheid geene liefde voor haar, geen geloof voort.

Eindelijk zal het slechts een woordenstrijd zijn, en die vernietigende rigting, die zich overigens met die algemeene stellingen zeer wel vereenigen kan, zal er niet dan opwekking, opscherping, of dien tegenstand in vinden, die ze ter oefening van hare krachten noodig heeft.

Men zou nu wel niet niet billijkheid van ons kunnen vorderen, dat wij, al wat we daar gezegd hebben van het nuttelooze en nadeelige der Protestantsche polemiek tegen het ongeloof, reeds in dat korte programma van het «Duitsche Tijdschrift» aantoonden. En echter, zoo waar is het, zoo wezenlijk aan het Protestantisme eigen, dat reeds in dat eerste, korte, naauwelijks geheel uitgesproken woord van het «Tijdschrift», er de onloochenbare blijken en bewijzen van gevonden worden.

Waarop gronden zich de geleerden, die, uit hun eigen naam en zonder eenig beroep op gezag voor den dag tredend, daardoor aan hunne tegenpartij het regt toekennen, om hun eigen oordeel als de hoogste maat der waarheid te doen gelden? Wat zeggen ze van dien bijbel, dien deze tegenpartij met evenveel regt verklaren kan als zij?

«Wij stemmen met elkander overeen in de overtuiging, «dat er tot heilzamen voortgang der theologie en de «kennis der aan de kerk toevertrouwde schat van waar«heid gevorderd wordt: eene nieuwe vorming van het «begrip der inspiratie, van dat der onderscheiding tus«schen het woord Gods en de H. Schrift, eene nieuwe «bepaling aangaande de verhouding van het Oude Testa«ment tot het Nieuwe in betrekking tot eenheid en ver«scheidenheid, aangaande het vrij onderzoek der kanonieke «boeken, naar de grondstellingen eener wetenschappelijke «kritiek (kortom) eene bemiddeling tusschen idee en feit.«

Zoo spreken zij die de vernietiging zullen tegengaan! Is het niet om treurig, om boos en driftig te worden? Men spreekt niet van behoud, maar van *voortgaan;* en van welke? het is immers geen voortgang meer te heeten, als men de gronden zelve van zijn bestaan nog niet kent;

als er gezocht wordt naar een nieuw begrip van inspiratie, een zekerder lijst der kanonieke boeken, enz. enz. enz. Dat is geen voortgang maar achteruitgang; dat is vernietiging! en, schoon wij er ver af zijn het zelfs te vermoeden, wij zouden deze woorden en uitdrukking kunnen uitleggen als van menschen, die op eene listige wijze het geloof dat de Protestanten nog over hebben, zoeken te ondermijnen. Neen, die geleerden spreken opregt, en de twijfeling daar ze vol van zijn, drukken ze zonder nevenbedoelingen uit. Maar zal op dien schuddende grond eene kerk, wat zeggen we, een huis of hutje gebouwd kunnen worden?

Maar we hebben van de schat der waarheid, welke aan de *Kerk* is toevertrouwd, hooren spreken. Gelooven die heeren nog aan de oude belijdenis-schriften? Men oordeele:

«Wij zijn overtuigd, dat het de vraag van den tijd niet «is, eenen ouden vorm van het evangelische kerkwezen, «eenen ouden vorm der theologie te herstellen, en in een «gekunsteld leven terug te roepen, maar daarheen te ar«beiden, dat uit den onwankelbaren éénen grond (?) door «de magt van het goddelijk woord (?) zich iets nieuws (!?) «voor de toekomst vorme.»

Dat is met andere woorden: we verwerpen het oude, en iets nieuws hebben we nog niet, maar we zullen dien weg uit gaan arbeiden, opdat er iets nieuws kome.

Verkondigen ze dan volstrekt geene objectieve waarheid of leer? Neen, want die onbepaalde belijdenis: «van «CHRISTUS voor de zonde der wereld gekruisigd, die in «verheerlijkte persoonlijkheid is opgestaan, en ten hemel «verrezen als borg van een onvergankelijk, persoonlijk, «aan de voorwaarden der aardsche ontwikkeling ontheven

«bestaan enz.« laat de strijdigste uitleggingen toe. Wat er verder gevonden is nog algemeener, en zeker niet geschikt om de «magten der duisternis te weerspreken en te weerstreven,» van welke de geëerde schrijvers zelve getuigen, dat zij, «*onder menigvuldige, door huichelachtigen «schijn bedriegelijke voorspiegelingen*, aan de menschheid «hare heiligste en dierbaarste goederen willen ontrooven.»

Een nog uitdrukkelijker voorbeeld levert het programma op van die veralgemeening, waardoor men de oneenigheid vergeefs zoekt weg te nemen, en niet slechts alles in dat onbepaalde laat, hetwelk de pantheisten verlangen, maar bovendien hunne eigenlijke methode in toepassing brengt.

«Het is boven alles te wenschen, dat in dezen eenen «strijd, in dit grootst en heetst gevecht dat er ooit ge«leverd is, allen staan gelijk een enkel man, en zij die «politiek des gemeenschappelijken vijands te niet doen, «door welke hij tegen het rijk Gods steeds het meeste «heeft verwonnen: *divide et impera.*»

Hoe kan dat gebeuren?

«Intusschen,» zoo vervolgen zij, «is het een niet te «loochenen feit, hetwelk, even zeker als het in de histo«rische ontwikkeling van het Christendom zelfs met nood«zakelijkheid gegrond is, ook de ware eenheid des geestes «niet hinderen, maar slechts bevorderen kan, dat onder «degenen, die in het geloof aan Gods openbaring in JESUS «CHRISTUS gelooven, van elkander afwijkende zienswijzen, «over bijzondere vragen der leer en des levens en zelfs «verscheiden rigtingen des Geestes bestaan, welke in de «omvattende eenheid ondergeschikte tegenstellingen vormen.

De twisten, die de Protestanten thans verdeelen, zijn waarlijk niet over *ondergeschikte* vragen. Ten andere dat dubbelzinnig woord van *tegenstelling* neemt de zwarigheid

niet weg. In de eenheid is de tegenstelling der *verscheidenheid*, maar niet die der *tegenstrijdigheid*. Zij vervolgen echter:

«Gelijk nu alle bezonnen, waarlijk wetenschappelijke «bespreking van ondergeschikte tegenstellingen dienen moet «om het bewustzijn der hoogere eenheid hervoort te roe«pen (!!!) en haar in hare groote beteekenis te onthullen, «zoo erkennen wij het als heilzaam, dat ook diegenen, «welke in die tegenstellingen door eene gemeenschappelijke «grondrigting met elkander verbonden zijn, zich steeds «duidelijker van die verbinding bewust worden, dit be«wust uitspreken en ontwikkelen.....»

Als de één bevestigt wat de ander ontkent, is dat een strijd die de eenheid oplost, en zulke tegen elkander inloopende gevoelens over de grootste waarheden als de H. Drievuldigheid, de menschwording, de erfzonde, de genade, enz. in de eenheid te willen opnemen ter harer ontwikkeling, en, gelijk daar insgelijks gezegd wordt, aan die eenheid het vermogen toe te schrijven dezen strijd schadeloos te maken of te vernietigen, is juist dat *ja* en *neen* aannemen, waarmede het Pantheisme steeds zijn goochelspel drijven wil, in *Duitschland dialektiek, ontkenning der ontkenning*, en in *Frankrijk*, met minder passenden naam, *eclectisme* geheeten.

Alzoo in de Pantheistische volstrekt onware eenheid, die heden de hoofden verwart, willen de Hoogleeraren hunne mede-Protestanten vergaderen, en huldigen zoo doende den geest der eeuw in plaats van hem te bestrijden. Opdat dit eindelijk nog duidelijker blijken zou, erkennen zij nu bepaaldelijk, dat ze ofschoon van elkander in gevoelen verschillen, in de pantheistische leer van SCHLEIERMACHER zekere eenheid met elkander hebben.

«Ofschoon onder degenen die zich hier vereenigen, nog

«eene zeer verschillende verhouding tot den grooten leeraar «der zich vernieuwende Evangelische Kerk, den zaligen «SCHLEIERMACHER, kan plaats grijpen, stemmen zij toch met «elkander overeen, dat voornamelijk aan hem de verdere «ontwikkeling onzer Theologie zich moet aansluiten, en «dat de zoo magtige door hem veroorzaakte beweging nog «lang voortwerken moet in de Christelijke wetenschap van «het Protestantsche *Duitschland.*»

Wel wonderlijk is het, dat in het, bij het Program gevoegd, opstel van NEANDER, de leer van SCHLEIERMACHER voor Pantheistisch erkend en echter verschoond wordt, ja dat een DE WETTE daar een *Nathanaëlsseele* wordt genoemd, en desniettegenstaande het Programma eindigt met den wensch of de bede «dat de Heer het ondernomen werk rein «moge houden, daar toch in dezen bangen tijd het on«kruid zich zoo ligtelijk onder de goede vruchten ver«mengt, en deze vermenging de gevaarlijkste gevolgen «na zich sleept.»

Voor zulke verdedigers des Christendoms schrikken we nog meer, dan voor diens onbeschaamdste en woedendste vijanden. Deze laatsten bedriegen niemand; maar als mannen, gelijk zij die dat «Tijdschrift» gronden, als een NEANDER, een MÜLLER, een NITSCH zoo spreken, en daarbij met dien aandrang en nadruk spreken, dien alleen goede bedoelingen en opregtheid geven kunnen, wie zal er dan niet bedrogen worden? Het Duitsche tijdschrift, wij zijn er van overtuigd, zal veel meer nadeel dan voordeel doen, en wij houden het voor een zeer onheilspellend teeken des tijds.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE MAATSCHAPPIJ «TOT BEVORDERING VAN WELSTAND.»

Door vriendelijke mededeeling werden wij verleden jaar in staat gesteld, om eene belangrijke bijdrage te leveren, tot het doen kennen der strekking en der werking van protestantsche associatiën, en bepaaldelijk van de Vereeniging: CHRISTELIJK HULPBETOON (1). Thans zijn wij in de gelegenheid, dit insgelijks te kunnen doen van eene andere Vereeniging, bekend onder den naam van: *Maatschappij ter bevordering van welstand, voornamelijk onder de landlieden.*

Wij hebben vóór ons liggen: 1°. *Reglement voor de Maatschappij tot bevordering* enz. 2°. Eene gedrukte circulaire, met eene *geschrevene* onderteekening van een der Correspondenten uit een Ring in *Noord-Holland.* 3°. *Verslag aan de leden der Maatschappij*: TOT BEVORDERING VAN WELSTAND, enz., *gedaan in derzelver Algemeene Vergadering* (te 's Gravenhage) *van den 6 Junij*, 1849. Dit laatste beslaat 44 bladz. in 8°. — Van een en ander zullen wij het voornaamste hier opgeven, en waar het noodig is onze aanmerkingen er bijvoegen.

Het doel dezer Maatschappij, die in 1822 werd opgerigt, is volgens haar Reglement, «Art. 1. Protestantsche huisgezinnen te ondersteunen, en langs dien weg kleine Protestantsche gemeenten in stand te houden, en derzelver *welstand* te bevorderen.» — Art. 2. Dit doel tracht zij te bereiken «door geschikte en brave Protestanten, die in bekrompene omstandigheden verkeeren, tot een vast bestaan te helpen, hun tot dat einde huizen en landerijen voor een lagen prijs

(1) Zie D. XV, bl. 188 van dit Tijdschrift.

te verhuren, en inzonderheid hen, bij genoegzame bekwaamheid en geschiktheid, behulpzaam te zijn tot de uitoefening van den landbouw.» Art. 3. «Zij tracht hare ondersteunden tevens op te leiden tot verlichte kennis en getrouwe beoefening van de Christelijke Godsdienst, en daardoor ook, tot naarstigheid, zuinigheid en andere deugden, waardoor zij, bij de verleende middelen, in hunnen stand tot gewenschte welvaart kunnen geraken.»

Zóó luidt het Reglement; maar als wij over dit punt de genoemde Circulaire raadplegen, dan hooren wij een anderen toon aanslaan. Daarin wordt meer bepaaldelijk gezegd dat het te doen is, om «de kleinere Protestantsche Gemeenten in stand te houden en te versterken, vooral in die streken, waar dezelve, zonder buitengewone en van elders aangebragte hulp, onder het overwigt eener Roomsch Catholieke meerderheid van bevolking, dreigen te gronde te gaan.»

Dat vele Protestanten de noodzakelijkheid tot het oprigten van zulk eene Maatschappij niet inzagen, wordt in de Circulaire erkend; maar daarom wordt er dan ook des te sterker op deelneming aangedrongen, en wel op eene wijze, die bij *sommigen* meest altijd doeltreft. Het woord *Rome* heeft op die menschen eene eigenaardige uitwerking. «Toen die ver-«eeniging» dus vervolgt de Circulaire, «werd ontworpen en «daargesteld, kon het velen schijnen, dat men zich, voor «de zegenpraal van het Protestantismus, op den zoogenaamden «geest des tijds mogt verlaten; immers dat het eene ijdele «zorg was, zich om het behoud der voorregten, ons door «de gezegende Kerkhervorming geschonken, te bekommeren. «De uitkomst heeft echter maar al te zeer bevestigd, wat «destijds slechts bij weinigen ingang vond, dat *Rome*, steeds «bereid om zich naar den tijdgeest te plooijen, niet ophoudt «tot herovering van het verloren grondgebied alle krachten «in te spannen, en dat het door velen geholpen, en met «krachtige, zoo zedelijke, als stoffelijke, wapenen toegerust, «steeds de gevaarlijkste van alle vijanden is en blijven zal.»

Ook hier blijkt het op nieuw, dat *eenige* protestantsche ijveraars geen middelen, hoe onedel ook, ontzien, wanneer het slechts dienen kan om het Katholicisme in minachting te brengen. Immers de tegenstrijdigste aantijgingen worden door dezelfde personen gebruikt al naar het hun te pas komt. Meestal wordt *Rome* beschuldigd, dat het stationair is en met den tijd *niet* meêgaat; nu heet het weêr dat het zich plooit naar den tijdgeest. Den eenen tijd noemt men zich de aanzienlijken des lands, terwijl men met een verachtend medelijden op die «arme» en «onaanzienlijke» Roomschen nederziet; en op een ander oogenblik worden diezelfde Roomschen afgeschilderd als bezaten zij de schatten van CROESUS, die zij met volle handen uitstrooijen tot een lokaas van waukelende Protestanten. Van naderbij beschouwd is dit niets anders dan de taktiek eener gewaande godsdienstigheid. Omdat zij zich van schuld bewust is, zoekt zij de aandacht af te leiden; en onderwijl zij bezig is, aan anderen ten laste te leggen wat zij zelve bedreef, en daardoor de bestaande spanning te vergrooten, roept zij den Protestanten toe, dat het vaderland in gevaar is. «Zoo is dan,» wordt er gezegd, «ook «ons vaderland, eenmaal de bakermat en het voedsterkind «tevens der Hervorming, als een strijdperk geworden, waar «Roomsch en Onroomsch scherp tegenover elkander staan, «en wordt aan het voortdringen en de vorderingen van het «Catholicismus geen perk gesteld, zal dat vaderland weldra «van elders [?] de wet ontvangen, en allengs, onder de «schoone, maar schandelijk misbruikte leus van: *godsdienst-«vrijheid*, het eenige ware Christendom [!], met al wat ver«lichting en beschaving bevorderen kan [!!], van zijnen bodem «zien verbannen.»

En dat verschrikkelijk onheil meent de Maatschappij *van Welstand* te voorkomen door het instandhouden van kleinere Hervormde gemeenten. Zij laat de middelen, die door anderen reeds in werking gebragt zijn «in hare [hunne] waarde»; zij voor zich, acht het «bovenal belangrijk, voor het behoud

«dier gemeenten te waken, opdat derzelver leden, van gods-«dienstig onderrigt en leiding verstoken, niet worden ver-«strooid, en opdat die gemeenten, zelfs daar waar zij, in «verhouding tot de bevolking, onbeduidend schijnen, zoo «vele *voorposten* en zoo vele *lichtpunten* blijven, welke *het «gedurig voortdringen* van het Catholicismus *bemoeïelijken*, en «te eeniger tijd *aan de verspreiding der waarheid bevorderlijk «kunnen zijn.*»

Aanvankelijk bepaalde de Maatschappij haren werkkring tot *Noordbrabant* en een gedeelte van *Gelderland*; doch «naar mate zich elders sporen begonnen te vertoonen, dat *eene geweldige hand* [?] het gebouw der Evangelische Godsvereering tracht te ondermijnen,» zijn ook «zoo wel in *Zuid-* en *Noordholland*, als in *Overijssel* wankele gemeenten door haar ondersteund.»

In het begin van 1848 waren «minstens een zestigtal huisgezinnen, ongeveer 400 zielen tellende, op goederen der Maatschappij gevestigd.» Die goederen zijn gelegen in negen en dertig gemeenten; en onder deze zijn er «onderscheidene, «met name die van *Dinther*, *Hoogloon*, *Deurne*, *Hilvaren-«beek*, *Asten*, *Zundert* en *Kruisland*, in *Noordbraband*, *Dreu-«mel*, *Assen* en *Maasbommel*, in *Gelderland*, welke, buiten «de hulp der Maatschappij, zelfs *het voor derzelver instand-«houding vereischt getal zielen* niet zouden hebben.»

Op de *vermeerdering* van het zielental is hare ondersteuning dan ook berekend, want volgens Art. 41 van haar Reglement «bewijst zij geene ondersteuning aan personen die blijkbaar on-«godsdienstig zijn; die te lui zijn om te werken; die *door «ouderdom*, *door voortdurende ligchaamsgebreken*, door slor-«digheid of onkunde daartoe onbekwaam zijn,» enz. Zij vereischt (Art. 42) «in de personen die zij zal ondersteunen: «*a.* dat zij eerlijk zijn, genegen om, naar vermogen, tot «*welstand* hunner gemeente mede te werken en hunne gods-«dienstpligten getrouw waar te nemen, *b.* dat zij geschikt en «genegen zijn, om in eenig bedrijf, en wel bij voorkeur in

«den landbouw, een behoorlijk bestaan te zoeken, *c.* dat zij «*aan het hoofd van een huisgezin staan*, of wel dat hunne «ondersteuning het vooruitzigt geeft van te eeniger tijd *tot den «welstand van een huisgezin* te zullen verstrekken.»

Het lidmaatschap dezer Maatschappij legt geen andere verpligting op dan die van eene jaarlijksche contributie van *f* 5,25; doch *bij de geringste bijdrage wordt men ook met dankbaarheid onder het getal Begunstigers der Maatschappij opgenomen* (1). «Vrouwen, welke de jaarlijksche toelage van *f* 5,25 voldoen, zullen als Donatricen worden aangemerkt (art. 8 v. h. Reg.)» Ook worden de leden (art. 16) uitgenoodigd tot het aanwijzen of vervaardigen van beknopte geschriften tot bevordering *van Evangelische kennis en godsvrucht*; tot aanbeveling van den landbouw; tot vermeerdering van kunde in denzelven, en tot aanprijzing van naarstigheid en zuinigheid, als de zekere middelen om in elken stand voort te komen.»

Aan ieder lid wordt jaarlijks een verslag van de werkzaamheden der Maatschappij rondgedeeld. Uit het laatste verslag over 1848—1849, ons door eene bevriende hand toegezonden, ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

De laatste algemeene Vergadering werd den 6 Julij 1849 gehouden te *'s Gravenhage*. De plaats waar zij in 1850 zal bijeenkomen wordt *mondelings* door den Voorzitter aangewezen, maar is in het verslag niet opgegeven.

De betrekking van Voorzitter door het bedanken van Professor BOSSCHA opengevallen zijnde, wordt het praesidium waargenomen door den heer C. J. M. VAN DEN BROEK.

Ter vergadering waren tegenwoordig 2 Afgevaardigden van *Unitas* en 2 van *Christelijk Hulpbetoon*.

Nadat de notulen der vorige vergadering geresumeerd zijn, en de rekening op het rapport der commissie goedgekeurd en gesloten is, wordt het algemeen verslag over het boekjaar 1848—1849 gelezen.

(1) Deze cursijf gedrukte woorden zijn er *met de pen* in de circulaire bij geschreven.

De aanhef van het verslag is voor de Maatschappij niet zeer bemoedigend. De verslaggever betuigt korter te zullen zijn dan het vorig jaar. «De reden daarvan,» zegt hij «is tweederlei: «Vooreerst had er in het afgeloopen jaar geene inspectie plaats «van de eigendommen en de ondersteunde huisgezinnen, ten «andere hebben wij bij *de verminderde inkomsten* van het vorig «jaar, en bij *de vrees van nog toenemende vermindering* van «dit jaar, ons met het doen van nieuwe aankoopen en on- «dersteuningen niet gehaast, en hebben deze zich, bij het *mis-* «*lukken* van eene en andere voorgenomene *meer belangrijke* «*ondersteuning*, tot eenige weinige nieuwe, en deze nog niet «veel van omvang bepaald.»

Aangaande de *ondersteunden* wordt slechts een en ander omtrent sommigen aangestipt. Het volgende diene als proeve daarvan voor onze lezers.

«N°. 6, 15. Deze ondersteunde blijft zeer oppassend en vlijtig en zijne vrouw is eene goede huishoudster. Het goedje wordt, met inbegrip der bijwoners, bewoond door 13 zielen; waarlijk eene belangrijke bijdrage tot de zeer kleine gemeente!»

«N°. 13, 44^{b}. In dit huisgezin is meer welvaart zigtbaar. Niettemin werd de helft van de huur slechts voldaan en voor de andere helft 2 maanden uitstel gevraagd.»

«N°. 18.... een *begin* van verbetering en van vooruitgang. De oudste zoon is dienstpligtig geworden bij de militie, en het huisgezin met eene dochter vermeerderd. Aan deze laatste omstandigheid schrijven wij toe dat er voor de betaling der huur nog een maand uitstel verzocht was!»

«N°. 21, 41. Het personeel op deze hoeve is niet vermeerderd.... Huurbetaling was ook hier uitgesteld.

«N°. 23. De ondersteunde is altijd oppassende, doch schijnt in de laatste jaren niet voornit gegaan te zijn... Ook dit jaar moest hij in de betaling nalatig blijven.»

«N°. 44. Geen betaling.»

«N°. 74. De vroegere gebruiker heeft in het vorig jaar om wanbetaling moeten verhuizen en plaats gemaakt voor een

anderen, van wien gunstige berigten zijn ingekomen. Iedere huurtermijn wordt nu prompt voldaan. Van het gebruik van kerk en catechisatie wordt alle lof gegeven.»

«N°. 76. Geen huurbetaling voor dit jaar.»

«N°. 86. Vraagt drie maanden uitstel.»

«N°. 97. Van dezen *hoopt* men dat hij in het vervolg huur betalen zal.»

«N°. 98. Heeft er een *begin* meê gemaakt.»

«N°. 104. Deze behoorde tot de mislukte. De begunstigde dreef zijne ondankbaarheid aan de Maatschappij zoo ver, dat hij met hetgeen haar toebehoorde de hoeve verlaten had, zoodat daarvan slechts voor de waarde van *f* 200 is teruggekomen.»

«N°. 107. De ondersteunde alhier is schoenmaker, maar verloor *door concurrentie* zijne klanten. De Maatschappij trachtte door ondersteuning van eenig land hem te gemoet te komen, daar hij èn als voorlezer voor de gemeente van eenig nut was èn zijn eigen huis met eenig land bezat. Evenwel scheen het nu zoo ver gekomen te zijn, dat hij groot gevaar liep van het zijne te moeten verkoopen.»

«N°. 110. Deze man moest het beter maken met de betaling.»

«N°. 117.... Van de 60 zielen, die thans de gemeente uitmaken, zijn eenige geheel onzeker van hun verblijf, en men wenscht dus zeer, eenige blijvende familiën van gepensionneerden aldaar geplaatst te zien.»

Van de overige 25 nummers, waarvan het verslag spreekt, werd van ettelijke geen opgaaf of rekening gedaan; van andere is alleen spraak van vernieuwing of reparatie; terwijl van de overige min of meer *gunstige* berigten worden medegedeeld. Het getal dergenen, waarvan gezegd kan worden dat er eigenlijke *welstand* heerscht, is zeer gering.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat het doel der Maatschappij niet zoo zeer bestaat in het ondersteunen van *behoeftigen* als wel door de ondersteuning van huisgezinnen *den welstand* van kleinere gemeenten te bevorderen, dan is uit het bovenstaande gemakkelijk op te maken, dat haar *doel* verre

is van bereikt te zijn. Of zij in 't vervolg beter zal slagen, moeten wij afwachten. Doch wanneer zij met *belangrÿke* middelen en na een bestaan van 28 jaren zoo betrekkelijk weinig heeft uitgewerkt, dan wordt het zeer twijfelachtig, of zij bij *het toenemend verminderen der inkomsten* naderhand beter in staat zal zijn om *welstand* te bevorderen.

Ten einde onze lezers in de gelegenheid te stellen om over die *vermindering* te kunnen oordeelen, nemen wij onderstaanden Staat geheel over. Hij bevat: *a.* de namen van de Bestuurders der Ringen en van de Correspondenten der afzonderlijke afdeelingen (1); *b.* hunne woonplaatsen; *c.* hoeveel leden iedere Ring of Afdeeling sedert het vorig *verloren* of *gewonnen* heeft, en hoeveel in 't geheel zijn overgebleven; *d.* de jaarlijksche toelagen der leden; *e.* de giften en collecten, die hier en daar zijn ingezameld. — Vroeger werden de namen der Bestuurders en Correspondenten in het *gedrukte* verslag niet opgegeven; en dit strookte zeer wel met de geheimhouding, die men in acht neemt, zoowel omtrent de plaats der Algemeene Vergadering, als wegens de gemeenten waar de goederen der Maatschappij gelegen zijn, zoodat zij ook nu nog alleen bij *Nummers* worden aangewezen. Dat thans die namen in het verslag voorkomen is geschied op voorstel van den Bestuurder, Ring 49 (Mr. D. VAN DE WIJNPERSE te *'s Gravenhage*), «ten einde bij het vertrek van leden naar elders, die leden zouden weten bij wien zich te kunnen aanmelden.»

---

(1) «De leden verdeelen zich in Afdeelingen en Ringen. Elke Afdeeling bestaat, zoo na mogelijk, uit 10 leden, in dezelfde plaats of naast bij elkander gelegen plaatsen wonende. In elke Afdeeling benoemen de leden één hunner tot Correspondent. Zoo na mogelijk 10 Correspondenten maken eenen Ring uit. De Correspondenten benoemen één lid uit hun midden, of uit de andere leden der Maatschappij, tot Bestuurder in hunnen Ring.» Art. 10 v. h. Regl.

PERSONEEL DER MAATSCHAPPIJ, TOELAGEN,

Ring.	BESTUURDER OF CORRESPONDENT.	PLAATS.	Sedert het vor jaar. Verl.	Gew.	Getal Leden.	TOE-LAGEN.	GIFTEN.
1	De heer *S. van der Meer.*	Breda.		1	53	ƒ 278,25	
2	» D^s. *M. M. Schim van der Loeff.*	's Bosch.	7		38	199,50	ƒ 2,50
3	» Jh^r. *J. B. Jonge van Zwijnsbergen.*	Hilvarenbeek.	8		15	78,15	
4	» *P. J. Ameshoff.*	Amsterdam.	14		154	813,75	
5	» D^s. *C. L. v. d. Broek.*	's Gravenhage.	2		89	467,25	39,75
6	» M^r. *A. Oudeman* 1848	Groningen.	2		40	210,—	15,05
7	» D^s. *H. G. J. van Doesburg.*	Rotterdam.	3		100	525,—	
8	» M^r. *Both Hendriksen.*	Utrecht.			133	700,—	
9	» M^r. *J. F. C. Moltzer.* deed geen verantwoording.	Leiden.					
	Idem 1848.		9		87	456,75	11,50
10	» D^s. *W. Scholten.*	Delft.	4		44	231,—	252,91
11	» D^r. *D. Pijzel.*	Dordrecht.	12		126	661,50	
12	» D^s. *J. Buddingh.* deed geen verantwoording.	Helmond.			29		
13	» *H. L. Rijsterborgh.*	Klundert.	1		9	47,25	10,00
14	» D^s. *T. C. R. Huijdecoper.*	's Gravenhage.	8		81	425,25	15,75
15	» D^s. *H. J. Romenij.*	Zwolle.	8		70	388,50	
16	» *N. de Ridder.*	Wamel.	7		10	52,50	
17	» *R. le Chevalier.*	Amsterdam.	4		123	645,75	110,00
18	Vervallen.						
19	» D^s. *G. Waller.*	Middelburg.		2	60	319,75	65,00
20	» *C. Canneman.*	's Gravenhage.			86	451,50	
	Idem 1848.					5,25	
21	» Jhr. *Teding van Berkhout.*	Haarlem.	15		98	519,75	103,50
22							
23	» *G. J. W. Carp.* deed geen verantwoording.	Arnhem.			75		
24	» D^s. *B. Stemberg.*	Rotterdam.	1		52	273,—	
25	» M^r. *Uitwerf Sterling.*	Amsterdam.	9		132	698,25	98,20

AANMERKINGEN.

Ring.

3. Afd. D te *Waspik* heeft niet verantwoord.
4. Mevr. A. CROMMELIN-WOLTERBEEK in Afd. G betaalde dubbele toelage.
5. In Afd. B gaf mej. FORESTIER VAN WAALWIJK behalve hare toelage *f* 14.75 en in Afd. C mevr. JUYNBOL behalve de toelage *f* 19.75. In Afd. G N.N. *f* 5.25.
6. De *f* 15.05 gecollecteerd te *Noordbroek*.
8. Onder het gelourneerde voor dezen Ring behoort de toelage van 11 leden te *Woerden*, en van 8 leden te *Amerongen*, in welke plaats men ook op den Hervormingsdag *f* 32.85 inzamelde. Insgelijks zijn daaronder begrepen de bijdragen van eenige studenten te *Utrecht*.
14. N.N. in Afd. E gaf eene gift van *f* 5.25. Bij den bestuurder N.N. *f* 5.25. N.N. id.
15. Is de Ring van *Overijssel*: Afd. A en B te *Zwolle*, C te *Almelo*, D te *Delden*, E en F te *Zwolle*, G en H te *Deventer*. De Baronnesse VAN HEECKEREN VAN TWICKEL en Ds. SIEGMAN Afd. D betaalden dubbele toelage. Zoo ook de Afd. van het Nederlandsche Bijbel-Genootschap te *Blokzijl* in Afd. F. Voor den overleden correspondent Ds. HOOGKLIMMER is Ds. VAN VOORST opgetreden.
17. Een onbekende gaf *f* 10 en N.N. *f* 100.
19. In Afd. B gaf N.N. eene gift van *f* 50, in Afd. G te *Zierikzee* een onbekende *f* 15, en het lid A. H. G. FOKKER in Afd. F contribueerde *f* 10.
21. Ook hier is door bedanken en overlijden nog al verlies geleden. Eene begunstigster in Afd. F gaf *f* 3, eene andere in Afd. N wederom *f* 100 en de correspondent VEEN in Afd. Q de dubbele toelage.
22. Dat van dezen Ring geene verantwoording is ingekomen, is toe te schrijven aan het overlijden van den Bestuurder, den zeer geachten heer en Mr. S. J. M. VAN GEUNS.
23. Later verantwoord *f* 420.25
25. De heer SANTHAGENS, correspondent in Afd. F, betaalde dubbele toelage en ontving van mevr. M. te *Utrecht*, eene gift van *f* 25 over 1846, 1847, 1848, dus *f* 75. In Afd. G werd ontvangen als gifte van de Erfgenamen der wed. R. *f* 25.20. Onder de leden van dezen Ring, die bedankt hebben, behoort ook de correspondent P. KUIJPER VAN HORPEN, ten gevolge waarvan Afd. M en N inéénsgesmolten zijn onder letter M.

PERSONEEL DER MAATSCHAPPPIJ, TOELAGEN,

Ring.	BESTUURDER OF CORRESPONDENT.	PLAATS.	Sedert het vor. jaar. Verl.	Gew.	Getal Leden.	TOE-LAGEN.	GIFTEN.
26	De hr. Ds. *P. W. v. d. Broek*	Rotterdam.	2		63	f 380,75	
27	» Dr. *J. Tideman.*	Rotterdam.	22		168	882,—	f 8,50
	Idem 1848.					5,25	
28	» Mr. *J. F. van Maanen.*	Amsterdam.	21		202	1070,75	20,00
29	» Ds. *W. C. Blanken.*	Alphen.					
	deed geene verantwoording 1848.		15		21	110,25	13,85
30	» Ds. *J. B. Moquette.*	Aarlanderveen.	10		24	126,—	32,81
31	» Prof. *J. Bosscha.*	Amsterdam.	8		143	755,50	35,00
32	» *S. Willeumier*, Jr.	Amsterdam.	17		158	834,75	
33	» *F. Rendorp.*	Amsterdam.	8		134	735,—	94,75
34	» Ds. *L. Proes.*	Leeuwarden.	3		93	488,25	5,12[5]
35	» Dr. *A. C. de Meijier.*	Arnhem.			62		
	deed geene verantwoording						
36	» *A. Noorduijn.*	Nijmegen.	14		41	215,25	129,19
37	» Mr. *W. F. E. Spiering*	Tiel.	5		26	136,50	
38	» Mr. *P. Ras.*	Utrecht.	5		70	367,50	
39	» Prof *A. Rutgers* 1848	Leiden.	7		35	183,75	3,00
40	» *G. Heuvel.*	Nijmegen.	5		17	89,25	
41	» Ds. *W. Greven.*	Culenborg.	3		26	141,75	
42	» Ds. *D. Holwerda.*	Dragten.	1		38	199,50	16,80
	Idem 1848.					36,25	
43	» Dr. *N. J. A. Roldanus.*	Schiedam.	8		85	446,25	29,55
44	» Ds. *J. C. van de Velde.*	Zutphen.	5		63	330,75	8,25
45	» Ds. *D. T. F. Patijn.*	Voorburg.	5		29	152,25	99,25
46	» *P. J. van der Muelen* tot *Maarsenbroek.*	Utrecht.		1	50	262,50	
47	» Ds. *J. W. Suringar.*	Limburg.		4	11	57,75	
48	» Ds. *A. van Maurik.*	Alkmaar.	12		34	178,50	24,75
49	» Mr. *D. van de Wijnperse.*	's Gravenhage.		2	81	430,50	10,50

AANMERKINGEN.

Ring.

26. In Afd. C contribueerde de heer HOBOKEN wederom *f* 50, in Afd. B mejufvr. M. P. VAN CHARANTE de dubbele toelage.
28. De gift van *f* 20 is van IJ. V. van A. in Afd. H.
29. Deze Ring bestaat uit de Afd. *Leyderdorp* met 5, *Koudekerk* met 5, *Oudshoorn* met 3, *Alphen* met 4, *Boskoop* met 3, *Benthuizen* met 1 leden; te *Oudshoorn* collecteerde men op den hervormingsdag de *f* 15.85. Later werd verantwoord over 1849 *f* 99.75.
30. Deze Ring heeft verantwoord voor de Afd. *Aarlanderveen* met 5, *Ter Aar* met 4, *Rijnzaterwoude* met 7 en *Oude-Wetering* met 18 leden. De giften bestaan uit collecten van die genoemde gemeenten, uitgenomen *Ter Aar*, alsmede die te *Bodegraven*.
31. De giften zijn van N.N. *f* 25, en N.N. 10, beide in Afd. I.
33. De gifte van *f* 94.75 van N.N. Afd. A. In Afd. B contribueerde de heer correspondent Mr. P. J. TED. VAN BERKHOUT *f* 10.50 en het lid HOOFT VAN WOUDENBERG *f* 26.25. Het lid J. H. SCHUIJMER in Afd. G *f* 10.50.
35. Later verantwoord *f* 325.50.
36. De giften bestaan uit kerkelijke collecten te *Beuningen* *f* 4.15, *Elst* *f* 4.05, *Gent* *f* 5.60, *Herwen* *f* 5.00, *Huissen* *f* 4.05, *Nijmegen* *f* 94.65, idem Luthersche gemeente *f* 7.49, *Overasselt* *f* 4.20.
39. Voor den correspondent Afd. E, die bedankt heeft, is als zoodanig opgetreden Prof. SCHOLTEN. Het verlies van den ring is overigens toe te schrijven aan overlijden en bedanken.
41. Een lid in Afd. C betaalde dubbele toelage.
42. De Ring bestaat uit Afd. te *Dragten*, *Harlingen*, *Dokkum* en *Bolsward*. De giften zijn van die te *Harlingen*.
43. Tot dezen Ring behoort de Afd. K te *Maassluis* met 4, en L te *Vlaardingen* met 12 leden. De giften van begunstigers zijn in Afd. D *f* 8, E *f* 7.25, I *f* 6 60, L *f* 7.
45. De giften zijn van N.N. te *Voorburg* *f* 50, *f* 9.25 van eenige begunstigers te *Naaldwijk* en *f* 40 gecollecteerd te *Wassenaar*.
48. Te *Alkmaar* zijn nog 18 leden, te *Bergen* 4, *aan den Helder* 12. Aldaar contribueerden eenige begunstigers *f* 16.47^{5}, te *Bergen* *f* 1.25, terwijl de collecte te *Midsland* op *Terschelling* bedroeg *f* 7.00^{5}
49. In Afd. D en F betaalde een lid behalve de toelage nog eene gift van *f* 5.25.

BESTUURDER OF CORRESPONDENT.	PLAATS.	Sedert het vor. jaar. Verl.	Gew.	Getal Leden.	TOE-LAGEN.	GIFTEN.
De hr. Ds. *W. F. L. Moltzer* deed geene verantwoording	Waalwijk.			9		
» Ds. *C. J. van Straaten.* deed geene verantwoording	Dodewaard.			5		
» Ds. *H. M. G. Koolhaas* 1848.	Deutichem.		1	12	f 63,—	f 19,51
» Ds. *W. Immink*	Doesborgh.	2		6	31,50	
» Ds. *H. P. de Kanter.*	Brielle.	1		3	15,75	12,00
» Ds. *H. J. Hofstede.*	Gorinchem.	1		10	52,50	
» Ds. *J. P. Ott.* 1848.	Ring v. Vianen.	6		1	5,25	
» Ds. *M. A. G. Vorstman* 1848.	Gouda.	1	3	14	73,50	19,60
» Ds. *J. V. G. Hoek.*	4de District van Zeeland.		2	15	105,—	27,54
» Ds. *L. Meijer.*	Hontenisse.			1	5,25	
» *H. van Roijen.*	Mijdrecht.	1		6	31,50	
» *H. J. van Hoorn.*	Amersfoort.			12	73,50	41,—
» Ds. *C. Boon.* 1848.	Medemblik.	6		11	60,25	
» *F. v. Bredehof de Vicq*	Hoorn.	1		16	84,—	6,50
» *Plemper van Balen.*	Purmerend.	2		12	63,—	7,80
» Ds. *G. ter Weeme.* 1848.	Zaandam.	4		26	136,50	8,50
» Ds. *D. de Groot.*	Sneek.	1		18	94,50	6,10

1. Sliedrecht.
2. Zutphen.

AANMERKINGEN.

De *f* 19.51 zijn de helft eener gedane collecte, de wederhelft was voor *Unitas*.

De correspondent OTT is, na het bedanken der leden, alleen overgebleven en zal nu elders lid worden; zoodat deze Afdeeling vervallen is.

De leden wonen te *Gouda*, *Schoonhoven*, *Oudewater*, *Leerdam*, *Waddingsveen*. De giften zijn van begunstigers te *Schoonhoven* en *Oudewater*. Later nog verantwoord over 1849 *f* 69.60.

De leden zijn te *Aardenburg*, *Sluis*, *St. Anna* en *Breskens*. Onder giften behooren de collecten 5 Nov. 1848 te *Aardenburg* *f* 15, te *Breskens* in 1846 *f* 6.14 en in 1847 *f* 6.40.

Als gewoonlijk betaalden twee donatricen de dubbele toelage; de Afd. *Amersfoort* van het Bijbelgenootschap *f* 20 en 10 begunstigers betaalden *f* 21.

De nieuwe correspondent Ds. BOON heeft zich wel zeer bevlijtigd om de Afdeeling in stand te houden, maar kon niet beletten dat onderscheidene leden bedankt hebben, anderen voornamen dat ook vervolgens te doen. Onder de tijdsomstandigheden lijdt ook de kleine stad *Medemblik*.

De giften zijn van drie begunstigers, die elk *f* 2.60 contribueerden.

Te *Sneek* contribueerden 11 leden, te *Franeker*, *Heeg*, *Joure*, *Sybrandaburen*, *Workum*, *Ylst* en *Ysbrechtum* ieder 1 lid; eenige begunstigers te *Franeker* gaven *f* 6.10

2. De geheele collecte te *Zutphen* bedroeg *f* 79.52, doch de helft daarvan was voor *Chr. Hulpbetoon*.

	BESTUURDER OF CORRESPONDENT.	PLAATS.	Sedert het vorjaar. Verl.	Sedert het vorjaar. Gew.	Getal Leden.	TOELAGEN.	GIFTEN.
Collecten.	3. Ruurlo.						*f* 50,20
	4. Voorst.						19,—
	5. IJhorst en de Wijk.						15.—
Legaten.	1. Van den heer *van der Kaaij*. Zie *Verslag* 1848. bl. 40.						200,—
	2. » » » Mr. *D. W. A. Patijn*. z. b. bl 40.						500,—
	3. » » » *Wintgens*. z. b. bl. 40.						500,—
	4. » mejufv. *E. Giliard*. z. b. bl. 42.						Memorie.
	Coupons 1 Julij 1848, 1 Jan. 49.						24,75
	5. Legaat van wijlen Ds. *A. J. Snouck Hurgronje*, Em. Pr. te *Middelburg*, door bezorging van den Bestuurder in Ring 19.						500,—
	6. Coupons van 't Legaat van Mevr. *Hinlópen*, 1 Julij 1848, 1 Jan. 49.						24,75
	7. Coup. Legaat van Mevr. *Lentfrink*, geb. *v. Schevichaven*, 1 Sept. 1848, 1 Maart 1849.						29,70
	8. Na het sluiten der rekening, ontvangen door den Bestuurder in Ring 44, een legaat van mevr. *H. A. Nederburg* te *Zutphen*, groot *f* 100						Memorie.
		Totaal. .	315	16	3637	*f* 17959.65	3335.65

Uit dezen staat blijkt alzoo, dat de Maatschappij over het jaar 1848—1849, verloren heeft 299 leden, of $^1/_{13}$ van het geheel. Slechts in 5 Ringen en 3 Afdeelingen is het aantal leden toegenomen, doch met niet meer dan 16 te zamen. Al de overige — met uitzondering van zes, wier aantal hetzelfde gebleven is — hebben een verlies ondergaan. Daardoor is aan toelagen *f* 1569.75 minder ontvangen dan het vorige jaar.

Ongetwijfeld is dit verlies gedeeltelijk toe te schrijven zoo wel aan het overlijden van sommige deelnemers als aan de tijdsomstandigheden; maar als men hierbij in aanmerking neemt dat de vermindering *reeds vroeger* begonnen is, en in het verslag de vrees te kennen wordt gegeven, dat het er niet op verbeteren zal, dan heeft dit toch eenige beteekenis. Dat dit overigens alléén aan onverschilligheid of verflaauwden ijver zou toe te schrijven zijn, kunnen wij niet aannemen, overtuigd als wij zijn, dat sommige deelnemers hebben opgehouden, *omdat* zij de nutteloosheid van zulk eene maatschappij hebben ingezien; en andere, *omdat* zij bepaaldelijk de strekking dier genootschappen *afkeuren*, die voorgeven slechts op *behoud* bedacht te zijn, en in het geheim nog meer dan in het openbaar *aanvallender wijze* te werk gaan. Die afkeuring zouden wij des noods door feiten kunnen staven.

Verder blijkt uit dezen staat, dat het aantal der genoemde bestuurders en correspondenten is zamengesteld uit 37 predikanten, 2 professoren, 8 advocaten, 2 jonkheeren en 15, wier kwaliteit of praedicaat niet genoemd wordt. Dat eerstgemelden het grootste getal uitmaken is zeer natuurlijk. «Het belang der kerke» kan hun niet anders dan «dierbaar» zijn; en ook voor hunne zonen en betrekkingen, die eenmaal predikanten zullen worden, is er veel aan gelegen, dat de bestaande standplaatsen niet alleen behouden, maar ook zoo veel mogelijk tot *welstand* gebragt worden.

Uit den *Staat van het Fonds*, die vervolgens in extenso wordt opgegeven, blijkt dat het fonds der Maatschappij, in

kapitaal en vaste goederen, op 15 Mei 1849 bedroeg de som van *f* 342,024.56⁵.

De *Schets van de Rekening*, gesloten den 6 Julij 1849, is als volgt:

ONTVANGST.

1. Kassa 15 Mei 1848 . . .	*f*	15,243.58⁵
2. Toelagen	-	17,959.65
3. Giften, Collecten, Legaten .	-	3,335.67⁵
4. Terugbetalingen	-	1,322.19⁵
5. Huren en Renten	-	3,586.97
Totaal	*f*	41,448.07⁵

UITGAVE.

1. Aan de eigendommen . . .	*f*	16,036.99⁵
2. Administratie-kosten:		
a. Honorarium van den boekhouder	-	600.00
b. Voorschotten van boekhouder en kashouder	-	137.26
c. Idem van bestuurders, correspondenten en administrateurs	-	348.79
d. Drukloon en schrijfbehoeften	-	560.82
e. Bode der perman. commissie	-	26.00
f. Onkosten der Alg. Verg. v. 1848	-	169.80
g. Reis- en verblijfk. bij dezelve	-	74.00
h. Bijzondere commissien . .	-	77.55
Totaal	*f*	18,031.21⁵

In kas op 15 Mei 1849 *f* 23,416.86.

Ziedaar de middelen waarover de Maatschappij *van Welstand* te beschikken heeft; en welke resultaten heeft zij na een 28jarig bestaan opgeleverd?.... Van eene andere zijde heeft zij daarenboven veel dat haar bij Protestanten moest aanbevelen. Zij verrijkt zich niet ten koste der *ondersteunden*, want de huren en renten hebben slechts *f* 3,586.97, d. i. een weinig meer dan één

percent van haar kapitaal, opgebragt; hare administratie-kosten zijn niet te hoog opgevoerd; en zij zoekt den *welstand* van kleinere gemeenten te bevorderen; en ondanks dat alles kan zij de belangstelling der deelnemers niet gaande houden, wier aantal jaar aan jaar afneemt.... Waaraan dit toe te schrijven?

Wij gevoelen geen roeping om die vraag hier op te lossen. Wij bepalen ons bij de volgende opmerking:

Alléén met *stoffelijke* krachten kan men niet alles uitwerken; want ook hier geldt wat er geschreven staat: *Indien de Heer het huis niet opbouwt, zullen de bouwlieden te vergeefs er aan arbeiden.*

De Maatschappij zal nu nog eene poging wagen om op nieuw de belangstelling op te wekken. Zij acht *de onafhankelijkheid en de welvaart van ons land te innig verbonden aan het Protestantisme*, om niet alle moeite tot handhaving van dit laatste aan te wenden. En daar de instandhouding en de welstand van kleinere gemeenten, — zij het dan slechts als «voorposten» en «lichtpunten» — dienstbaar kunnen worden aan de eindelijke zegepraal van haar «Evangeliesch Christendom», meent zij dat aan haar voortdurend bestaan zeer veel gelegen is. Zij heeft daarom in hare laatste vergadering besloten «dat aan de Bestuurders en Correspondenten eenige exemplaren van de nog voorhanden zijnde Circulaire [dezelfde waarvan boven gesproken is] *tot aanwinst van nieuwe leden* zullen toegezonden worden, ten einde pogingen aan te wenden *om de geledene verliezen te herstellen.*»

Wie weet of het haar bij sommige zeloten niet gelukken zal, vooral als dezen aan het slot der Circulaire de oude, versletene, maar nog altijd geliefkoosde phrase terugvinden: dat *Protestantisme* en *Nederland* twee onafscheidbare zaken zijn. «Moge Hij,» met dien wensch wordt de Circulaire besloten, «die de belijdenis des Evangelischen Christendoms innig aan de zelfstandigheid van het Nederlandsche Volk, aan de onafhankelijkheid van onzen Staat, en aan de welvaart van het

land onzer inwoning, heeft verbonden, veler harten tot deelneming neigen aan het werk, waartoe Zijne stem ons, met zoo menigeen, heeft opgewekt.»

HET OORDEEL VAN Mr. C. M. VAN DER KEMP OVER DE «AFSCHAFFINGS-VEREENIGING.»

Dat er sinds eenige jaren in ons vaderland een *Afschaffings-Genootschap* bestaat, weet een ieder; maar moeijelijk zal men raden op welke zonderlinge gronden dit Genootschap nu eens tegengesproken dan weêr verdedigd wordt. Als een staaltje van het een zoowel als van het ander deelen wij hier mede wat Mr. C. M. VAN DER KEMP daarover geschreven heeft. Daar hij er eerst *tegen* en later *voor* was, hebben wij in denzelfden persoon een voorbeeld voor beiden.

In het *Bijblad* voor de *Christelijke Stemmen*, D. 11, N°. 1 werden «de Christenen ernstig opgeroepen om met de Afschaffings-Vereeniging mede te werken.» Mr. VAN DER KEMP, die tegen die Vereeniging een «gemoedelijk bezwaar» had, en die in zijn «reeds lang gekoesterd gevoelen ten gevolge van verschillende gesprekken voor en tegen de Vereeniging was versterkt geworden,» meende nu niet langer te mogen zwijgen, en schreef tegen die oproeping een antwoord. Dit deed hij echter volstrekt «niet met het *booze* doel om de Afschaffings-Vereeniging tegen te werken, maar ten einde alzoo eene openbare behandeling uit te lokken en tot eenige wel gegronde beslissing te kunnen komen.» Dit doel werd bereikt. In het *Bijblad* verschenen achtervolgens twee opstellen tot wederlegging van het gevoelen des heeren V. D. K.; en door de lezing daarvan werd hij zóó overtuigd, dat hij erkende gedwaald te hebben en van gevoelen veranderde. De gronden dier verandering geeft hij zelf op in het Tijdschrift: *De Vereeniging*, (Januarij 1850).

Vroeger had hij gemeend, dat het doel der Vereeniging was: «het tegengaan der *zonde van dronkenschap* door middel eener

plechtige belofte van geheele onthouding van allen sterken drank;» en dit oordeelde hij *ondienstig, den Christen ongeoorloofd* en *schadelijk voor het Evangelie*. In onze katholieke ooren klinkt dat wel zeer zonderling; maar de heer v. d. k. heeft er zijne *protestantsche* reden voor. Het is: «omdat de Christen zijne vrijheid in christus moet bewaren en zich niet mag binden aan eigendunkelijke inzettingen van doen of laten, om alzoo als meer heilig, minder zondig voor God te verschijnen.» Als of er geen vrijheid in christus meer bestond, wanneer men zich eenmaal *geheel vrijwillig* tot iets verbonden heeft. Een *Meester in de Regten*, die zich *bij eede* tot iets verpligt heeft — de heer v. d k. zal het wel eens gedaan hebben — is dus niet *vrij* meer, handelt *noodzakelijk!* De theorie is inderdaad curieus; de consequentien zijn het nog meer.

Maar de heer v. d. k. had er een nog grooter bezwaar tegen. De belofte van onthouding was in strijd met het Woord van God, *dat het gebruik van dronkenmakende dranken veroorlooft.*» In het Boek *Deuteronomium* XIV, 26, (Staten-Bijbel) las hij als volgt: «Ende geeft dat gelt voor alles, dat uwer ziele lustet, voor runderen ende voor schapen, ende voor wijn, ende *voor stercken dranck*, ende voor alles, dat uwe ziele van u begeeren sal, ende eet aldaer voor het aengesichte des Heeren uwes Godts, ende wees vrolick gy ende uw huys.»

Daarenboven had de heer v. d. k. zich in het hoofd gezet, dat er tegen *de zonde van dronkenschap* «geen beter middel kan gevonden worden dan in *de evangelisatie*;» en daar hij den heer huydecoper, in de vergadering te *Haarlem*, had hooren zeggen: «*wij willen niet ingrijpen in den werkkring van het Evangelie*,» zoo meende hij, daaruit met regt te kunnen besluiten, dat de gezegde belofte *schadelijk voor het Evangelie* is.

Thans is de heer v. d. k. van opinie veranderd; thans is hij overtuigd, dat die belofte *dienstig, den Christen geoorloofd en niet schadelijk voor het Evangelie* is. — Zijn dan de bewijzen wederlegd? — Dat niet; want «*nog altijd* gelooft hij

zonder laatdunkenheid te mogen vasthouden,» dat beloften de vrijheid benemen; dat *Deut.* XIV het gebruik van dronkenmakende dranken veroorlooft; en dat de Evangelisatie het beste middel is tegen de dronkenschap. — Maar men heeft hem gezegd, dat hij uitging van eene verkeerde veronderstelling; dat hij aan de Vereeniging een *doel* toeschreef, dat niet het *hare* was; en daardoor zijne geheele argumentatie van zelf verviel.

«De oorzaak mijner veranderde denkwijze,» zegt hij, «ligt in een juister inzien van de *bedoeling* der Afschaffings-Vereeniging. Deze is niet, gelijk ik vroeger gemeend had, het tegengaan der *zonde van dronkenschap* door middel eener plechtige belofte van eene geheele onthouding van allen sterken drank, maar het tegengaan van *misbruik van sterken drank* door middel eener plechtige belofte van geheele onthouding. Zoo toch luidt art. 1 en 2 van het Reglement: *De Vereeniging bedoelt het tegengaan van sterken drank: zij neemt als het beste middel aan, tot bereiking van dit doel, eene geheele onthouding van allen sterken drank, waartoe de leden zich door vrijwillige onderteekening verbinden.* En dien ten gevolge zeide ook te recht de Eerw. HUYDECOPER: *Wij voeren geenen strijd tegen eene* BEPAALDE ZONDE, *maar tegen eenen* DRANK DER ZONDE: eene onderscheiding vroeger door mij niet begrepen en als eene uitvlugt beschouwd, omdat ik altoos meende, dat het weren van dronkenschap de erkende bedoeling der Vereeniging was, en niet inzag, dat zij slechts ijverde tegen een physiek kwaad, hetwelk zooveel zonde, jammer en ellende naar zich sleept»

Qui bene distinguit bene docet. Als een *Regtsgeleerde*, die gewoon is de zaken haarfijn uit te pluizen, dien regel in toepassing brengt, is het zaak van op zijn hoede te wezen. En evenwel, — op het gevaar af, dat het ZEd. Gestr. niet bevalle — beweren wij, dat elk gezond en onbevooroordeeld menschenverstand de zaak anders zal inzien. De Vereeniging voert strijd tegen een DRANK DER ZONDE; zij ijvert tegen het *misbruik van een drank*, die *vooral in de* GEVOLGEN

zoo verderfelijk is voor *ziel* en ligchaam, voor tijd en *eeuwigheid;*» en ondanks al die mooije betuigingen komt een Regtsgeleerde, op het gezag van een Predikant, ons verzekeren, dat de Vereeniging geenen strijd voert tegen *de zonde van dronkenschap!!....* Maar door die fraaije theorie en door die curieuse onderscheiding wordt het dan ook zeer duidelijk dat men door overmatig gebruik van *wijn* of *bier* — zoo 't maar geen *sterke drank* zij — zich herhaaldelijk schuldig kan maken aan *de zonde van dronkenschap*, en niettemin — een ijverig en getrouw lid der afschaffings-Vereeniging wezen.

Wat er van zij, die «onderscheiding» heeft de heer v. d. k. van denkwijze doen veranderen. Van een tegenstander is hij een apostel der Vereeniging geworden; en thans is hij er zóó mêe ingenomen dat hij verder gaat dan de Vereeniging zelve. Te voren werden alléén de Christenen uitgenoodigd om mede te werken; onze nieuwe apostel verkondigt het afschaffingsevangelie aan alle creaturen: want, volgens hem, is de belofte van onthouding «een algemeene *burgerplicht*, waaraan allen, Christenen en Onchristenen, gelijkelijk *kunnen* deelnemen.» 't Klinkt wel wat zonderling: *deelnemen* aan *een pligt*; en nog zonderlinger dat men dit doen *kan* naar welgevallen; doch die kleinigheid is welligt vergeeflijk, wanneer men in aanmerking neemt dat *ijver* niet altijd is *volgens wetenschap*. De zijne is dan ook bovenmate groot, en voert hem nog tot een ander uiterste. «Is buiten tegenspraak,» zegt hij, «alle sterke drank *in zich zelf* en vooral in de gevolgen verderfelijk voor ziel en ligchaam, voor huis en maatschappij, voor tijd en eeuwigheid, dan is de bedoeling der Vereeniging lofwaardig, om tegen het *gebruik* van zoodanigen drank te ijveren en de menschen door onderteekende beloften tot onthouding te binden». — Zoodat de heer v. d. k. nu niet alleen het *misbruik* van sterken drank, maar ook het eenvoudig *gebruik* veroordeelt als iets, dat *in zich zelf* verderfelijk en verkeerd is.

Deut. XIV, het spreekt van zelf, moest daardoor weêr ter

spraak komen: het staat lijnregt tegen zijne bewering over. Maar een bekwaam advokaat weet zich door eene fijne onderscheiding al ligt te redden. «Omdat *Deut.* XIV: 26,» zoo beweert hij nu, «het *gebruik* van dronkenmakende dranken veroorlooft, *daaruit volgt niet*, dat het *gebruik* van onzen tegenwoordigen sterken drank, die ook wel dronken maakt, maar nog meer dan dit doet en specifiek van dien ouden verschilt, niet zou behooren geweerd te worden.» — Men ziet dat onze regtsgeleerde op alles gevat is. Ligtelijk zou iemand denken, — en v. d. k. dacht het vroeger ook — dat het iets afdeed te zeggen: *Deut.* XIV veroorlooft het *gebruik* van sterken drank; *dus* is het *gebruik* van den *onzen* eveneens geoorloofd. M^r^. v. d. k. antwoordt eenvoudig: *dat volgt niet.* — Waarom niet? vraagt ge — wel, *omdat* er een specifiek onderscheid bestaat tusschen beide dranken; met andere woorden: *omdat* de oude drank der Joden geen «klare jenever» of «bitter» is; ten andere, *omdat* onze sterke drank *meer doet* dan dronken maken. — Het eerste zal wel niemand ontkennen, en zelfs zou het kunnen zijn, dat de echte drinkebroêrs juist om dat specifiek verschil aan het Schiedamsche vocht de voorkeur gaven. Maar de vraag is, of het aan onzen tegenwoordigen drank *bij uitsluiting* eigen is, dat hij «meer doet» dan dronken maken? Als de heer v. d. k. zijn Staten-Bijbel openslaat, zal hij *Exodus* XXXII, 6 het antwoord vinden: Ende het volck satt neder om te eten ende om *te drincken*, daer na stonden sy op om te speelen.» En als hij dit vergelijkt met hetgeen de Apostel I *Cor.* X, 7 daarvan getuigt: «Ende en wort geen *afgodendienaers*, gelijkerwijs als sommige van haer, gelijk geschreven staet, Het volck satt neder om te eten ende om *te drincken*, ende sy stonden op om te spelen;» — dan zal er wel geen twijfel overblijven dat het misbruik ook van den Joodschen drank «meer deed» dan dronken maken.

Hiermede is echter het pleit niet geëindigd. Hij had nog

eene andere moeijelijkheid, die hij vroeger gemaakt had, op te lossen. Dit meent hij in dezer voege te kunnen doen. «Omdat de Christen zijne vrijheid in CHRISTUS moet bewaren en zich niet mag binden aan eigendunkelijke inzettingen van doen of laten, om alzoo als meer heilig, minder zondig voor God te verschijnen, *mag hij zich toch wel binden* ter onthouding van dingen, *die in zich zelven verkeerd zijn* en zoo vele schadelijke gevolgen naar zich slepen.» 't Is blijkbaar dat de heer V. D. K. hier met zichzelven in tweestrijd is. Twee zaken staan *tegen elkander over*, van den eenen kant het oude Calvinistische systeem, hetwelk de beloften, als niet bestaanbaar met de Christelijke vrijheid, veroordeelt; van den anderen kant de Afschaffings-Vereeniging, waarin de belofte van onthouding wordt afgelegd. Het eerste wil hij niet laten varen, en evenwel aan het laatste zijne goedkeuring hechten; en om nu zich zelven gelijk te blijven, doet hij zijn best om een onderscheid te vinden waar niemand het zoeken zal.

Welligt gevoelde hij zelf dat zijne redenering wat mank ging; maar al zocht hij ze ook goed te maken door eene aanhaling uit den Bijbel, het werd er niet beter om. Op de zoo even vermelde woorden laat hij onmiddellijk volgen: «Waarom zou hij dit minder vermogen, dan de Jeruzalemsche Kerkvergadering der Christenen uit de Heidenen mocht opleggen zich te onthouden van het met afgodenoffer besmette, van het verstikte, van bloed en van hoererij?» — Over het *kleine* onderscheid tusschen de individuele handeling van een eenvoudig Christen en het voorschrift der Jerusalemsche Kerkvergadering zullen wij maar heen stappen. Wij stellen alleen deze vraag: houdt de heer V. D. K. het eten van *het met afgodenoffer besmette*, van *het verstikte* en van *bloed in zich zelf verkeerd?* Zoo ja: dan is hij in strijd met den Apostel, die 1 *Cor.* VIII, 7—13 en X, 25—32 geheel iets anders leert (1); dan veroordeelt

(1) De Apostel leert de Christenen van *Corinthe*, dat zij het vleesch

hij de geheele Christenheid, die sinds eeuwen van het *verstikte* en van *bloed* gebruik maakt; — Zoo neen: dan bewijst zijn voorbeeld — niets.

Het onhoudbare zijner bewijzen schijnt v. d. k. zoo diep niet te hebben ingezien. Hij voor zich is thans volkomen gerustgesteld, dat de belofte der Afschaffings-Vereeniging *niet* schadelijk *voor het Evangelie is.* Voor hem is het nu zeer «*begrijpelijk*, hoe het, zonder *vergrijp* tegen het Evangelie, de leus der Vereeniging zijn kan, niet te willen *ingrijpen* in den werkkring van het Evangelie.» Want «deze leus belet den Christen niet, eenen dronkaard [de heer v. d. k. voegt er uit voorzigtigheid tusschen ( ) bij: *namelijk in de uren van nuchterheid*] dadelijk het Evangelie te verkondigen:» evenmin als zij «hem verpligt eenen dronkaard eerst te maken tot lid der Vereeniging, en daarna zoo mogelijk tot Christen.» Hij kan dit doen of laten naar goedvinden: hij is tot het een zoo min als tot het ander verpligt. De leus der Vereeniging — en hiermede zet onze Schrijver de kroon op zijn werk — die leus «leert slechts, dat men, als lid der Vereeniging tot niets meer verpligt is, dan om *zich zelven* en ANDEREN tot onthouding van sterken drank *te verbinden.*»

Als deze theorie van Mr. v. d. k. opgang maakt, en de leden der Vereeniging haar in oefening brengen, dan loopen al onze lezers gevaar van op een goeden morgen te vernemen, dat zij ingeschreven zijn als leden van het Afschaffings-Genootschap!!.....

Dat wij geen bewonderaars zijn van de Afschaffings-Vereeniging, *zoo als die in ons vaderland bestaat*, is reeds vroe-

---

in het vleeschhuis mogten koopen en eveneens gebruiken bij een ongeloovige, wanneer zij daar genoodigd werden, *al ware dit vleesch ook aan de afgoden geofferd.* Zij moeten er echter niet naar vragen. Doch zoo iemand hen opmerkzaam maakte, dat het aan de afgoden geofferd was, dan moesten zij er niet van eten; *niet*, om den wille van hun eigen geweten, maar om dat van een ander, die er door geërgerd kon worden.

ger in dit Tijdschrift met een enkel woord gezegd (1); maar wij beklagen haar niettemin, als zij voor hare zaak geen betere pleitbezorgers heeft dan Mr. C. M. VAN DER KEMP.

IETS OVER DE TRACTEMENTEN DER PROTESTANTSCHE GEESTELIJKEN TE GENEVE.

In den Grooten Raad van *Geneve* werd den 2 Februarij j. l. beraadslaagd over het Budget van 1850. In het ontwerp was door den Staatsraad eene wijziging voorgedragen betrekkelijk de tractementen der geestelijkheid van de officiële Kerk. In plaats van 66,444 francs, zoo als vroeger, was het cijfer der gewone bezoldigingen verminderd op 60,000 fr., terwijl de overige 6,444 fr. voor buitengewone toelagen waren uitgetrokken. Die vermindering gaf in den Grooten Raad aanleiding tot eene vrij zonderlinge discussie.

De Heer JAMES FAZY, president van den Staatsraad, en hoofd der radikale partij, verdedigde het ontwerp. Hij beschouwde het als eene proeve tot vermindering, die later door eene geheele afschaffing kon gevolgd worden, wanneer namelijk de Kerk geheel van den Staat zou gescheiden zijn, en de Kerk zelve voor het onderhoud harer dienaren te zorgen hebben. «'t Is duidelijk,» zeide hij, «dat het personeel der protestantsche geestelijkheid voor de stad *Geneve* te groot is, niet voor de dienst die het verrigt, maar voor die, *welke redelijker wijze behoorde te geschieden. De Predikatiën zijn te talrijk, en dit maakt dat ze niet gevolgd worden. Als ze een weinig zeldzamer waren, zou men het beste middel gevonden hebben, om er de menigte wêer heen te brengen.* Men behoeft zich overigens niet te verontrusten, dat het getal der af te schaffen predikantsplaatsen te groot zal wezen: een tweetal zou voldoende zijn om eene BEZUINIGING van 5,400 fr. te verkrijgen.

---

(1) Zie het stuk, getiteld: *De zegepraal over de brandewijn-pest in Opper-Silesiën*, D. XII, bl. 198.

De heer CRAMER, die tot de conservatieve partij behoort, kon zich met het voorstel niet vereenigen, en meende aan de Commissie eenige bedenkingen te moeten maken, zoowel omtrent de mogelijkheid als omtrent de gevolgen eener vermindering van tractementen.

«Het cijfer der tegenwoordige tractementen,» dus sprak hij, is vastgesteld in 1835; en wanneer men in aanmerking neemt, dat alle Genevers, die sedert dien tijd zich op de godgeleerdheid hebben toegelegd, dit gedaan hebben *met uitzigt op dien staat van zaken*, dan is het zeer bedenkelijk om zelfs de geringste verandering te brengen is de positie der geestelijkheid.»

«Het reglement van 1835 was uitgegaan van het beginsel, dat de vorige tractementen niet in overeenstemming waren met de maatschappelijke positie van een Herder, en met de talrijke verpligtingen die op hem rusten. Daarbij moet men niet vergeten, dat deze som van 66,444 fr. *verdeeld wordt tusschen meer dan dertig huisgezinnen*, en dat de herders vooral zij, die te *Geneve* wonen, verpligt zijn tot verteringen, waarvoor hun tractement niet meer dan juist voldoende is.»

«Nu reeds dit cijfer te willen veranderen, *zou misschien in strijd wezen met het welzijn der Kerk*, en, bij gevolg, met den wensch van dezen Raad. Thans vooral, nu de opeenhooping van beneficiën verboden is, zou het zeer moeijelijk voor een herder zijn, om van eene mindere som te kunnen leven, dan die hij van den Staat ontvangt.»

«Wanneer men overigens de tractementen van onze geestelijken vergelijkt met die der geestelijken van andere kantons van *Zwitserland*, die in steden en op het platte land wonen, waar alles minder duur dan te *Geneve* is, dan zal men gemakkelijk zien, dat eene vermindering van tractementen ter naauwernood mogelijk is. *Een eerste gevolg daarvan zou, in allen geval, wezen, dat het voorname jonge lieden* (des jeunes gens distingués) *verwijderen zou van den theologischen loopbaan*,

waarin zij niet meer het vooruitzigt zouden zien eener VERZEKERDE TOEKOMST.»

DE IRVINGIANEN.

Bij het toenemen dezer secte in *Pruissen* is het der moeite waard haar meer van nabij te leeren kennen; de volgende bijzonderheden kunnen daartoe het hare bijdragen.

De stichter was zekere EDWARD IRVING, geboren in 1792 te *Annam* in het Schotsche graafschap *Dumfries*, en in 1834 door de Synode zijner eigene secte buiten de gemeente gesloten. Hij overleed in datzelfde jaar. De door hem gestichte secte is van aard dweepziek, zij dweept vooral met de chiliastische denkbeelden, daarop is al het vertrouwen en de hoop der Irvingianen gevestigd; onder de hoofden zijn er die met den naam van propheten, engelen en vice-engelen prijken als titels hunner kerkelijke bediening; de Irvingianen meenen de gaaf der talen, het γλώσσαις λαλεῖν te bezitten. Dat zoo eene secte haren oorsprong aan behoefte aan godsdienstig gevoel en de ongenoegzaamheid van het protestantisme te danken heeft, behoeven wij niet te zeggen, en dat zal tevens eene genoegzame uitlegging zijn van het feit dat de secte thans in *Pruissen* grooten opgang maakt, voor degenen die zich herinneren wat wij van den toestand der Duitsche Evangelische Kerk vroeger hebben medegedeeld (1). Dezelfde oorzaak legt ons dergelijke verschijnselen in *Nederland* en elders uit. In een Duitsch blad vinden wij eenige bijzonderheden omtrent de leer der Irvingianen en hunne werking in *Pruissen*. Het te *Keulen* wekelijks verschijnend blad PIUS IX. *Vereinsorgan*, *Herausgegeben unter Leitung des Kölner Vereins-Vorstandes von* Dr. EIKERLING bevat in zijn nummer van 9 November 1849 het volgende.

«Toen voor 8 à 9 jaren zekere CHARLES BÖHM voor het vormen van zoo eene sectengemeente begon te werken, en deze

(1) Dl. XVI, bl. 295 en volg.

bedrijvigheid later door zekeren predikant KÖPPEN aan de Boheemsche gemeente werd voortgezet, gelukte het naauwelijks 50 leden te zamen te brengen. In lateren tijd verschenen echter zoogenaamde Apostelen, de Schotten BARCLAY en CARLYLE, door wier bemoeijingen deze secte sedert kort zoo hoog is gestegen, dat de opmerkzaamheid der kerkelijke besturen van het protestantisme er op begint te vallen. De secte heeft vooral in *Berlijn* eene zeer bedrijvige en naar allen schijn ook gevolgrijke propaganda geopend. Hooge militairen, die in de geschiedenis van het protestantsche sectenwezen in *Pruissen* altijd eene rol speelen, hooge beambten en geestelijken en andere invloedrijke personen, bijv. de redacteur van de *Neue Preuszische Zeitung*, behooren tot deze secte. — De secte moet in het bezit zijn van aanzienlijke middelen, (1) want het gelukte, den predikant KÖPPEN te winnen, wien de predikantsplaats, die hij opoflerde, 1200 thlr. opbragt. Zekere heer SMITH werd uit *Engeland* beroepen ter overname der waardigheid van propheet, een hulpprediker des hof- en dompredikers VON GERLACH, met name ROTHE, tot «vice-engel,» de geheime raadsheer in het Oppergeregtshof, RATHMANN, tot Presbyter. Een wezenlijke «engel» moet nog gekozen worden.

Het middenpunt van de leer der Irvingianen is de wedergeboorte der Kerk, door welke te gelijk de persoon des Verlossers eerst hare ware voltooijing verkrijgt. Door het aannemen der Transsubstantiatie verkrijgt de leer der Irvingianen den schijn eener overeenstemming met het Katholicisme, die ook nog door vele andere omstandigheden, vooral door het ceremonieel, wordt bevestigd. Zoo neemt ook bij hen de altaardienst met de liturgie de hoofdplaats in, en zoowel de kleeding der daarbij dienst doenden (eene Alba, die over het schoeisel henenreikt en met een lang Scapulier van eene schitterende kleur versierd is), als de uiterlijke pracht van den godsdienst, herinnert

(1) Deze zinsnede laten wij voor rekening van het Duitsche blad.

aan den katholieken ritus. Ook roepen zij in hunne gebeden de gezegende Maagd MARIA aan. Om dit alles meenen eenigen geregtigd te zijn, om de secte der Irvingianen als eene nieuwroomsche, aan het Puseïsme in *Engeland* gelijkende, secte aan te zien. Wij zullen later nadere mededeelingen over deze secte geven, en nog alleen aanmerken, dat ook Prof. THIERSCH te *Marburg*, zoon van den bekenden Beijerschen philoloog, en schrijver der evenzeer bekende «Voorlezingen over Katholicisme en Protestantisme,» zijn ontslag heeft ingediend, en voor het Irvingianisme gewonnen is.»

Dit laatste heeft zich nog onlangs nader bevestigd, THIERSCH gaat met ernst als apostel der secte optreden. Zal deze secte even als het Puseïsme geroepen zijn om der Kerk verlorene kinderen terug te brengen? De *Vorlesungen* van THIERSCH en zijn overgang tot het Irvingianisme, zouden ons grond kunnen geven om het te hopen (1).

Intusschen zijn de sectarissen het niet altijd eens, en vinden zij niettemin immer meer bijval. In den loop van het verleden jaar werd hieromtrent aan de *Rheinische Volkshalle* geschreven:

«De *nieuwe Apostelen*, eene hier bestaande secte van Irvingianen, aan wier hoofd de hoofd-redacteur der *N. Pr. Ztg.* WAGNER staat, hebben reeds de grootste anarchie onder onze vromen gebragt. Sedert lang prediken BÜCHSEL en KRUMMACHER er donderend tegen, en ook de beide predikanten der Boheemsche Kerk, GOSZNER en KÖPPEN ijveren er sterk tegen. GOSZNER zegt op den kansel, dat KÖPPEN zelf hun de deur had geopend. De *nieuwe Apostelen* namelijk kwamen, in het begin slechts 7 man sterk, terstond na de revolutie van Maart, hier aan onder WAGNER, werden opgenomen in de bedeplaats van KÖPPEN,... en ontvreemdden den heer KÖPPEN uit dankbaarheid de meerderheid zijner aanhangers. GOSZNER heeft nu reeds op

(1) Zie over THIERSCH het door ons medegedeelde omtrent de Synode van *Ansbach*, Dl. XVI, bl. 108.

den kansel verklaard, dat de *nieuwe Apostelen* wel is waar geloofden dat het einde der wereld nabij was, dat zij dan van de Gensdarmenmarkt ten hemel werden opgenomen, maar dat zij niet *entrückt* maar ook *verrückt* zouden worden. KÖPPEN echter is reeds zoo ver gekomen, dat hij in zijne privaat-vergadering zijn voornemen heeft uitgesproken, om voor WAGNER het veld te ruimen. Allen evenwel stemmen zij hierin overeen, dat de *nieuwe Apostelen* door hunne vergaderingen... de landskerk verwoesten, anarchie invoeren en voor de Kerk demokraten zijn.

Deze vroegere bijzonderheden zouden ons eenig licht kunnen geven ter beoordeeling van de reden, waarom KÖPPEN niet lang daarna tot de nieuwe secte overging.

PREEKEN VAN DEN H. GEEST.

Een methodistisch blad kondigt volgens *Le Lien* (1) onder dezen minstens vreemden en zonderbaren titel eene verzameling van evangelische meditaties (2) aan. *Le Lien* voegt er bij: «Ziehier waarom deze preeken op eene zoo vreemde w ze aan den heiligen Geest worden toegeschreven: zij zijn geheel geschreven met bijbeltexten. Wij zijn ver van te denken dat men daarom regt hebbe om ze, gelijk men zulks doet, aan God zelven toe te schrijven; de orde, de zamenhang, de toepassingen hangen van den schrijver af. Er bestaat een gedicht over het lijden van JESUS CHRISTUS, in geheel uit VIRGILIUS genomen verzen. Met brokstukken kan men al zeggen wat men wil, en niets zou gemakkelijker zijn dan de gevaarlijkste dingen van de wereld te schrijven met verkeerd bij elkander gevoegde Schriftuurplaatsen. De heilige texten hebben hun waren zin slechts op de plaats waar zij staan, en niemand heeft het regt

(1) N°. 3. — 2 Février 1850.

(2) *Sermons du Saint-Esprit, Recueil de méditations évangeliques.*

ze daar uit weg te nemen. Wij stellen er prijs op dat men wel wete dat de «Preeken van den heiligen Geest» niet anders zijn dan de vermetele verwezenlijking van een allervalscht idee.»

BEKEERINGEN IN ENGELAND.

In *The catholic directory and ecclesiastical register for the year of our Lord 1850*, uitgegeven te *Londen* bij DOLMAN, vinden wij op bladz. 155 en 156 eene reeks van personen opgenoemd, die in het afgeloopen jaar het Katholicisme hebben omhelsd. De *Revue Catholique* van Februarij spreekt eveneens van den verbazenden voortgang van het Katholicisme in *Engeland*. «In *Engeland* gaat de terugkeer tot de Katholieke Kerk steeds voort onder alle klassen en standen. Eenige jaren geleden bedroeg het getal Protestanten, die tot het geloof hunner vaderen terugkeerden, reeds 2000 jaarlijks.» Men telt thans in *Engeland* 674 Katholieke kerken, 880 priesters, 13 mannen- en 41 vrouwenkloosters, 11 inrigtingen voor middelbaar onderwijs en 250 volksscholen. «Al de onkosten worden door de Katholieken gedragen, want de regering geeft hun niets voor het onderhoud van den eeredienst. Waren de ongenoegzaamheid van het getal geestelijken en de uitgaven door den houw der kerken veroorzaakt en de andere kosten van den eeredienst niet een wezenlijke hinderpaal, dan zouden de bekeeringen nog veel talrijker zijn. Voegen wij er als iets karakteristieks bij, dat onlangs de bisschop van het district *Londen* in eene pontificale Mis werd geassisteerd door 20 priesters, die niet alleen bekeerde protestanten waren, maar allen tot de anglikaansche geestelijkheid hadden behoord of zich er toe bestemd hadden. Twee anglikaansche predikanten zijn sedert kort tot de Katholieke Kerk teruggekeerd. De eerw. JAMES STEWART, rector van *Wolverstone*, bij *Ipswich*, heeft het protestantisme afgezworen en is, even als zijne vrouw, op Driekoningendag in den schoot

der Kerk opgenomen. De eerw. ALFRED J DAYMAN, vicaris van den H. Johannes den Dooper te *Wasperton*, is te *Birmingham* daarin opgenomen door den eerw. P. NEWMAN, overste van het oratorium. Twee andere geestelijken, JOHNSTONE en W. HAMMER, hebben ook openlijk het protestantisme verzaakt, en zullen volgens den *Durham-Chronicle*, binnen kort worden nagevolgd door velen van hunne medebroeders van de staats-kerk.»

ERRATA.

Bl.	19,	reg.	20,	*staat:*	*Cesena*	*lees:*	*Valence*
»	»	»	26,	»	Napolitanen	»	Napolitanen, de Russen
»	38,	»	19,	»	overwinnelijkheid	»	onverwinnelijkheid
»	57,	»	23,	»	*Religions*	»	*religious*

DE SOUVEREINITEIT DES VOLKS,

DERDE POLITISCHE BIJDRAGE

VAN

Mr. C. M. OPZOOMER.

Bovengenoemden Schrijver hebben we meermaals hooren roemen, als een jong geleerde van zekere begaafdheid, en we zullen ook niet zeggen, dat we na het lezen van zijne politische bijdragen, hebben opgehouden aan de faam, die van hem gaat, geloof te slaan. Zijn die bijdragen dan zoo schoon? Neen, dat waarlijk niet; het zijn, regtuit gesproken, eenige declamatien vol van naïve en naakte paralogismen; maar wij nemen, gelijk billijk is, een en ander in aanmerking, voornamelijk wat onhoudbare gevoelens hij bewijzen wil, en wanneer men daar op letten blijft, zal men uit die kreupele redeneringen, met zoo groot vertrouwen door hem voorgedragen, juist niet tot het ongunstigste behoeven te besluiten. Wat gebeurt gewoonlijk, wanneer een jeugdige, krachtige, opregte geest in eene groote dwaling verkeert, en haar met de hem eigen tenaciteit vasthoudt? Gelijk een onbestemd en nevelachtig beeld, in

een helderen spiegel gevallen, aan diens klaarheid kan doen twijfelen, zal die geest zich anders vertoonen dan hij oorspronkelijk is, en juist zijne goede gaaf hem ten nadeele verstrekken. De schrikkelijkste dwaling schijnt daarbij niet ernstig meer. Het zal wel eene wonderlijke sphinx zijn, maar die geene diepzinnige raadsels geeft, en zoo wreed niet is om de menschen op te eten Gij zult geen KANT zien cijferen, noch een VOLTAIRE hooren grinniken; neen, die tenaciteit zal het voorkomen krijgen van eigenwijsheid, die opregtheid zal den schijn hebben van onnoozelheid, en die kracht, die haar voorwerp niet vindt, zal zich uiten als geweldige beweging; gij zult dat absolutisme hooren declameren, hetwelk alles slechts van eene zijde opvat, het bijzondere aanstonds veralgemeent, de tusschenkomende oorzaken over het hoofd ziet, en hetwelk hem, dien het vervoert, zijne overdreven stellingen doet voordragen als ontwijfelbaar, dewijl hij zijne meening houdt voor zijne overtuiging, en zijne overtuiging voor de uitspraak der waarheid.

Het ongelukkigst daarbij is niet de heer OPZOOMER, die nog van zijne bewondering bekomen kan, maar de groote menigte, welke bijzonder behagen schept in dat slaan en rondrennen van zulk eenen koenen en jeugdigen ruiter. Hoe gewaagder en geweldiger het toegaat, hoe meer het haar bevalt. Zij wil op dien albeslissenden toon worden toegesproken, dewijl ze toch uit haren aard gezag volgt, en zelve vol is van het absolutisme der oppervlakkigheid en der drift. O! o! roept ze, en klapt in de handen, en waant in die overdrijvingen iets van het oneindige te hooren, en neemt de sprongen van de haast voor de reuzenstappen van de genie.

Om hier de eeuwen oude waarheid te verdedigen, en wat we gezegd hebben, met de behoorlijke bewijzen te

beleggen, zal het niet noodig zijn over alle de politische bijdragen te handelen; wij hebben genoeg aan die welke den titel voert van «Souvereiniteit des Volks.»

Deze bijdrage biedt drie deelen of gedeelten aan. In het eerste, waarbij wij ons deze keer bepalen zullen, draagt de heer OPZOOMER zijne eigene beginselen voor; in het tweede antwoordt hij op bedenkingen welke daartegen worden ingebragt; en in het derde heeft hij zich ten doel gesteld, de stellingen zijner tegenstanders omver te werpen.

Het begint al aanstonds op geweldigen toon, met eene vraag:

«Indien gij ergens eene vereeniging van menschen «aantroft, die tot bereiking van eenig doel verbonden «waren, en gij zaagt een of meer hunner, door wie het «bestuur der gemeene zaken werd uitgeoefend, hun pligt «vergeten en de belangen der vereeniging aan die van hen «zelven of van hunne vrienden opofferen, waartoe zoudt «gij u wel geroepen gevoelen? Gij zoudt...

We antwoorden, dat we zeker weten wat wij *wenschen*, maar niet wat wij *doen* zouden. Het zou van omstandigheden afhangen of wij ons wel in die verwarring zouden mengen. Moet men zich altijd en overal met eens anders mans verkeerde zaken bemoeijen? Immers neen! De pligt der *liefde* dringt niet op dezelfde wijze als de pligt der *regtvaardigheid*, en uit eene *algemeenheid* kan men het *bijzondere* niet besluiten. Schrijver dezes zegt voor zich: «mijne schulden zal ik betalen, maar in de veronderstelling dat het in de Amsterdamsche spoorweg-maatschappij zoo verkeerd toeging, zou ik, om verschillende redenen die het publiek niet aangaan, mij daar volstrekt niet mede inlaten.» *God alleen bemoeit zich met alles; want in Hem is de regtvaardigheid en de liefde, is het algemeene en het*

individuele volstrekt hetzelfde; dat wil zeggen: Hij is oneindig!

De heer OPZOOMER denkt er geenszins zoo over. Aan zijne lezers niet toelatend dat ze nog twijfelen, antwoordt hij voor hen; en hoort nu eens wat gij al doen zoudt:

«Gij zoudt u tot de leden dier maatschappij wenden, «en hun de feilen of misdaden van hun bestuur openbaren. «En als die leden dan tot antwoord gaven: wij kennen «den jammerlijken toestand, maar onze hand is gebonden; «wij of onze voorvaders hebben bij plegtige akte aan die «lieden het gezag toevertrouwd, en daarom moeten wij «met berusting hun laakbaar gedrag toezien; dan zoudt «gij vragen, of slaven tot u gesproken hadden, daar toch «de vrije mensch de handen niet voor eeuwig laat binden. «Gij zoudt het in het helder licht stellen, hoe hetgeen «waarlijk laakbaar is niet door magtelooze woorden, maar «door krachtige daden moet gelaakt en zoo vernietigd «worden. Gij zoudt hun voorhouden, dat geen gezag «onvoorwaardelijk mag worden opgedragen, maar aan «het beding verbonden blijft, dat het goed zal gebruikt «worden. Gij zoudt het regt der leden aanwijzen, om «regters te zijn in hunne eigen zaken (!) en zich met «elkaâr te verbinden om het bestuur dat hun mishaagt te «verwijderen. Gij zoudt hun toeroepen, dat zij wel de «uitoefening van het gezag aan anderen kunnen opdragen, «maar dat zij dat gezag zelf nimmer kunnen verliezen.» «En waarom zoudt gij huiveren.....

Het is waarlijk zoo kwaad niet gesproken. Maar al vast heeft de heer OPZOOMER door zoo onvoorwaardelijk onze tusschenkomst te veronderstellen, op eene argelooze wijze verraden, dat hij, gelijk verzekerd wordt, door de dwalingen der Pantheisten is meegesleept. Deze maken den mensch tot God, verwarren den *vorm* met de *levende*

oorzaak, en daarom altijd analogisch voort: de vaststaande *orde* met de *vrijheid* die kiest — de *regtvaardigheid*, die slechts behoudt, met de *liefde*, die voortbrengt — en het abstract *algemeene* met de *individualiteit* of de levende bijzonderheid. Wij zouden nog kunnen opmerken, dat ofschoon die veronderstelde bemoeial zeer forsch in het spreken is, en het met die «krachtige daden», gelijk we zien zullen, op vuistregt kon uitloopen, het voor hem echter altijd bij spreken schijnt te moeten blijven. Hij zou *openbaren!* tergend *vragen!* in *het helder licht stellen! voorhouden! aanwijzen!* en eindelijk het hoogste: *toeroepen!* Zou men er ten minste niet een beeld in mogen vinden van die hedendaagsche politieken, die alles met het *abstracte woord*, met declameren en parlementeren doen willen, en als zij door hun *toeroepen* het schrikkelijk spel hebben aan den gang gebragt, zich echter niet naar de barrikaden begeven, tenzij dan, als PROUDHON, om het sublime van de kanonnade te hooren?

Overigens eenmaal genomen, dat men zich gevoegelijk met dat vrije genootschap, welks zaken zoo slecht bestuurd worden, kan inlaten, vinden we het alles waar en goed. Slechts ééne bemerking. De heer OPZOOMER spreekt van eene vrije vereeniging, zoo als men die *aantreft*, en veronderstelt, dat aan zekere leden «*bij plegtige akte*» het bestuur is toevertrouwd; en desniettemin wil hij, dat we «*het regt der leden aanwijzen, om regters te zijn in «hunne eigen zaken, en zich met elkaâr te verbinden, om «het bestuur, dat hun mishaagt, te verwijderen.* Neen, zoo zouden we niet te werk gaan. De heer OPZOOMER heeft er niet aan gedacht, dat die *plegtige akte* aan de bestuurders regt zou geven, om zich te wenden tot het publiek gezag, onder welks bescherming het genootschap

door die akte gesteld is, en zij alsdan met notariële stukken in de hand voor de regtbank zouden komen. Dáár zou tusschen de partijen door *hooger gezag* uitspraak worden gedaan. De leden zouden dus geen regters behooren te zijn in hunne eigen zaken, hetwelk slechts in de hoogste of publieke betrekkingen, of ook dan, wanneer er geen regter is, kan plaats hebben. Uit het straks door ons veroordeeld Pantheistisch beginsel, hetwelk alles in eene algemeenheid doet verloren gaan, volgt noodwendig ook de verwarring van de publieke en private orde. Moet daarin welligt de uitlegging gezocht worden? Dan zou *anarchie* het laatste woord zijn!

Doch al het voorgaande is slechts een voorbeeld, een type, eene analogie, waarnaar de heer OPZOOMER nu redeneren gaat over den Staat, en waarbij we niet vooraf mogen veronderstellen, dat hij het particuliere van *eene* vereeniging die *ergens* door ons wordt *aangetroffen* te zeer veralgemeenen zal.

«En waarom zoudt gij huiveren, om dezelfde begin-«selen op die groote vereeniging van menschen toe te «passen, die den naam van staat draagt? Huiveren? Waarom? Indien de Staat zoo is, als hij hier verondersteld wordt, dan kan wat tegen de leden der private vereeniging gezegd is, zeer goed tegen de vrije burgers gezegd worden, en nemen we alles aan wat er nu volgt: «Is er ook hier iets natuurlijker en eenvoudiger, dan dat «het oppergezag, de souvereiniteit zoo als men het noemt, «bij zijne leden berust?» [zoo als b. v. in *Noord-Amerika*.] «Die leden zijn niet in de mogelijkheid, om zelven te regeren, «zelven alles te doen, wat er in hun belang gedaan moet «worden. Indien zij het waren, wie zou het hun ten kwade «duiden, wie hun regt durven betwisten, wanneer zij zelven

«hunne eigene zaken wilden behartigen?» [Wij niet!] «Maar omdat de burgers, door huisselijken arbeid belet «voor het grootste deel te bekrompen van geest, het ver- «mogen missen, om zelven aan het roer van staat te staan, «daarom vertrouwen ze het aan anderen toe, of nemen «er althans genoegen in, wanneer zij het in de hand van «anderen vinden.» [De kinderen der vrije burgers, als zij den bepaalden leeftijd bereikt hebben.] «Zoo staan zij de «regering af, en verbinden zich, om te volbrengen wat «hun door het bestuur bevolen wordt. Maar omdat zij «menschen, dat is, denkende wezens zijn, daarom laten «zij nooit het regt zich ontnemen, om op den gang der «regering toe te zien; omdat zij wil en kracht bezitten en «het hunne belangen zijn, waarover gehandeld wordt, «daarom behouden zij het oppergezag, waaraan alles, wat «bestuur uitoefent, verantwoordelijk en onderworpen blijft.» [Waarom zooveel indignatie?] «Missen zij zelven de be- «kwaamheid, die in den bestnurder vereischt wordt, het «talent om den goeden bestuurder te erkennen, missen zij «niet. Die zelf het schip niet kan sturen, gevoelt daarom «niet minder den schok, wanneer het op de klippen stoot.»

Verder wordt van kwijning der welvaart, schuldenlast, schatverspilling, ijdel prachtvertoon, nepotisme enz. gesproken op eene wijze, die een zijdelingsch doel schijnt aan te duiden. Inderdaad, men kan al die gansch niet loffelijke zaken wel merken, al is men zelfs geen vrije burger en aan het oppergezag niet gewoon. Waar het dan zoo toegaat, «is het volk uitnemend in staat, om te verklaren: «wij worden slecht geregeerd.» En nu gaat het met verschrikkelijken nadruk voort: «En al noemde men hen tot «ieder oordeel onbevoegd, al beweerde men, dat de rege- «ring zelfs in hare schijnbaar verkeerde handelingen,

«alleen het ware volksgeluk bewerkte, toch zouden zij hun «vonnis niet terughouden, want zij gevoelen zich krachtig «genoeg, om het te voltrekken. Maar zij hebben er het «regt toe. Die mijne zaken waarneemt moet het zoo doen, «dat ik het kan goed keuren. Niet bij iedere handeling «behoeft hij mij te raadplegen; dan toch zou ik zelf het «werk kunnen verrigten; maar de geheele lijn van zijn «gedrag moet met mijne inzigten overeen komen; zijne «beginselen moeten door mij erkend, zijne bedoelingen «door mij gehuldigd zijn. Waar het tegendeel plaats heeft, «waar ik mij overtuigd houd, dat zijne handelwijze mij «verderf aanbrengt, daar eisch ik verantwoording en kies «mij een ander, die mijn belang beter zal behartigen.»

Wie souverein is, kan, mits eens anders regten niet beleedigend, al doen wat hij wil, en al oordeelt hij verkeert over dengenen die hij in zijne plaats laat besturen, hij heeft het regt dien af te zetten; we stemmen dat toe. Maar wat wil de heer OPZOOMER? Hij vervolgt:

«Men werpe mij niet tegen, dat deze beschouwingen «slechts — rusten enz.

Hoe! kan er reeds van eene opwerping sprake zijn, daar gij uw beginsel, ondanks de hevigheid uwer woorden, nog niet hebt voorgesteld? Dat is immers tegen de eerste voorschriften der redeneerkunde! En wat erger is, dat kan, ofschoon gij het geenszins bedoelt, den lezer misleiden.

Men leze en herleze de woorden van den heer OPZOOMER: men zal bevinden, dat hij niet heeft voorgesteld dan eene *mogelijke* orde. Waarom toch zou er niet eene min of meer democratische republiek kunnen bestaan? Nergens is er tot nog toe gezegd, dat die orde niet eene *mogelijke*, maar de *eenige* en *noodzakelijke* is. Zij, met wie wij het gezag als van God afkomstig verdedigen, beweren niet, dat

het volk nimmer het gezag verkrijgen kan, of nimmer zich onder een president, dien het aanstelt, voor het eerst vereenigen. PASCAL, die waarlijk streng genoeg, en te streng denkt, noemt het revolutie-maken misdadig, zoowel daar, waar de burgers souverein zijn, als daar, waar de monarchie gevestigd is. De heer OPZOOMER, die den goddelijken oorsprong van het gezag ontkent, beweert, gelijk eerst later blijkt, dat het volk *per se*, van nature, en dus ten allen tijde en overal souverein is.

Wat kan nu de lezer, of liever wat moet hij denken, als hij met zoo geweldigen nadruk het *mogelijke*, het *zamenstemmende*, het *natuurlijke* van eenen vrijen Staat hoort voordragen, en daar dan achter leest: «men werpe «mij niet tegen»? Hij moet in den waan geraken, dat de tegenstanders van den heer OPZOOMER zulk eenen vrijen Staat aanzien als iets tegenstrijdigs, iets onnatuurlijks, onmogelijks, en dus in die hoog klinkende, hier volstrekt niets afdoende uitweidingen, zoo vele verpletterende bewijzen vinden. «Is er ook hier iets natuurlijker en een«voudiger — dan dat het oppergezag bij het volk be«rust?» Indien wij dat nu toegeven en zeggen, inderdaad er is niets natuurlijker, niets meer in het wezen van den Staat gegrond: wat beteekent dan die triumphale vraag? Wij beweren niet, dat het onnatuurlijk is, maar wij verwarren de natuur niet met God, en erkennen daarom in haar eene *verscheidenheid*, waardoor zijne oneindigheid in het eindige wordt nagebootst. De heer OPZOOMER, van meening zijnde, dat hij de beginselen, door hem omhelsd, kon voorstellen in vragen die zich zelve beantwoorden, had dan kunnen zeggen: Is er nog iets anders natuurlijk dan dat het volk souverein is? Is er iets zoo onnatuurlijk als dat een koning het oppergezag heeft? Iets zoo strijdig

met den aard der dingen, als dat die groote orde, die wij publieke maatschappij of Staat noemen, van God afkomstig is? Is er dwazer veronderstelling dan dat Hij ons bestiert? 't Is waar, dat zouden dan alleen in zijne ooren zoo vele bevestigingen zijn der absolute volks-souvereiniteit. Moeten we het dus door taktiek verklaren? Volstrekt niet; het is zelfs eigen aan de opinien, die de heer OPZOOMER is toegedaan, alles te durven, en we moeten het ook daar aan, niet aan hem, toeschrijven, dat hij soms bewijzen voor den dag brengt, die wij ons bijna schamen te wederleggen. Maar aan diezelfde opinien is het eigen, het *mogelijke* met het *werkelijke* en *noodzakelijke* te verwarren. De Pantheisten die hunne gedachte voor Gods gedachte houden, *intueren* of aanschouwen, zoo ze meenen, de waarheid zelve. Zij bewijzen dus niet; zij stellen voor, zij leggen uit, en meenen dan alles gedaan te hebben, dewijl, volgens hen, al wat intelligibel is bestaat, en al wat bestaat intelligibel is. Nu moge de heer OPZOOMER, gelijk verhaald wordt, zich gevormd hebben naar KRAUSE, eenen halven denker, *esprit subalterne* zouden de Franschen zeggen, en hij door zijnen schranderen geest van de *flagitia* der Pantheisten soms worden terug gehouden, hij schijnt toch zekere gewoonten van hen te hebben aangenomen. Het plan dat hij volgt duidt het genoegzaam aan. Het is niet: ik zal eerst de volks-souvereiniteit *bewijzen*, en dan de opwerpingen wederleggen; maar: ik zal eerst de leer der volks-souvereiniteit *voorstellen*, dan bedenkingen of moeijelijkheden *verklaren*, en eindelijk mijne tegenstanders wederleggen, welker beste en zich meest gelijkblijvend stelsel *geen enkele vraag kan beantwoorden* en *ontoepasselijk* is. Ach, we kennen al de noten van dat lied!

Deze gedeeltelijke verklaring van het *peccatum*, door den

heer OPZOOMER begaan, maakt het niet ligter. Zijne voorstelling zelve, wanneer wij die nu in den zin opnemen, dien hij duidelijk had moeten uitdrukken, wordt verschrikkelijk revolutionair. Het volk, of de menigte van souvereinen «al noemde men hen tot ieder oordeel onbevoegd, al «beweerde men [met grond: want eene *dwaze* bewering, dat het volk zich bedroog, kan niet bedoeld zijn] dat «de regering zelfs in haar schijnbaar verkeerde handelingen alleen het ware volksgeluk bewerkte, toch zouden zij «hun vonnis niet terug houden, want zij gevoelen zich «krachtig genoeg om het te voltrekken. Maar zij hebben «er het regt toe. Die *mijne* zaken waarneemt moet het zoo «doen dat ik het kan goedkeuren.» Het onderscheid tusschen den vorigen zin, en dien wij er nu in vinden, zal wel het duidelijkst door beider laatste praktische gevolgtrekkingen verstaan worden. De eerste klinkt: ik kon wel evenveel hebben als gij, en zal het met Gods hulp trachten te verdienen; de tweede: ik moet noodzakelijk evenveel hebben als gij: kom aan dan, laten wij deelen! Inderdaad het loopt uit op de uitsporigheden en gruwelen van het communisme of de an-archie van PROUDHON. We zullen het zien.

Alzoo genoodzaakt op het vorige terug te komen, moeten we terstond de overeenkomst ontkennen die er tusschen eene zoo vrije private associatie en *alle* publieke orde of Staat verondersteld wordt. Niemand kan er tegen hebben, dat de heer OPZOOMER zich grondt op de analogie, die er tusschen de private en de publieke betrekkingen bestaat; maar juist omdat die analogie bestaat, is in de eerste zoo wel als in de laatste betrekkingen de orde zeer menigvuldig en verscheiden, en het derhalve geenzins geoorloofd, eene geheel vrije vereeniging, waarin de leden *gelijk* zijn,

en hun bestuur naar welgevallen kiezen, tot *uitsluitend* voorbeeld te stellen van den Staat. Zijn er dan geene associatien of private vereenigingen waarin de leden niet gelijk zijn: als van knechts met hunnen meester? van landlieden met hunnen heer? van arbeiders en werkbazen met een fabrikant? En als dezen reden hebben van zich te beklagen, omdat, tot hun nadeel, de aangegane overeenkomst niet wordt nagekomen, kunnen zij daarom vorderen, wat in eene associatie van *gelijken* regt zoude zijn? Kunnen ook zij eischen dat hun heer of meester verwijderd worde? Kunnen zij als grond aanvoeren: «wie *mijne* zaken waar-«neemt moet het zoo doen dat ik het kan goedkeuren», en zeggen: wij zijn meesters van het werk, wij eigenaars van de fabriek, wij heeren van het land? Men bedenke het wel: *vereeniging* is slechts een algemeen woord, waaronder alle orde en maatschappij verstaan wordt. De schromelijkste verwarring van alle betrekkingen zou er derhalve volgen, indien men aan geene vereeniging deel konde hebben, of daar lid van zijn, zonder daardoor aanspraak te hebben op het hoogste gezag.

Op wat grond wordt dan in de Bijdrage de gelijkheid en souvereiniteit aan het volk toegeschreven? Omdat overal het volk werkelijk eens zijn eigen bestuur heeft aangesteld? Neen, dit wordt later als iets onverschilligs terzijde gesteld, en we zijn van de moeite ontslagen, de ongerijmdheid dezer bewering aan te toonen. Niet de geschiedenis, maar het *idée*, de onveranderlijk staande natuur schijnt te moeten gelden voor den grond, waar naar wij vragen. Zoo hoorden we straks:

«Maar omdat zij menschen, dat is denkende wezens «zijn, daarom laten zij nooit het regt zich ontnemen, om «op den gang der regering toe te zien; omdat zij gevoel

«hebben van voor- of nadeel, daarom kennen zij zich de «beoordeeling toe, of er op een gevaarlijken weg wordt «voortgegaan; omdat zij wil en kracht bezitten en het «hunne belangen zijn waarover gehandeld wordt, daarom «behouden zij het oppergezag.

Indien een volk werkelijk souverein is, en het dus, bij die menschelijke hoedanigheden, een positief regt bezit, zoo als we het straks hebben opgevat, kan dat doorgaan. Omdat ik verstand heb, maak ik gebruik van mijn regt dat ik tevens heb, maar mijn verstand zelf geeft mij geen regt. Doch zoo wordt het hier niet verstaan. We hebben hier *les droits de l'homme*, of wat op hetzelfde neerkomt, de *absolute personaliteit*, door de Pantheisten aan den mensch toegeschreven. Waar moet het dan heen? Alleen als mensch, omdat men verstand, gevoel, wil en krachten heeft, is men souverein! heeft men regt op het hoogste gebied! bezit men de grootste schatten! Maar als dat geldt in de publieke orde, waarom dan niet in de private? Waarom ook niet boven den Staat, in de algemeene orde der volken? Want wat doet de historische omstandigheid af, dat ik in *Holland* woon of geboren ben? Het zal dus bij die gemeenschap van alle vermogens in den Staat niet kunnen blijven, maar, naar beneden, zal het communisme, naar boven, wereldburgerij worden. De heer OPZOOMER zelf heeft niet slechts, in het aangevoerde voorbeeld, aan eene private associatie publieke regten toegeschreven — wat evenwel eene bloote vergissing kan zijn, en daarom weinig bewijst — maar steeds dringt hij op het algemeene beginsel, op het idee aan, en zegt: «Velen zijn met hunne onder- «scheiding van burgerlijk regt en staatsregt zoo ingeno- «men, dat zij de duidelijke uitspraken der waarheid, als «zij op het eerste gebied gelden, daarom van het tweede uit-

«sluiten». (1) Welaan, indien het voor u eene zoo heldere waarheid is in het *staatsregt*, dat de mensch *per se*, alleen omdat hij mensch en lid van de menschelijke maatschappij is, het oppergezag bezit, en zulks ondanks het grootst verschil der historische omstandigheden: waarom zou datzelfde in het burgerlijk regt en in het volkenregt dan niet gelden? De geschiedenis der laatste zestig jaren bevestigt maar al te zeer, dat deze gevolgtrekkingen juist zijn. Na dat het beginsel der volks-souvereiniteit was uitgeroepen, heeft men vergeefs getracht daar maat in te brengen en stil te staan. Voor zulk een absolutisme en onbepaalde algemeenheid is er geen maat; en velen, van wie men dit niet verwachten dorst, erkennen het nu: de omwenteling der vorige eeuw is niet ten einde; van toen af tot heden toe is het beginsel voortgegaan, dat ons thans voor socialisme en communisme doet beven, en alle instellingen dreigt te doen vergaan in de anarchie eener zoogenaamde wereldburgerij. — Meer en meer blijkt het dat ook de geest van den heer OPZOOMER zich in die *algemeenheid* verliest. Hij vervolgt:

«Men werpe mij niet tegen, dat deze beschouwingen «slechts op betrekkingen van burgerlijk regt rusten, en «een maatschappelijk verdrag, een contrat social onder«stellen dat nimmer gesloten is. Ik zal mij niet op zulk «een verdrag, geschreven of ongeschreven, beroepen, «omdat het mij volkomen onverschillig is, welke artikelen «het moge bevatten. Al ware er een tijd geweest, waarin «voor het eerst de maatschappij, de staat, werd opgerigt, «en al ware er in de akte van oprigting geschreven, dat «alle gezag aan sommige personen zou worden toever-

(1) Zie de noot op bl 73. der Bijdrage.

«trouwd, en al de overige burgers onvoorwaardelijke ge-
«hoorzaamheid zouden betoonen, ik zou aan dat contract
«geen verbindende kracht toekennen en nog blijven vol-
«houden: Bij het volk, bij al de burgers te zamen is
«het oppergezag. Zoo ver enz.»

Zeker de onderstelling van zulk een verdrag is om honderd redenen ongerijmd; wel te verstaan: wanneer men het als de eenige, oorspronkelijke, alleen maatgevende orde beschouwt. Maar ten minste is in die fabel de poging zigtbaar, om geene abstractie, geen bloot idee tot grond te nemen, hetwelk zonder werkelijke geschiedenis niet als waarheid gedacht worden, en nog minder als verbindend regt gelden kan.

«Zoo ver is het er van verwijderd, dat ik mij op
«eenige maatschappelijke overeenkomst zou beroepen. Hoe
«ook de toestand geworden is waarin wij verkeeren, welke
«ook de regeringsvorm is waaronder wij leven; alleen de
«wil der burgers, van het geheele volk heeft regt om te
«heerschen. Wie enz.»

Niet de geschiedenis geldt dus voor grond, niet het feit, waar de materialisten hunne abstractie van afhalen, maar de abstractie zelve! 't Is de «*vernunftform*» van KRAUSE.

«Wie is er in ons land die regt zou zou hebben om
«zijne begeerten boven die der maatschappij te stellen,
«de meerderheid als zijne dienares te beschouwen, en te
«doen wat door het volk veroordeeld wordt. De rege-
«ling enz.»

De meerderheid of het volk als zijn dienaar te beschouwen is despotisme, is zich voor God houden. Van Hem alleen zijn wij allen dienaars, ofschoon, het spreekt, niet in dien zin, dat wij God voordeelig zijn. Zelfs in eene monarchie is het volk geen *dienaar*, maar *onderdaan*.

Dienaars zijn de ambtenaren. Waarom dan wordt hier tegen het despotisme uitgevaren, alsof daar de dolle democratische beginselen niet mede verwant waren, maar integendeel door de onregtvaardigheid van het despotisme reeds bewezen werden? Waarom aan zijne tegenstanders een beginsel toe te schrijven, hetwelk zij als een ander uiterste verwerpen? Waarom neemt de hoogleeraar den regel niet in acht: *disputantes versantur in contradictoriis?* De beste en voor den heer OPZOOMER niet al te vernederende uitlegging is deze: dat, gelijk uit het meest consequente of logische Pantheisme duidelijk wordt, de Pantheisten, het leven met zijne graden en zijne verscheidenheid miskennend, geene andere oppositie aannemen dan die van *ja* en *neen*, en daarom de middelijke tegenspraak of de *contrarieteit* verwarren met de onmiddelijke of de *contradictie*. Alles is dan òf absoluut, òf in het geheel niet. Zoo beweren naar KANT, degenen die zijn Idealisme tot Pantheisme hebben doorgezet, dat men den mensch niet tot *middel* mag verlagen. Deze is *persoon*, zeggen ze, is zich bewust en vrij. Maar volgt daaruit dat de mensch *absoluut persoon* is? dat hij niet mag *gehoorzamen*, zelfs niet aan God, en hij de deugd moet beoefenen, niet om dat God het gebiedt, maar uit louter eigen wil en beweging of *autonomie?* (1) Zeker in het woord *middel*, schoon zeer algemeen, kan men *bewusteloos instrument* als de naderbij zijnde beteekenis beschouwen; de termen of woorden voor de zedelijke orde duiden doorgaans meer *leven* aan; maar zoo daar dan *middel* niet van *personen* gebruikt wordt, men gebruikt er *bemiddeling*, en ja, de hoogste volkomenheid dier orde is er uitgedrukt door MIDDELLAAR, door Hem,

(1) Men heeft ons gezegd, dat de heer OPZOOMER in zijne deugdleer deze godslasterlijke beginselen huldigt.

die niet gekomen is om zijnen wil te volbrengen, maar dien zijns hemelschen Vaders. Het laat zich zoo begrijpen, waarom de heer OPZOOMER van despotisme spreekt. Als de mensch zooveel is als God zelf, als hij eene absolute vrijheid en personaliteit bezit, dan is hij altijd souverein, en het despotisch te achten, aan zulk eenen mensch iets hoegenaamd te gebieden, of hem aan een ander te onderwerpen. Hij heeft geene wet dan zich zelven, en is bron en oorzaak der orde.

De andere vragen: «wie zou regt hebben zijne begeerte te stellen boven die der maatschappij, of te doen, wat door het volk veroordeeld wordt?» vinden in het hierboven gezegde hare gereedelijke verklaring. Men zou er met andere vragen op willen antwoorden: of dan de heer OPZOOMER reeds nu zijnen HORATIUS vergeten is? die immers de standvastigheid bezingt van den brave, welke niet zwicht, noch voor het dreigend oog eens dwingelands, noch voor de onregtvaardige eischen zijner hartstogtelijke medeburgers; *justum ac tenacem;* — of er dan geen andere wet is dan de wil des souvereinen volks; of wij daarvoor zullen moeten knielen als voor God, en hij, die ons van despotisme spreekt, het afschuwelijke despotisme niet bemerkt dat uit zijne beginselen volgt? Wij ten minste weten geen ander uitlegging, dan dat de heer OPZOOMER hier óf de kinderachtigste misslagen begaat, óf vervalt in het fanatisme zijner pantheistische gevoelens, dewijl hij zulke cynische vragen durft voorstellen. Immers, nog eens, als de mensch zulk eene absolute vrijheid bezit, is hij bron van alle orde, bestaat er voor hem geene wet van goed en kwaad dan die hij met anderen vaststelt, en heeft SPINOSA, welke bij den heer OPZOOMER zoo veel gezag schijnt te hebben, wel degelijk regt van te zeggen: «zonde is niet moge-

«lijk dan door het volksgezag; wanneer namelijk wat «goed en wat kwaad is door het gemeene regt van het «gansche volk beslist wordt.» (1) Er volgt:

«De regeling der maatschappij hangt af van den wil «harer leden, niet omdat zij op eene overeenkomst rust, «maar omdat zij eene maatschappij is. Dat is geen bur- «gerlijk regt alleen; dat is regt overal en in alle betrek- «kingen, omdat het op het wezen eener vereeniging ge- «grond is. En het is een regt enz.»

Daar is dan de grond, de eigenlijke grond der volks-souvereiniteit. Immers er wordt tot op het «wezen» toe doorgedrongen! Maar:

De regeling der maatschappij, kan niet geheel afhangen van den mensch, want er zijn wetten die hem met noodzakelijkheid dwingen, en er zijn er andere die hem zedelijk dwingen of verpligten. Echter ook deze laatste hebben hare sanctie en brengen geluk of ongeluk voort.

De regeling, voor zoo ver zij vrijgelaten is aan den mensch, hangt af van de leden? In welken zin? Als resultaat? Dat namelijk de uitkomst van hunnen gemeenschappelijken wil afhangt? Maar dat is hier de vraag niet. Als de meester gebiedt en de knecht gehoorzaamt, is ook de handeling en hetgeen zij bewerkt resultaat van beider wil; maar daaruit volgt niet dat de meester en de knechts gelijk zijn, en ieders wil deel heeft aan 't gezag. De vraag is geenszins of allen kunnen en moeten bijdragen tot de regeling, maar hoe ze het doen? Of bijv. niet de één, zonder daartoe door iemand anders aange-

(1) *Peccatum nonnisi in imperio concipi potest, ubi scilicet quid bonum et quid malum sit communi totius imperii jure decernitur. Tract. Pol.* C. II, 19. Wij vertalen *imperium* door *volksgezag* en *volk*. Want § 17 leest men: *hoc jus quod multitudinis potentia definitur imperium appellari solet.*

steld te zijn, het regt kan hebben van de regeling te gebieden? niet een tweede daarbij verpligt kan zijn te gehoorzamen? niet een derde op zeer indirecte wijze kan gehouden zijn tot de regeling bij te dragen? niet een vierde slechts eene voorwaarde heeft te stellen? niet een vijfde vrij is van mede te werken of niet? En hoe zullen wij ooit de zoo verscheiden natuur beschrijven? Hebben de opgenoemden niet allen eenen wil? Is die wil niet maatschappelijk en vereenigd? Is ieders wil niet overeenkomstig met zijn stand, en geregeld door de regten en pligten aan dezen stand verbonden? Waarom is dat volstrekt onmogelijk? Want zulk eene dwaaze vraag moeten wij doen, dewijl de heer OPZOOMER, om de souvereiniteit des volks te gronden op hetgeen hij hier van de maatschappij zegt, toonen moet, dat allen noodzakelijk gelijk staan, en dus de orde of hierarchie slechts een gevolg is van de overeenkomst van allen te zamen. Dat regt, zegt hij, geldt *overal*, in *alle betrekkingen*, omdat het op het *wezen* eener *vereeniging* gegrond is. Hoe! is dan het huisgezin geene maatschappij of vereeniging? Zijn dan de man, de vrouw, het kind, de dienstbode gelijk? Is de wil van ieder dezer *regtens* even magtig? Is de godsdienst niet eene maatschappij of vereeniging met God, welke zich in de eeuwigheid voltooit; en behoort het dus tot het wezen van de godsdienst, dat de mensch gelijk sta met God; dat noch God gebiedt, noch de mensch gehoorzaamt? De Puriteinen in *Engeland* dreven hun ultra-republicanisme tot zoo ver, dat zij overal in den bijbel het woord *Koning* veranderden in dat van *burgerlijke magistraat*, en in plaats van het *koningrijk* der hemelen, wilden gelezen en gezegd hebben: het *Parlement* der hemelen. De heer OPZOOMER geeft hun in niets toe.

Hij moet nog wel verder gaan, en hetgeen hij zegt is óf belagchelijk, dewijl het volstrekt niets beteekent, óf afschuwelijk, dewijl het in abstracte termen al de gruwelen wettigt, waar heden *Europa* voor schrikt. *Lid-zijn* immers heeft een *algemeenen* zin, en gelijk er in het menschelijk ligchaam verschillende systemen zijn; vaten, zenuwen enz. en het lid van het eene systeem, geen lid is van het ander, en toch ieder lid een lid is van het ligchaam: gelijk er verder weder leden zijn, die, zaam vereenigd, weder één lid uitmaken: b.v. hand of voet: zoo is in de maatschappij niet ieder harer leden tegelijk lid van alle standen of ondergeschikte vereenigingen, en gelden soms verschillende personen regtens slechts voor een persoon, of vele leden voor één lid. Wanneer men nu dergelijke geheel verschillende betrekkingen door elkander wart, met te zeggen: allen zijn toch *leden*, dus allen zijn gelijk, moet eene naauwlijks denkbare wanorde volgen. De heer OPZOOMER gaat voort:

«En het is een regt [regtsleer] dat niet in klank «blijft bestaan, en een ijdele troost wordt; maar het «wordt een feit, het treedt, door de kracht der volken «gehandhaafd, in het leven.» «De souvereiniteit enz.»

Daar is iets van aan. De anarchisten dezer dagen redeneren zoo: Wij zijn leden van de Europesche maatschappij, ja van de menschen-maatschappij, dus leden van alle Staten, dus leden van alle burgerlijke maatschappijen, hetzij handels-vereenigingen, hetzij huisgezinnen enz. Daar we dan allen gelijk zijn, zoo laat ons alle koningen en staatsmagten vernietigen, al het geld en goed deelen, en eindelijk ook het huwelijk veralgemeenen.

«De souvereiniteit des volks is mij het beginsel van het «gansche staatsregt. Al zijne stellingen moeten daaruit

«worden afgeleid. De volkswil behoort het rigtsnoer der «regering te zijn. Ieder, aan wien eenig bestuur in handen «is gegeven, is, van den hoogsten tot den laatsten amb- «tenaar toe, slechts de dienaar van het volk. Er moge een «republiek bestaan of een monarchie, ook in deze staat, «het volk bovenaan, en heeft van zijn gezag de koning «alleen de uitoefening. Daarom zijn allen verantwoording «aan het volk schuldig.» Voegen wij hierbij wat op bl. 101 te lezen staat: «Het gezag behoort wel tot het wezen [*tot het wezen!*] des volks, maar het volk heeft er niet altijd «bewustzijn van gehad.»

Toen LOUIS-PHILIPPE, in de eerste dagen zijner regering, door het volk op den balcon geroepen, na eenige schreeuwen gehoord en eenige buigingen gemaakt te hebben, weder binnen kwam, zeide hij lagchend: «Och, de souverein had iets te zeggen aan den koning!» Mogelijk had hij iets beter kunnen doen dan lagchen; wij voor ons houden het hier voor het beste. Onze lezers echter zullen vragen: Is dat gemeend van den heer OPZOOMER? Was een CYRUS of een CHARLEMAGNE geen souverein? Kan de souvereiniteit, kan dat regt van de hoogste krachten uit te oefenen en alles te besturen, dat regt zoo *intelligibel*, en tegelijk zoo *levend en noodzakelijk*, eeuwen lang onbewust bezeten zijn? Op wat wijs hebben de volken in volslagen onwetendheid verkeerd van hun eigen wezen? Is er een begrip, dat zoo weinig begrip is als gravitatie naar boven? Dat kinderen zich met prenten van de verkeerde wereld vermaken, begrijpen we, maar een man als de schrijver der politische bijdrage! Hoe is dat te verklaren? — Daarop kunnen we natuurlijk geen bevredigend antwoord geven.

In de Identiteits-philosophie, want dat is alle Pan-

theisme, komt *de oorzaak der oorzaken*, God zelf, tot bewustzijn: hierna zal men zich minder verwonderen dat ook de souvereiniteit als zich onbewust wordt voorgesteld. Om het eenigzins nader te verklaren, moeten wij herinneren aan het reeds gezegde: dat de Pantheisten den *vorm* met het *werkelijk* bestaan en leven verwarren, en diensvolgens ook de abstracte algemeenheid met de individuen en de werkelijke of levende bijzonderheid. Zij beschouwen derhalve die abstracte algemeenheid niet als zamenvatting der individuen in onze gedachte, maar als iets levends, dat die individuen werkelijk uit zich voortbrengt. Nu dan denke men souvereiniteit in verhouding tot monarchie, aristocratie enz. als eene *algemeenheid* tot de werkelijkheid waarin zij zich *individualiseert*, zoo zal men zich eenig denkbeeld kunnen vormen, van die ondergeschiktheid des konings en van alle staatsmagt aan de souvereiniteit des volks. Dezelfde verwarring, van de abstractie met de werkelijkheid, is oorzaak dat de logische tegenstelling van *ja* en *neen* voor eene objective en werkelijke gehouden wordt, en dus niets mogelijk geacht, zonder dat juist het tegenovergestelde tevens plaats hebbe. Bij voorbeeld de volkssouvereiniteit stelt noodzakelijk despotisme tegen zich over; maar hoe meer ze zulks doet, zoo meer wordt ze zich bewust, ontkent ze dat despotisme, begint ze *zich* in dat haar produkt te gevoelen, verzacht ze het tot monarchie, tot constitutie, en keert ze eindelijk, in het *suffrage universel*, met volkomen bewustzijn tot zich zelve terug. Zoo meent men dan de substantie, de oneindigheid zelve, den grooten cirkel des levens gevat te hebben! En inderdaad het is een groote cirkel: een vervaarlijke NUL!

Het schijnt, dat met die volks-souvereiniteit in eene monarchie reeds meer de draak gestoken is. De heer OP-

ZOOMER beklaagt er zich over in eene noot op bl. 75. En op wie, meent men, gaat hij zich beroepen, ten bewijze, dat men zich daar zoo niet over verwonderen moet, dewijl het eene oude waarheid is? Op SPINOSA en ROUSSEAU! Op SPINOSA, van wien de groote LEIBNITZ reeds zeide: *ses argumens sont pitoyables;* op den deïstischen ROUSSEAU, den armzaligsten der sophisten, die om zijne aanvallen tegen GROTIUS, die glorie van ons vaderland, door HALLER te regt vergeleken wordt bij een in de aarde wroetenden mol, welke tegen de zon zegt: gij zult niet lichten! «Toch» zegt de heer OPZOOMER «roept een referent mijner vroegere bij-«dragen in de Jaarb. voor Regtsgel. en Wetgev., als of «het iets wonders ware: «volks-souvereiniteit in een mo-««narchie!» — Toch!

Wat er verder gehandeld wordt over de directe verkiezingen gaat ons niet aan. De heer OPZOOMER zegt van alles wat daaromtrent tegen zijn gevoelen werd uitgebragt: «het was, zoo als ik voorspeld had, *niets, ijdel-«heid.*» Met eene kleine verandering zouden we, tot slot van het eerste deel onzer toelichting, die woorden ook wel kunnen gebruiken. Want schoon we het niet zouden hebben durven voorspellen, wat we vonden was: *niets, ijdelheid.*

HET PROTESTANTISME IN ITALIE.

Sedert eenige jaren heeft zich het Protestantisme meer bijzonder ten doel gesteld, zijne leer te verspreiden in de katholieke landen. Het hollandsch protestantisme schijnt er meer bijzonder op bedacht te zijn, om aanhangers te werven in het naburige *België*, waar het daartoe dagelijks meer pogingen aanwendt, tenzij ook de leeraar bij de protestantsche gemeente te *Turin*, uit dankbaarheid voor de toelage van *f* 602.50, die hij van ons budget ontvangt, daar ter plaatse ijverig voor de protestantsche belangen mogt werkzaam zijn. Het engelsch, en ook het amerikaansch protestantisme, strekt zijne pogingen verder uit. Het eerste trachtte vooral op *Spanje* te werken, toen BALMES zijne landgenooten tot waakzaamheid opriep, vooral door zijn werk: *Le Protestantisme comparé au Catholicisme dans ses rapports avec la civilisation Européenne*, en hun het gevaar dat *Spanje* dreigde, levendig voor oogen hield. «Het is van het hoogste belang,» riep hij hun toe, «dat al de mannen, die een spaansch hart in hun binnenst voelen slaan, en die er geen genoegen in hebben hun vaderland te zien verscheuren, zich vereenigen, overeenkomen en zamenwerken, om het voor de zege van den genius des kwaads te behoeden. Hunne overeenstemming zou eene noodlottige hand beletten, om op onzen grond een zaad van eeuwige tweedragt te werpen, deze nieuwe ramp bij zoovele andere te voegen, en de kostbare kiem te verstikken, waaruit onze beschaving schitterend en verjeugdigd

kan herboren worden, door eindelijk de verslagenheid te boven te komen, waarin rampzalige omstandigheden haar hebben gedompeld. Ach! een smartelijk angstgevoel drukt de ziel, op de gedachte alleen dat er een dag zou kunnen komen, waarop de godsdienstige eenheid uit ons midden zou verdwijnen, die eenheid, welke vereenzelvigd is met onze gewoonten, onze gebruiken, onze zeden, onze wetten; die de bakermat onzer monarchie heeft behouden in de spelonk van *Covadonga*, en die het zinnebeeld was van onzen standaard, gedurende eene worsteling van acht eeuwen tegen de vreesselijke halve maan; die eenheid, die onze beschaving ontwikkelde en deed schitteren in de moeijelijkste tijden.... Gij, die met zooveel overhaasting en ligtzinnigheid het werk der eeuwen veroordeelt.... Zoudt gij willen, dat de grootsche en doorluchtige gedenkteekenen van de godsvrucht onzer voorvaderen, in ons midden niet dan een welsprekend en streng verwijt meer zijn zouden? Zoudt gij er in toestemmen de overvloedige bronnen te zien opdroogen, tot welke wij onze toevlugt kunnen nemen om de letterkunde te doen herleven, de wetenschap te versterken, de wetgeving te hervormen, den geest van nationaliteit te herstellen, onzen roem te doen herleven, en deze ongelukkige Natie weder op den hoogen rang te plaatsen dien hare deugden verdienen, door haar den voorspoed en het geluk te geven, welke zij zoo angstig zoekt, en waarvan haar hart het voorgevoel heeft?» BALMES wees zijne landgenooten op het gevaar dat hen dreigde, op de middelen die, vooral door *Engeland*, werden aangewend, om hen van het voorvaderlijk geloof te vervreemden, en riep hun luide en herhaaldelijk toe op hunne hoede te zijn. De stem van BALMES had weerklank door *Spanje*, en de ijver der Engelschen werd te leur gesteld, en ging

van toen af met meer bedeesdheid maar grooter list te werk om zijn doel te bereiken.

Meermalen hebben wij in de laatste tijden ons zelven afgevraagd hoe het kwam, dat het protestantisme zich niet schaamde de revolutionnaire beginselen zelve als middelen te gebruiken om tot zijn doel te komen; wij zagen dit in *Frankrijk*, en vooral ook in *Italië*. Wij hebben voor het oogenblik bijzonder het oog gevestigd op dit laatste land. Wij zijn getuigen geweest van de werking van het protestantisme in *Sardinië*, en in het overige gedeelte van *Italië*, *Rome* zelf niet uitgezonderd. Daar ook nam het Engelsch protestantisme de beginselen van wanorde te baat, en het voorgevallene met een losbandigen oproerstoker als ACHILLI is een van de teekenen, die verraadden wat er omging. Reeds lang had men het er op toegelegd om *Italië's* bewoners en van het Katholicisme en van hunne wettige vorsten te vervreemden; ijverig werden daartoe alle middelen aangewend, en die middelen waren velerlei. Men vergenoegde zich niet met vervalschte bijbels op wegen en in het gebergte neer te werpen, opdat zij, door de eenvoudigen opgenomen, de dwaling zouden verspreiden; men ontzag zich niet meer schuldige middelen in het werk te stellen.

In de laatste jaren werd *Italië* echter ook bijzonder bewerkt door het Amerikaansch protestantisme. De Pausen verhieven hunne stem, om hunne onderdanen en alle bewoners van *Italië* voor de hun gespannen strik te waarschuwen. Men herinnert zich de beroemde Breve van GREGORIUS XVI, aan alle bisschoppen van *Italië* gerigt (1), waarin hij dezen de bron aanwijst van waar zooveel pogingen uitgingen. In het jaar 1843 vereenigden zich te *New-York*

(1) *Inter praecipuas machinationes*. 8 Mei 1844.

verscheidene mannen van verschillende secten, en stichtten op den 12ⁿ Junij een genootschap, genaamd het *Christelijk verbond*, bestemd, gelijk GREGORIUS zegt, om aan te groeijen door wervelingen of dergelijke genootschappen uit alle andere landen, met het gemeenschappelijk doel om den Romeinen en den bewoners van het overige gedeelte van *Italië* de godsdienstvrijheid, of liever de onverschilligheid in het stuk van godsdienst in te prenten. Zij erkenden de groote instellingen van *Italië*, maar poogden het denkbeeld voort te planten, dat die grootheid aan de oude heidensche Romeinen verschuldigd was, terwijl het beheer der Pausen en het Katholicisme er afbreuk aan hadden gedaan. Volgens hen was de godsdienstvrijheid de bron der politieke vrijheid en van den algemeenen voorspoed. Zij trachtten vooral die Italianen, welke in andere landen den geest van nieuwigheden en onrust hadden opgedaan, voor het genootschap als leden te winnen. GREGORIUS wilde dat de bisschoppen meer bijzonder waken zouden tegen de heillooze pogingen van gezegd genootschap, en in het slot van zijn Breve komen de volgende merkwaardige zinsneden voor. Hij hoopt dat ook de vorsten zelve zullen toezien, ook in hun eigen belang, «want,» zegt hij, «het staat vast, en het is door eene langdurige ondervinding van vroegere tijden bewezen, dat er geen zekerder weg is, om de volken van de trouw en gehoorzaamheid aan hunne vorsten los te maken, dan de onverschilligheid in het punt van godsdienst, die door de sectarissen onder den naam van godsdienstvrijheid wordt voortgeplant. En dit ontveinzen zelfs de leden van het *Christelijk Verbond* niet; schoon zij betuigen er ver af te zijn, burgerlijke onlusten te verwekken, verklaren zij toch dat de politieke vrijheid van *Italië* het natuurlijk gevolg moet zijn van het regt van

ieder uit het volk om den bijbel uit te leggen en van de aldus onder het Italiaansche volk verspreide volkomene gewetensvrijheid, gelijk zij het noemen.»

De latere gebeurtenissen hebben deze woorden des Pausen ten volle bevestigd, zoodat zijn opvolger PIUS IX zich verpligt zag om op nieuw zijne onderdanen en vooral de bisschoppen van *Italië* te waarschuwen in zijn Encyclieken brief aan de aartsbisschoppen en bisschoppen van *Italië*, van 8 December 1849: « Onder de menigvuldige listen, welke voorgenoemde vijanden der Kerk plegen aan te wenden om de gemoederen der Italianen van het Katholiek geloof te vervreemden, schamen zij zich niet te verklaren en wijd en zijd te verkondigen, dat de Katholieke godsdienst aan den roem, de grootheid en den voorspoed der Italiaansche natie in den weg staat, en dat het daarom noodig is, dat de Protestantsche leeringen en bijeenkomsten worden ingevoerd, gevestigd en voortgeplant, opdat *Italië* op nieuw den luister der oude, dat is, der heidensche tijden moge herwinnen... Wij kunnen onze tranen niet weerhouden, Eerwaardige Broeders, wanneer wij zien dat er thans eenige Italianen zijn, zoo slecht, zoo jammerlijk bedrogen, dat zij de kwade leer der goddeloozen toejuichende, niet vreezen, met hen tot een zoo groot verderf van *Italië* zaam te spannen. Het is u niet onbekend, Eerwaardige Broeders, dat de voornaamste bewerkers dier snoode kuiperijen dit ten slotte op het oog hebben, om de door allen wind van slechte leeringen geslingerde volken aan te zetten tot de omkeering van de geheele tijdelijke orde, en tot de snoode stelsels van het nieuwe *Socialisme* en *Communisme* over te halen. Zij weten en zien het door de langdurige ondervinding van vele eeuwen bewezen, dat zij geene overeenstemming hebben

te hopen met de Katholieke Kerk, die als bewaarster van den schat der goddelijke openbaring nooit duldt, dat er iets worde onttrokken, iets door de nieuwe verzinselen der menschen worde toegevoegd aan de voorgestelde geloofswaarheden. Daarom hebben zij besloten de volken van *Italië* over te halen tot de Protestantsche leeringen en bijeenkomsten, welke zij, om hen te bedriegen, zeggen niets anders te zijn dan een verschillende vorm van dezelfde ware Christelijke Godsdienst, waarin men, zoowel als in de Katholieke Kerk, Gode behagelijk zijn kan. Intusschen is het hun lang niet onbekend, dat hunne goddelooze zaak hoogst bevorderd zal worden door het beginsel, dat in de Protestantsche leeringen het voornaamste is, van namelijk de heilige schriften door ieders eigen oordeel te doen verstaan. Daarna vertrouwen zij dat het hun gemakkelijker zijn zal, om ten eerste de verkeerd uitgelegde heilige schrift te misbruiken om hunne dwalingen, als in den naam van God, te verspreiden; en vervolgens de menschen, opgeblazen door die trotsche losbandigheid van oordeel over de goddelijke zaken, voort te stuwen tot het in twijfel trekken zelfs van de algemeene beginselen van wat regtvaardig en eerzaam is.»

Hetgeen in *Italië*, vooral in *Rome*, *Sardinië* en *Toscane*, is omgegaan, ook sedert dat PIUS deze woorden uitte, heeft ook zijne woorden bewaarheid. Wij voor ons weten dat voorzeker eene menigte Protestanten ook in andere landen met de vijanden der maatschappij althans niet instemt, wij weten dat bij ons vooral de beginselen der laatsten worden verfoeid, maar wij vinden het hard en ernstig nadenken waard, dat de beginselen van het Protestantisme daartoe worden gebezigd, dat zij er toe leiden om de tijdelijke orde te verzwakken, en dat een zoo groot deel

van het Protestantisme, in het algemeen genomen, op die wijze zich tracht uit te breiden, vooral in de Katholieke landen. Ons doel bij het schrijven van deze regelen was vooral om daarop opmerkzaam te maken, hoe het ontkennen van alle gezag in datgene wat het leven der maatschappij en haar redmiddel zijn moet, in de godsdienst, de allernoodlottigste gevolgen hebben moet in de tijdelijke orde en dus tot den ondergang der maatschappij en op zich zelve en in zijne eindgevolgen werken moet. Daarenboven wilden wij vooral ook eene bijdrage leveren tot de geschiedenis van de werking des Protestantisme vooral in *Italië*. Allerbelangrijkst scheen ons daartoe een artikel in een Fransch Protestantsch blad geplaatst, «Over de middelen der protestantsche propagande en van het Philo-Italiaansch genootschap.» Het bevat merkwaardige bijzonderheden, niet minder merkwaardige bekentenissen, die al het bovengezegde, vooral de door GREGORIUS en PIUS gesprokene woorden, ten volle bevestigen. Daarom laten wij het hier in zijn geheel volgen:

«Sedert eenigen tijd spreekt men veel van de pogingen die vele protestantsche zendeling-genootschappen hebben gedaan en voortdurend doen om hun geloof en hunne kerktucht in te voeren in vele der oude katholieke landen van *Europa*. Het is het politiek ontwaken of liever voorgewend ontwaken van *Italië*, dat de deur heeft geopend voor die overdreven hoop. Toen de vrome mannen der protestantsche natiën het Italiaansch schiereiland eensklaps den liberalen weg hebben zien inslaan; vooral toen zij een paus zich voor een dag als den apostel van de beweging der vrijmaking hebben zien verkondigen, en eindelijk tot loon slechts den opstand zijner onderdanen en zijn eigen ballingschap hebben zien bekomen, toen hebben zij kunnen

gelooven dat het groote woord van Romeinsche republiek de verwezenlijking bevattede hunner wenschen, en dat de dagen van het pausschap eindelijk geteld waren. Wij hebben niet noodig hier de smartelijke gebeurtenissen terug te roepen die zoo spoedig zoo vele begoochelingen hebben doen verdwijnen. Maar het vertrouwen en de hoop der protestanten konden niet aanhoudend zijn. Die hoop had alleen een vrij *Italië* op het oog, en heden ziet het slechts een dienstbaar gemaakt en door de vreemde wapenen bezet *Italië;* er blijven dus niet over dan de gelegenheden van de gewone propagande, die rust op het woord en het onderzoek en welligt begunstigd wordt door de constitutioneele instellingen van *Piémont* en het zeer onzekere charter van het koningrijk *Napels*. Aldus is de groote gelegenheid, even als zoo vele andere, verloren gegaan door de woeste onvoorzigtigheden van de vrienden der vrijheid. Evenwel gaan de in *Italië* herstelde absolute regeringen voort met zich zeer ernstig over de protestantsche propagande te bekommeren. De zaak is zelfs zoo zwaar voorgekomen aan paus PIUS IX, dat hij eene encycliek heeft gegeven aan de kerkvoogden van geheel *Italië*, met het bijzonder doel om hunne oplettendheid te roepen op de werking der bestrijders van het Katholicisme en op de gevaren die het geloof loopt door de verspreiding der slechte boeken, dat is, der kleine protestantsche geschriften en van den Bijbel. Waarschijnlijk is geheel deze handelwijze gerigt tegen de middelen, die worden aangewend door het *Philo-Italiaansch genootschap*, waarvan wij dikwijls in ons blad hebben gesproken, en waaraan de jesuiten hunne lasteringen niet gespaard hebben. De staat van zaken is zoodanig geworden, dat het te vreezen is dat de protestantsche kerken, die het gedaan krijgen om zich te *Turin*

en *Florence* bij de wet te doen erkennen, van die valsche geruchten te lijden hebben, en wezenlijke belemmeringen ondervinden, om de magt die de bestrijders aan de protestantsche propagande toeschrijven. Wij willen trachten de vooringenomenheid weg te nemen, denkende dat het oogenblik gunstig is om eenvoudig weg te verhalen, waarin deze progagande bestaat, en de overdrijving die de ontstelde dweepzucht hieromtrent verspreid heeft, tot hare juiste waarde terug te brengen. Men zal vooreerst niet zonder eenige verwondering zien, dat het punt van uitgang van al dien angst *in Amerika* is (1). Men zal daarna zien, dat de oorsprong van al die geruchten omtrent een uitgebreid plan van protestantsche propagande gelegen is in het zeer eenvoudig en zeer prijzenswaardig feit der vereeniging van drie amerikaansche genootschappen voor buitenlandsche evangelisatie tot een enkel, en dat het Philo-Italiaansch genootschap een tak is dier waarlijk christelijke ineensmelting. Het is duidelijk, dat dit centraal genootschap en zijne geäffilieerde genootschappen altijd willen handelen overeenkomstig de wetten van de landen tot welke zij zich rigten, door bemiddeling van ernstige uit die volken zelve genomene mannen. Men ziet dus niet wat de vrees van het hof van *Rome* of *Gaeta* zoo sterk heeft kunnen opwekken, dan alleen eene zeer vreedzame uitoefening van de vrijheid van woord, eerdienst en openbaarmaking, dingen die in de constitutioneele Staten niet kunnen worden afgeschaft. Ook gelooven wij, om de overdrevene en partijdige oordeelvellingen, die hieromtrent hebben plaats

(1) Men vergete toch *Engeland* niet. Zou de schrijver hier eene diversie willen maken? De omstandigheden komen ons zoo voor, dat het uitgebreide plan, waarvan hij in den volgenden volzin spreekt, wel degelijk bestaat. *Inz.*

gehad, te verbeteren, niet beter te kunnen doen dan eenvoudig te verhalen welke de oorsprong was van het genootschap van protestantsche propagande, welke zijne zamenstelling is en welke zijne plannen zijn. Wij vreezen maar, dat de middelen zoo wel als de uitslag van beide kanten sterk overdreven zijn.

De christenen van de republiek der Vereenigde Staten van *Amerika* hebben een besluit genomen dat toont, hoe het verlangen naar eenheid zich bij de protestantsche secten begint te ontwikkelen. Drie werkzame en magtige genootschappen, die sedert lang werden gesticht en krachtdadig werkten, om het Evangelie op eene afzonderlijke wijze te verspreiden, hebben zich vereenigd onder den titel van: *Christelijk genootschap voor Amerika en het buitenland.* De bestuurders en het bureau behooren, wel is waar, allen tot de evangelische secten, gelijk ook het comité; maar alle voorzorgen zijn genomen, opdat de eene niet de andere kunne overheerschen. Er is hier dus een zeer voldoend begin van eenheid. Wij zullen aan een circulairen brief van de bestuurders aan het protestantsch publiek eenige stukken ontleenen, die zullen toonen welke de middelen, de beginselen en de geest des genootschaps zijn, en hoe het de moeder is der Philo-Italiaansche vereeniging. De circulaire maakt ons bekend dat in *Amerika*, vóór ongeveer vijftien jaren, een zeker getal van christenen der verschillende Staten, uitstekend om hunne positie in land en Kerk, den toestand in overweging namen van die volken der wereld, welke het pausdom beheerscht en al de gedeelten der christenwereld, waar een bedorven christendom heerscht. Zij bedachten vooral, dat die ongelukkige Kerken niet moesten worden verlaten door die van het Amerikaansche land, welke God zoo overvloedig gezegend en met zoovele mid-

delen tot handeling bedeeld had. De eerste overwegingen en de eerste stappen dier christenen liepen uit op de stichting van een evangelisch genootschap voor het buitenland, in de maand Mei 1839. In ieder der volgende jaren en vooral in de laatste, die door zoovele buitengewone gebeurtenissen gekenmerkt zijn, heeft God door zijne voorzienigheid wonderbare gelegenheden voorbereid, om zijn Evangelie overal en op alle punten der christenwereld, waar het bijna onbekend was, te doen doordringen. In een groot getal landen was het geschikte der gelegenheid zonneklaar en de oogst rijp. Het evangelisch genootschap voor het buitenland, dat zijne werking had begonnen in *Frankrijk*, nam na tien jaren ondervinding het besluit, om ze niet tot dit land te bepalen, maar ze uit te strekken tot *Italië*, *Duitschland*, *Zweden* en verschillende deelen van *Duitschland* en *Rusland*; van den anderen kant wilde het het werk van de evangelisatie in *Canada*, in de zendingen van *Zuid Amerika*, in *Haïti*, onder de Mexicanen van *Texas* en de fransche bevolking van *Nieuw-Orleans* en *New-York* niet verlaten.

Terwijl men deze plannen tot rijpheid bragt, gevoelden een zeker getal vrienden der waarheid zich doordrongen van een levendig verlangen om goed te doen aan eene, gewoonlijk onder het godsdienstig oogpunt zoo verwaarloosde natie, de Italiaansche; deze wensch was bij hen opgekomen ten gevolge hunner persoonlijke kennis van den staat van zaken in *Italië*, of ten gevolge hunner betrekkingen met vele geëmancipeerde bewoners van dien klassieken grond. Van daar de vorming van het Philo-Italiaansch genootschap.

De loop der jaren zag deze uitzigten grooter worden. Diezelfde vrienden der waarheid, doordrongen van het

gewigt dat er in zou gelegen zijn, om de gewetensvrijheid in alle deelen der christenwereld te zien bloeijen, legden de grondslagen van een *Christelijk verbond,* welks doel is, het vestigen der vrijheid van geweten en eerdienst, overal waar zij niet bestaat, en bijzonder in *Europa*, in de pauselijke Staten. Eene circulaire, welke dit genootschap aan de geheele wereld gaf en zijne openbare zittingen, trokken er de algemeene oplettendheid op. Zij gaf gelegenheid tot de Bulle van GREGORIUS XVI. Ofschoon de pogingen van dit genootschap in het begin zeer beperkt waren en het, door eene soort van noodzakelijkheid, aan zijn werken eene betreurenswaardige openbaarheid gegeven had, is het toch zeker, dat het niet te vergeefs het doel nastreefde, dat het zich voorstelde.

Dit werken bragt eene soort van contre-coup te weeg op het inwendige van het Amerikaansche vasteland. Eenige andere vrienden des Evangelies maakten deze bemerking: dat de voortgang van het Roomsche geloof in hun land zeer natuurlijk kwam door de aankomst der bevolking van dit geloof die uit het ander werelddeel kwam, en daarom was het dringend noodig een protestantsch genootschap op te rigten, hetwelk dat gedeelte van de uit Europa gewekenen zou ten doel hebben. Van daar kwam in 1843 het *Protestantsch Amerikaansch genootschap* voort, dat sedert dien tijd niet heeft opgehouden zijn werk voort te zetten met immer toenemende bemoediging en goeden uitslag. Deze proeve heeft getoond dat niet alleen dit genootschap nuttig eene plaats is komen innemen die geen ander bezet had, maar ook dat het middel dat het aanwendt, de wijze om het licht te verspreiden in een gevoel van liefde, het eenige is, dat aanraking kan geven met de Katholieke bevolking des lands en het genootschap in staat stellen om

haar van de dwalingen, die zij nog belijdt, te bevrijden.

Aldus hadden deze drie verschillende, in de Vereenigde Staten ontstane, genootschappen een gelijk, men kan zelfs zeggen een en hetzelfde doel. Het was niet mogelijk elks grenzen af te perken, noch te weten wanneer het eene zich met den arbeid van het andere bemoeide. De zamensmelting dier drie vereenigingen tot eene, het *Christelijk genootschap voor Amerika en het buitenland*, is dus ten volle geregtvaardigd. Dat zijn de verschillende oorzaken, die het ontstaan hebben bewerkt van dat algemeen genootschap, ten welks gunste de bestuurders de krachtdadige hulp van al de kerken der Vereenigde Staten hebben ingeroepen.

Wat de werking en de verschillende punten van handeling dier vereeniging betreft, zeggen ons de bestuurders, dat voor het binnenland het hoofddoel is, de Roomsch-Katholieke bevolking der Vereenigde Staten, en bijzonder die welke van vreemden oorsprong is, te evangeliseren. Reeds hier alleen opent zich een wijd veld. In de laatste jaren heeft de landverhuizing der Europeanen het cijfer van een kwartmillioen jaarlijks bereikt; in dit jaar [1849] komt het op 300,000 zielen.

Het is niet gemakkelijk naauwkeurig de evenredigheid der Katholieken te schatten, maar men kan, wat betreft de Engelsche landverhuizers, die bijna allen van *Ierland* komen, zeggen dat $^4/_5$ leerlingen van *Rome* zijn. De landverhuizers die van het vaste land van *Europa* komen, zijn maar voor de helft Protestanten; velen hunner zijn dus Katholiek. Daaruit volgt dat er in de Vereenigde Staten eene vreemde bevolking bestaat, die snel aanwast en Katholiek is. Zij moet het hoofdvoorwerp zijn van den arbeid des genootschaps in het binnenland.

De middelen van handeling des genootschaps op die

bevolking zijn talrijk. De circulaire somt ze aldus op: onderrigt aangaande de natuur onzer Kerk, door de drukpers en hartelijke betrekkingen; blootlegging der roomsche dwalingen en onderzoek naar de meest geschikte middelen om op de Katholieken te werken en hun de waarheden van het zuiver Evangelie in te prenten; op dit laatste punt bemerkt de circulaire, dat de christenen der Vereenigde Staten nog veel te leeren hebben. Men maakt ook het voornemen om te werken door tractaatjes en andere wel geschrevene stukken, die geschikt zijn om de dwalingen bloot te leggen en ze voor altijd te doen verzaken, door middel van rondventers, evangelisten, of door de werking van ijverige predikanten die een gedeelte dier bevolking onder hunne bijzondere zorgen zouden willen nemen. Men verlangt daarenboven zich in betrekking te stellen met de andere genootschappen en collegiën, en men zal eindelijk trachten de zaak te doen vooruitgaan door alle uitvoerbare en wettige middelen.

Wat de werking aangaat, die ondernomen moet worden over de zee en in het buitenland, wenscht zich het genootschap geluk van zoo gunstige omstandigheden te zien; maar ook van dien kant is het veld zonder grenzen. Men zal vóór alles het groote vraagstuk der vrijheid van geweten en eerdienst moeten behandelen. De circulaire noemt de katholieke bevolking van *Frankrijk*, *België*, *Duitschland* en *Oostenrijk*. Zij vergeet de Staten van het zuiden, *Italië*, en zelfs *Rusland*, met zijne vijftig millioen grieksche volgelingen niet. Op het Amerikaansche vaste land terugkomende wijst zij vervolgens op *Canada*, *Mexico*, *Brasilië* en *Haïti*. Eindelijk voegt de circulaire er bij, dat de langdurige ondervinding der evangelische genootschappen bewijst, dat de voortplanting des Evangelies in de landen,

het zendelinggenootschap van de Kerk, welke zij zullen gekozen hebben.

Uit dit werkingsplan blijkt dat het Amerikaansch christelijk genootschap niet tracht eene bijzondere kerk te doen heerschen, noch dit of dat stelsel van kerkelijke inrigting de overhand te doen hebben, noch zijne sympathie te betuigen voor eene bepaalde vorm; maar dat het tot hoofden eenig doel heeft om tot de kennis des Evangelies te brengen die menschen, welke ook, die in de dwalingen van het pausdom of andere godsdienstige dwalingen leven. Het hoofdvoornemen dat het bezielt is, volgens zijne middelen dienst te doen aan al de takken zonder onderscheid van de zuivere Kerk van CHRISTUS. Het comité voorziet niet dat het ernstige hinderpalen ontmoeten zal in het vervullen zijner uitsluitend geestelijke zending; het bezit in zijn midden leden van de verschillende gemeenten, die er aan gewoon zijn krachtdadig te werken in de vrome genootschappen, en met ijver de beginselen van het gemeenschappelijk christendom te verspreiden. Het comité durft zich dus vleijen dat de waarheid, die het zal zoeken te verspreiden, zich onder een gunstig gezigt zal voordoen aan al degenen, die het is geroepen om te bekeeren. De circulaire is geteekend uit naam van het algemeen comité door THOMAS DE WITT, voorzitter des genootschaps, THEODORUS FRELINGHAUSEN, voorzitter van het collegie, BAIRD en NORTON, secretarissen voor het buitenland.

Men ziet dus met juistheid waarop die zoo dreigende, door de protestanten ondernomene, kruistogt nederkomt. Men erkent er de gewone middelen in der Amerikaansche of Engelsche godsdienstige genootschappen, zonder dat zij een enkel nieuw denkbeeld, een enkel nieuw middel hebben gevoegd bij de zeer onschuldige wapenen hunner

waar het pausdom heerscht, eene eenvoudige, gemakkelijke, aan bemoediging rijke zaak is, zoodra de deur eens open is.

Volgens de uitdrukking der circulaire die wij ontleden, is het *Christelijk genootschap voor Amerika en het buitenland* gevormd door christenen, tot al de verschillende kerken der Vereenigde Staten behoorende. Zijn bureau is in de daad zamengesteld uit mannen, die bijna al de vormen van leer en kerktucht, die in het evangelisch protestantisme bestaan, vertegenwoordigen. Bij gevolg zijn deze de algemeene beginselen die het centraal bureau der vereeniging moeten leiden. In zijne pogingen om op het buitenland te werken, neemt het zich voor, om zooveel mogelijk te werken door nationale genootschappen of ten minste comités, omdat het denkt dat deze de natuurlijkste weg is en die het meest vertrouwen inboezemt. Het zal de voorkeur geven aan comités of genootschappen, welke zullen gevormd zijn volgens zijn wezenlijk beginsel, dat wil zeggen, die mannen zullen vereenigen, tot de verschillende evangelische kerken behoorende. De boeken en geschriftjes die zij ronddeelen zullen geen kenmerk moeten dragen van den sectegeest. De rondventers, evangelisten en predikanten zullen ook moeten worden gekozen uit al de evangelische gezindheden zonder onderscheid, zonder eenig ander vereischte dan hunne geschiktheid om het werk te vervullen. Zie hier eene beschikking die ons merkwaardig voorkomt. De circulaire zegt dat als kerken zullen worden gevormd, door middel van zendelingen, hetzij in het binnen- of in het buitenland, die altijd de vrijheid zullen hebben om zich aan te sluiten aan die evangelische gemeente, aan welke zij de voorkeur geven, en in dat geval zorgt het comité, dat zij worden bijgestaan door

gewone bedrijvigheid. Men kan het niet zeer verwonderlijk vinden, dat de vreemdelingen en vooral dat de Italianen zelve gebruik maken van de nieuwe liberale wetten van hun land, om door het wettig middel van woord en drukpers die oude dogmatische gebruiken te onderzoeken, omtrent welke tot nu toe alle onderzoek geweigerd is. Het zal het eerste gebruik zijn dat de Italianen van de vrijheid, zoo zij die verkrijgen, zullen maken, en de zaak is zoo veel te zekerder, daar de verlichtste mannen van *Italië*, niet gisteren, maar ten allen tijde, den achterlijken, zoo zedelijken als physieken, staat der natie aan het geestelijk bestuur hebben toegeschreven. Deze overtuiging is in het schiereiland zeer algemeen en zeer oud. Zij heeft niets gemeens met de regeringloosheid en het socialisme, leeringen aan welke zij volkomen vreemd is. Wij besluiten dus dat elke liberale beweging in *Italië* noodzakelijk eene wettige protestantsche propagande zal uitlokken, en de Italianen zal stemmen om na te denken over de natuur van hun geloof en over diens invloed op den zedelijken en verstandelijken staat der volken.

Nu zouden wij veel hebben te zeggen, als wij die amerikaansche circulaire onder het bijzonder protestantsch oogpunt hadden te onderzoeken. Zij toont, wel is waar, eene proeve van toenadering en vrede, door de zorg die zij heeft om in den schoot van het comité de vertegenwoordigers te roepen van al de evangelische kerken, terwijl gewoonlijk die genootschappen werden aangehouden in een wilden en uitsluitenden sectegeest. Evenwel moet men niet vergeten dat het woord *evangelisch* hier wil zeggen *orthodox-calvinistisch*, en dat is spijtig. Indien een Amerikaansch of een ander genootschap het calvinisme of methodisme aan de Italianen komt brengen, dan voor-

spellen wij aan hetzelve dat het volkomen zal mislukken. Nimmer zal dit volk zijne dichterlijke denkbeelden vaarwel zeggen voor de doode letter eener geloofsbelijdenis. Het zuiver Evangelie, zonder eenig menschelijk bijvoegsel, het vooruitgaand, vrijzinnig en verdraagzaam christendom alleen zal de geestelijke wedergeboorte van *Italië* kunnen te weeg brengen.

Zoo ver *Le Lien* in zijn nummer van 19 Januarij dezes jaars; wij voor ons hebben zeer veel te zeggen niet alleen op het Amerikaansche maar ook op het Fransche stuk, zelfs onder het protestantsch en ook onder het staatkundig gezigtspunt. Wij vonden de bijdrage om hetgeen zij verraadt belangrijk; de lezer heeft na de lezing slechts het verband te zoeken met hetgeen wij vooraf hebben aangemerkt.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE «COMMISSIE VAN BEVEILIGING» TE ROTTERDAM.

In het jaar 1824 benoemde de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk, *met goedkeuring en onder medewerking* van het Departement voor de Zaken der Herv. Eerdienst, *eene centrale Commissie van Correspondentie*. Deze commissie werd «bestemd, om zooveel mogelijk te zorgen, dat de algemeene belangen der Protestantsche Kerk niet benadeeld worden door den onmatigen godsdienstijver der Roomschgezinden, met bevoegdheid, om, behoudens de burgerlijke en kerkelijke wetten op dit stuk, in correspondentie te treden met zoodanige kollegiën en personen, als zij dienstig zoude achten; bepaaldelijk met *Protestantsche genootschappen* in ons vaderland; en tevens om eenige *bekende voorstanders* van den Protestantschen Godsdienst, ter harer keuze, tot hare medeleden te verzoeken.»

De commissie constitueerde zich den 26 April van het volgende jaar. Zij benoemde in *iedere* provincie corresponderende leden; en stelde zich in betrekking met commissien uit de Luthersche, Herstelde-Evangelisch-Luthersche, Remonstrantsche en Doopsgezinde Kerkgenootschappen.

Na een bestaan van drie jaren werd de centrale commissie, op voorstel van het Ministerieel Departement, ontbonden; en werden hare werkzaamheden opgedragen aan de Algemeene Synodale Commissie. Deze bragt het volgende jaar (1829) haar rapport uit «betreffende de gehoudene *correspondentie* wegens de *veiligheid* der Hervormde Kerk en hare leden, tegen de onmatigen godsdienstijver van andersdenkenden.» Maar het rapport werd niet opgenomen in de *gedrukte* Handelingen der Synode; en van dit besluit was de Vergadering niet terug te

brengen, niettegenstaande eenige leden pogingen aanwendden om de geheimhouding te doen opheffen.

In 1831 berigtte de Alg. Syn. Commissie «dat zij van *geenen* harer correspondenten in de onderscheidene provincien des Rijks *eenige* mededeeling ontvangen had.» Sedert dien tijd is bij de Synode geen spraak meer van vertrouwelijke correspondentie en rapporten.

In 1840 werd die zaak weêr ten berde gebragt. Het jaar daarna deed de Synode eene algemeene aanschrijving; ten gevolge waarvan in 1842 eene menigte berigten inkwamen, betreffende de zoogenaamde overgangen. Daar zij echter meer volledigheid en algemeenheid verlangde, deed zij eene nieuwe aanschrijving, waarin zij de respective kerkbesturen met bijzonderen aandrang opwekte, tot het benoemen van *commissien van toezigt op de overgangen en hetgeen daartoe betrekking heeft*, zoo als op eenige plaatsen bereids geschied was; en het «daarheen te rigten dat in *elke* meer talrijke gemeente door den Kerkeraad *eene speciale commissie* benoemd worde, welke zich meer bijzonder tot taak stelt, om naauwkeurig toe te zien op hetgene ten aanzien der geloofsveranderingen plaats vindt, en met alle magt te waken tegen de listen en pogingen der Roomsche propaganda (1).»

In onderscheidene steden bestaan thans dergelijke commissien. Even als de Protestantsche Genootschappen, *Hulpbetoon*, *Unitas* enz., nemen zij allen den schijn aan, als of zij slechts dienden tot verdediging en zelfbehoud, terwijl sommige niet minder rusteloos arbeiden, om door den klank van goud en zilver zielen te werven voor het Protestantisme. Herhaaldelijk en nog onlangs (2) hebben wij op die proselietenjagt gewezen. Thans zien wij ons op nieuw in staat gesteld daarvoor een bewijs te leveren.

De Commissie uit den Breeden Kerkeraad te *Rotterdam*,

(1) Vgl. D. XIII, bl. 251—278 van dit Tijdschrift, waar deze zaak uitvoerig behandeld is.

(2) D. XVI, bl. 398.

die naar het doel der Synode «naauwkeurig moet toezien op hetgene ten aanzien der geloofsveranderingen plaats vindt,» en met alle magt waken moet «tegen de listen en pogingen der Roomsche propaganda,» ijvert niet minder *om haar eigen gebied uit te breiden*. Zij legt zich thans bijzonder toe om de kinderen *uit gemengde huwelijken* voor het Protestantisme te winnen. Eene uitnoodiging, om tot dit doel, de commissie door geldelijke bijdragen te ondersteunen, wordt door eenige leden van den Breeden Kerkeraad met ijver ter kennis gebragt van de gemeentenaren; waarbij men echter de meeste omzigtigheid in acht neemt, opdat de zaak zoo geheim mogelijk gedreven worde, en vooral niet ter kennis van Katholieken kome. Het onderstaande stuk ligt te *Rotterdam* op meer dan eene plaats ter teekening.

«Onder den naam van *Commissie van Beveiliging*, bestaat «er, sedert een tiental jaren, eene Commissie des Breeden «Kerkeraads der Ned. Geref. Gemeente te *Rotterdam*, aan «welke is opgedragen, leden der Gemeente, die in gevaar «geraken om van haar afvallig te worden, te beveiligen en «voor haar te behouden. Door den zegen Gods heeft zij me«nigvuldige verblijdende uitkomsten op haren arbeid mogen «ondervinden, en zij wenscht voort te gaan om het kwaad «te kennen, voor te komen, of te keeren.»

«*Vooral* heeft zij zich ten doel gesteld, *kinderen uit gemengd «huwelijk*, die door den toestand der ouders geen regt hebben «tot de opneming in het Gereformeerde Burger-Weeshuis die «gelegenheid ter opvoeding te verschaffen. Vele kinderen van «zoodanige ouders bevinden zich reeds in genoemd gesticht, «en in den laatsten tijd is dit aantal aanzienlijk vermeerderd.»

«Deze commissie wenscht van de Leden der Gemeente een «blijk van belangstelling en medewerking, door eene jaarlijk«sche gave van *f* 1.25. Zij hoopt dat het belang der zaak en «de kleine bijdrage, die gevraagd wordt, velen in haar midden «tot medewerking opwekken.«

En dergelijke menschen durven den Katholieken ten laste leggen, dat zij de gemengde huwelijken gebruiken als een *middel* van proselietenmakerij!

Wij zullen hierover niet verder uitweiden, maar ons bepalen bij den wensch, dat *de pogingen* — wij zullen niet zeggen: *listen* — *der Protestantsche propaganda* de oogen van velen mogen openen, en de Katholieken, inzonderheid die van *Rotterdam*, daardoor aangespoord worden tot *waakzaamheid*.

Ook in andere steden van ons vaderland bestaan dergelijke *Commissiën van toezigt;* of deze echter, even als die van *Rotterdam*, zich toeleggen om kinderen uit *gemengde huwelijken* voor het Protestantisme te winnen, is ons niet bekend. Het zou evenwel zeer mogelijk zijn; en wij vinden het daarom niet overbodig die steden aan te wijzen, waar de Kerkeraad zulk een speciale commissie benoemd heeft. Het zijn de volgende: *Amersfoort*, *Breda*, *Geertruidenberg*, *Gouda*, *Grave*, *'s Gravenhage*, *Groningen*, *'s Hertogenbosch*, *Kampen*, *Leyden*, *Middelburg*, *Schiedam*, *Zierikzee* en *Zwolle*.

BAPTIST NOEL.

(*Eene bijdrage tot de brieven van* D^r^. BEETS.)

De man, wiens naam aan het hoofd dezes geplaatst is, is voor niemand onzer lezers een onbekende. Hij is dezelfde, die in *Exeter Hall* zoo «stichtend» en «versterkend» had tegen «het papisme, het puseysme, het pantheïsme, het rationalisme, de neologie, en het communisme;» dezelfde, bij wien D^r^. BEETS, tijdens zijn verblijf te *Londen*, des Zondags ter kerk ging en deel nam aan het Avondmaal; en op wiens Buiten hij naderhand de eer had een avond te mogen doorbrengen (1). Een

(1) Zie ons voorlaatste N^o^., bladz. 55, 63—66.

nadere kennismaking zal wellig niet onaangenaam zijn ; wij komen daarom , zoo als wij beloofd hebben, op NOËL terug.

In de *Brieven* van BEETS wordt NOËL zoo gunstig mogelijk voorgesteld. Wij vinden er o. a. het volgende opgeteekend: «De belangrykste kennismaking in *Engeland*, na die van JAMES, is voor my zeker die van BAPTIST NOËL geweest, en zy is my *sedert zijne afscheiding van de Engelsche Kerk* voor weinige maanden, nog *veel belangrijker* geworden. Ik sprak u reeds van de prediking en van het *ruim*, echt evangeliesch standpunt van dien uitmuntenden man....» ; «een man door zijne prediking, zijne geschriften, zijne welsprekendheid en zijn eerwaardig en beminnelijk karakter algemeen bekend en geacht,» en «wien MERLE D'AUBIGNÉ beschreven heeft als «zoo edel en zoo eenvoudig; wiens oog zoo open, zoo oprecht, wiens ziel zoo rein hemelsch gestemd is.»»

BAPTIST NOËL, sinds een aantal jaren «gantsch en al,» zoo als BEETS zegt, «leeraar voor eigen (?) rekening en op eigen hand,... de groote lieveling der zoogenaamde *Evangelische* party in de Kerk van *Engeland*,» was echter, naar het oordeel van een *Independent* leeraar, «met zijne *ruime* evangelische gevoelens *wel eenigzins in een dubbelzinnige positie*.» En inderdaad, terwijl hij als leeraar der Episcopaalsche Kerk onder het toezigt van den Bisschop van *Londen* stond, en bij de godsdienstoefening den *ritus* dier Kerk volgde, scheen hij evenwel met *de hiërarchie* der Engelsche Staatskerk niet zeer ingenomen, en meer tot het *presbyterianisme* over te hellen. Hij bediende dan ook geen parochie , en was «leeraar op eigen hand.»

Dat BEETS het oordeel van dien independenten leeraar niet geheel beaamde , laat zich gemakkelijk verklaren : hij dacht misschien «aan zijn vaderland.» Zijn eigen positie en die van vele Orthodox Gereformeerden , niet-afgescheidenen, had wel eenige overeenkomst met die van NOËL. Maar zulk eene positie als *dubbelzinnig* te erkennen, dit wilde er bij BEETS niet in.

Hij beschouwde het veeleer als iets verdienstelijks. Want «ook aan de Engelsche Dissenters,» zegt hij, «is het eigen, dat zij niet kunnen begrijpen, dat er zoo wel een *zelfverloochening* wezen kan, *die in een kerk doet blijven*, als een *zeker ongeduld om haar te verlaten.*»

Die *zelfverloochening* schijnt dan toch eindelijk bij BAPTIST NOËL voor dat *zeker ongeduld* te hebben plaats gemaakt. In het laatst van 1848 heeft hij zich van de Episcopaalsche Kerk afgescheiden, om tot eene der vrije Kerken over te gaan.

Tot welk soort van dissenters hij thans behoort, en wat hem tot dien stap deed besluiten, zullen wij, ten gevalle van onze lezers, een weinig toelichten.

Anti-papist is hij op de eerste plaats; en welligt is hij niet minder ingenomen tegen het *Puseysme*. Zijn gebed is Exeter Hall, dat gebed waardoor D^{R}. BEETS zoo *gesticht* en *versterkt* werd, is er zoowel een bewijs voor als de wijze, waarop hij zich over D^{R}. NEWMAN uitliet. Hij toonde aan BEETS «het conterfeitsel van een mager en schraal, zeer weinig aantrekkelijk, maar scherpzinnig gelaat. ««*Het was*,»» zeide hy, ««*het portret van dien ongelukkigen mensch, die tot de Roomsche Kerk is overgegaan:* D^{R}. NEWMAN.»»

Ook van *Rationalisme* en *Neologie* is hij volstrekt niet te verdenken; want zoo BEETS hem al prijst wegens zijn «*ruim*, echt evangeliesch standpunt,» dan gevoelt men toch wel, dat dit geenszins in een protestantsch liberalen zin is op te nemen. Of meent ge dat onze Hollandsche Orthodoxe Predikant, — die zoo naauwkeurige informatien nam, waar hij te *Londen* «het Evangelie *in levendig geloof* kon hooren prediken» — bij voorkeur de kapel van BAPTIST NOËL bezocht zou hebben, als hij hem een liberalen dissenter geweten had?...

Is hij dan mogelijk Sociniaan? — Dit werd hem eens zijdelings verweten. Althans men maakte hem opmerkzaam, dat hij «door zijn lidmaatschap van het Britsche Bijbelgenootschap zich blootstelde, om te gelijk met de Sociniaansche Predi-

kanten God te bidden, (1) en in gemeenschap met dezulken ter verspreiding der H. Schrift werkzaam te zijn.» Maar op dit punt heeft hij zich met nadruk verdedigd. «*Ik zou zelfs*,» zoo schreef hij na zijne afscheiding, «*geenen Sociniaan, die als zoodanig gestorven was, willen begraven*, en ik zou aan geen anderen Predikant durven vragen, het voor mij [in mijne plaats] te doen, overeenkomstig ons formulier-gebed, als hetwelk is opgesteld *uitsluitend voor hen, van wie wij hopen kunnen, dat zij in het geloof gestorven zijn.*»

Tot welk soort van dissenters behoort hij dan?

De heer NOËL behoort thans tot de secte der Engelsche *Baptisten*. Even als alle anderen in de Episcopaalsche Kerk was hij in zijne *kindschheid* gedoopt; maar nadat hij reeds jaren als predikant in die kerk gediend had, is hij op de gedachte gekomen, dat de kinderdoop niet geldig is, en hij derhalve zich als nog *ongedoopt* te beschouwen had. In die meening is hij zoodanig bevestigd, dat hij eindelijk tot het genootschap der Baptisten is overgegaan, waar hij zich, met eenige anderen, en wel door *indompeling*, heeft laten herdoopen. In de toespraak, die hij bij deze gelegenheid tot de vergaderde menigte

(1) Toen Dr. BEETS te *Londen* eene Vergadering van het Britsche Bijbelgenootschap bijwoonde, trof het hem zeer, dat bij die gelegenheid *niet* gebeden werd. Zoo als hij verzekert, werd dit «nagelaten, omdat het genootschap uit Christenen van onderscheidene kerkgenootschappen, en daaronder ook Kwakers, bestaat.» In die zelfde vergadering werd echter door Sir CULLING het voorstel gedaan, «of zonder de minste kwetsing van iemands gevoelen er geen mogelijkheid zou zijn, om de Meetings ook van dit genootschap niet alleen, zoo hy zich overtuigd hield dat algemeen geschiedde (?), door byzonder gebed te laten voorafgaan, maar ook met een openbaar gebed aan te vangen.» Dit voorstel vond groote toejuiching en werd met een luid handgeklap begroet. — Met al de zekerheid van een uitverkorene, voegt de heer BEETS hierbij: «Zekerlijk dat handgeklap was Gode aangenaam en eene heerlijke getuigenis, dat men in *zijne* kracht en tot *zijne* eer wil werkzaam zijn.» Hoe dit evenwel met zijne positive beginselen van regtzinnigheid te rijmen zij, begrijpen wij niet. — Of dit voorstel later tot werkelijkheid gekomen zij, is ons niet bekend

hield, en in het gebed dat hij daarna uitsprak, betuigde hij, dat hij nu eerst meende voldaan te hebben aan het bevel des Heeren, door den mond van den apostel PETRUS op den Pinksterdag afgekondigd: *bekeert u en dat een ieder van u gedoopt worde in den naam van* JESUS CHRISTUS *tot vergiffenis van uwe zonden* (1); dat hij nu eerst kon staat maken op de belofte, daaraan verbonden: *en gij zult de gave des H. Geestes ontvangen.*

Dat deze openbare afscheiding van de Engelsche Staatskerk door de verschillende secten verschillend zou worden beoordeeld, was ligtelijk te voorzien. In *Frankrijk* zoo wel als in *Engeland* werd zij door de Bladen der Methodistische partij luide toegejuicht; en ook in *Nederland* waren sommige Protestanten niet weinig ingenomen met de handelwijze van den Engelschen leeraar, «die wegens zijne godsvrucht en Christelijken ijver met lof bekend was geworden.» Bij anderen daarentegen, hoewel zij de afscheiding zelve niet laakten, vond zij minder bijval, omdat zij reden meenden te hebben dien overgang niet enkel aan gemoedelijke overtuiging, maar ook aan neven-bedoelingen te moeten toeschrijven.

Een hier te land uitkomend Protestantsch Blad liet er zich volgender wijze over uit. «Bij nader inzien bespeurt men, dat die zoo heldhaftige afscheiding van den heer NOËL niet enkel en alleen uit opregten geloofsijver, maar misschien ook wel degelijk *uit gekwetste eerzucht* haren oorsprong nam. Ten minste volgens de *Christian Times*, die anders een groot voorstander der vrije van den Staat geheel en al afgescheidene Kerken is, mag men het er voor houden, dat *de geringe bevordering, die den*

(1) In zijne toespraak en in zijn gebed had NOËL gezegd: *bekeert u en wordt gedoopt*, enz. Dr. LE ROY heeft onlangs in het Tijdschrift *de Vereeniging* aangetoond dat die woorden «*geheel anders* in den Bijbel gelezen worden, waardoor zij een geheel anderen zin krijgen, en in verband tevens met hetgeen PETRUS tot verklaring en aandrang in het volgende vers er bijvoegt, zelfs in een onomstootelijk bewijs voor de goddelijke verordening van den kinderdoop veranderd worden.»

heer NOËL *in de Staatskerk te beurt viel*, mede eenigen invloed op zijn besluit heeft uitgeoefend. Het was dan ook natuurlijk, zegt de *Lien*, dat iemand die de Socinianen niet wilde begraven, *zich zelven ongaarne voor altoos wilde begraven, in eene zeer nederige standplaats van de toch zoo rijke Anglikaansche Kerk.*» De heer NOËL heeft die verdenking ver van zich afgeworpen, en, om zich van die blaam te zuiveren, openlijk verkondigd dat hij met den Bisschop van *Londen* altijd op een goeden voet had gestaan; doch in weerwil dezer betuiging, meent genoemd Blad, dat er toch eenig gewigt te hechten is, aan hetgeen de *Christian Times* wegens NOËL's overgang heeft medegedeeld. Ten betooge hiervan worden de woorden van de *Times* letterlijk overgenomen. Ook wij laten ze hier volgen; eensdeels, omdat zij op zich zelve niet zonder beteekenis zijn, en ten andere, omdat zij een zonderling contrast opleveren met den lof, dien de heer BEETS in zijne *Brieven* aan BAPTIST NOËL heeft toegezwaaid. Bij het lezen van het onderstaande verlieze men vooral niet uit het oog, dat het door de *Times* geschreven werd *ter verdediging* van den heer NOËL.

«Waarlijk, wij moesten ons in de jongste gebeurtenissen al zeer bedrogen hebben,» dus laat zich de *Christian Times* uit, «als wij geene redenen hadden om te gelooven, dat de «Bisschop van *Londen* jegens D^r^. NOËL niet zoo gunstig gestemd «was en niet *zoo mild* zich betoonde, als tegen de anderen. «Trouwens deze B. NOËL heeft zich op eene uitstekende en «verdienstelijke wijze onderscheiden onder die klasse van Geestelijken, die men de *Evangelische* noemt. Iedereen nu weet, «dat die soort in de oogen van den Bisschop van *Londen* niet «zeer aanbevelenswaardig is, en dat die klasse van Leeraren «geen' den minsten kans heeft, om eenigzins te deelen *in de* «*weldaden*, die de Bisschop uitdeelt. — Geen wonder althans, «dat, terwijl het talent, de rang en de vrijzinnigheid van den «heer NOËL hem een buitengewonen invloed op alle instel-

«lingen van algemeen nut, zooals de Bijbel- en Tractaat-Ge-«nootschappen, deden verwerven, — de *naijver* en de «*afkeerigheid* van den Bisschop en zijne vrienden daardoor «werden opgewekt. De heer NOËL is *dus* achtergesteld, voor-«bijgegaan en eindelijk *ontmoedigd*, *omdat* hij het voorwerp «niet was van eene grootmoedige en broederlijke *weldadigheid* «welke den vlijtigen en nuttig werkzamen man zou hebben *aan-«gemoedigd*, ook al mogt hij somwijlen eenige wegen inslaan, «die aan den voorvechter der Hooge Staatskerk buitensporig «*(excentrisch)* schijnen te zijn. [«*Leeraar op eigen hand*»?] «Maar de heer NOËL moest met al zijn talent, en met «al zijnen ijver gevoelen, dat hij gedoemd was, om «gedurende zijn geheele leven, *zonder uitzigt op tijdelijke* «*voordeelen*, te worstelen in eene betrekking, waarin zijne «billijke aanspraak op *bevordering* stelselmatig ter zijde gesteld «werd, ten einde plaats te maken voor jonge Puseyïstische «of buitenlandsche leeraren.» — Het gebed van NOËL tegen het Puseysme al werd BEETS er door *gesticht* en *versterkt*, was dan ook weinig geschikt *ad captandam benevolentiam*. — «Ieder «weet al verder, hoe rijkelijk en kwistig de Bisschop van «*Londen* de standplaatsen, waarvan hij zelf de benoeming heeft, «pleegt te bezoldigen, en het is daarentegen insgelijks bekend, «dat de heer NOËL sedert 26 jaren overgelaten werd aan de «*vrijwillige bijdragen* zijner gemeente, buiten welke hij geene in-«komsten had.» — Dit strookt niet geheel met de verklaring van BEETS: dat NOËL leeraar was *voor eigen rekening*. — «Is het «vreemd, dat na de verheffing van niets beteekenende personen *tot* «*winstgevende betrekkingen in de Kerk*, en na de minachting der «Kerkelijke Overheid ondervonden te hebben,» — stond hij dan niet *op goeden voet* met den Bisschop van *Londen*? — «de man, die reeds lang in *theorie* een voorstander van het «vrijwilligheids-systeem is geweest, eindelijk daarvan ook in «*praktijk* een voorstander geworden is? Het is toch voor nie-«mand een geheim, dat men cens aan wijlen Lord MELBOURNE

«officiens het navolgende berigt toezond: ««Wat gij ook doet,
««Mylord, maak nooit van dien Dissenter een' Bisschop.»»
«Wij zouden wel eens willen weten, in welk jaar van het Epis-
«copaat van den Bisschop van *Londen* de bewonderaars van
«den heer NOËL hoop hadden kunnen koesteren, dien heer met
«een jaarlijksch tractement van 2000 Pond. St. tot Aarts-
«Deken benoemd te zien. *En waarom kon dat niet?* Is hij
«onregtzinnig geweest? Heeft hij zijne bediening verwaarloosd?
«Openbaarde hij in zijne leefwijze den geest der wereld?» —
Op dit laatste punt scheen BEETS zelf bij den eersten aanblik niet
zoo geheel gerust te zijn. Over het Buiten van NOËL sprekende,
zegt hij: «In het elegante huis, waar ik door eene *serre*
binnen kwam, bedienden in een deftige liverei my ontfingen,
alles rijkdom en rang ademde, vond ik een aanzienlijk ge-
zelschap, vooral ook van niet zorg en smaak gekleede vrouwen,
vereenigd. Rondom my ziende, wist ik niet of ik my ver-
bazen zou *dat een dienaar van het evangelie dus prachtig*
leefde, of wel my verheugen dat een zoo hooggeboren en
aanzienlijk man het tot zijn hoogste eer stelde dienaar van
het evangelie te zijn. Het laatste was zonder twijfel het bil-
lijkste.» In vergelijking met de leefwijs van andere geestelijken
der Anglikaansche Kerk was zij misschien nog zoo bij uitstek
prachtig niet. — «Was er geene gelegenheid, om zijn geze-
«genden invloed op de zielen van duizenden te beloonen?
«Ontbrak het aan *middelen*, om zijne scholen voor 900 kin-
«deren te ondersteunen, en de oefeningen, die hij wekelijks
«hield voor de kinderen zijner gemeente, *eenigzins te vergel-*
«den? Laat daarop het *Christelijk* publiek voor ons antwoorden.
«Ons, die zoo ver van hem en zijne persoonlijke belangen
«verwijderd zijn, zal de heer NOËL het wel vergeven, dat
«wij, als leden van CHRISTUS ligchaam, de zaak van een ver-
«drukt lid dezes ligchaams met levendige belangstelling op-
«nemen.»

Wij laten die weinig vereerende verdediging voor rekening

van de *Christian Times*. Wanneer iemand met levendige belangstelling de zaak van een verdrukt lid opneemt, dient hij zelf te weten wat daartoe het beste is. Zeker bewijst het niet, dat NOËL's «ziel zoo rein hemelsch gestemd is.»

Dat hij ondanks zijne excentriciteit en zijne anti-puseystische gevoelens met den Bisschop van *Londen* op goeden voet zou gestaan hebben, is minder te verwonderen, wanneer men weet dat de Bisschop van *Londen*, zoo als hij aan BEETS werd afgeschetst, «een beminnelijk exemplaar van de onbeminnelijke soort (de hoog-kerkelijke) is;» maar is het daardoor uitgemaakt dat NOËL geen kerkelijke *verheffing* beoogde of verlangde? Opmerkelijk is het in allen geval dat NOËL, die zich eene benoeming tot Aarts-Deken met een jaarlijksch inkomen van 2000 pd. st. hoogst waarschijnlijk zou hebben laten welgevallen, na zijne afscheiding — toen het uitzigt daarop geheel verloren was — zoo geweldig er tegen uitvoer. In zijn boek over *de Kerk en den Staat*, komt o. a. de volgende zinsnede voor: «Ieder individu, die het inziet, dat het tractement van den «Staat, even als het goud van ACHAN (JOSUE VII), eene ver«vloekte zaak is, welke in het leger van *Israël* beroering «verwekt, is bij gevolg verpligt om op te houden daaraan deel «te nemen, en moet in de *vrije* gemeenten de ontwaking der «zaak van CHRISTUS zoeken.»

Toen NOËL dit schreef was hij *wederdooper*. Zou de heer BEETS, toen hij dit vernam, niet gedacht hebben «aan zijn vaderland?»

DE WATERSNOOD.

LIED OM EEN AALMOES;

DOOR

D. DORBECK.

Amsterdam,
C. L. VAN LANGENHUYSEN.
1850.

Ons gewerd dezer dagen dit goed-gedicht stukje, uitgegeven «ten voordeele van de noodlijdenden door de overstrooming in Februari 1850.» Vindt elke bede, elke zucht, ten behoeve van zulke ongelukkigen welmeenend geuit, reeds weerklank in het weldadig gemoed, dubbel gevallig klinkt het lied, dat bij den drang van christelijke beweegredenen het aantrekkelijke van het schoon weet te paren, en het godsdienstige zoo wel als het schoonheidsgevoel beide bevredigt. *De Tijd (N. H. C.)* van den 7 dezer noemt dit lied «het dichterlijk uitvloeisel van «een edelmoedig hart, dat met warmte klopt voor den lijdenden «landgenoot,» en hij beveelt het «behalve om het edele doel, «ook om de poëtische waarde, met nadruk zijne lezers aan.» Gaarne onderschrijven wij dit gunstig oordeel van het ook ten dezen zoo ijvervolle Blad, dat zich, gelijk vroeger de ramp van *Ierland*, nu weder dit ongeluk met zulk een schoon gevolg heeft aangetrokken; en wij mogen er bijvoegen, dat dit dichtstukje het uitvloeisel is niet slechts van een edelmoedig, maar vooral ook van een christelijk hart, dat in den behoeftige een' broeder erkent, wien Hij, die rijk was en om ons is arm geweest, «in Zijne plaats ons liet.» En hierom dringt de

dichter op de weldadigheid ook aan als op een pligt, en voegt hij allen toe:

O! wijs die hand niet af, u jammrend toegestoken, —
Keer 't oor niet van die bede, u weenend toegesproken,
Gy Rijken, wie de Heer zoo mildlijk gaf ter leen;
Gy Burgers, op wier werk Hy neerblikt met zijn zegen;
Gy allen, 't zij ge meer of minder hebt verkregen:
Gy hebt het nooit voor u alleen!

en wij dragen, zingt hij verder,

Wy dragen CHRISTUS naam; wy dragen CHRISTUS teeken;
Wy naadren in Zijn naam, als we onze beden spreken
Tot d' Al-erbarmer, die Hem ons ten redder zond —
Doen wy Zijn daden ook, Zijn daden van erbarmen,
En leenigen den nood van hongrigen en armen,
En zalven hunnen boezemwond.

En wat de poëtische waarde betreft, — de kritiek wil niet koel genoeg zijn, om alsnu het soms zwakkere, dat er in het epische van soortgelijke liederen zoo ligt insluipt, met den vinger aan te wijzen, — zeker van al de stukjes, die ons over den *Watersnood* onder de oogen zijn gekomen, bevat dit lied wel de meeste poëzij. Het vers b. v. *Voor de Overstroomden*, door S. J. VAN DER BERGH, geeft slechts flaauwe schemeringen weêr van de dichterlijke kracht en gloed die hem eens bezielden; en toch mogen wij hem geluk wenschen met een zesden druk van dit door en door prosaïesch voortbrengsel zijner Vaderlandsche muze. Zijn «ziet eens of gij niet iets hebt!» — zijne stem, «schoon zwak en niet door kunst veredeld,» mogt gelukkig genoeg talrijke offers wekken. DORBECK komt andermaal aankloppen, als reeds aller hart en hand zich mildelijk ontsloten, en menigeen reeds meer dan éénmaal heeft gezien of hij niet iets had: moge het dichterlijke, dat er in zijn lied

te vonkelen ligt, nog veler oog tot zich trekken en veler hand hem, — behalve het godsdienstig genoegen van 't reeds gedane liefdewerk, dat de Heer hem als aan zich gedaan zal toerekenen, — nog de voldoening geven, dat hij niet te laat om eene aalmoes tot verdere verkwikking der noodlijdenden gezongen hebbe. Daartoe herhalen wij met hem zijn lieflijk motto uit BRENTANO :

Geh betteln, armes Lied!
Geh um von Thür zu Thür,
Sprich: diesem Haus sey Fried!
Dasz Gott die Herzen rühr.

KERK EN SCHOOL IN DE MIDDELEEUWEN.

De bewering dat met den ondergang van het Romeinsche rijk in het Westen te gelijk alle wetenschappelijke vorming zou zijn verdwenen, wordt, alle andere tegenbewijzen daargelaten, ook nog gelogenstraft door de bedenking, dat in plaats der vroegere eene andere wetenschap, eene andere welsprekendheid en dichtkunst was opgekomen. Bij het ten ondergaan der heidensche wetenschap was de christelijke in vollen bloei, onder de leiding en bescherming der geestelijkheid. De wetenschap was christelijk geworden. Kennis en vorming van den geest waren bij diegenen, die de bewaarders der hoogste wetenschap, de bewakers des heiligdoms waren. De Kerk trachtte op alle mogelijke wijzen de wetenschap te bevorderen.

In de eerste plaats was zij bezorgd voor de wetenschappelijke vorming der geestelijken zelve. Door vergaderingen van geestelijken, verordeningen van bisschoppen en op andere wijzen zag zij naar de beste middelen daartoe uit. Reeds sedert het laatst der zesde eeuw hadden kerkvergaderingen in *Spanje* bepaald, dat diegenen die besloten hadden zich aan den dienst der Kerk toe te wijden, onder het toezigt der bisschoppen onderrigt

moesten worden, en vastgesteld wat voor het minst van ieder moest worden gevorderd. In *Italië* bestond de gewoonte, dat de pastoors jonge lieden in hunne huizen opnamen, om ze tot den geestelijken stand voor te bereiden. Dit voerde ook de Kerkvergadering van *Vaison* in *Frankrijk* in, en ETHERIUS, bisschop van *Luçon*, liet de jonge lieden dier stad door een priester onderwijzen, en wanneer wij zien dat de jongelingschap van *Orleans* koning GUNTRAMNUS bij zijn intogt ontving met lofdichten in het syrisch, hebreeuwsch en latijn, dan moet het onderwijs zich niet tot het strikt noodzakelijke hebben bepaald. KAREL *de Groote* maakte zich om hetgeen hij voor de wetenschap deed hoogst verdienstelijk, maar hij deed alles door de medewerking van uitstekende bisschoppen. De Pausen lieten zelfs niet na algemeene verordeningen over het onderwijs te geven. Zoo bepaalde EUGENIUS II op het Concilie van 826, te *Rome* gehouden: «Wij vernemen, dat op eenige plaatsen geene onderwijzers zijn, en het onderrigt wordt verwaarloosd. Daarom bevelen wij aan alle bisschoppen en de hun onderworpene gemeenten, meesters aan te stellen, die in het lezen, in de vrije kunsten en de godsdienstleer vlijtig onderrigt geven.» Kort daarna bepaalde LEO IV: «Bijaldien meesters in de vrije kunsten moeijelijker te vinden zijn, dan moeten toch meesters in de H. Schrift nergens ontbreken, en jaarlijks aan den bisschop van hunne bediening verslag doen. Want hoe kan iemand, die niet behoorlijk onderwezen is, bruikbaar zijn voor den dienst van God?» Daarom zien wij van dien tijd af bij alle domkerken scholen bestaan, die naar gelang van den ijver der bisschoppen en de medewerking van min of meer uitstekende leeraars, in grooteren of minder grooten naam stonden, meer of minder werden bezocht. De Lateraansche school te *Rome* stak boven alle andere uit. Het ambt van bibliothekaris der Vatikaansche boekerij was reeds zoo belangrijk, dat het door LEO IV aan een kardinaal werd opgedragen. In *Duitschland* was vroeger de school van *Utrecht* beroemd, waar de aartsbisschop BALDERIK

van *Keulen*, de broeder van keizer OTTO, de Grieksche en Romeinsche schrijvers uitlegde. Te *Paderborn* zorgde de H. MEINWERK voor meesters in de grammatica, rethorica, wijsbegeerte, geometrie, astronomie, en alle wiskunstige wetenschappen. Men legde er HORATIUS, VIRGILIUS, STATIUS, SALLUSTIUS uit. De uitstekendste bisschoppen van *Duitschland* van dien tijd kwamen uit die school. ULRICH, bisschop van *Augsburg*, hield met de grootste opmerkzaamheid de kweekelingen zijner school, die voor iederen stand open stond, in het oog, om de vlijtigsten onder hen tot beneficiën en ambten te bevorderen. De meeste Collegiaalkerken volgden hierin de Domkerken na, en rigtten eigene scholen op. Het talrijkst, het best voorzien en het werkzaamst waren de Domscholen in *Frankrijk*. Er was er niet eene, die niet een of anderen tijd (vele ook eene lange reeks van jaren) zich bijzonder had onderscheiden. Men staat verbaasd over de menigte groote mannen, die aan dezelve werkten, over het aantal aartsbisschoppen, bisschoppen, abten, meesters in iedere wetenschap, die er uit voortkwamen; over de menigte kweekelingen van alle landen, zelfs van *Italië*, waardoor zij bezocht werden, en waarvan eenigen tot opperhoofden der Kerk, velen tot de kardinaalswaardigheid, velen tot andere hooge ambten verheven werden. De voornaamste bisschoppen gaven zelve onderrigt, of werden van hunne leerstoelen op bisschopszetels verheven. Deze scholen waren de eigenlijke hoogere vormingsplaatsen der geestelijkheid, niet van het eigen land alleen, maar zelfs van de Kerk in het algemeen.

Sedert dat de heilige BENEDICTUS zijne invloedrijke Orde gesticht en *Monte-Casino* die beroemde school had geopend, waaruit zoovele Pausen, Kardinalen, Bisschoppen en uitstekende schrijvers voortkwamen, ontbrak het geen land aan kloosters, welke voor hetzelve datgene verrigtten, wat genoemd moederklooster der Orde deed voor *Italië*. Want spoedig werd het eene ten allen tijde en bij alle vertakkingen der Benedictynerorde vaststaande grondstelling, dat hare leden,

onverminderd de regels en de dagelijksche aan God te brengen hulde, zich op de wetenschappen moesten toeleggen. Tot aan de dertiende eeuw bloeide de school van *S. Denis*, waarin reeds vroeger zonen van hertogen en graven, zelfs van koningen werden opgevoed, waaronder ook koning LODEWIJK en zijn abt SUGER. Verder bloeiden de scholen van *Marmoutier*, te *Rheims* die van S. REMI en S. NICAISE, die van S. MEDARD te *Soissons*, die van *Fleurus*, *Bec* en *Clugny*, waar SUGER's tijdgenoot PETRUS bloeide. Verder worden vermeld de kloosterscholen van *S. Bertin* en *Lissiez* in het bisdom *Kamerijk*, maar vooral die van S. VICTOR en S. GENOVEVA te *Parijs*. Ook deze scholen vormden vele uitstekende bisschoppen en geestelijken, vele voorname schrijvers als SIGEBERT van *Gemblou*, OTTO van *Freisingen*, RICHER van *Vassor*.

Op de Britsche eilanden muntten de kloosterscholen van *Ierland* bijzonder uit. Daarna maakte zich die van *Cambridge* een grooten naam; later bleef het rijke *S. Alban* niet ten achter. In *Duitschland* bloeide meer dan alle andere die van *Fulda*, waar RABANUS een langen rei van leeraars begon. De kloosters van S. *Gallen* en *Reichenau* wedijverden met elkander, met dit gevolg dat de heilige WOLFGANG, later bisschop van *Regensburg*, om zijne opleiding te hebben in die school, waar de hoogste wetenschappelijke vorming gegeven werd, naar *Reichenau* ging. In de dertiende eeuw waren die beide kloosters van hun vroegeren geest vervallen. Bijzonder beroemd was in het begin der dertiende eeuw de school der Premonstreiten van *Mariengaard*, bij *Utrecht*, aan wier hoofd de abt SIBRAND, zelf als geschiedschrijver bekend, een geleerde van grooten naam, met name FREDERIK, plaatste.

Deze scholen stonden voor ieder open, en niet alleen voor diegenen, die zich aan den dienst der Kerk of aan eene Orde wilden verbinden. Zij waren verdeeld in buiten- en binnenscholen, hoogere en lagere scholen. In deze gaf men, na de onontbeerlijkste beginselen, de drie eerste der zoogenaamde

zeven vrije kunsten, grammatica, rhetorica en dialectica; in de hoogere gaf men rekenkunde, geometrie, muziek en sterrekunde. In deze afdeeling werden diegenen opgenomen, welke in de eerste hadden voldaan; eindelijk werd aan degenen, die zich aan de kerk of aan het kloosterleven wilden toewijden, onderwijs in de godgeleerdheid gegeven.

Het verblijf op de bisschoppelijke en kloosterscholen duurde dikwijls lang. De scholen waren dus vooral door de Kerk en voor de Kerk opgerigt; van daar had al wat onder het wetenschappelijk oogpunt in deze eeuwen gedaan werd zijn grond in het kerkelijke.

Desniettemin bestonden toch behalve de Dom — en Kloosterscholen nog andere. GUIBERT van *Nogent* getuigt, dat in *Frankrijk* geene stad, geen dorp, was, waar geene school was, zoodat ook lieden van geringere afkomst gelegenheid hadden om zich te laten onderwijzen; en dit is welligt de reden, dat *Frankrijk* de vruchtbare grond der schrijvers kon genoemd worden. Geen wonder dus dat ook nieuwere schrijvers hebben bewezen, dat van de tijden van KAREL *den Groote* geene eeuw een zoo ongeloofelijk getal wetenschappelijk gevormde mannen heeft voortgebragt als de twaalfde. *Parijs* had vele stadsscholen, *Londen* had er onder HENDRIK II reeds drie; Romeinsche schrijvers werden er uitgelegd en door de meergevorderden werden iederen Zondag in den namiddag formeele disputen gehouden. Ook deze scholen waren door de zorg der kerk opgerigt geworden; vele verordeningen van bisschoppen en conciliën zouden hier kunnen worden aangehaald. — Ook daar, waar het christendom voor het eerst gevestigd werd, zorgde de kerk terstond voor scholen. HONORIUS III liet in *Denemarken* eene collecte doen om er in het pas bekeerde *Pruissen* op te rigten. Voor het oogenblik zullen wij in geene bijzonderheden treden omtrent de leerwijze die op de verschillende scholen gevolgd werd, of de handboeken die men er gebruikte. — Men heeft met zeker genoegen meer-

malen de magtspreuk ook in ons land hooren uiten dat de middeleeuwen eeuwen van domheid en duisterheid waren, bij ons hoort men dit nog dagelijks, wij hebben zelfs die magtspreuk hooren uiten bij eene gelegenheid, waarbij zij voor de katholieken nog grievender was. Dat er in die eeuwen velen zijn geweest die de gelegenheid, die zij hadden, schandelijk verwaarloosden, geven wij volgaarne toe. Maar men zorge dan toch eens om aan dezulken het verwijt toe te voegen, en niet aan de kerk, die nooit heeft opgehouden voor onderwijs en wetenschap de grootste zorg te dragen, zelfs en welligt nog meer dan gewoonlijk in tijden, waarin zoovelen hare zorgen miskenden.

WOORDEN VAN Dˢ. COQUEREL.

In de Fransche nationale Vergadering sprak op 4 Februarij dezes jaars de heer COQUEREL tegen het wets-ontwerp over het onderwijs. Onze lezers kennen dit ontwerp, zij zullen daarom de volgende door Dˢ. COQUEREL gesprokene woorden met verwondering hooren; hij bestreed het ontwerp, omdat het, zeide hij te godsdienstig was. «De wet, zoo sprak hij, vraagt van de Fransche natie meer godsdienst dan de natie haar geven kan. Mijne Heeren, ieder mensch heeft zijn bereik, zijne kracht, zijne maat in het godsdienstige. Het godsdienstig instinct, dat in het menschelijk hart bestaat, is niet in alle harten hetzelfde... Wij zijn allen godsdienstig; maar wij zijn het ieder op onze wijze, ieder tot op eene eigene hoogte. Wat waar is van het individu, Mijne Heeren, dat is waar van de natie.... Als gij aan eene natie meer godsdienst vraagt dan zij u geven kan, dan is het onvermijdelijk gevolg, dat zij u minder geeft dan zij u zou kunnen geven, minder vooral dan gij in haar hoopt te vinden... Dat is vooral waar van den Franschen geest... Er zal uit volgen, dat zoo gij aan *Frankrijk* eene al te godsdienstige wet geeft, gij u de jammerlijkste weder-

wraak, de verschrikkelijkste reactie van ongodsdienstigheid en ongeloof voorbereidt. Zoo is de Fransche geest. Hij zal dan overal wapenen tegen u opdoen; hij zal ze opdoen in zijne litteratuur, en een onsterfelijk dichtstuk zal op al onze tooneelen weder worden gevraagd, niet als meesterstuk, maar als protestatie. Er zal uit volgen, dat hoe godsdienstiger gij hem zult hebben willen maken, hij het des te minder zijn zal... Gij wilt deze wet maken, diegenen ten minste onder u, die haar nog voorspreken, willen deze wet maken tegen het socialisme. Welnu, hoort, ik smeek het u, hoort wat ik genoodzaakt ben u hieromtrent te zeggen: Gij kunt het slechte socialisme geen krachtdadiger dienst bewijzen, dan door de Fransche natie godsdienstiger te willen maken dan zij worden wil.»

LETTERLOOVER.

LITANY.

Als de voeten haast verstijven, weigren langer voorttegaan,
En de wandlaar 't einde nadert van zijn doorgezworven baan,
En de laatste blik, verduisterd op de naadring van den dood,
Zich gebroken tot U opheft, zwijmende in den jongsten nood:
Heiland der waereld! ontferm U dan onzer.

Als het teeken van Uw lijden, in de stramme hand gevat,
Neerglijdt uit ontkrachte vingren op de sprei, van doodzweet nat,
En de kleureloze lippen, in slechts U verstaanbre taal,
Nog Uw zoeten naam gedenken — staamlend voor de laatste maal:
Heiland der waereld! ontferm U dan onzer.

Als de toegeloken oogen blinken van den jongsten traan —
Neem dan als eene offerande van 't boetvaardig hart hem aan;
En verhoor de stem der liefde, rond het leger van den dood,
Smekende om een zalig einde voor de ziele in stervensnood:
Heiland der waereld! ontferm U dan onzer.

Als het koude hulsel neerligt, afgestreden, uitgeleefd,
En de ziel, heur boei ontworsteld, van de bleeke lippen zweeft —
Keer, ach! keer Uw blik niet afwaart,—wend Uw goddlijk aanschijn niet:
Laat haar smelten in de tonen van het U geheiligd lied:
Heiland der waereld, ontfermdet Ge U onzer! —

Beverwijk.

D. DORBECK.

DE SOUVEREINITEIT DES VOLKS,

DERDE POLITISCHE BIJDRAGE

VAN

Mr. C. W. OPZOOMER.

(*Vervolg van bl.* 155.)

In het tweede gedeelte der bijdrage wordt ons de volkomen en zegepralende verdediging beloofd van het beginsel der absolute volkssouvereiniteit. Is er iemand die niet grootelijks verlangt te weten hoe dat zal toegaan? Hoe toch zal een SPINOSA of een ROUSSEAU weder worden opgebeurd uit de verachting door het nageslacht over hen uitgesproken? Hoe zullen de onbegrijpelijkheden, ons door den heer OPZOOMER voorgesteld, begrijpelijk gemaakt worden? Men schreef aan PLATO een derde oog toe, om aan te duiden, dat hij meer dan een ander, niet dat hij vlak het tegendeel zag.

De heer OPZOOMER vindt het best, de verachting, die men voor de bovengenoemde sophisten heeft, op zijne bestrijderen terug te werpen, en hij heft volgender wijs aan:

«En terwijl ik nu een heir van bestrijders rondom mij «zie opstaan, die meenen, dat ik het groote schrikbeeld

«van onzen tijd hun op nieuw voor oogen heb gesteld, «kan ik hun aantoonen, dat zij zelven dat schrikbeeld als «hun afgod vereeren; (!) dat zij mijne bondgenooten in «plaats van mijne vijanden zijn, (!) en alleen door ontrouw «aan zich zelven zich tegen mij verheffen. Zoo naauw».....

Zijn zijne bestrijders dan al te maal dwaas? Hij *poseert* zich tegenover een geheel leger van bestrijders: dat is reeds meer dan moedig; maar te beweren, dat hij, voor nog het gevecht is aangevangen, die tallooze bestrijders reeds verwonnen heeft, dat zij ontrouw aan zich zelven, onbewust van hunne eigen opinien, ja zoo onnoozel zijn, van dat zelf, wat zij verfoeijen, als hun *afgod* te vereeren — dat wekt een' glimlach boven welken eene nederlaag verkiesselijk is. Evenwel hij acht zich zeker van zijne zaak, en vervolgt:

«Zoo naauw klemmen ook zij aan mijn (!) beginsel zich «vast, dat zij zelfs voor de gevaarlijkste gevolgen niet «terugdeinzen.»

Mijn beginsel? De absolute volkssouvereiniteit is immers ook het beginsel van L. BLANC, van BLANQUI; van CABET, van P. LE ROUX, van EUGENE SUE, en van al de illustratien van die zijde, welke men *per Euphoniam* linksch noemt? We zullen het dus van zijne groote gehechtheid aan dat beginsel hebben te verstaan; de liefde zegt van alle dingen: mijn. Maar wat is dan het bewijs? Wat die gevaarlijkste gevolgtrekking, waarvoor men niet terugdeinst, en daardoor zoo nadrukkelijk het beginsel erkent? Men hoore:

«Die gevaarlijkste gevolgtrekking is het regt tot revolutie. «Waar de middelen, die het volk in zijne grondwet ter «bewaring zijner regten gekozen heeft, niet voldoen, maar «alles wat magt uitoefent die magt tegen den wil van het «volk gebruikt, en er geene andere redding is, daar zien

«wij het feit, dat de natie het wapen der omwenteling «aangrijpt, en dat feit is regtvaardig. Onze bestrijders «erkennen het, want zij steken de loftrompet voor het «volk, dat het Spaansche dwangjuk afschudt, en den «wettigen vorst voor vervallen verklaart van den troon, «omdat hij de regten en vrijheden der natie geschonden «heeft. Zij eischen.....»

Is dat nu de tooverslag die al de bestrijders van onzen held eensklaps in bondgenooten verandert? o Kondet gij zelf veranderen, mijnheer OPZOOMER, en gevoelend wat figuur gij hier maakt, voor altijd voornemen van nimmer uwe bestrijders te verachten!

Wij willen daarlaten, dat hier regt tot *opstand* verward wordt met regt tot revolutie, en het eens zoo naauw niet nemen; maar vooreerst zullen er onder het heir van bestrijders zeer zeker wel zijn, die den opstand tegen *Spanje* niet wettigen, en dat niet enkel Katholieken, neen ook Protestanten. Wij maken het daaruit op, dat STAHL hier te lande meer en meer eene welverdiende achting verkrijgt, en deze staatkundige veroordeelt den opstand, en laat slechts *passieve resistentie* toe. Ten tweede *kan men den opstand soms voor regtvaardig houden, zonder daarom de absolute volkssouvereiniteit te erkennen.* Hoe velen immers zijn er, die met HALLER — wiens even eenvoudige als geniale opvatting van den goddelijken oorsprong des gezags eer vervolmaakt, dan verbeterd kan worden — den opstand geoorloofd achten als *zelfverdediging tegen onregtvaardig geweld.* Dit gevoelen is geheel verschillend van hetgeen de heer OPZOOMER voorstaat, ja lijnregt aan het zijne tegenovergesteld. *Opstand* toch, in de beteekenis die ieder aan dit woord geeft, sluit verzet in tegen de overheid of den souverein. Maar naar het beginsel der absolute volkssouvereiniteit is deze opstand

des volks niet mogelijk ; immers daar is het de souverein, en heeft het strikt regt om zijn bestuur af te zetten, zelfs dan wanneer het dit verkeerd beoordeelt. «En al noemde men «hen [het volk] tot ieder oordeel onbevoegd, al beweerde «men, dat de regering zelfs in haar schijnbaar verkeerde «handelingen alleen het ware volksgeluk bewerkte, toch «zouden zij hun *vonnis* niet terughouden, want zij gevoelen «zich krachtig genoeg om het te voltrekken. Maar zij hebben «er het regt toe. Die mijne zaken waarneemt moet het *zóó* «doen dat ik het *kan* goedkeuren.» Is dat opstand? Is *vonnis* vellen, of zijnen zaakwaarnemer afzetten, hetzelfde als opstand? Het is zelfs geene *revolutie*, welke, gelijk ZACHARIÄ met regt beweert, verandering van staatsvorm veronderstelt. Wil nogtans de heer OPZOOMER het, om de zinnelijke beweging, opstand of revolutie heeten, wij hebben er niet tegen, mits hij erkenne, dat zich te verdedigen, geheel iets anders is, dan eenen dienaar af te zetten. Niet minder blijkt het verschil tusschen de revolutionairen en de verdedigers van den opstand daaruit, dat de eersten het bestuur aan de *willekeur* des volks onderwerpen, terwijl de laatsten ter regtvaardiging van den opstand verschillende voorwaarden stellen (1). Of nu HALLER, die ook onzen opstand tegen *Spanje* met goedkeuring gedenkt, gelijk hebbe, gaat ons niet aan; wij beweren slechts, dat hij, den opstand op die wijs regtvaardigend, de volkssouvereiniteit niet behoeft aan te nemen, en men zeer wel de loftrompet kan steken voor den opstand tegen PHILIP II, zonder zich vast te klemmen aan hetgeen de heer OPZOOMER zijn beginsel belieft te noemen. Hij gaat aldus voort:

---

(1) Mgr. DE PARISIS heeft ze in zijn laatste geschrift tot vier gebragt.

«Zij eischen gehoorzaamheid aan de gestelde magten, «maar meer gehoorzaamheid aan God, en zij noemen het «een pligt, onderwerping te weigeren, waar hetgeen slecht, «d. i. nadeelig voor het volk is, geboden wordt.»

Eens aangenomen, dat al wat slecht is, ook het volk ten nadeele strekt en omgekeerd, en dat zij het pligt noemen onderwerping te weigeren, wanneer iets zoo nadeeligs voor het volk geboden wordt: volgt daaruit dat zij het volk voor souverein houden? Immers neen! Indien het heil des volks *doel* is, dan is dat, gelijk ieder doel, een *criterium* voor het goede of kwade der handeling, en, in zoo ver als het tot *regel* strekt, oorzaak te heeten; maar daarom is het geen eigenlijke oorzaak, geen *causa efficiens* der handeling, en het volk geen souverein. Omdat de voogd het belang van den minderjarige moet behartigen, daarom is de minderjarige geen regter over den voogd, en stelt hij den voogd niet aan. Het voorbeeld dat wij daar aanhalen, ontleenen we aan GROTIUS. Ook deze gaat, na eenige bedenkingen, er toe over, om den opstand tegen een dwingeland goed te keuren, zelfs laat hij als reden gelden, dat het volk bij de oorspronkelijke overdragt des gezags tot voorwaarde stelde, dat het ten goede zou gebruikt worden; niettemin zou men zich zeer vergissen, indien men waande, dat GROTIUS het volk altijd voor souverein hield, en men zijne opvatting met die van den heer OPZOOMER gelijk stelde. Zoo geven SUAREZ en verschillende katholieke theologanten van naam insgelijks tot reden voor den opstand, dien zij in sommige gevallen regtvaardig achten, dat de maatschappij den koning het gezag ten goede en niet ten kwade heeft gegeven, maar hunne theorie gelijkt volstrekt niet naar die der absolute volkssouvereiniteit, en STAHL, die «SUAREZ en de jesuiten» met ROUSSEAU gelijk had

gesteld, omdat zij den Staat op het *jus humanum* gronden, heeft zich genoodzaakt gezien zijne woorden weder in te trekken. Het komt er op aan wat men door *jus humanum* verstaat. Maar wij hebben hier niet noodig die verschillende theoriën uit te leggen. Mannen als wij hebben aangehaald, behoeven tegen zulk een aanval onze verdediging niet, en kunnen niet maar zoo als schooljongens van voor den Utrechtschen lessenaar worden weggewezen.

«Vorsten zelf erkennen het, want zij schrijven het tot «in hunne grondwetten toe, wier handhaving zij aan den «moed der burgers toevertrouwen. Of zal men...»

Welke vorsten? Worden sommige charters der middeleeuwen bedoeld, waarin aan den adel het regt tot opstand verleend werd, in geval de vorst zijn woord niet hield? Dat geleek niet naar de volkssouvereiniteit. Bovendien valt er aan geene grondwet meer te denken, wanneer het volk zoo boven alle wetten verheven wordt geacht. Het volk is dan jegens zijn bestuur, dat slechts zijne zaken waarneemt, tot niets gehouden, en maakt revolutie zoo dikwerf het dit verkiest.

«Of zal men op gezag der grondwet het volk verbon- «den verklaren tot handhaving en uitvoering van hetgeen «die grondwet verkracht? Zal het volk verpligt zijn door «regt of zedelijkheid, om ten voordeele zijner onderdrukkers «in eigene ingewanden te wroeten? Zal men medewerken...»

Quantas tragoedias excitat! Wel neen mijnheer OPZOOMER! wie denkt er aan? Uwe bestrijders schrijven niet als gij aan het volk het regt toe van zedelooze wetten te maken. Om die gevolgen te ontgaan, behoeft men nog niet eens tot het regt van verdediging toevlugt te nemen; de passive resistentie is daarvoor genoeg.

«Zal men medewerken om vrijheid van geweten, vrijheid

«van denken te vertrappen, omdat het die overheid be-«haagt, ons die vrijheid te onthouden? Zal men....»

Het geweten en de gedachten zijn niet te bereiken. Er wordt dus bedoeld vrijheid van uiterlijke daad, hetzij in de zedelijke, hetzij in de godsdienstige orde, en vrijheid om zijne gedachte openlijk te verkondigen. Na deze onderscheiding gemaakt te hebben, antwoorden wij, dat gezag de vrijheid niet wegneemt, maar haar integendeel bewerkt. Tot geestelijke vrijheid dient geestelijk gezag, en tot politische vrijheid politiek gezag. Het politiek gezag kan dus in het zedelijke en godsdienstige de orde slechts in zoover handhaven, als het zelf aan de wetten van zedelijkheid en godsdienst gehoorzaamt, of door positive overeenkomsten gehouden is. Het is om die redenen, mijnheer OPZOOMER, dat wij uwe bewering: dat niemand ooit regt zou hebben zijne *begeerte* te stellen boven die der maatschappij, of te *doen* wat door het volk veroordeeld wordt, verwerpen als de afschuwelijkste dwingelandij. Niemand minder dan u betaamt het voor vrijheid van geweten en van denken in de bres te springen; en schoon het, in de bestaande orde, eene onregtvaardigheid zou zijn, u de uitgave uwer geschriften te beletten, wij zouden de voorkeur geven aan eene andere orde, waarin ze, ten gevalle van godsdienst en zedelijkheid, konden worden onderdrukt. Gij zelf zoudt er bij winnen. Gij zoudt er vrij door worden van die ideën, waaronder gij thans gebukt gaat, en de gaven u van God geschonken niet op zulk eene wijze misbruiken en vermorsen.

«Zal men de onderwerping eerst dan weigeren, wanneer «men Gods geboden vreest te schenden? Maar zoo wij «ons op dat terrein verplaatsen, luidt dan niet het eerste «gebod der Godheid: Leef en werk voor het heil van uw

«volk, voor het heil der menschheid, niet voor het be-
«lang van enkelen, die in volk en menschheid slechts hun
«dienaars zien.»

Met dezen onzin eindigt de declamatie, waarin we een proefje hebben der eventuele Nederlandsche *montagne*. Slechts in het geestelijke en godsdienstige is het ieder mogelijk voor het heil der menschheid te leven; maar in het politieke, waarvan hier immers kwestie is, heeft de Godheid niet tot *eerste* gebod gegeven: Gij zult voor het heil der gansche menschheid leven. Bemin God is het eerste, en bemin uwen naaste is het tweede gebod. De *naaste* beteekent wel zeer duidelijk niet in de eerste plaats de gansche menschheid. De uitbreiding van onze werkzaamheid ter vervulling van dat gebod regelt zich naar de uitbreiding van onze betrekkingen, en men begint dus niet met de menschheid, maar met degenen die ons het meest nabij zijn; hetwelk dat heilzaam gevolg heeft, dat, wanneer men belast is met aan *enkelen* de logica te leeren, men zich op de logica toelegt, en niet over politiek gaat praten als een *travailleur* in zijn revolutionaire club. Integendeel, wanneer men pantheïst is, verwart men het godsdienstige met het politieke, het algemeene met het bijzondere en ondergeschikte, acht men zich zelven God, en dient men te beginnen alle wetenschappen te beoefenen, en zich met de geheele wereld te bemoeijen; hetgeen dan zulk een drukte veroorzaakt, dat men er het hoofd bij verliest.

«Maar genoeg. Ik wil niet langer spreken van hunne
«inconsequentie, die het zwaarste gevolg toegeven, maar
«tegen de ligtere gevolgen en tegen het beginsel zelf ten
«strijde trekken. Veeleer wil ik hunne bedenkingen toetsen.
«Die de beste bewijzen levert, hem zij de zegepraal.»

Gij wilt dus eene ridderlijke en hooge edelmoedigheid

jegens uwe bestrijders oefenen? Welnu, wij willen dat insgelijks, en staan u toe, dat gij uwen degen weer van den grond raapt en het gevecht hervat. Dit echter moeten we vooraf aanmerken, dat we niet heel duidelijk begrijpen wat ge zeggen wilt. Eene vraag of bedenking is nog geen eigenlijke opwerping, en het antwoord daarom niet van evenveel gewigt. Ook is het antwoord op eene opwerping niet altijd tevens *bewijs*. Gij spreekt echter ook van bewijs en van zegepraal. Gij zult dus opwerpingen te beantwoorden hebben, die niet kunnen beantwoord worden, zonder dat het zegenpralend bewijs tevens gegeven wordt.

Wij zullen, ten gerieve van den lezer, aan een en ander, dat we tegen de absolute volkssouvereiniteit hebben ingebragt, herinneren. Hoe en waarom is het volk noodzakelijk souverein? Hoe is het souverein in eene monarchie? Hoe hebben de vorsten, die bij voogden over minderjarigen werden vergeleken, van die minderjarigen zelven, en zonder tusschenkomst van eenen derde, hun gezag kunnen verkrijgen? Hoe zijn de volken eeuwen lang souverein geweest zonder het zelf te weten, daar toch, naar den heer OPZOOMER, SPINOSA de eerste geweest is, die het bestaan dezer souvereiniteit in de monarchie heeft ingezien? Hoe is het nimmer geoorloofd, te doen, en zelfs niet te begeeren, wat het volk veroordeelt? Hoe kan men, alleen omdat men redelijk wezen is en belang heeft, al zij men meer bekrompen van geest en daarenboven onbemiddeld, regt hebben op het hoogste staatsgezag? Hoe behoort het tot het wezen eener vereeniging, dat hare regeling uitgaat van al hare leden, zoodat oorspronkelijk het eene lid aan het andere niet onderworpen is? Hoe geldt dit zoo algemeen gesteld beginsel alleen in het staatsregt, en niet in het private en volkenregt? We hebben nog meer, maar

zullen ons met het antwoord op het bovenstaande tevreden houden.

Wat nu zegt de heer OPZOOMER hierop? Niets! geen enkel woord! Behandelt hij dan andere opwerpingen, uit welker beantwoording de noodzakelijke waarheid van zijn beginsel blijkt? Volstrekt niet. Men zal hem dat, om zijne drukte met het heil der menschheid, ten goede moeten houden. Maar hoe gaat het dan met de zegepraal? Al zeer wonderlijk. Men zal het zien.

«Indien, zoo spreekt men, de souvereiniteit bij het volk, «dat is bij al de burgers te zamen, berust, dan moeten «ook al die burgers op ieder punt eenstemmig zijn; maar «mag de beslissing niet aan de meerderheid worden op-«gedragen.»

Degenen die dat *als eene opwerping* tegen de absolute volkssouvereiniteit aanvoeren, redeneren aldus: het is eene volstrekte onmogelijkheid, eene dwaasheid, een droom dat alle burgers op ieder punt eenstemmig zijn. Het volgt evenwel uit de volkssouvereiniteit als noodzakelijke toepassing van dat beginsel; dus is het beginsel zelf eene dwaasheid, of een droom.

Wij houden het er voor dat zij regt hebben, en de heer OPZOOMER zal een van beide moeten aantoonen: of dat die eenstemmigheid op ieder punt wèl mogelijk is, òf dat zij uit het beginsel der volkssouvereiniteit niet als gevorderde toepassing volgt. Hoe antwoordt hij? Grappig; met een *coup de théâtre*. Hij zegt dat zijne bestrijders zelven droomen.

«Ongegronde tegenwerping. Wanneer gij lid zijt van «eene vergadering, waarin nog tien andere personen met «u zitting hebben, wie zal dan het besluit nemen? Gij, «of één der anderen, of twee uwer misschien? Maar «waarom de één liever dan de andere? Gij staat immers

«allen gelijk. Daarom, zegt gij, moet niet één onzer, «maar de geheele vergadering besluiten. En vordert gij «daarom eenstemmigheid? Laat gij alles onbeslist tot dat «zij gevonden is? Neen! gij neemt de stemmen op, en «wat de meerderheid goed vindt, dat is u het besluit der «vergadering. Gij zijt daarin zeer praktisch, wees het hier «dan toch eveneens en jaag geen droombeelden na.»

Met uw welnemen, meester, de mogelijke volkssouvereiniteit wordt door uwe bestrijders niet ontkend, maar zij achten ook eene andere politieke orde mogelijk. De natuur is volgens hen niet *absoluut*, en daarom in den éénen staatsvorm altijd iets van den anderen. In eene goede republiek is ook een aristocratiesch en monarchaal beginsel, en in eene monarchie ook een aristocratiesch en republikeinsch, enz. Absoluut *despotisme* is onmogelijk, absolute *democratie* is onmogelijk, en absolute *oligarchie* is onmogelijk. Zij nemen dus alles aan wat gij daar van eene vergadering zegt, en vinden zelfs dat gij al te streng oordeelt; want schoon zij het afkeuren, dat eene politieke vergadering slechts met volstrekt algemeene stemmen zou besluiten, achten zij dat toch nog niet *onmogelijk* en een droombeeld. Gij schijnt niet te weten hoe het in *Polen* ging. Maar is het volk *absoluut* souverein, dan is dat volgens uwe bekentenis geheel anders: *dan hangt de regeling eener vereeniging altijd af van den wil harer leden.* Een *absoluut* principe is, of is niet, en laat geen meer of minder toe. Uwe bestrijders zeggen dus, dat uit uw beginsel volgt, dat de beslissing der meerderheid dwingelandij zoude zijn. Zij zijn zoo dom niet of ze weten wel, dat in eene vergadering doorgaans de meerderheid beslist, maar zij achten dat inconsequent, wanneer het volk *per se* souverein is, en hebben hunne opwerping niet voor niets gemaakt.

Hebben zij daarin ongelijk, welaan bewijs het; toon ons, dat die volstrekte eenstemmigheid door uw beginsel niet gevorderd wordt, en dat, schoon men niemand, hij zij keizer of koning, boven zich erkent, als zijnde men van nature souverein, men toch aan de menschen, wanneer zij slechts veel in getal zijn, zonder afstand van zijne aangeboren souvereiniteit, kan gehoorzamen.

«Eenstemmigheid in den staat is een hersenschim. Ge-«lukkig, neen ongelukkig wij als zij bereikt kon worden. «Ik kan in die doodsche eentoonigheid geen heil zien, «alleen bij leven en beweging is veerkracht en geluk (1). «Ik droom niet gaarne van dingen, die niet zijn noch «worden kunnen. Het moet in den Staat zijn als in de «natuur. Dweep toch niet van het genoegen dat gij morgen «in eene schoone landstreek bij het helderste weder smaken «zult, wanneer het morgen noodzakelijk zal regenen. (!) «Wat is en wat ten gevolge der bestaande krachten en «der werking die zij uitoefenen, worden moet, houd u «daarbij mede bezig, maar ontvlugt de werkelijkheid niet «op de vleugelen uwer verbeelding. Daarom laten we van «eenstemmigheid niet meer spreken, zij is onmogelijk.»

Met deze les worden we weggezonden en het zwijgen ons opgelegd. Maar juist omdat die eenstemmigheid onmogelijk is, meenden wij, dat het beginsel zelf dat haar vordert eene dwaasheid is. Die vergadering ook is geen vergadering van een geheel volk, maar hare besluiten zijn of worden *bevelen* voor anderen, die tot de vergadering

---

(1) Deze woorden wijzen ons op eene verwarring van verscheidenheid *(varietas)* met ongelijkheid *(inæqualitas)* en dien ten gevolge van strijd of contradictie met de oppositien der harmonie. Is er dan geen *leven* wanneer men met elkander *overeenstemt?*

niet behooren. Van de eigenlijke zaak komen we dus volstrekt niets te weten.

Opmerkelijk is in het gegeven antwoord, dat de *strijd* der meeningen *leven en beweging* wordt genoemd, en het spel of toeval in de stoffelijke natuur schijnt ontkend te worden. Immers we hoorden van eenen *noodzakelijken* regen! De meteorologie is wel de onzekerste van alle kennissen. Als men het echter zoover brengt, van met noodzakelijke zekerheid te weten, wanneer het regenen zal en wanneer niet: *à coup sur*, dan is men absoluut souverein; maar hoe men zich dan aan de meerderheid onderwerpt, begrijpen we nog niet.»

«Maar in den Staat, [zoo luidt de tweede opwerping] «zijn immers alle burgers niet gelijk, zoo als de leden «eener commissie.»

Wat mag dat beteekenen? In een vrijen staat of republiek, tegen welke wij niets hebben, kunnen de burgers *socieel* grootelijks verschillen, en toch gelijke politieke regten hebben. Doorgaans verschillen de leden eener commissie zoo sterk van elkander niet. Indien het eene opwerping was, zou het moeten luiden: absolute volkssouvereiniteit veronderstelt absolute gelijkheid; *atqui* de menschen zijn ongelijk. Maar de heer OPZOOMER raakt, door het spelen van de dubbele rol van leerling en van meester, zoo in de war, dat zijn antwoord even wonderlijk is als de vraag.

«Zoo gelijk zijn zij inderdaad wel, zij (de burgers) «mogen veel meer dan dezen (de leden eener commissie) «in uiterlijke omstandigheden, in aanzien en rijkdom — ver«schillen, in innerlijken toestand, in kennis en deugd «loopen zij zeker niet verder uiteen. Of....»

In de opwerping werd op gelijkheid aangedrongen. Om die aan te toonen beroept hij zich, met terzijdestelling

van de ongelijkheid van geboorte, rijkdom enz., op *de deugd en kennis* der burgers. Daar wordt de zaak waarlijk niet beter meê. Het onderscheid of de ongelijkheid tusschen kennis en onwetendheid, tusschen deugd en ondeugd, gelijk zij bestaat onder de menschen, is veel grooter dan de ongelijkheid door armoede of rijkdom veroorzaakt. Ten andere kan hier geen kwestie van deugd en kennis zijn. Deze geven niet onmiddellijk politieke regten. Haar reeds tot grondslag daarvan maken, is den Staat pantheistiesch met de godsdienst verwarren, en de grootste wanorde prediken. Ook is de heerschappij der kennis niet over een te brengen met de zoogenaamde «vrijheid van denken».

«Of meent gij, dat in eene kleine vergadering alle de «leden even eerlijk, even zeer ter goede trouw, even «bekwaam, even grondig, even praktisch zijn? Omdat men «aan niemand hunner de uitspraak kan vertrouwen, wie «van hen de beste en bekwaamste is, daarom brengen «zij allen hun stem uit, en misschien zal de beste onder «de minderheid te zoeken zijn.»

Ziedaar kennis en deugd, het *beginsel* der souvereiniteit zelf, moet hier onderdoen! Daaruit volgt immers duidelijk, dat deugd of kennis geen politieke magt zijn; want politiek regt zonder verband met politieke magt is onbestaanbaar. Of heeft de heer OPZOOMER niet op deugd en kennis als beginsel van souvereiniteit gewezen? Zoo niet, waarom beroept hij er zich op tegenover den veronderstelden opwerper, die de ongelijkheid der commissarissen in rijkdom enz. moet bedoeld hebben, dewijl die ongelijkheid door den heer OPZOOMER, als van geen belang wordt terzijdegesteld.

«Maar dan is toch eigenlijk de meerderheid souverein.» «Maar dan zijn er toch altijd eenigen, die hunne vrijheid

«missen. Nu eens is het de een, en dan weder de andere die «zich overstemd ziet en bestaat er geene vrijheid van allen.»

Ziedaar twee andere opwerpingen, die eigenlijk van de eerste niet verschillen en haar slechts aandringen. Ook het antwoord is hetzelfde. Hij noemt vrij, wat wij insgelijks vrij noemen: «wanneer ik overstemd word, reken ik «mijne vrijheid volstrekt niet gekrenkt.» Ook wij, mijnheer OPZOOMER rekenen ons dan niet gekrenkt. Maar het is de vraag, of gij volgens uw beginsel u niet gekrenkt zoudt moeten achten. Antwoord daarop, en kom ons niet als een pædagoog, met den meesten nadruk dingen vertellen, die zoo klaar zijn als de dag.

«Ik heb eene andere voorstelling van vrijheid; daarin «ligt het verschil. In staatkundige zaken noem ik mij onvrij, «wanneer men mij het regt, om mede invloed op 's lands «beheer uit te oefenen, ontzegt, omdat ik niet tot een be«paalden stand behoor of geen plaats bekleed onder de «rijken enz.»

Men ziet, hij speelt dezelfde klucht. Zijne tegenstanders zeggen hem: mijnheer OPZOOMER uit *uw* beginsel volgt, dat de beslissende meerderheid eene dwingelandij zou zijn. *Zij is het voorzeker niet*, maar het volgt uit *uw* beginsel mijnheer OPZOOMER! het volgt uit *uw* beginsel! Dat wordt zoo tot driemalen aangevoerd. Maar, als met den lach der zelfvoldoening op het gelaat, antwoordt hij: gij moet zulk eene vrijheid niet vorderen, «wanneer de vrijheid alleen «daarin bestond, dat men zijne meening deed zegevieren, «ik zou haar alleen buiten de maatschappij kunnen vinden «dat is, als ik geheel alleen was, en er dus van vrijheid «geen sprake kon zijn.»

Is dat nu niet om te lagchen? Als of zijne bestrijders de volkssouvereiniteit aanhingen, schrijft hij hun de dwaas-

heden toe die er uit volgen! Te vergeefs zegt gij hem, dat gij van de volkssouvereiniteit juist om die gevolgen niet weten wilt; het baat niet; hij gaat altijd voort met u te behandelen als een aanbidder van den «afgod», als iemand die zich aan zijn beginsel wil «vastklemmen.» 't Heeft iets van tante BELISE in de *Femmes savantes*. Zij verbeeldt zich, dat een ieder op haar verliefd is, en neemt de sterkste protestatien van het tegendeel, juist voor eene teedere verklaring aan!

«Doch ik verneem eene bedenking die meer kracht «heeft. Wie, vraagt men, wie draagt ooit aan het volk «de beslissing op van hetgeen waar en goed is? Wie laat «ooit bij meerderheid van stemmen uitmaken of de zon «om de aarde draait, dan wel de aarde om de zon?» — Heet dat eene bedenking van meer kracht?

«Zonder aarzelen antwoord ik; niemand. Waar wij tot «de kennis der waarheid zoeken te komen, daar bekom- «meren wij ons niet om het aantal der getuigen, maar om «de kracht van hunne bewijzen.»

In het voorbijgaan merken we op, dat een weinig te aarzelen niet kwaad ware geweest, dewijl dan welligt het antwoord gelukkiger ware uitgevallen. Immers tegen het gezag der meerderheid beroept hij zich op de meerderheid zelve, en op het voorbeeld van *iedereen*, wil hij de meerderheid niet raadplegen. «Wie laat ooit bij meerder- «heid van stemmen uitmaken...? *Ik* antwoord *niemand*: *Wij* enz. Overigens wordt, in hetgeen hij hier verder van de wetenschap zegt, het individueel vermogen overdreven, en geene zekerheid toegekend dan aan eene door eigen redenering verkregen overtuiging.

Alzoo met den opwerper is de heer OPZOOMER het eens: men moet het volk over het ware en goede niet raadplegen.

«Op het gebied der natuurkennis is het thans vrij een-«voudig — Echter — Het vooroordeel heeft ook hier zijne «rol gespeeld; wie denkt niet aan COPERNICUS en GALLILEI.» [Er werd immers in de opwerping van het draaijen der aarde enz. gesproken!] «Maar in regts- staat- en zedekunde zijn «de eerste beginselen betwist en is nergens eenstemmigheid; «dit stuk zelf is er een bewijs van.»

Wij mogen dit niet laten voorbijgaan. «Dit stuk zelf» is zeker een bewijs van de verwarring waarin de zoogenaamde wijzen zich verliezen; maar wij zullen niet toegeven dat de zedelijke waarheden minder zeker zijn dan de kennis der stoffelijke natuur. De zedelijke waarheden maken den voornaamsten inhoud uit der menschelijke rede, en niet de *termen en formulen* der logica, die van dat *levend en concreet* denken en redeneren slechts *geabstraheerd* zijn, zoodat met de zekerheid der zedelijke waarheid, alle zekerheid, ook die der natuurkennis, zou verloren gaan. De eerste beginselen van regt en zedekunde, als onderscheid tusschen goed en kwaad enz. niet meer te kennen is zooveel als van rede beroofd zijn. Worden de *eerste beginselen* genomen in anderen zin: voor principen waar de wetenschap haar systeem van afleidt, dan geven wij het toe; echter met die onderscheiding, dat dit onder de Katholieken weder geheel anders is dan onder de Protestanten.

«Ieder, die al dien strijd, al dat verschil van meenin-«gen, opmerkt, wordt ook voor zich zelven voorzigtiger en «begint te vreezen, of dan ook hij wel de waarheid «gevonden heeft. Maar hij gaat toch daarom niet aan den leiband van anderen loopen. Hij beoordeelt wat «hem wordt voorgehouden, toetst de bewijzen, en vestigt «zijne overtuiging wier inhoud hij als waarheid erkent en

«verdedigt. Men ziet, nergens komt hier stemming te pas.»

Wij zien, wat overigens reeds gebleken was, dat de heer OPZOOMER, ondanks de onzekerheid der eerste beginselen, tot de zekere overtuiging gekomen is, dat hij de waarheid gevonden heeft. Maar hoe zal hij nu overeen brengen: dat men, in de beoordeeling van hetgeen waar en goed is, slechts zijne *individuele* overtuiging volgt, en nimmer aan den leiband van anderen loopt, — en dat men toch in den Staat, waarin ieder souverein is, en dus de *individualiteit* zoo hoog mogelijk gesteld wordt, wèl aan de leiband van anderen loopt, en zich aan de meerderheid onderwerpt? Het antwoord is:

«Maar als men uit de stille overdenkingen in het werk-«zame leven treedt, dan verandert het tooneel. Dan moet «er gehandeld worden, en niet alleen door ons en naar «onze overtuiging, maar ook door anderen, en naar hunne «overtuiging. Het is dan niet meer de vraag wat waar en «goed is; maar wat als waar en goed wordt erkend» [ten regte of ten onregte] «en daarom zal ingevoerd worden (!) «In de praktijk heeft men niet met de waarheid, maar met «de meeningen, ook de dwalingen der menschen te doen. «Men zal niet in het leven brengen wat waar is, maar wat «men er zelf voor houdt. En hiertoe, om te weten, wat «men voor waar en goed houdt, is het opnemen der «stemmen wel noodig, al is het mij in alle andere opzig-«ren volmaakt onverschillig. Of het duël een misdaad is, «dat kan ik voor mijne eigen overtuiging voldoende be-«slissen, en ik zal mijn oordeel niet doen afhangen van «hetgeen de meeste leden der Staten-Generaal er van «denken. Maar is het de vraag, of het duel als misdaad «in ons strafwetboek zal worden opgenomen, dan komt «op die meening der volksvertegenwoordiging alles aan

«en zoo de meesten hunner van mij verschillen, dan moge «ik mij daarmede troosten, dat ik toch eigenlijk de waar- «heid bezit, de wet zal anders luiden, en mijne waar- «heid wordt niet praktisch.» — Het duel is slechts voor- beeld, en het gaat dus zoo met alle misdaden, met al wat waar en goed is. 't Is fraai!

Ten eerste. De opwerper wil niet dat in den Staat de voorschriften van pligt en deugd overtreden worden, maar dat men er handele overeenkomstig hetgeen waar en goed is, en hij vraagt daarom juist: wie draagt ooit aan het volk de beslissing op van hetgeen waar en goed is. Hij wil dus het beginsel van den heer OPZOOMER niet aannemen, om de onzedelijkheid die er uit volgt; en wat nu antwoordt deze? Hij doet zijn best om te doen zien, dat inderdaad uit de volkssouvereiniteit die onzedelijkheid wel degelijk volgt.

Ten tweede. De heer OPZOOMER wil zijne zedelooze leer regtvaardigen door het onderscheid dat er bestaat tusschen de *theorie* van hetgeen *goed* is en de *praktijk* daarvan. Maar de theorie en de praktijk staan tegen over elkander, als vol- maaktheid tegen over onvolmaaktheid; men behoort in de praktijk zooveel mogelijk overeenkomstig de theorie te handelen. Het onderscheid nu dat hij stellen wil is geheel anders: het is niet, volmaaktheid en onvolmaaktheid, maar tegenstrijdigheid. In het theoretische wil hij, dat het individu alleen beslisse, en in het praktische: dat het individu zich tegen eigen beter weten, aan anderen onderwerpe! In het theoretische, waar het *goede* eigenlijk niet bestaat — want het goede en de deugd is *daad* en geen kennis — daar stelt hij de hoogste prijs op hetgeen goed is, en in het prak- tische, waarin juist het goede en de deugd haar bestaan verkrijgt, acht hij het goede onverschillig!

Ten derde. Zijne theorie en praktijk zijn daarom in strijd,

omdat zij beiden valsch zijn. Indien er geene andere zekerheid bestaat dan alleen de *individuele*, dan komt er van wat hij zegt: *dat men de eerste beginselen niet meer weet*, en de zekerheid die men dan meent te bezitten is slechts de waan van het hoogmoedig IK. Ja, dan ook moet men in den Staat de souvereiniteit óf aan het *idee* óf aan het *individu* toeschrijven, met dat gevolg, dat het individu voor de schandelijkste dwingelandij moet bukken. De individualiteit, zonder de andere criteria in de wetenschap, of de andere beginselen van orde in den Staat, brengt dus slechts wanorde voort, en met ons te zeggen: het is zoo! met anarchie in den Staat te willen goed maken door verwarring in de wetenschap, verdedigt de heer OPZOOMER zich niet, maar ontbloot hij de schande van zijne leeringen.

Van hetgeen er volgt deelen we slechts het begin mede, dewijl het tot de kwestie niets afdoet, en geen ander bewijs bevat.

«Bewijs de feilbaarheid der Kerk en de vrijheid van «het denken zoo, dat er niets tegen te zeggen is, maar «leef onder een volk, dat van u verschilt, en gij zult te «vergeefs op uwe gewetensvrijheid hopen. Toon het met «de grootste naauwkeurigheid aan, dat regen en droogte, «ziekte en gebrek natuurverschijnselen zijn die met nood«zakelijkheid (!) zijn ontstaan, maar leef onder een bij«geloovig volk en gij zult geen processien en gebeden «zien ophouden» — dan komt GALILEI er weer bij, en wordt gezegd dat het *ketterij* was, te beweren, dat de aarde om de zon draaide! 't Is belagchelijk!

Zoo ziet men dat volgens den heer OPZOOMER er geen spel of toeval is in de stoffelijke natuur, gelijk vrijheid in de zedelijke orde, en dat God, of hetgeen hij God noemt, slechts noodzakelijkheden doet ontstaan. Bidden zal dus

slechts pantheistische beschouwing zijn, want alles is noodzakelijk, en hij zelf weet reeds met zekerheid, met noodzakelijke zekerheid, of het morgen regenen zal of niet! Dweep niet van het genoegen dat gij smaken zult in den schoonen zomerdag, bid ook niet om het ophouden van den regen «wanneer het morgen noodzakelijk regenen «zal»! Het zal wel onnoodig zijn de eer onzer godsdienstige landgenooten tegen de groote wetenschap van den heer OPZOOMER te verdedigen.

In waarheid zijne redeneringen hebben veel overeenkomst met die van DON ANTONIO MAGINO. Al wederom wordt gezegd, dat als het volk souverein is, de meerderheid, zij moog bedrogen zijn of niet, beslist en regeert. Alsof dit van iemand werd betwijfeld! Dan wordt van die gelegenheid gebruik gemaakt, om te razen tegen de grooten en tegen de politische en geestelijke gezagvoerders. «Zij hebben er belang bij, om voor het volk de gebreken «te verbergen, daarom verblinden zij het door valschen «schijn. Zij vreezen een magt, die hen verpletteren kan, «daarom spreken zij van een goddelijke opdragt, waarop «hun gezag steunt, een regt der geschiedenis, waardoor «het geheiligd is, en kluisteren den geest des volks in «vooroordeelen, opdat het in zijne weldoeners en heiligen «de waardige voorwerpen zijner hulde en vereering zou «aanschouwen.» Hierop wordt gezegd, dat JESUS, voor wien de heer OPZOOMER het hoofd nog wel wil ontdekken, niet door *het volk* vervolgd is, maar door «*de heer-*«*schers, de priesters en grooten, de partij van behoud.*» Het duurt te lang alles af te schrijven. Het vogeltje wordt ten laatste zoo kwaadaardig, dat het ons in de vinger wil pikken. «Waartoe meer? Zijn niet ten allen «tijde de woorden van priesterlist en priesterbedrog,

«van bederf der hoven en der grooten de leus der «ontvlamde volken geweest? Het was de partij van be- «houd, die zocht te misleiden, die zich voordeed als «vaderlijk te zorgen, maar die dan ook vaderlijk het vrucht- «gebruik van de volken trok; die, om op den zetel te «blijven, alle krachtuiting van het volk, alle medewerking «tot het bestuur ten bloede toe bestreed; die alleen wet- «tige middelen van verzet toestond, en als zij niet hielpen «van onderwerping en demoed sprak; die waar het ge- «brek als een spook rondwaarde, zich baadde in over- «vloed, en de bittere ironie van tevredenheid in Gods «bedeeling en liefde tot den naaste op de lippen nam; — «die zich beriep op godsdienst en christendom, op de «voorzienigheid, die haar met magt en aanzien bekleed «had, op de eeuwigheid waar alle onderscheid zou wor- «den opgeheven, om hier op aarde te haren voordeele «het onderscheid te handhaven; die sloeg en kastijdde, «maar op God wees, die het kind kastijdt dat hij lief «heeft»....

Dat heet spreken! Maar we begrijpen u niet, mijnheer OPZOOMER, we begrijpen u niet. Waarom maakt gij u zoo boos? Het is immers maar praktijk! en in de praktijk kan immers de meerderheid, ja de wet zelve de misdaad consacreren, en komt het er niet op aan wat waar en goed is, maar wat men er voor houdt! Bovendien die «partij van behoud» is onverbeterlijk. Gij maakt ze allen voor schelmen, schurken en schoften uit, en wilt als *Monsieur* HARPAGON de heele wereld laten ophangen. Dat krijgt ge immers niet gedaan! Gij geeft u vergeefsche moeite, om aan Katholieken en Protestanten te doen gelooven, dat al hun priesters of predikanten niet dan huichelaars, en hunne overheden niet dan dwingelanden zijn. Een goede raad! Dewijl gij toch met

het heil der menschheid belast zijt, moest gij naar *Parijs* gaan. Daar wordt niet alleen dat heil voor een groot deel beslist, maar men maakt er nog zoo vele «bedenkingen»!

De vervoering, waar wij een en ander van hebben medegedeeld, is evenwel slechts aanhef of inleiding tot een algemeen overzigt van hetgeen die booze partij van het behoud sinds het Weener congres tot nu toe heeft uitgerigt. Er gaan omstreeks negen bladzijden meê heen. 't Is alles in meer dan eenen zin *à vol d'oiseau*. We zullen het dus maar achterlaten.

«Er is nog eene bedenking die ik moet beantwoorden. «Zal men dan altijd, zoo wordt er gevraagd, het volk «raadplegen en onderzoeken wat de meerderheid wil, om «daarnaar te handelen.»

Als dat eene opwerping is, beteekent het: uit uw beginsel *volgt*, dat men het volk altijd en over alles moet raadplegen; nu dat is een groote dwaasheid en onmogelijkheid. De heer OPZOOMER vergenoegt zich met te zeggen, dat *het niet hoeft*.

«Mijn antwoord is gemakkelijk» [ik vorder die moeite van u niet]. «Niet alleen behoeft gij de meerderheid des «volks niet altijd te raadplegen, gij behoeft het zelfs nim«mer te doen (!) Zij zal ook zonder uw aanzoek haar oor«deel wel van zelve uitspreken, en als zij zwijgt, welnu, «handel dan zonder haar. Het gezag behoort wel tot het «wezen des volks, maar het heeft er niet altijd bewustzijn «van gehad.»

We begrijpen dat een onbewuste souverein niet behoeft geraadpleegd te worden, en dat als die souverein niet verkiest te spreken, wij in 's hemels naam onzen gang moeten gaan; maar juist de zwarigheid is: hoe men souverein kan zijn zonder bewustzijn en zonder handelen of

spreken, hoe men gehoorzamen kan aan eenen souverein die men niet te spreken kan krijgen? Gij zegt: het hoeft niet. Zeer wel. Maar waarom hoeft het niet? En hoe is de reden, die gij er voor geeft, bestaanbaar met souvereiniteit en onderwerping daaraan?

Hij gaat voort met te zeggen, dat voorheen toen het volk nog onbewust was van zijne souvereiniteit, de vorsten zooveel als voogden waren. Maar meer en meer is het volk tot kennis gekomen. «Thans heeft het een oordeel, «daarom is niets meer mogelijk dan het stelsel der volks-«souvereiniteit.» Waarom dan zoo geraasd tegen de partij van behoud en reactie? We zullen er echter eenige bedenkingen tegen opnoemen: PIUS IX; de keizers van *Rusland* en van *Oostenrijk*, de koningen van *Pruissen*, van *Napels* enz. JELLACHICH, WINDISCHGRÄTZ en RADETZKY kunnen wij er ook nog wel bijvoegen, eindelijk al de houders van fondsen of effecten.

De zoogenaamde opwerpingen of bedenkingen worden dus geen van allen beantwoord, zelfs niet als opwerpingen behandeld; het zijn slechts vragen, die de heer OPZOOMER voorstelt, ten einde van den catheder te zeggen, hoe hij de volkssouvereiniteit wil hebben toegepast. Het is niet mogelijk er een anderen zin aan te vinden,

Maar wat lezen we ten slotte van dit gedeelte?

«Ik heb de verdediging van mijn beginsel voltooid.»

Hoe hebben we 't nu, mijnheer OPZOOMER? Gij hebt de verdediging van uw beginsel voltooid? 't Is waar, wij meenden een groot gevecht te zullen zien. «Wie de beste be-«wijzen levert, hem zij de zegepraal.» Zoo begon het; maar hoe is het afgeloopen? Zijn antwoorden op opwerpingen dan reeds bewijzen? Hebt gij een enkele opwerping beantwoord? Hebt gij zelfs gesproken als of men u

eene opwerping deed? En nu, meent gij, is de zegepraal aan u? Nu hebt gij de verdediging van uw beginsel *voltooid?*... Gij schijnt er over na te denken als SOSIE:

Combien de gens font des recits de batailles
Dont ils se sont tenus loin!

Een behoudsman mag u de waarheid wel zeggen. Wij zullen u dus te verstaan geven, wat gij gedaan hebt in plaats van de verdediging van uw beginsel te voltooïen. Gij hebt, omdat gij zelf uw beginsel nog niet geheel kent, het ons bij stukken en brokken voorgedragen. *Bewijzen* voor de waarheid konden we toen nog niet vorderen, dewijl het slechts voorstelling was, maar *gronden* van het bestaan van uw beginsel; en de gronden door u aangevoerd waren absurditeiten. In dit tweede gedeelte belooft gij *bewijzen* te geven! Maar na al dadelijk te hebben doen blijken van uwe onervarenheid in de politieke wetenschap, hebt gij niet slechts geen enkel bewijs geleverd, niet slechts geen enkele opwerping beantwoord, maar getoond, dat gij bij uwe pantheistische *clairvoyance* zelfs het begrip verloren hebt, van hetgeen eene opwerping is. Alles meendet gij te kunnen afdoen, of met scheldwoorden waarvan de schande dubbel op u terugvalt, of met paedagogische verzekeringen, die evenveel afdoen en juist denzelfden indruk maken, als wanneer gij zegt: *het zal morgen noodzakelijk regenen!*

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. K., THANS MED. DR. TE R.

VIJFDE BRIEF.

Ik mag het u wel herinneren wat ik reeds zoo lang, te lang geleden schreef, dat wij in de *Klok van Delft*, door J. A. ALBERDINGK THIJM, te beschouwen hadden eene *waarheid*, eene godsdienstige, christelijke idee tot *daad* gemaakt, eene verdichte gebeurtenis in christelijke vormen, een *romantiesch verhaal*, en dat genomen uit de geschiedenis van onzen geboortegrond. Ik gaf daarbij te kennen, dat we minder op de bijzonderheden van dat gedicht dan wel op de streving des auteurs zouden letten, en ten dien einde even zijne *Drie Gedichten* en zijne *Legenden en Fantaizïën* moesten inzien, waarbij we nu van 't vorige jaar zijne *Palet en Harp* te noemen hebben, een Romantiesch dichtwerk in vaerzen en proza (1).

En te liever onderzoeken wij de streving diens dichters, «wijl hij, in ieder geval, meent te mogen vergen: «*zich* een bepaald streven te zien toegekend, en hem ook «elke grondige aanmerking, *qui relève d'un système* (men «weet 'et), hartgrondig verblijden zal.» Wat *wij* door schoonheid verstaan, en *hoe* wij haar in de werken der

(1) Amsterdam, C. L. VAN LANGENHUYSEN, wiens pers dit drukwerk niet weinig eer aandoet.

kunst, en meer bepaald in een *verhaal* weerspiegeld wenschen, is, meen ik, in onze vorige brieven genoegzaam getoond; en in hoeverre wij daaromtrent met den heer THIJM instemden, getuigen de verzen, die wij uit zijne *Drie Gedichten* tot de onzen hebben gemaakt. Wij verlangden, door de kunst waarheid en goedheid in beider hoogste uitdrukking, dat is: schoonheid, het voorwerp van Gods gelukzaligheid, veraanschouwelijkt, verzinnelijkt, zoo onmiddellijk en levend mogelijk, ons *ter genieting* voorgesteld te zien. Eene gelijke gedachte schijnt door den heer THIJM in het laatste zijner *Drie Gedichten:* de Geboorte der Kunst, te zijn neêrgelegd, en daaruit vloeit ook voort, wat hij in zijne voorrede der Klok van *Delft* (bl. XII) schrijft: «De schoone, harmoniëuze, rhythmische gedachte «eischt een rhythmische form als haar symbool, als het «beeld dat haar het best aan de menschelijke zinnen ver«tegenwoordigt; en de wetenschap, voor zoo ver zij daar «element in is, laat zich, door de hand van den meester, «gewillig oplossen in het poëetiesch geheel. In het proza «behoeft de fuzie zoo sterk niet te zijn.»

Nader nog vinden wij zijne meening een weinig verder (bl. XIV) uitgedrukt, waar hij op het zeggen van BOUTERWEK: dat, zoodra het wetenschappelijk, of zedelijk, of godsdienstig belang het eigenlijk æsthetische overweegt en wij ons niet hoofdzakelijk aan het schoon verlustigen, de poëzij verdwijnt, — dadelijk laat volgen: «maar men «heeft zich immers reeds lang genoeg in berijmde stil«levens en kleurige binnenhuisjens vermeid, om eindelijk «eens een metafyziesch gronddenkbeeld ook in de poëzij «noodzakelijk te achten. Maar, zooals een vriend te recht «heeft aangemerkt, de Wetenschap behoort zich zoo klein «te maken voor de Poëzij, dat zij haar als heure koningin

«erkent; *il faut qu'elle ne croie pas déroger en s'humiliant «à sa cour.»*

Wij kunnen niet anders dan instemmen met deze gegronde eischen, en ontzeggen zeker den heer THIJM die bepaalde streving niet, om, door hooger waarheid en hooger goed tot poëzij op te voeren, meer leering, meer stichting, meer metaphysiek, meer gehalte in de dichtkunst te brengen, en dit vooral door middel van het romantiesch verhaal. Dat ziet ge in de meergenoemde *Geboorte der Kunst*, in zijn ERMINGARD *van Voorne* (1); dat in HUIBERT *de Smid*, *de Dronk van* ST. GEERTE, in ADELART (2); dat in zijne *Pulcherrima Virgo*, *'t Gerecht der Minne;* dat ook in 't proza van zijn' *Organist van den Dom* (3); dat vindt ge uitdrukkelijk aangegeven in zijne *Klok van Delft*, die wij als een voorbeeld namen van de streving dier dichtsoort, welke waarheid, vooral christelijke waarheid tot daad gemaakt, ons ter genieting in romantische vormen voorstelt.

En wie zou met ons, lieve vriend, den kunstenaar niet toejuichen, die een zoo leer- en heilrijk als verheven, hoewel niet ligt bereikbaar doel durft nastreven. Welk eene taak! Daartoe moet zijn geest opklimmen tot die hooge beschouwing, tot die soort van extase waarvan GERSON in zijne *Josephina* zingt:

. . . . . divinius intrat
Mentis in arcanum, sustollit seque super se,
Alta super rapitur, coelos super evolat omnes;
Cuncta creata silent, fruitur caligine diva;
Excedit mens acta Deo, loquiturque silenter
Intus;.....
Sibilus hic tenuis, Deus in quo cernitur, auræ est.

Hij moet de diepgaande gedachte, in een geheimzinnig

(1) Drie Gedichten. (2) Legenden en Fantaiziën.
(3) Palet en Harp.

duister voortgebragt en genoten, tot levend, aanschouwelijk, genietbaar feit verheffen; de innerlijk, in stilte gevoelde waarheid in haar hoogsten lichtglans schilderen, en door een treffend kontrast haar bij de eenheid hieurer onbeweeglijkheid het duizendvoudig spel der haudeling leenen. Is dat niet de diepzinnige feestgetijden der christen maatschappij, waarin de romantische dichter zich beweegt, als overbrengen en nabootsen in het gebied der kunst. Ginds is geloofsgeheim en metaphysiesch feit zaamgesmolten en wordt in heilige *daad* voortgezet, gevierd, genoten: hier ook wordt waarheid tot levend feit verheven, om den ganschen mensch door 't zedelijk schoon te treffen, te veredelen en op te voeren tot een hemelsch heilgenot.

Met dát doel wandelt hij de eeuwen door en toeft natuurlijkerwijze het liefst in de tijden van geloof en liefde, en zoekt er de stoffe, zelfs den geëigenden vorm om zijn lievelingsdenkbeeld de poëtische wereld in te leiden; en mag zijn vaderland, hem immer het naast aan 't harte, zijne vurige wenschen bevredigen, hij zal bij voorkeur in 't land zijner geboorte onder zijn volk verkeeren; met de zijnen willen leven en genieten in de ideale levenstooneelen, op zijn' wenk uit een schoon verleden teruggeroepen, of met profetischen blik in de verre toekomst aanschouwd. Hij die gisteren, heden en in eeuwigheid is (1), CHRISTUS is ook hier zijn toonbeeld, de waarheid zelve in persoon, onder ons levend en de wereld herscheppend; daarop houdt hij onafgewend het oog geslagen, en hij rust niet voordat hij diens leven goddelijk en menschelijk, oneindig en eindig, één en onnagaanbaar verscheiden, in het schoon van zijn kunstgewrocht weerschitteren ziet. Geest

(1) CHRISTUS *heri, et hodie: ipse et in sæcula.* Hebr. XIII, 8.

en stof, ziel en ligchaam, gedachte en vorm moeten in de werkelijkheid tot één levend geheel worden vereenigd, en hij wil of: dat de idee omkleeding, ligchaam en aanschouwelijkheid erlange in 't voortgebragte feit; of wel: dat het eenzame feit, het doode ligchaam, van eene bezielende gedachte, van hooger leven doordrongen worde en den ganschen mensch voldoening geve.

Is nu de heer THIJM is deze streving, welke wij hem toekennen, gelukkig geslaagd? Is die tot daad gemaakte waarheid door de poëzij zoo vermeesterd en met haar vereenzelvigd, dat bovengenoemde fusie van het verstandelijk en poëtiesch element volkomen geschied, bepaaldelijk geschied is in de *Klok van Delft*? Het zou onbillijk zijn, dadelijk zulk eene volkomenheid te eischen van den schrijver, die zich aan eene zoodanige onderneming waagt; en wij herinneren ons hier wat *de Spektator* (1), die der poëzij des heeren THIJM geen te karigen lof toekent, in de beoordeeling zijner *Drie Gedichten* schreef: «Wie studie, «wie wijsgeerige vorming, wie de volheid der weten«schap in den besproken bundel zou miskennen, gaf blijk «van weinig schranderheid: doch heeft de Wetenschap «zich wel zoo klein gemaakt voor de Poëzij, dat zij haar «als heure koningin erkent? Om de beeldspraak te laten «varen — Is het wijsgeerig-wetenschappelijk element wel «genoegzaam *opgelost* in het poëetische? Schemert het «eerste niet wel eens te levendig door het laatste heen, «en verliest de poëzij daardoor niet aan bekoorlijkheid «wat zij aan kracht en verstandelijkheid wint?.... Dit, «ten slotte, neme hij slechts in liefde van mij aan:

(1) Dl. V, Afl. 3, blz. 106.

«dat *schoon te zijn*, dat *te behagen*, de eerste en voor-«naamste roeping is van alle Kunst.»

Wij meenen, dat deze bemerkingen, met veel meer grond nog, van toepassing zijn op de *Klok van Delft:* daar is de oplossing van het verstandelijke in het poëtische veel minder geschied; gij ontmoet er menigwerf eene ernstig-gerimpelde tronie naast het aanvallig gelaat der jeugdige zangster. Beweert men te regt van enkele geniën als PLATO, BOSSUET, DE BONALD, dat zij dikwijls dichter zijn zonder het te weten of te willen: het tegenovergestelde zien we in vele schrijvers meermalen gebeuren, dat zij *à la* KINKER, en meer dan hij, nog *logici* zijn, waar zij reeds dichter meenden te wezen. 't Is ons niet voldoende wat de heer THIJM (voorrede bl. XIV) als vereischten der poëzij van onzen tijd stelt: «dat er voor den «denker idee, voor den gevoelmensch gloed en kleur «in een gedicht gevonden wordt en welluidendheid — «dat men er in gestreeld en onderricht wordt»: ook hierin schijnt hij idee, verbeelding en gevoel te zeer van elkaâr te scheiden, duidt hij de noodzakelijke beheersching van den denker door den dichter niet genoeg aan: immer en altoos moet de kunst, in welken vorm of in wat onderwerp ook, zich zelve, gelijk wij vroeger aangetoond hebben, tot eenig hoofd- en einddoel hebben; geen ander vermogen onzer ziel dan dat ποιητικὸν τὶ, waarvan PLATO gewaagt, is ooit bij magte het schoon te voelen of uit te drukken. Nog eens: het schoon, de ééne hoogste uitdrukking van waar en goed, de licht- en vuurvlam, waar beiden in uitschieten en zich vereenen, 't is slechts door één eenig gelijk vermogen, dat al de krachten onzer ziel in hare hoogste werking zamenvat, 't is alleen te achterhalen en voort te brengen door het eene schoonheids-

vermogen, dat is: door den verliefden, ontvlamden geest, die op eens in één akt aanschouwt, geniet, en zich, scheppend, uitstort in het kunstgewrocht.

Eene zware taak derhalve legde zich de auteur der *Klok van Delft* op, als hij bij zulk een onderwerp: het gieten eener klok, waar het vooral op de wetenschap en berekening der verhoudingen en op het stoffelijke aankomt, ons in verhaalde daad behalve één hoofddenkbeeld nog vele en velerlei hooge waarheden veraanschouwelijken, het vaderlandsch huiselijk leven van dien tijd getrouw schilderen en in geëvenredigden vorm wilde wedergeven. Zou het vreemd zijn, als de poëzij die vele gedachten niet verwerkte en beheerschte, en zij hoofdpersonen te voorschijn riep, — hier een kunstenaar en kunstminnaresse, — die niet eigenlijk leven en handelen, omdat zij in de werkelijkheid, hoe ook opgevoerd, zoo niet bestaan. De bloote aankondiging van het plan doet ons het bezwaarlijke der uitvoering vermoeden; hooren wij den schrijver zelven verklaren wat zijn doel en streven was.

«Als hoofdzaak heeft de Auteur in dit verhaal 'Een tafereel' willen geven 'van

«De onvolkomenheid, de ordeloosheid, de noodlottigheid (waagt hij te zeggen) des toestands, waarin we dikwerf, door de edelste, de natuurlijkste neiging, waarvoor de menschelijke ziel in haar stoffelijk hulsel vatbaar is, eene *reine en vurige liefde*, gebracht worden; verbonden aan

«De schildering van een verheven zinnebeeld der vermogens van ons geheele wezen, dat, op zijne beurt, in de te-leur-stellingen van den kunstenaar, die het oprichten wil, een schets te meer levert van die onvolkomenheid en schijnbare noodlottigheid onzer edelste gevoelens.

«De indeeling, in driën, werd door dat gronddenkbeeld-zelf aan de hand gedaan:

«*Josina* scheen den Auteur de personifikatie van Hoop, Vertrouwen, Iluzie, toe, uitgedrukt in het Eerste Gedeelte des verhaals, en gesymbolizeerd in het motto: «Hebt gij hem niet gezien, dien mijne ziele liefheeft?»

«Het Tweede stelde-Weemoed, Te-leur-stelling, Inspraak van Boven, voor; waarin en waaronder *Ewouts* charakter zich het sterkst manifesteert, uitgedrukt in de woorden: «En toen keerde ik mij tot alle mijne werken, die mijne handen gemaakt hadden: en ziet, het was al ijdelheid en kwellinge des geestes.»

«Het Derde was de oplossing — het denkbeeld van *De* onvolvormde *Klok*, dat door het gantsche stuk heenspeelt, en de feiten samenvat, te gelijk met het openen eener zalige uit- en toekomst: «Daar het niet voor de goederen der aarde en is, dat gij geschapen zijt — zoo is geen dezer goederen in staat u te verzadigen: evenwel het hechte grondwerk Gods staat vast, hebbende dezen zegel — de Heere kent de zijnen.»

Dat wil zeggen: uit het volgende verhaal zal blijken: op aarde is er bij veel strijd geene voldoening voor *eene reine en vurige liefde.* De handelende hoofdpersonen in deze gebeurtenis zijn: JOSINA, de geilludeerde Hoop, en EWOUT, de teleurgestelde Inspraak van Boven. Het onderwerp, waarover het feit loopt, is het gieten eener *Klok*, die niet volvormd wordt, althans niet naar het Ideaal, gelijk de hoofdpersonen op aarde ook niet vereenigd worden; in beiden ziet gij de waarheid geresumeerd: geen voldoening op aarde; slechts hoopvolle heenwijzing naar eene zalige uit- en toekomst.

Volgen wij nu het verhaal zelf, zoo veel doenlijk met

de woorden des auteurs, om zijn eigenaardig streven nader te leeren kennen, en om vervolgens over zijn al of niet slagen onze bescheiden meening meê te deelen. Eerst worden we bekend gemaakt met

JOSINA.

I. Een grijze ketelsmid, Meester HEYNRICK, heeft A. D. 1566 te *Delft* een minlijk kind, dat hij schier geen vermaak gunde; JOSINA was beklagenswaard! Haar toekomst was een huwelijk met een grijs regent SASBOUT PIETER VAN TER VEER, en sinds onlangs vond zij daarom die toekomst meer dan gruwlijk. Wat, dacht ze, wordt er dan van EWOUT?

II. Want voor veertien weken werd een jeugdig Mechelsch Kavalier, een vreemdeling, tegen woeker-kostgeld, des ketelgieters huisgenoot, die, schoon geen hellevorst, toch in de gieterskluis soms arbeidt en JOSINA bemint en van haar bemind wordt. *Hij* peinst en schrijft!... *Haar* is met hem te zijn een hemel!

III. Hij spreekt met geestdrift van 't vlugtig Tevoren en van 't *Hiernamaals;* zij deelt in dat gevoel. – Hij leert haar orgelspel en sierlijk schrijven; soms verkeert hij in 't pijnlijkst zielsgevoel en blikt haar lang en roerloos aan;

> Maar niemant had nog ooit bevroed —
> Wat EWOUT omging in 't gemoed.

IV. Eens, 't was Sint-Jan, had EWOUT haar gevraagd, zamen den feestdag door te brengen; zij wacht te huis, schoon vader wil dat zij met FIJK-moei LUYTEN den vluggen voet naar buiten rept. Zij wacht en mijmert, maar EWOUT komt niet! Zij zinkt magteloos neêr; eindelijk

klinkt een forsche stap: o God! 't is EWOUT! gilt zij luid.

V. JOSINA! riep ook hij, en geeft rekenschap van zijn uitblijven; hij heeft zich niet op wuftheên toegeleid, of slaaflijk koopgewin:

Neen, neen! — God lof! mijn groote werk,
Een arbeid is volbracht
Ter eere Jesu en zijn Kerk;
Te teeknen met een dierbaar merk,
Voor tijd en nageslacht!

En hij geeft vol geestdrift haar een lang en zwaar verslag, hoe hij door *peinzen* en *beminnen* op het denkbeeld kwam van de *Klok*.

De Klok! — zij was het lievlingsbeeld,
Wiens duister voorgevoel mijn ziele had gestreeld!

Één vorm slechts ontbrak nog aan zijn arbeid; hij was herpeinzende bij zijn werkstuk neêrgedoken [en had aldus JOSINA vergeten]; maar morgen is 't gewrocht voltooid. JOSINA sprak nu teêr: Gods zegen, EWOUT, kroon uw werk!

EWOUT.

1. Aan de klok dan, [die door EWOUT, gelijk uit zijn verhaal bleek, vroeger uit dankbaarheid aan God beloofd was,] ontbrak nog één te vinden vorm; EWOUT waakt en waakt lang; naar dat beeld zoekt hij. Eene ons onbekende ANNA wordt uit den hemel opgeroepen, dat zij hem dien vorm leene; ANNA keert op aard niet weêr: doch in JOSINA, die haar het meest gelijkt, hervindt hij zijne ANNA; hij ontvonkt in geestdrift:

grijpt stift en hamer weêr,
En met een sterken geest op 't wordend kunststuk zwevend,
Zat hij, voor spijs noch rust zijn dierbaar werk begevend,
Daar achttien uur ter neêr.

II. Het dierbaar beeld voor de kap is gereed; vol van vreugd denkt EWOUT aan den morgen, dat hij de klok zal gieten. – Maar wat schouwspel! Meester HEYNRICK is reeds aan 't gieten, en daarmeê werd EWOUTS levensdoel verwoest. Ten top der drift doet hij den smeder allerlei verwijten van gouddorst, lage ziel, ontrouw, en dreigt hem zelfs met den ovengloed. Hij wijst hem den misgreep, in 't gieten begaan, het nog open vak voor 't beeld; en de wanluidende, misvormde klok zal nu door heel *Delfland* ter eeuwiger stond EWOUTS schande rondluiden.

«Maar - God moog u het kwaad, aan mij misdaan, vergeven!
En laat mij ('k smeek 'et hem) mijn werk niet overleven!»

III. De morgen blonk rustig; een elk spoedt ter kerk; reeds galmt het orgel:

Wat blijheid, wat weldaad, wat feest of dien dag
Tot plechtige hoogtijd wel aadlijken mag? —

IV. Een jonkman, aan 't venster geleund van baas HEYNRICKS woning denkt de klokwijding na — want dát was het feest — en eindigt zijne alleenspraak met de woorden:

«De Tempelklok, den Heer bereid,
Die elders Orde en Kracht ten toon spreidt,
Wierd schandvlek van Gods Eeuwge Schoonheid,
Wierd hoonend voor Gods Majesteit!»...

't Was EWOUT-zelf; hij luistert, want na de wijding zou zijn klok het eerst het volk ter misse nooden.

Daar klinkt het van omhoog!
Een klepelslag dreunt, somber krijtend,
Zijn venster in, en of, van 't oog
Der burgerij, een blik, verwijtend,
Hem in 't bestorven aanzicht vloog —

deinst hij terug en zwijmt ter aard: naar ziel en zin verdoofd.

V. Het volk laat zich op min edelen toon over HEYNRICK uit; een Postknecht verdedigt en verheft den jonker EWOUT onder anderen ook met de herinnering:

«Hielp hij u nooit door een vechtpartij slaan?
Haal me de droes! 't is een vent als een vaan!»

Intusschen, zeggen zij, 't is toch een feit, dat de klok is geborsten; booze gissingen over Prinsen en Heeren worden geuit; doch de Rijknecht weerhoudt ze met de vraag:

«Ziet gij Heer SASBOUT daar ginds niet genaken? —
Kom, laat ons plaats voor zijn zoete-lief maken:
Arme JOSINA! hoe bleek zien haar kaken!...
Zie — hoe ze reeds hem vooruit is gesneld....»

VI. Zoo komt de dichter met haar zonder SASBOUT in de afgelegen cel bij EWOUT, waar JOSINA hem in boven beschreven toestand vindt; onder de teederste woorden opwekt; doch eerst met het heilwoord: *de klok is gebroken* in 't leven als terugroept; diepe zuchten en tranen verluchtten hem:

doch fluks
Zich zelf vermannend, rees hij op, om zijns geluks,
Zijns noodlots, in bezielde en half gesmoorde klanken,
Den God der heilgenaâ met hoopvol hart te danken.

En na deze bittere teleurstelling, enkel door de hoop verzacht dat de Klok gebarsten is, gaan wij over tot de oplossing in de laatste afdeeling, getiteld:

DE KLOK.

I. In oogstmaand van het eigen jaar vinden we op een avond HEYNRICK en SASBOUT bij elkander; deze zal de klok

laten hergieten als gene hem zijne dochter geeft. Doch de smid vindt er bezwaar in; zij zal niet willen; zij bemint EWOUT en hij JOSINA; hij heeft haar beeld in steen gedreven, en daarbij zij is op uw wijs gebod in 't klooster van *Sint-Clara*. SASBOUT is daarmeê niet te vrede: geen tralieraam weerhoudt hem; hij stelt den smid voor, dien EWOUT tot een brandhout te maken in den oven, als deze zelf in de kamer stort:

zijn manhafte blikken
Doen 't schuldig paar in 't hart verschrikken.

Hij berigt: dat hij zoo even de beeldstormers te *'s Hage* heeft bezig gezien, dat zij op *Delft* zouden aantrekken, en zeker het eerst bij hem in zijne smidse zouden invallen om wapenen te halen; daarom is hij dadelijk tot hem gesneld, maar nu spoedt hij weg om vóór den morgen een dierder pligt te vervullen.

II. In de schemering vliegt EWOUT, half gewapend, naar *Sinte-Clara's* oud konvent. Aan de poort dreigt reeds eene schare volks. De kloostervoogd PETRUS SLUPICK bezweert hen te vergeefs; het graauw wil den donkeren wenteltrap op: EWOUT wacht hen aan de laatste trede met een werptuig, met een balk, zwaait met een zwaard en smakt met een forschen greep een' woestaard neêr. De rijknecht hoort EWOUTS stem en ijlt hem, onder ruwe woorden tegen 't gepeupel, te hulp, stoot de hoofddeur digt en het volk blijft er voor staan!... Inmiddels wordt JOSINA door EWOUT met den rijknecht langs een' draaitrap gered in de kloosterschuit.

Daar stuwt de rijknecht reeds het hulkjen langs de stroomen:
Gelukkigsten van de aard - zijn zij 't gevaar ontkomen!

III. Na met den dichter even getoefd te hebben bij eene nadere karakterschets van EWOUT, komt gij bij JOSINA, die nu veilig zit in 's vaders huis, en denkt: hoe zij EWOUT helpe om de Klok te volmaken. Zal zij naar den rijkaard SASBOUT gaan? — Maar die haar dure schrede zal EWOUTS heil verkorten?... Zij wil met EWOUT blijven.... doch terwijl zij peinst en bidt, komt een achtbaar grijsaard in: vader PETER met.... EWOUT, en zij vragen ook haar, gelijk zij in de stad reeds deden, eene gift om de kerkklok te hersmelten, en zij geeft erkentelijk haar gouden halskarkant, waarvoor EWOUT en de grijsaard haar danken, en

Van schooner klank, van forscher noten,
Werd de ijzerkromming nooit bezield —
Dan toen de Wetenschap haar heiligdom ontsloten,
De Geestdrift lijdenszweet en tranen heeft vergoten,
De Godsdienst - Liefde en Hoop - er bij heeft neêrgeknield.

IV. EWOUT heeft zijn werk volbragt, zijn' duren eed aan God gestand gedaan, de trekken zijner bruid aan 't metaal vertrouwd, de Klok gegoten: maar zal hij hare toonen hooren?... Hier zijn loon vinden?... Neen! zijn loon is bij den Heer. Van overspanning afgemat is hij krank ter doode toe, maar toch gerust en kalm. Weldra zit een tweede kranke naast zijn ziekbed neêr. Zij spreekt hem van een pijnlijk voorgevoel; hij van 't eind der aardsche werken, die zoo nietig zijn en het hart geen rust verschaffen. Liefde slechts is ons hier gegeven:

«Liefde, strevend naar heur voorwerp,
liefde, zwijmend, waar de hand
Tot de rozen is genaderd,
bloeiend aan den heuvelkant.»

Hij verhaalt haar wat hij in de kunst zocht; nog is hij niet voldaan, hij smacht naar de Vervulling, naar 't Vader-

land, waarvan zij hem als een schaduw, als een spiegel, als eene blijde erinnering was; naar nog hooger vereeniging met haar verzucht hij: het beminnen van elkander in God, Licht van Aller Schoonsheidsbeeld;...

«'t Schoon, in 't leven
Wuft geschreven
In Gevoel — Genot, en Wensch —
Komt nadezen
In Gods Wezen
Schittren voor d'ontslaakten mensch.»

Daar vervullen we, waar ons hart naar heeft verzucht, daar vinden we eene liefde van Beminden, wier bestaan ons zalig maakt.... Komt! zoo zucht hij in 't eind,

«Komt, o Englen!
Mij omstrenglen
Met uw zoeten broederband....
'k Groet u, leven!
Mij ontheven!
Dierbre zuster, mij gegeven —
't Is geen scheiding: zie, daar zweven
Uw Gebeden reeds naar Hooger
In ons eeuwig Vaderland.»

Dit zijn de laatste van EWOUTS lange woorden, die in eene soort van halflichte ode ons zijn toegezongen, en echt romanesk lost zich het verhaal aldus op:

V.

De morgen lichtte zacht in 't raam
Van EWOUTS somber slaapsalet.
Men riep vergeefs JOSINAAS naam;
Men beidde vruchtloos EWOUTS tred.

Twee dooden vond men in hun plaats: de jongeling en 't knielend maagdenlijk....

Daar klinkt, op hollen toon bij toon,
Een klokgebrom, zoo grootsch en schoon,
Als nooit door Delf mocht galmen;
En zong, vervuld van hooger zin,
Voor Ewout en zijn zielsvriendin,
De plechtige uitvaartpsalmen.

Heeft nu dit romantiesch verhaal ons alles gegeven wat de auteur heeft aangekondigd? Gij weet, mijn vriend, wat wij van een goed verhaal vorderden, en dat die vereischten vooral het gevolg zijn van een goed plan en het daaruit voortvloeijend natuurlijk beloop der gebeurtenis. Hier had de dichter een dubbel doel in één krachtig, genetiesch plan te bereiken. Er was een feit, het gieten eener klok te *verhalen*, en *romantiesch* te verhalen; dat feit moest derhalve ondergeschikt en afhankelijk worden gemaakt van de verheven waarheden, daarin te symboliseren en te verwerkelijken. En wat is er nu verhaald? En wat in dit feit gesymboliseerd en verpersoonlijkt? Dat toch idee en daad niet zoo innig dooreengeweven zijn, dat ik die vragen niet meer gescheiden doen kan, en de romantische geschiedenis zelve en alleen op eene eenvoudige en natuurlijke wijze leert wat de auteur zich ten doel stelde — zal u, naar ik meen, uit het gegeven verslag reeds duidelijk genoeg gebleken zijn. De bedoelde waarheden zijn niet verwerkelijkt, niet genoeg gepoëtiseerd, maar grootendeels slechts verkondigd *bij gelegenheid* van het verhaalde, en dit zelf, zeggen wij, is te onbeduidend, te weinig belangrijk, om die hoogere gedachten in zich op te nemen. Want wat toch is er hier geschied?

Immers eenvoudig dit: een jongeling, Ewout, die eene gelofte deed, komt naar *Delft*, waar een klok besteld was bij

een' klokkegieter, welke zijne dochter JOSINA aan een oud regent heeft toegedacht. Die jongeling gevoelt liefde voor haar, zij voor hem; hij wenscht, ingevolge zijne gelofte, een klok te gieten naar zijn ideaal; op één beeld na is ze gereed; maar zijn patroon komt hem voor en giet de klok, die echter ongelukkig uitvalt en barst. Nu wordt er eene kollekte gedaan — de episode van de *kloosterdaad* doet voor 't verhaal niets af; ze behoeft immers de aalmoes aan JOSINA niet te motiveren — en in die kollekte offert JOSINA ook het hare; de klok wordt nu gegoten, doch zij hooren hare toonen niet, die het eerst klinken voor beider uitvaartpsalmen.

Hoe gij *dit* gebeurde ook inkleedt, het heeft te weinig strekking en belangwekking om de verheven waarheden, die de dichter op het oog had, in 't leven te veraanschouwelijken. Doch hier komt nog bij, dat de liefde tusschen EWOUT en JOSINA eene zoo wondere is, als er in de natuur, hoe ook opgevoerd, niet bestaat; zij is zinnelijk noch geestelijk, rein-platoniesch noch zuiver-romantiesch; zij is ook niet ideaal, maar phantastiesch, en in EWOUT vreemd-mystiesch daarenboven; eene liefde, die, ofschoon aannemelijker dan die van den mijmerenden schilder in de *Kunstenaars-idylle* van HOFDIJK (1), ons echter niet genoeg naar het leven geteekend schijnt. Wat zijn b.v. de meeste woorden van EWOUT anders dan bespiegelingen of oden in het bijzijn van JOSINA gezongen, in plaats van natuurlijke, al zij het ook opgewonden taal, tot zijne vriendin gerigt. En wat het onderwerp van 't gedicht betreft, de ideaal-klok, het levensdoel van EWOUT, daartoe behoort naar 't begrip des auteurs vooral

(1) Haarlem, J. J. VAN BREDERODE, 1849.

de beeldtenis van eene ongekende ANNA, die hij herdenkt en in JOSINA het naast wedervindt; doch dat beeldje, hoe schoon ge 't ook denkt, 't is in alle geval slechts bijwerk; wat behoeft het zulk een invloed op het geheele feit uit te oefenen; al wil de dichter het zoo geschied hebben, hij moet toch zorg dragen, dat wij zijn willen redelijk genoeg vinden, of we gaan met hem niet meê. Zoo ook, behalve de onwaarschijnlijkheden in de kloosterepisode, beviel het ons niet, dat de hoofdpersoon EWOUT, ondanks zijn moed, vrij onedel wordt, en de rijknecht had ook vroeger met te zwijgen zijnen Heer geene ondienst gedaan: een kunstenaar als EWOUT, zoo diep in gepeins verloren, helpt door geen vechtpartij heen slaan, al is hij ook een vent als een vaan.

Het verhaal als verhaal heeft dus voor ons de onmisbare vereischten van waarheid, natuurlijkheid, snelheid, belangwekking niet.

Doch ook het romantische, de hoogere waarheid, welke hier hoofddoel was en het feit moest opnemen en verheffen, ook dat — 't laat zich reeds uit het gezegde afleiden — komt door deze inkleeding en verwerkelijking niet altoos krachtiger uit; integendeel, het kost soms moeite, de diepere gedachten, waar ze niet uitdrukkelijk in woord of zang, in plaats van in daad, verkondigd worden, uit die kwijnende handeling, waarin ze zich verliezen, weder op te sporen. Vergelijkt slechts eenige hoofddenkbeelden, die de dichter, naar wij het begrepen hebben, in 't leven wilde voorstellen:

Liefde zoekt bevrediging, en, hoe rein en edel ook, vindt zij hier velerlei weerstreving en wordt niet voldaan. Die oneindige liefdezucht nu, welke een alvervullend God-alleen kan verzaden, hebt ge verpersoonlijkt moeten zien in

EWOUT en JOSINA; die weerstreving, hetzij van den kant der eigenbaat, hebzucht en hoogmoed, of van een opgedrongen onbeminnelijk voorwerp, vindt ge voorgesteld in HEYNRICK en SASBOUT. Dat vaag, geheimzinnig, maar diep gevoel van onvoldaanheid moest ge wedervinden in het deels sentimentele, deels dweeperige doen van den Mechelschen kavalier.

De hier nimmer bevredigde trek tot beminnen komt voort uit een verloren maar gekend verleden, dat echter in de nog niet gegeven, maar voorspelde en voorgevoelde toekomst wordt wedergezocht; de kunst wil beiden vereend, vertegenwoordigd genieten, en door hare liefde voor het hemelsch schoon vergeet zij het aardsche.

Dit is u veraanschouwelijkt en verzinnelijkt in eene even in den hemel geapostrofeerde en nog eens genoemde ANNA en in JOSINA, die de kunstenaar nu eens vergeet, dan als een schaduw, een spiegel, een erinring van den hemel gebruikt.

De kunst voelt het onvolkomene van haar werk; ook 't gevonden ideaal is slechts weerglans, de eeuwige schoonheid zelve niet.

Dat ziet ge in 't nog altoos ontbrekende beeldje aan de onvolvormde klok; en al is dat gevonden, en al is de klok volvormd: nog geen verzadiging: EWOUT en JOSINA hooren hare toonen niet, en ook zij worden op aarde niet vereenigd.

En nu de klok zelve, het hoofdonderwerp waarom de intrigue zich beweegt; de klok, welke naar de idee des dichters door hare stoffe, hare vormen en sieraden, door hare natuurlijke en mystische eigenschappen, zoo geheel geschikt was om zijne streving uit te drukken: assimilering namelijk van waarheid en goedheid tot een hooger en dieper

schoon, met het meer dan tijdelijk doel waartoe de kunst geroepen is: ons en onze naasten naar de ziel te veredelen tot lof van God, de levende bron van alle schoon: is in de beschrijving der klok, waar de dichter — want het gold hier zijn probleem — zich in al zijne kracht moest vertoonen, aan het beoogde doel beantwoord, en daarin de hoogere gedachte niet slechts uitgedrukt, maar ook inderdaad gepoëtiseerd? In de zes of zeven bladzijden, aan die beschrijving gewijd, schittert ongetwijfeld menig helder vers niet ongenoeglijk uit; en toch zwichtte ook hier het ποιητικὸν τὶ voor de positieve gedachte, en het hapert ook hier niet zelden aan de gewenschte klaarheid en dichterlijkheid. Lees eens b. v. bl. 21:

De Liefde, die met vuur, met nooit getemd verlangen,
Mij tot ontraadsling dreef van Rede en van Natuur,
Die slechts een vóorsmaak proefde, in Vormen en Gezangen —
Opdat die liefde - vrucht, ontwerpkracht mocht ontvangen:
En 'k gouden beelden schiep uit stollend boezemvuur!

'k Heb jaren lang getracht, die dorst, die zucht, die liefde,
Te wijden aan een beeld, of hier, of ginds ontmoet:
't Was zij, die ziel en zin, die 't kokend hartebloed,
Wou lesschen in den damp der wolken, die zij kliefde,
Als zij ten Hemel greep, naar 't ongekende goed.

en een weinig verder de regelen, waar gezegd wordt, dat het de klok is,

die, en voor God en Mensch,
't *Verstand* Metalen af doet scheiden,
Of binden leert, naar wenk en wensch,
Opdat ze in Klanken zich verbreiden;
't Verstand, wen 't afmeet en bepaalt,
Getal en Wicht, tot Toon doet vleugelen,
Den wilden Klank, in Vorm gemaald,
Ten schoonste' akkoorden laat beteugelen.

Zijn soortgelijke verzen, en zulke en moeijelijker nog ontmoet gij er niet weinige, ter naauwernood te dulden in een leerdicht, veel minder in een romantiesch verhaal, minder nog in eene toespraak aan een jong, lieftallig kind, in een oogenblik dat EWOUT zijn lang uitblijven bij haar tracht goed te maken. Hetzelfde gebrek, wij hebben het reeds gezegd, heerscht in de meeste gesprekken van EWOUT tot JOSINA, en niet het minst in zijne laatste woorden op zijn sterfbed, die in eene niet ligt te achterhalen ode daar overloopen.

Het is onnoodig meer nog aan te voeren om ons eindoordeel te staven, dat hierop neerkomt: wij huldigen het rusteloos streven van den auteur, maar vinden zijn ideaal in *de Klok van Delft* nog niet bereikt; verhaal noch romantische inkleeding voldeden onze hoog gespannen verwachting; 't is een te plantastiesch leven, dat ons maar zelden aantrekt, wijl het in onze natuur te weinig weêrklank vindt; de gedachte waarheid is veelal te weinig gepoëtiseerd, is in de gebeurtenis niet genoeg ingeweven noch verwerkelijkt. Dat het gevolg er van zich in de poëtische dictie en vorm verraadt, behoeft wel niet nader gezegd. Dat om dezelfde reden het epische en dramatische — zeker het moeijelijkst — gedeelte van 't gedicht minder geslaagd, maar het beschouwende en beschrijvende over 't geheel beter gelukt is, laat zich ligtelijk daaruit opmaken.

De auteur noemt in zijne voorrede (XVI) «POTGIETERS «verzen, kunstige, vaak zinrijke en daardoor wel wat «nadenkens vereischende vaerzen»; ik geloof dat deze kwalificatie, met geringe wijziging, op den arbeid des heeren THIJM van toepassing is. — Ook in die verouderde woorden en zegswijzen, hoe de schrijver ze verdedige,

kunnen wij in dit verhaal niet altoos eene bijzondere schoonheid vinden. Gaarne geven wij toe, dat voor den schrijver, die sedert lang eene gezette studie van de Middelnederlandsche Literatuur maakt, en aanhoudend in die eeuwen verkeert, vele woorden en wendingen het vreemde en verouderde hebben verloren wat zij meestal voor den gewonen lezer hebben. Ook is het ons welkom, als wij ter goeder uur in onbruik geraakte uitdrukkingen weder ingeschoven zien, maar dan onder de voorwaarden, door HORATIUS in deze regels gesteld:

> Multa renascentur, quæ jam cecidere; cadentque
> Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
> Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi (1);

en even te voren door hem aangegeven:

> Licuit semperque licebit
> Signatum præsente notâ producere nomen (2).

Wij moeten nog opmerken, dat er, op zich zelve genomen, menige dichterlijke plaats in de *Klok van Delft* met genoegen gelezen wordt, als b. v. waar in de eerste bladzijden JOSINA (12 en 13), waar EWOUT in zijn peinzen (bl. 22), waar dit gedeelte van de Klok wordt beschreven:

> De Klok, die boven 't stormgerucht,
> Zijn toon doet heerschen in de lucht —
> Die tot ons tot God, ter kerke, noodt —
> In vreugde en lust, verderf en dood,
> In bruiloftslied, of uitvaartpsalmen,
> Den rijken toon mengt van zijn galmen —
> En, boven 't stof en 't stoffijke uit,
> Een onvergankbren staat beduidt —
> Die, boven 't aardsch gewoel geheven,
> . . . . . .

(1) A. P. 70. (2) Ib. 58.

De stem des Heeren zelve schijnt,
Die 't hart bevestigt, wen 't verkwijnt —
Die telker uur zich kenbaar maakt,
En uitroept, uitroept, ‚Bidt en waakt!' —
Die langs de velden, schaars bewoond,
't Verloren schaapjen tot zich troont —
De stem, die zelfs in nacht en graf
Den leer preêkt, die 't Geloof ons gaf —
Die, hoe vermoind, en wáár wij vliên,
Herhaalt: ‚Gij wordt van God gezien?' —

De wijding der klok (39—40) is niet minder gelukkig; het gesprek tusschen HEYNRICK en SASBOUT (48—53) heeft menigen natuurlijken toets. In het tafreel van 't ziekbed (bl. 70) en in EWOUTS uitboezeming zijn insgelijks ettelijke schoone regelen, als bl. 72 waar hij van de reine liefde spreekt:

Liefde, die, als eens Daarboven,
in den heilgen aanblik Gods,
Voedsel vindt en Prikkel tevens,
Dorst, bij Volheid des Genots —
Neen, zij is niet van deze aarde!
neen, zij is niet van den tijd!
Neen, zij leeft niet - bij verkoeling,
wisling, wanhoop, eeuwgen strijd!

En in zulke meer verstandelijke en toch genoegzaam dichterlijke plaatsen kan de opmerkzame lezer zich dikwijls verlustigen; en dat derhalve de fusie van denken en dichten, het verfeitelijken van waarheden, het romantiseren van dagelijksche gebeurtenissen tot hooger drama mogelijk is, ook voor den auteur der *Klok van Delft:* bewijst menig vers, dat wij hier of vroeger aanhaalden; dat bewijst, uit zijn jongst romantiesch dichtwerk *Palet en Harp*, de treffende *Organist van den Dom*, waarvan wij ter staving, hoe de heer THIJM zich in zijn eigenaardig streven met een niet geringen vooruitgang mag gelukwenschen, het volgende,

geheel afgewerkte tafreel (bl. 80) ten slotte willen overnemen:

«De burgers konden zich kwalijk begrijpen, hoe *Janes* [de Organist van den Dom] dus lang kon zitten spelen, en zingen met halver stem, terwijl de kerk reeds ledig was, en vaak des avonds nog uren na het blusschen der kaarsen en lampen. Eenige zijner leerlingen, knapen der schole, welke door het Kapittel van St. Maarten aan de kerk gehecht was, en van de Kanunniken onderwezen werd, bleven soms, na den afloop der les aan het kleine orgel, stil zitten luisteren en toezien, uit een hoek bij een der pijlerbunduls, die, van de zoldering des orgels af, nog weder een aanzienlijk eind omhoogrezen, alvorens het schemerachtig gewelf van de middenbeuk der kerk te helpen schragen. Dan schoot de zon hare stralen door de geschilderde glazen bezielend neêr op de figuur des blinden Orgelspelers, wiens eerwaardig hoofd, met luttel graauwe haren omkranst, helder verlicht afstak op de duisternis, die de ruimte rondom het orgel vervulde. Dan begon hij doorgaands, gants in elkander gedoken, met gekromden rug over de toetsen gebogen, een zachte en treurige melodie te spelen; en fluisterend ontgingen aan zijn mond eenige weinig verstaanbare woorden, als vertaling der uitgebrachte orgelklanken. Als een dichte vlucht van blanke duiven, ontvloden de statige of zangerige akkoorden zwevend of klapwiekend aan het orgel, en gingen zich in de holle ruimte der kerk verspreiden, vermengen, en eindelijk daarginds boven het outaar, als in God gewijde zuchten wegsterven..... Langzamerhand verhief zich dan het spel van den blindeman. 't Scheen den vroom-aandachtigen kinderen toe, of naar mate dat de avondschemer de vormen van hun goeden meester

minder duidelijk omtrok — zijne figuur daarentegen meer verlicht werd, als door een gloed, die werd geboren tusschen hem en zijn speeltuig. 't Was of dit laatste eene kneedbaarheid onder de vingeren van den bezielden speler aannam, die er hem tonen uit deed voortbrengen, in kracht, of in fijnheid, in omvang, of in rijkdom van schakeeringen, het gekende vermogen eens orgels ver te boven gaande. De meester werd als één met zijn orgel. Naarmate, dat de melodie zich verhief en, van de teêre klacht der geboeide ziel, in het smachtend, het vurig, het luid schallend lied van den met geweld tot zijn God opsteigerenden geest overging, rees ook zijn ligchaam uit den gedrukten, den verworpen toestand op, waarin het plach te verkeeren; zijn voorhoofd scheen het gewelf des Hemels te willen doordringen; zijne uitgedoofde oogen schenen blikken te vinden om tot de Godheid op te varen. 't Was of hij zweefde voor het speeltuig, en toch bewoog hij met een ongekende vaardigheid en veerkracht de toetsen en pedalen, die den innigen galmen zijner ziel ten echo beloofden te zijn, ja soms eene uitdrukking gaven, die hem nog hooger begeesterde, die als een nieuw en vruchtbaar zaad in zijn gemoed viel, om een nieuwen rijkdom van klankgebloemte met weelderigheid te doen ontspruiten. Soms ook loste zijn gevoel zich op in een zachte, schier eentonige, maar onophoudelijke bruising van geluiden, dan beefden zijn klamme vingeren over het klavier; zweetdruppelen vloeiden hem langs het gloeiend wezen, terwijl hij met effen voorhoofd en wenkbraauwen, en strakstaande oogleden, de lippen vooruitbracht, als om er den dauw eener bovenaardsche muziek, door niemant dan hem-zelven gehoord, in op te vangen. En uren, uren lang, al fluisterend en zingend, en soms ook in

krachtige galmen losbarstend, die het kerkgewelf doordaverden, herhaalde hij: «*Deus meus et omnia!... Deus, Deus meus et omnia!*» Mijn God — en mijn al! Huiverend van ontzag, bevangen van een gevoel, dat zij zich niet wisten te beschrijven, zaten dan de kinderen in hun schuilhoek, en vouwden onwillekeurig de handen en baden een *Onze Vader*. De lichte schuring hunner voeten over de steenen draaitrap, waarlangs zij zich verwijderden, wekte hem dan gewoonlijk op uit zijne verrukking; althands wanneer het knaapjen, dat de blaasbalg trad, niet ingesluimerd was, en dit den kunstenaar reeds tot zichzelven had gebracht. Met de grove mouw van zijn tabbaart wischte hij zich dan het aangezicht; sloeg nog eens zijne doffe oogen ten Hemel, zegende met de voorste vingeren der rechter hand het klavier, en haastte zich huiswaards.

Bij zulke onovertreffelijke poezij, die zacht-mystiesch, rein-melancholiesch, zinrijk tevens en verheven is, al zij het ook in minder rhythmischen en gekadanseerden vorm, trillen we van het innigst genot, en zóó wenscht ge zeker met mij, geliefde vriend, den onvermoeiden auteur nog menigwerf te ontmoeten.

Inmiddels als immer

T. T.

T. A. *Pr.*

VERSCHEIDENHEDEN.

KANTTEEKENINGEN OP EENE PREEK VAN Dr PRINS.

«De handhaving onzer protestantsche voorregten, bij de gedachtenisviering van den Munsterschen Vrede, op den gedenkdag der Kerkhervorming, ernstig aanbevolen. Leerrede over *Openb.* III 11b uitgesproken op den 5den Nov. 1848 te *Rotterdam*, voormiddags in de Prinsen Kerk door J. J. PRINS, Theol. Doct. en Predikant aldaar.» Zoo luidt de titel eener in druk gegeven predikatie, waarop wij eenige kantteekeningen gemaakt hebben, die wij thans aan onze lezers mededeelen.

«Wel wat lang na de verschijning,» zegt misschien deze of gene. Ware dit ons schrijven een eigenlijke recensie, die aanmerking zou eenigen grond hebben; nu het slechts kantteekeningen zijn, is aan de vroegere of latere mededeeling zoo veel niet gelegen. Buitendien heeft eene *revue retrospective* hare voordeelige zijde, omdat zij de gelegenheid aanbiedt, de zaken van *vroeger* en *later* met elkander te vergelijken, hetgeen wel eens aardige resultaten oplevert. Er bestaat nog een andere reden voor. De voorraad van dergelijke kantteekeningen, die wij van tijd tot tijd, al lezende, op onderscheidene leerredenen gemaakt hebben, zou stof genoeg geven, voor eene gansche tentoonstelling; maar tegen eene gelijktijdige mededeeling zijn nog al bedenkingen. De Redactie van *de Katholiek* zou er waarschijnlijk niet meê gediend zijn; en deze of gene auteur mogt er misschien tegen opkomen, wanneer *zijn* stuk te veel in een achterhoek of niet in het volle licht geplaatst werd. Wij vinden het daarom verkieslijker die stukken elk afzonderlijk in een lijstje te zetten, en die nu en dan aan onze lezers ter beschouwing aan te bieden. Waarom wij thans, bij voorkeur,

een stuk van D^s^ PRINS uit onze verzameling uitkiezen, zal later wel blijken.

De gedrukte leerrede wordt voorafgegaan door een *Voorberigt*. Schreven wij eene recensie, dan lieten wij dadelijk volgen: een voorberigt zoo als er meer zijn, maar daarom bijzonder passend vóór eene leerrede, die zeker niet behoort tot die «meesterstukken van kanselwelsprekendheid», zoo als de Predikanten in de groote steden er «een of twee in de week» moeten leveren om «*hunnen roem staande te houden.*» In dit voorberigt, geeft D^s^. P. het volgende te lezen: «Er komt, zooveel ik weet, in de leerrede, die hiernevens het licht ziet, *niets nieuws* voor, of wat niet door velen in onze dagen veelmalen, en ligtelijk *beter*, gezegd is». Eene reden te meer om ze niet uit te geven. «Alleen de overtuiging, dat ik getracht heb, der gemeente een gepast en tijdig woord toe te spreken, en de aangename ervaring, dat het aanvankelijk niet onvruchtbaar is geweest, doet mij, overeenkomstig het verzoek van sommigen, tot de uitgave besluiten.» Wanneer dus een Predikant overtuigd is *dat hij getracht heeft* een gepast en tijdig woord tot de gemeente te spreken, en dat woord niet onvruchtbaar geweest is, bestaat er reden genoeg, om het door den druk algemeen te verspreiden! Het verwondert ons nu minder, dat er zulk een legio van *zestien- twaalf*tallen en preêkbundels op «auctien» en «boekenstalletjes» voorkomt. (1)

«Men ontvange het, zoo als het *na korte voorbereiding*, werd uitgesproken, met *zachtmoedigheid*, en doe er, onder

(1) Nadat het bovenstaande geschreven was, kwam ons de *Kerkelijke Courant* van den 15 maart in handen. In een ingezonden artikel van een predikant wordt daar gewezen «op die stortzee van uitgegeven preken, waarmeê ons land overstroomd wordt: dubbeltjespreken, Luthersche preken, Menniste preken, handelspreken, gelegenheids-preken, watersnoodpreken, en wat preken er alzoo meer nu en dan in 't licht verschijnen van predikanten uit de grootste, tot predikanten uit de kleinste dorpen toe.» Wij bevelen de lezing van dat artikel aan D. PRINS en andere preek-uitgevers.

Gods zegen, winst mede voor zich zelven!» Dit komt zoo wat op het volgende neêr: had ik meer tijd gehad, dan zou de preêk veel mooijer geweest zijn; *nu* gelieve men een en ander door de vingers te zien, en worde vooral niet boos, als ik met alle mogelijke *zachtmoedigheid* van «de woelingen der Roomsche geestelijkheid» spreek.

In de *voorafspraak*, die na de *lezing* en den *voorzang* volgt, wordt *het bijzonder oogpunt genoemd, dat* de prediker, *onder biddend opzien tot God, voor de tegenwoordige ure gekozen* heeft. Onder anderen zegt hij: «te midden van de staatkundige verwikkelingen en beroeringen onzer dagen [wij schreven toen: anno 1848] scheen het mij daarom meest gepast de gedachtenisviering van den *Munsterschen* Vrede, waartoe wij in deze ure geroepen worden, te beperken tot het standpunt, waarop de gedenkdag der Kerkhervorming ons verplaatst.» De heer PRINS zal trachten, zijne hoorders bijzonder op te wekken tot de handhaving hunner protestantsche voorregten, door de Hervorming verkregen en den Munsterschen vrede bevestigd.

«*Houdt dat gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme!*» Deze woorden uit de *Openbaring* schijnen voor dit soort van preken een motto geworden te zijn (1). Die woorden werden «gerigt aan de gemeente (?) van *Philadelphia*;» en ofschoon de heer PRINS er verre af is van de Vaderlandsche kerk of de Rotterdamsche gemeente den hoogen lof waardig te keuren die aan *Philadelphia* gegeven werd, meent hij toch, dat beiden gelijk staan, in zoover zij de zegeningen des Evangelies, d. i. de Protestantsche voorregten, bezitten. Dat hij zoo luide roept: *houdt dat gij hebt*, geschiedt enkel, omdat hij bevreesd is, dat de Protestanten «thans welligt meer dan vroeger gevaar loopen, om ze te verliezen.»

A. Welke zijn die *voorregten?* — 1°. dat zij verlost zijn

(1) Vgl. D. XVI, bl. 191.

van allen gewetensdwang; 2°. dat het gezag van Gods heilig woord hersteld is; 3°. dat de leer van Gods genade in CHRISTUS op den voorgrond geplaatst is.

B. Het is *een dure pligt om die te handhaven:* 1°. wegens den prijs, waartoe zij verworven zijn; 2°. wegens den zegen, dien zij verspreiden; 3°. om de gevaren, waaraan men is blootgesteld, om ze te verliezen.

C. Hoe en waardoor moet men ze handhaven? 1°. Wederstand te bieden aan degenen, die ze ontrooven willen; 2°. dankbaar en getrouw daarvan gebruik te maken; 3°. dat gebruik door *gepaste* middelen, zooveel men kan, bij anderen te bevorderen.

Ons bestek gedoogt niet, al het onbewezene, het valsche en ongerijmde, wat in die negen onderdeelen opeengestapeld is, aan te wijzen of te wederleggen. Wij moeten ons bepalen tot eenige punten; maar deze zullen voldoende zijn om den geest die in de leerrede heerscht te doen kennen.

A, 1. Vóór de Hervorming was er gewetensdwang. Een heerschzuchtige geestelijkheid zwaaide den scepter over de volken van *Europa*. «Met den Paus van *Rome*, den gewaanden Stedehouder van CHRISTUS aan het hoofd, heeft zij op plegtige Kerkvergaderingen uitspraak gedaan over de betwiste waarheden des geloofs, aan hare uitspraken de onfeilbaarheid des Heiligen Geestes toegekend, andersdenkenden, als onregtzinnigen en ongeloovigen, veroordeeld, soms ook te vuur en te zwaard vervolgd, en alzoo *geheerscht over de gewetens der menschen*, enz».

Hier reeds zien wij bewaarheid wat in het voorberigt is gezegd: dat in de leerrede *niets nieuws* voorkomt. Eene beschuldiging die van de vroegere ketterijen dagteekent; die honderde malen wederlegd is, maar telkens, en nu weer door den heer PRINS, wordt voorgedragen als of de Katholieke Kerk het bewijs van haren goddelijken oorsprong en zending ware schuldig gebleven.

«Elke afwijking van de voorschriften der Kerk, hoe onschuldig ook, werd ketterij geacht, en alle ketters, hoe onberispelijk en lofwaardig anders ook, werden naar verdienste gestraft».

Werd *elke* afwijking van de voorschriften der Kerk *ketterij* geacht? Waarlijk, dit wisten wij niet. Als iemand, die er toe verpligt was, niet vastte, werd hij dan *ketter* geacht? Als iemand, LUTHER b. v., in strijd met zijne gelofte en tegen de voorschriften der Kerk een heiligschendend huwelijk aanging, werd hij dan *dáárom* een ketter geacht? Ja, zegt de heer PRINS; en wij begrijpen het, dat hij «na korte voorbereiding» zoo iets beweren kon op den preekstoel. Maar als hij, na langeren tijd van beraad, zulke gezegden in druk durft geven, is het dan eveneens te verontschuldigen? Een *theologiae doctor* diende ten minste te weten welke de leer is eener Kerk, die hij bestrijdt. Zonder dat loopt hij gevaar, zoo als nu, zijne onwetendheid zelf aan den dag te brengen. En dan die *onschuldige*, die *onberispelijke* en *lofwaardige* ketters! wie zou er geen deernis meê hebben?.... Het doet ons onwillekeurig denken aan den Montagnard EM. ARAGO, die onlangs in een socialistische klub een lofspraak hield op de Junij-gedeporteerden, en de Fransche Regering laakte, die *zonder aanleidende oorzaak* die brave lieden van hunne vrijheid beroofde!

Als bewijs voor het straffen dier «onschuldige» en «onberispelijke» ketters worden door den heer PRINS aangehaald: de *Waldensen*, JAN HUSS, HIERONYMUS VAN PRAAG, en de gereformeerde, nederlandsche martelaren met JAN DE BAKKER aan het hoofd; waarbij dan de «bloedplakaten van KAREL, de inquisitie van PHILIPS, de kerkerfolteringen, moordschavotten, martelvuren en de vreesselijke tooneelen van het schrikbewind, onder den hertog VAN ALVA» den predikant «in de donkerste kleuren voor den geest staan» en aan de verbeelding zijner hoorders worden voorgesteld.

Gesteld eens, dit alles ware overeenkomstig de waarheid, wat wij volstrekt niet toegeven, vooral als de oorzaak daarvan aan de Kerk wordt toegerekend, had de heer PRINS niet voorzigtiger gehandeld, wanneer hij van die zaken gezwegen had? Is hij dan vergeten dat de hervormers en hunne volgelingen juist hetzelfde deden wat zij aan anderen ten laste legden?.... Waarlijk, het past niet, van «moordschavotten» en «vreesselijke tooneelen» te gewagen, terwijl de vlam van SERVET's brandstapel nog gloeit voor de verbeelding, en de vervloekingen van den lieftallig-verdraagzamen LUTHER nog krijschen in onze ooren.....

«De kerkhervorming zegevierde, en de banden der slavernij werden verbroken. Van de *Unie van Utrecht*, in 1579 gesloten, af werd de vrijheid van godsdienst openlijk uitgeroepen en alom geëerbiedigd (!!). ««Niemand,»» dus luidde het, ««kon meer uithoofde zijner godsdienstige belijdenis, achterhaald of onderzocht worden.»» En reeds had de Hervormde Kerk een gevestigd bestaan verkregen, ja stond welhaast als de meest bevoorregte onder de hooge bescherming (?) van den Staat. Zoo was het alom, waar de beginselen der Hervorming ingang vonden. Uitgegaan van *verzet tegen priesterheerschappij en gewetensdwang*, heeft zij het *verbindend* gezag van menschelijke uitspraken en bepalingen verworpen, aan allen zonder onderscheid het regt toegekend van onderzoek der waarheid, die in CHRISTUS is, en elken feilbaren geloofsregter in zaken van godsdienst afgewezen,»

Vrijheid, ja was de leus; maar om voor overheersching en dwang plaats te maken, zoodra men door oproer en geweld het gezag in handen had. *Geen menschelijk gezag* in de aangelegenheden des geloofs was de roep; en er werden Synoden van louter menschen belegd, die eens anders leer verdoemden; en de ingeroepen Stadhouderlijke arm leende sterkte en zwaard; en de Hoogmogende Heeren Staten schreven vervolging-, verbeur- en bloedplakkaten tegen Roomsche en Arminiaansche ketters!

Ziedaar de keerzijde, «*Zóó was het alom*, waar de beginselen der Hervorming ingang vonden.»

A, 2. *Het gezag van Gods heilig woord hersteld.* «Daartoe juist heeft zij tegen elk ander gezag plegtig en ten bloede toe geprotesteerd, om zich aan dàt gezag, en dááraan alleen, te onderwerpen.»

En de belijdenisschriften? en de canones van *Dordrecht*? en de Heidelbergsche Katechismus?! Meent gij, mijnheer PRINS, die met een enkele pennestreek uit de geschiedenis te kunnen uitschrappen? Gij moogt thans, zoo gij het goed vindt, het *verbindend* gezag daarvan ontkennen; dat is *uwe* zaak. Het zal niettemin waar blijven, dat uwe vaders, in in weerwil van hun geroep: *de Bijbel alleen*, zich tweehonderd jaren lang beholpen hebben met de *formulieren van eenigheid*.

«LUTHER» en diens «Bijbelvertaling», het spreekt van zelf, worden niet vergeten: het zijn noodzakelijke bestanddeelen in eene preek over de «gezegende kerkhervorming». Maar de heer PRINS is in dit opzigt voorzigtiger geweest dan menigeen zijner collega's, en vertelt ten minste niet, dat LUTHER het eerst den Bijbel in de volkstaal overbragt.

«Het (Woord Gods) vormt het groote middelpunt, waarin wij, te midden van de verscheidenheid der menschelijke meeningen, elkander ontmoeten. Het doet beslissende uitspraak over alle geloofsgeschillen, en regelt, geloovig gevolgd, ons Christelijk bestaan en gedrag.»

Voorwaar, eene heerlijke *ontmoeting*, waar de tegenspraak, het *ja* en *neen*, nog scherper uitkomt, of de eensgezindheid zich oplost in bloote *negatie!* De heer PRINS moge het uitleggen, hoe de Bijbel *beslissende uitspraak doet over alle geloofsgeschillen*, en de protestantsche secten en individuën het onderling *oneens zijn* en *blijven*.

A. 3. *De leer van Gods genade in* CHRISTUS *op den voorgrond geplaatst.* Die leer was «vroeger op den duisteren achtergrond

geschoven, en bijkans te eenemaal verloochend.» De beschrijving daarvan gelijkt bijzonder veel op eene declamatie, maar behelst toch «niets nieuws.» Als naar gewoonte is dit tafereel gestoffeerd met «vergeving der zonden die men met geld koopt;» met «onbeschaamden aflaathandel;» met «de ketenen der kloostergeloften;» met «aanbidding der heiligen;» met «noodelooze plegtigheden» en «werkheiligheid» Een en ander «wekte den kloeken held van *Wittenberg* uit zijnen sluimer op en deed hem optreden als kampvechter van het Apostolisch geloof....» Door hem werd de leer der genade weêr «op den voorgrond geplaatst.»

'tIs blijkbaar dat D^{s} PRINS, zoo hier als op andere plaatsen, rijkelijk heeft geput uit de *Geschiedenis der Kerkhervorming in Tafereelen* door B. TER HAAR, die ook in eene noot wordt aangehaald. Wij kunnen dus hier volstaan met te verwijzen naar de opstellen die tegen die *tafereelen* in dit tijdschrift geleverd zijn (1). Wij voegen er slechts ééne aanmerking bij. De leer van Gods genade, — niet zoo als zij in waarheid is, maar — zoo als zij door LUTHER werd opgevat en verkondigd, beneemt den mensch zijne vrijheid, maakt er een bloot lijdelijk werktuig van en voert hem uit haren aard tot al de gruwelen van het manicheïsme. LUTHER heeft het zeer eigenaardig uitgedrukt, toen hij wenschte, eenige nog onbekende, «dikke, vette» doodzonde te kunnen uitvinden, om die ten spijt van den duivel en tot verheerlijking van JESUS' verdienste, te bedrijven. Welk eene afschuwelijkheid! En dat heet dan: de leer van Gods genade op den voorgrond plaatsen!!

Aan het slot van het eerste deel der leerrede vinden wij eene bijzonderheid, die wij niet onvermeld mogen laten, omdat zij bij lieden als D^{s} PRINS slechts zelden wordt aangetroffen. «Was onze Kerk,» zegt hij, «tegen het einde der genoemde (XVIe) eeuw reeds aanvankelijk in het genot van zoo uitnemende

(1) Zie D. IX, X en XI.

voorregten, moest het ijverzuchtig *Spanje* reeds bij het sluiten van het twaalfjarig Bestand de zelfstandigheid van den *Nederlandschen Staat* tegen wil en dank erkennen, het vredesverdrag, voor twee honderd jaren te *Munster* gesloten, heeft daarop *eerst den stempel der* WETTIGHEID *gedrukt.*» Vóór dien tijd was dus, volgens Dˢ. PRINS, de opstand tegen *Spanje* ONWETTIG. Of de bewonderaars van WILLEM, den Zwijger, hem daarvoor dank zullen weten?....

B. Het is *een dure pligt om die voorregten te handhaven:* 1°. *wegens den prijs waartoe zij verworven zijn.* Zij zijn verkregen door een «tachtigjarigen oorlog.» Daarbij wordt voornamelijk gewezen op Prins WILLEM I. De beschrijving van dezen Vorst is zooals men die van Dˢ PRINS verwachten kon: zij is er niet te beter om. «Aan het hoofd van de edelen des lands stond WILLEM *van Oranje*, uitmuntende boven allen door geboorte, talenten en bezittingen. Kort vóór ALVA's komst in de *Nederlanden* openlijk tot de Protestantsche belijdenis overgegaan, aan welke zijn hart reeds lang had toebehoord, werd hij de verdediger van dat geloof, en beschouwde dit als de grootsche taak zijns levens, en putte uit dit bewustzijn kracht tot volharding, wanneer alles verloren scheen.»

Die sprookjes zijn te oud en te versleten om nog bij anderen dan ligtgeloovigen of onwetenden ingang te kunnen vinden. Hoe Dˢ PRINS ze op den preêkstoel durft vermelden en in druk geven, is ons onverklaarbaar. Indien het waar is, dat Oranje kort vóór ALVA's komst, dus vóór 1567, *openlijk* tot de Protestantsche belijdenis was overgegaan, wat was het dan anders dan *huichelarij*, toen hij in de Zuidelijke *Nederlanden* zich op zoodanige wijze gedroeg, dat hij nog op den 4ⁿ October 1576 *aen het magistraet van Gent goed catholijk scheen te zijn?* (1) Inderdaad voor WILLEM *van Oranje*, die achtervolgens

(1) *Vlaemsche Kronijk, sedert* 15 *July* 1566 *tot* 15 *July* 1585, *door*

Lutheraan, Katholiek en Calvinist, of eigenlijk *niets* was, was de godsdienst niets anders dan een dekmantel en een middel voor zijne «eerzucht en eigenbelang.» Indien men er nog aan twijfelen mogt, behoeft men slechts de *Archives ou correspondance inédite de la maison de Nassau*, door Mr. GROEN V. PR., te doorbladeren om er ten volle van overtuigd te worden. De tijden, mijnheer PRINS! toen men nog dweepen kon met den «godsdienstzin» van WILLEM I zijn lang voorbij.

B. 2°. *wegens den zegen dien zij verspreiden.* Het zou den predikant «niet moeijelijk vallen, een weidsch tafereel op te hangen *van den tijdelijken voorspoed*, dien onze vereenigde gewesten, vóór en ten gevolge van den *Munsterschen* Vrede, die hun het bezit dier voorregten waarborgde, gedurende twee eeuwen genoten hebben. Het tijdperk van hunnen hoogsten bloei dagteekent van die ure af.» Maar na een eenvoudige opsomming vindt hij 't toch raadzaam daarop te laten volgen: «Ik zal niet beweren, dat al die tijdelijke voorspoed het onmiddellijke gevolg is geweest van den invloed der Hervorming, eenmaal in het harte des volks diep geworteld. Maar zij was toch de ziel en het levensbeginsel van den nieuwgevormden Staat.» Hoe dit met elkander zamenhangt, en wat dominé daarmeê zeggen wil, is allen behalve duidelijk; rade wie het kan. Hij meent vooral op andere zegeningen te moeten wijzen. «Wij weten, wat de prediking van Gods genade in CHRISTUS [*zoo als* LUTHER *die verstond*,] met getrouwen ijver verrigt, vermag, om vruchten van *geloof* en *liefde* voort te brengen, om *stille*, *huiselijke deugden* aan te kweeken, om *matigheid*, *weldadigheid* en *goede trouw* uit te storten in het midden der gemeente. Deze zijn het vooral waarop ik u wijzen moet.

PH. DE KEMPENARE, uitgegeven door PH. BLOMMAERT. De Schrijver van deze kronijk is in dit opzigt zeker niet verdacht, daar hij zelf den eed had afgelegd, waarbij PHILIPS II als Heer van Vlaenderen werd afgezworen. Later heeft hij dien echter herroepen.

Wat er in ons midden *goeds is overgebleven*, het mag als de vrucht worden aangemerkt der gezegende Kerkhervorming.»

Op de keper beschouwd, valt er op die *stille*, *huiselijke deugden* en op die *matigheid* der voorvaderen vrij wat af te dingen. Althans schrijvers, die in de kennis der zeden en gewoonten van vroegere eeuwen beter ervaren schijnen dan D^s^. PRINS, denken er geheel anders over. Men behoeft slechts het *Kerkelijk Dordrecht* van D^s^. SCHOTEL in te zien, om zich te overtuigen, hoe erbarmelijk het in die stad met de zedelijkheid gesteld was, juist op het tijdperk toen «*de tijdelijke voorspoed*» den «*hoogsten bloei*» bereikt had. En *Dordrecht* was toch zeker eene der steden, waar de Hervorming den krachtigsten en meest onmiddellijken *invloed* had... Wij bevelen aan D^s^. PRINS de woorden van zijn collega aan, die hij op dat sombere tafereel laat volgen: «Hoe meer ik vorder in de kennis «der zeden en gewoonten onzer vaderen, hoe sterker ik word «overtuigd, dat de vaderen der XVII en XVIII eeuw, dezelfde «menschen waren, die wij zijn, en dat hij, die de deugd «der oude bewoners dezer gewesten, ten koste der tegenwoor«dige, verheft, *nooit de geschiedrollen van vroegere eeuwen «heeft doorlezen*» (1).

B, 3. *De gevaren waaraan het bezit der Protestantsche voorregten is blootgesteld.* Volgens den Rotterdamschen Predikant ziet het er onder de Protestanten allerbitterst uit. «Wat al onkunde en onverschilligheid, ook onder Protestantsche Christenen! Wat al gebrek aan lust tot onderzoek, ook onder de meer beschaafde standen der maatschappij! Wat al losbandigheid en zedeloosheid en ergerlijke uitspattingen onder de lagere en hoogere volksklassen! Hoe velen, die door hunnen wandel den Christelijken naam onteeren! Hoe menig huisgezin, waar de Bijbel, ofschoon verkrijgbaar om niet, even weinig gebruikt is als vóór de Hervorming!.... In het bijzonder slaan

(1) *Kerkelijk Dordrecht* D. II, bl. 184.

wij met bezorgdheid gade zoowel de onbeperkte vrijheidszucht van sommigen [*ultra-liberalen*], die, ten gevalle van het stelsel der gelijkheid in alles, geene verkregen regten eerbiedigen en geen uitersten ontzien, als de pogingen van anderen [*de orthodoxen*], die in onze Hervormde Kerk met onverdraagzamen ijver dingen naar de opperheerschappij en hare gewenschte ontwikkeling [!] en volmaking [!!] trachten te keer te gaan, door haar, ware het mogelijk, terug te voeren tot de schoolsche vormen en begrippen der Hervormingseeuw»... Tot hiertoe geldt het slechts de gevaren van de zijde der Protestanten: «de woelingen, scheuring en schokken» in de Hervormde Kerk. Nu komt de beurt aan de Kerk van *Rome*. 't Is hier vooral dat de «*zachtmoedigheid*» van D^s^. PRINS in al haren luister voor den dag komt. — «Van deze treurige gesteldheid van zaken nu tracht de Kerk van *Rome* meesterlijk voor hare oogmerken partij te trekken. Zij heeft zich onder ons uitgebreid in de laatste jaren, en monstert gedurig hare tienduizendtallen, en voert ze aan ten strijde, en heeft de hoop, om eenmaal te zegevieren, nog geenszins opgegeven... Zij wenscht partijschap en verdeeldheid om te kunnen heerschen. Zij wekt de aardschgezindheid op, om voor hare zinnelijke eeredienst belijders aan te winnen. Zij kweekt minachting aan voor het Woord van God, om met hare willekeurige instellingen ingang te vinden in de harten. Zij bedreigt onze vrijheid, omdat zij eenmaal oppermagtig geworden, geene Christelijke belijdenis, van welken naam ook, nevens zich dulden kan. Door schoone beloften tracht zij uit te lokken, om tot haar toe te treden. Hier en daar slaagt zij misschien door priesterlist en gewetensdwang. Met stelselmatigen gang breidt zij hare veroveringen al verder en verder uit. Allengs bemagtigt zij het onderwijs der jeugd, en trekt de spits harer heiligdommen hoog op, en voegt aan vroegere, verouderde kloostergestichten gedurig nieuwe en grootere toe. Onbeschaamd in hare eischen is zij even onverzettelijk in haar streven naar de kroon, enz.»

Bij zooveel «zachtmoedigheid» zou de scherpste kritiek zich laten ontwapenen. Kantteekeningen zijn hier overbodig.

In het derde gedeelte zijner leerrede maant D^s. PRINS zijne hoorders aan, de protestantsche voorregten te handhaven, en wel, 1°. door *wederstand te bieden aan degenen, die ze ontrooven willen*. Hij begint met «de plegtige verzekering,» dat het verre, verre van hem is, haat en vijandschap te willen inboezemen tegen medemenschen en medechristenen. «Maar iets anders,» zegt hij, «is het, onze vijanden en tegenstanders in opregtheid lief te hebben, en iets anders, aan hunne verderfelijke pogingen, uit overmaat van verdraagzaamheid, op geenerlei wijze het hoofd te bieden en hen in stilte te laten geworden. Dat ware verraad, aan de heilige zaak der Hervorming, en onverantwoordelijk pligtverzuim, onverantwoordelijk voor onze vaderen en voor onze kinderen beide.» Hij meent derhalve de zijnen te moeten waarschuwen èn tegen «het ongeloof» en «de nieuwere wijsbegeerte,» èn tegen «de onberadene voorstanders van vermeende regtzinnigheid.» Maar vooral moeten zij op hunne hoede zijn tegen de Kerk van *Rome*. «Vooral, Gel.! ziet op de woelingen der Roomsche Geestelijkheid naauwlettend toe! Duldt het niet, dat zij dieper doordringe in het harte des volks en hare veroveringen verder uitstrekke onder ons! Versterkt de zwakken en bemoedigt de kleingeloovigen, en tracht te behouden en terug te brengen wie gevaar loopen van afval! *Neemt aan de verschillende Protestantsche genootschappen naar uw vermogen deel*, die zijn opgerigt uit nooddwang (?) tot verdediging (?) der heiligste zaak! Tracht door uwe gaven *den welstand te bevorderen* van kleine Hervormde gemeenten, die te midden eener Roomsche bevolking bedreigd worden met geheelen ondergang! *Betoont Christelijke hulp* aan hulp behoevenden, *die ten gevolge van naijver en mededinging schade lijden*, en maakt door *eendragt* magt! Helpt alzoo schragen wat wankelt, en op-

bouwen wat ten val neigt, en in veiligheid stellen, wat wij wettig bezitten! Hervormde Christenen van *Nederland!* houdt wat gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme!»

Op deze alinea meenen wij vooral de aandacht onzer lezers te moeten vestigen. Opmerkelijk is het op de eerste plaats, dat sommige uitdrukkingen bijzonder veel overeenkomst hebben met die, welke in de circulaire der Rotterdamsche *Commissie van beveiliging* voorkomen (1). Als D^s^. PRINS de steller niet is van die circulaire, dan is het toch zeer zeker dat zijn geest er in doorstraalt. Wij nemen er overigens akte van, dat D^s^. PRINS op den predikstoel de Protestantsche genootschappen *Welstand*, *Christelijk Hulpbetoon* en *Unitas* durft aanbevelen. Wel wisten wij dat hij president is van eene afdeeling van *Hulpbetoon* (2), maar wij hadden gedacht, dat hij zich toch geschaamd zou hebben, om openlijk genootschappen aan te bevelen, die tusschen vreedzame burgers twist en tweedragt veroorzaken, en geen middelen, hoe laag ook, ontzien, om afvalligen te koopen voor het Protestantisme.

Einde der kantteekeningen op de leerrede van J. J. PRINS, *theologiae doctor* en predikant te *Rotterdam*.

DE BISSCHOP VAN EXETER EN DOCTOR GORHAM.

Ongeloofelijk is de indruk die de zaak van D^r^. GORHAM in *Engeland* te weeg brengt. Deze, gelijk de meeste onzer lezers uit de nieuwspapieren zullen gezien hebben, is door het hoogst kerkelijk tribunaal, *den Raad der Koningin*, in 't gelijk gesteld, tegen den Bisschop van *Exeter*, welke weigert hem als Pastoor toe te laten, omdat hij den doop slechts beschouwt als eene plegtigheid, of ten minste niet als een genadegevend sakrament. Dat de deelneming zoo groot en zoo algemeen is, laat zich ligtelijk begrijpen. De *Raad der Koningin* heeft, door de verklaring, dat de genade van den Doop een onbeslist punt,

(1) Vergel. ons vorig N°. bl. 176.
(2) Zie *de Katholiek* D. XVI, bl. 398; volgg.

of gelijk de Engelschen zeggen: een opengelaten kwestie is, niet alleen het *geestelijk* geregtshof, dat ten voordeele des bisschops beslist had, tegengesproken, maar openlijk partij gemaakt met de Rationalistisch-gezinde Evangelischen. Wij zullen later op dit zoo belangrijk voorval terugkomen. We vergenoegen ons dezen keer met den buitengewonen indruk dien het gemaakt heeft te doen kennen. Geen kansel die er niet van waagt. Het regent geschriften van allerlei aard voor of tegen de beslissing van den Koninklijken Raad. Alleen te *Londen* zijn er in ééne week omstreeks dertig in het licht verschenen. Het belangrijkste is wel de brief door den Bisschop van *Exeter* aan den Aartsbisschop van *Cantorbury* geschreven, waarin hij dezen Primaat der Anglikaansche Kerk openlijk verwijt, de ketterij bevorderd, en de geloofsbelijdenis, die *een Doopsel ter vergiffenis der zonden* leert, verzaakt te hebben. Ook de Bisschop van *Bath en Wells* heeft zijn protest tegen de gewezen uitspraak bekend gemaakt. Maar bijzondere opmerking verdient de stemming waarin men hierbij verkeert jegens de Katholieke Kerk. Reeds vóór de laatste uitspraak gedaan was, hoorde men de partij der orthodoxen dreigen, dat zij, indien GORHAM wierd toegelaten, tot de Katholieke Kerk zoude overgaan, terwijl de Evangelischen zegden, de Engelsche Kerk te zullen verlaten, wanneer hun gevoelen werd uitgesloten. Zeker valt hier niet veel op consequentie te rekenen. Echter kan het niet missen, of het godsdienstige gevoel van velen moet zich diep gekwetst vinden door de uitspraak van eene regtbank, bestaande uit zes leeken en een ouderling, die niets weten van theologie, en waardoor nogtans de leer bepaald wordt en de Bisschoppen met de geheele Kerk beoordeeld en teregt worden gewezen. Reeds heeft de Kapellaan van den Bisschop van *Exeter* stappen gedaan, die geen twijfel laten of hij zal tot de Katholieke Kerk terug keeren. Ook in verschillende der verschenen geschriften is het zigtbaar, dat men zich niet te regt gevoelt in eene Kerk waarin op die wijze met het geloof wordt gehandeld. M^r^. MASKEL heeft in zijnen *Brief over den tegenwoordigen toestand der Kerk van Engeland* een zoo klaar begrip van de waarheid, dat de Kerk Gods, één, onafhankelijk en de eenige bron is van geestelijk gezag, en hij ziet daarbij zoo duidelijk dat de bron van gezag in de

Engelsche Kerk geheel tijdelijk is en uit de staatsmagt ontspringt — dat men zijnen brief bijna moet aanzien voor eene bekendmaking van zijn voornemen om tot de Katholieke Kerk over te gaan. Welligt zijn er even goede gevolgen te verwachten van hetgeen er geschreven wordt ter verdediging van eenen toestand, die volstrekt niet te verdedigen is. De hemerkingen der Engelsche dagbladen, met de *Times* te beginnen, zijn curieus en dragen blijken van de verwarring der gemoederen.

De *Times* zegt, dat de Engelsche Kerk het *spiritueel element* der katholieke overlevering vereenigd heeft met sommige van de groote beginselen der hervormers op het vaste land; dat zij eer verschillende gevoelens wil toelaten, dan streng orthodox zijn, dewijl zij geen aanspraak maakt op onfeilbaarheid. Het is een feit, vervolgt hij, dat in de laatste drie eeuwen (?) het eene gedeelte der geestelijken en leeken meer tot de zienswijze der Calvinistische school is genaderd (!) en het andere meer tot de *eeuwen oude overleveringen* der katholieke godgeleerdheid.» Hij oordeelt het derhalve zeer wijsselijk gehandeld van de Lords van den Raad, dat zij iedereen in zijn gevoelen hebben gelaten, en acht hierdoor de Kerk van *Engeland* voor eenen grooten ramp bewaard. Eveneens erkent hij dat de Kerk van *Engeland* niet onafhankelijk is, maar zich zelve zou vernietigen, indien zij zich van den Staat wilde scheiden. Wie nu, zal door zulke bekentenissen worden gerustgesteld.

De *Morning Chronicle* geeft toe dat de regtbank die hier uitspraak gedaan heeft van weinig beteekenis is. Het zijn leeken die over eene zaak oordeelen welke zij niet kennen; maar hun oordeel is wijs, en zoo het zondigt, dan zondigt het door te veel verdraagzaamheid. Zij beslissen door niet te beslissen [als of dit mogelijk was.] Verder acht hij het goed, in deze tijden verdraagzaam en ruim te zijn in het toelaten van gevoelens. Ten voorbeelde daarvan wordt de Roomsch Katholieke Kerk aangehaald. «De Kerk van *Rome* weet dit zeer goed. Met de prak«tische gevatheid die haar altijd bijgebleven is, *schuwt zij een «strengen maatstaf, bepaalde getuigenissen en leerstellige verkla«ringen der fundamentele leer, en laat eene groote ruimte aan de «uitsporigheden der individuele opinien.*»

Ziedaar eene overeenkomst der Engelsche Kerk met de Katholieke, die tot heden toe wel door niemand zal zijn waargenomen.

De *Daily News* integendeel merkt op, dat gelijk het eigen is aan de Katholieke Kerk de leer te omschrijven en te bepalen, al de andere kerken daarentegen meer vrijheid laten aan de individuele beschouwing «*individual speculation*.» Dit is zoo veel gezegd als: de eene kent en begrijpt de waarheid en de ander vergunt haar te zoeken.

De *Morning Post* is verstoord, maar zegt niets. De *Morning Herald* is zeer voldaan en vindt dat het *dogmatisme* (!) van doctor GORHAM zoowel veroordeeld is, als dat van den Bisschop van *Exeter*. De *Globe* zegt insgelijks, dat, door beide gevoelens toe te laten, de Raad voorkomen heeft, zoo wel dat de Evangelischen de kerk verlieten, als dat eene groote menigte het voorbeeld volgde van Dr. NEWMAN en de zijnen, en tot de Katholieke Kerk overging.

De *Patrist*, een *dissenter*, verblijdt zich zeer natuurlijk dat de uitspraak zoo verdraagzaam is; echter erkent hij dat de Bisschop van *Exeter theologiesch* veel consequenter is dan doctor GORHAM, wiens denkbeelden hij *half* en *valsch-liefderijk* vindt; hetgeen hij daaraan toeschrijft, dat GORHAM eer de moeijelijkheden ontwijkt, dan een klaar begrip van de waarheid heeft.

De *Guardian*, het voornaamste orgaan der kerk, wil alle bisschoppen, geestelijken en leeken in beweging brengen, om de afschaffing te verkrijgen van dat hof van Appel hetwelk *zoo onverschillig is omtrent een hoofdpunt der christelijke leer*.

Eindelijk de *English Churchman* zegt: «de twee Aarts-«bisschoppen hebben verklaard, dat de wedergeboorte door den «doop een onbeslist punt is. De Bisschoppen van *Londen*, en «van *Exeter* hebben het tegenovergestelde verklaard; — het «oordeel van den raad beslist tusschen deze partijen niet. Dat »is hinderlijk en strekt tot verwarring. De leden der Kerk «zien natuurlijk met eerbied naar het gezag; en wanneer het «gezag hen zonder hulp laat, zijn zij er moeijelijk aan toe.»

TERUGKEER VAN PIUS IX,

IN DE

HOOFDSTAD DER CHRISTENHEID.

I.

Den twaalfden April des loopenden jaars vierde *Rome* weer feest. — Reeds maanden lang waren de poorten weer ontsloten, en heerschten rust en orde in de bevrijde stad. De dwingelanden waren verdreven met hunne trawanten en soudeniers; die verschrikkelijke benden van onverzadelijke roovers en vernielzuchtige brandstichters, van bloeddorstige priestermoorders en goddelooze kerkschenders waren weg; na hevigen weêrstand waren zij en hunne booze aanvoerders gevloden voor de dappere heirmagt der Franschen, welke, onder de bevelen van een edel veldoverste, des grooten KAREL's tijden waardig, de muren der stad overmeesterd hebbende, die keurbenden der wanorde voor zich heen dreven, en aan drie- noch vijfmanschap van godverzakende tyrannen, eenige plaats in *Rome* lieten; op burgt en kapitool, op quirinaal en vatikaan, wapperde weer de pauselijke banier; in 's Pausen

naam werd stad en staat weer bestuurd, want hetgeen de Franschen niet gezuiverd hadden, was door Oostenrijkers of Spanjaarden schoon geveegd; de Godsvereering had haren ouden gang hernomen in de heilige stad, waar de kerken weer open stonden, en de priester in zijne toga, de religieus in zijn habijt veilig verschenen; preek en leerstoelen waren weer bezet; in een woord, *Rome* was bevrijd; — maar *Rome* vierde geen feest. Het bleef er stil op straten en pleinen; de bevolking onthaalde hare bevrijders op maaltijd noch spel, noch liet hun gulle dankbaarheid blijken: zij erkende hunne dapperheid, roemde hunne krijgstucht, maar zij omhelsde hen niet.

Zou het dan waar zijn, dat het Romeinsche volk, verbasterd en bedorven, den val zijner onderdrukkers betreurde, omdat die val moest gevolgd worden door den terugkeer van den Priestervorst? Was daarom de dank voor de bevrijders zoo karig, hun onthaal zoo koel, omdat zij *Rome* weer zouden overleveren aan den Paus? Daar waren er die het zeiden, daar waren er die het geloofden; want, meenden zij, zoo *Rome's* bevolking den Paus terugwenschte, moest zij nu juichen, en — *Rome* vierde geen feest.

De Paus leefde inmiddels in ballingschap. Voor bloeddorstige muiters, aangevoerd door antichristische sektenhoofden, had hij in November 1848 uit zijne hoofdstad moeten vlugten, en in het koningrijk *Napels* eene schuilplaats zoeken; sedert den 4 Julij 1849 was *Rome* wel voor hem door de Franschen heroverd, en elf dagen later was zijn gezag er ook hersteld; doch PIUS IX bleef in ballingschap. De sleutels der stad waren Zijne Heiligheid

gebragt; gezantschappen van Romeinsche Magistraten en burgers waren naar *Gaëta* of naar *Portici* getogen om onderwerping te betuigen en 's Pausen terugkeer te vragen; doch PIUS toefde in het land der ballingschap. En toch was het zijn vurige wensch, in *Rome* te zijn. Ofschoon door de grootmoedige voorkomendheid van den koning der beide *Sicilien*, niet slechts gastvrijheid en bescherming genietende, maar ook in de oefening van zijn verheven ambt geheel onbelemmerd zijnde; ofschoon, als Gods stadhouder, nergens in de katholieke wereld, vreemdeling; gevoelde PIUS het evenwel levendig, dat de Paus nergens dan te *Rome* te huis is, en datzelfde verkondigde hem de ijver, waarmede geheel de katholieke wereld, op eene of andere wijze, hem tot zijne herstelling op PETRUS zetel was te hulp gesneld. Maar de zomer verliep, de herfst ging voorbij, de winter eindigde, en PIUS keerde niet weer naar *Rome*.

Zou het dan inderdaad waar zijn, dat het Romeinsche volk van hem vervreemd was, en dat hij, dit wetende, in zijne hoofdstad niet durfde verschijnen? Zou PIUS ook gedacht hebben: *Rome* is mij ontrouw, want *Rome* viert geen feest?

Den negenden April 1850 verscheen te *Rome* eene bekendmaking van de regeringscommissie, welke uit naam van Zijne Heiligheid den Staat bestuurde, bevattende de aankondiging, dat de Paus den twaalfden daaraanvolgende zijne intrede in de hoofdstad zou doen: Na in de patriarchale kerk van *Lateranen* gebeden te hebben, zou Zijne Heiligheid door de straat van het *coliseum*, over het plein der Apostelen, door de straat *del popolo* naar de patriarchale Kerk van het vatikaan trekken, om zich van daar

in het apostolisch paleis te begeven. Naauwelijks was deze tijding verspreid, of het gelaat van *Rome* ontplooide zich, daar kwam leven onder de bevolking, en het eerste wat zij deed, was te vragen, dat er verandering gebragt werd in het plan van intogt, en dat van ST. JAN tot ST. PIETER de volkrijkste wijken mogten doorgetrokken worden.

Eindelijk kwam de twaalfde April; eindelijk kwam de Paus, en — *Rome* vierde feest. Geheel het volk toog zijn Opperpriester te gemoet, en toen het hem op het plein van *St. Jan* voor 't eerst weer zag, daar wierp het zich op de knieën, en smeekte uit éénen mond: *Heilige Vader, uw zegen!*.... En wat men nu nog hoorde, het waren de duizendwerven herhaalde kreten: *Leve de H. Vader! Leve de Paus!* Zoo ging het waar vervolgens de trein heen trok: van *St. Jan* tot *St. Pieter*, door de straat *del colossco*, over het plein *dei Santi Apostoli* en door de *strada Papale*, langs den ganschen weg vernieuwde zich het tooneel van het St. Jansplein: aan de levendigste uitboezemingen van vreugde, aan de krachtigste blijken van verrukking, kwam geen einde. *Rome* vierde feest. Nu het den al te lang ontbeerden Vader weer in zijn midden zag, nu eerst geloofde *Rome* aan zijne bevrijding, en opdat men zich nopens de bedoeling van zijn vroeger zwijgen en van zijne tegenwoordige vreugde niet zou kunnen vergissen, liet het, toen de opperbevelhebber der Franschen, die den Paus in zijne vertrekken geleid had, uit het paleis kwam, daverend, maar voor de eerste maal, de kreten opgaan: *Leve Frankrijk! Leven de Franschen!* Nu de Franschen niet slechts de dwingelanden verdreven, maar ook den H. Vader terug gevoerd hadden, nu eerst zagen de Romeinen hen als bevrijders aan, en nu gaven ze hun deel aan het feest.

Wij willen dat feest niet beschrijven; hebben wij in de bovenstaande regels het feit van 's Pausen terugkeer vermeld, en daarbij de gezindheid van het volk van *Rome* ten zijnen aanzien doen uitkomen, dan mogen wij het verdere feest daarlaten, om op dien terugkeer zelven, als op eene groote gebeurtenis onzer dagen, een ernstigen blik te werpen.

II.

Het feest van *Rome*, Gode dankzeggend voor 's Pausen terugkeer, is en wordt door geheel de katholieke wereld mede gevierd. Wil dat zeggen, dat de Katholieke Kerk, nu haar zigtbaar Hoofd weer in het apostolisch paleis zetelt, den strijd, dien het trotsche ongeloof en de onverzaadbare zinnenlust in de laatste tijden zoo woedend tegen haar doorgezet hebben, als geeindigd beschouwt? dat zij de booze krachten, welke zich tegen den Heer en zijn Gezalfde vereenigd hadden, voor goed verplet acht? Heeft zij, als ware de vijand voor altijd ten onder gebragt, het zegelied aangeheven? Die dat meenen zou, kent het lot niet, der Kerk volgens de onfeilbare voorzeggingen beschoren, en — wij durven het er gerust bijvoegen — die kent de boosheid van den booze niet, noch de diepte van het verderf der wereld. Volgens de voorzeggingen toch kan de Kerk hier beneden slechts eene betrekkelijke rust hebben, en blijft zij ten einde toe de strijdende Kerk. Wij weten zelfs, dat haar zwaarste strijd eerst tegen het einde der eeuwen zal plaats hebben, wanneer in den mensch der zonde de volheid der boosheid zal geopenbaard worden; en wij zullen wel niet dwalen, als wij zeggen, dat, gelijk het geheim der boosheid steeds voortwerkt om dien booze bij uitstek ten zijnen tijde te baren

en zijne komst voor te bereiden, — uit welk voortwerken de gestaag hernieuwde en sedert de zestiende eeuw telkens in geweld en omvang toenemende aanvallen op de Kerk ontstaan —, zoo ook de Geest onzes Heeren steeds werkzaam is om haar tegen dien laatsten, beslissenden strijd te sterken, en in de voorafgaande strijden als te oefenen (1). Zal de Kerk alzoo immer te strijden hebben, dan moet ze ook immer strijdbaar zijn. Weinig is er haar aan gelegen, te weten of de laatste strijd nabij is, of deze zich uit den tegenwoordigen strijd, zonder een tusschenperk van betrekkelijke rust, ontwikkelen zal; maar er is haar alles aangelegen, dat de haren van de bestendige noodzakelijkheid om strijdvaardig te wezen de heldere bewustheid hebben. Neen, het danklied der Kerk, thans aangeheven, is geen vredezang.

Vraagt men ons nu, of wij dan in de herstelling des Pausen op zijn zetel geene overwinning zien? of wij daaraan niet de hoop op eene betere toekomst, op een tijdperk van betrekkelijke rust hechten? dan antwoorden wij: wij zien er eene overwinning in, en wel zoodanig eene als wij ons voor drie jaren niet zouden hebben durven beloven; maar wij zien er niet de laatste overwinning in welke te behalen is, alvorens het gewenschte tijdperk van betrekkelijke rust kan aanvangen; wij zien zelfs in sommige omstandigheden dier overwinning de mogelijkheid van nieuwe gevaren. Zonder in uitgebreide redeneringen of ontwikkelingen te treden, zullen we evenwel ons antwoord motiveren.

Herinneren we ons hier hetgeen reeds veel malen is opgemerkt: de goddelooze factiën, die *Europa* be-

(1) Vergelijk II, Thess. II.

roeren, hadden het op den Paus gemunt, als op het middelpunt en de kern der eenige krachten, welke haar overwinnen kunnen: den Paus uit *Rome* te verdrijven; hem de plek te ontnemen waar hij, in niemands magt en blijkbaar vrij, allen toebehooren en allen zamensnoeren kan; hem te noodzaken in de verwarde wereld om te dolen, opdat hij aanzien, steunpunt en invloed missen zoude; dat was de hoogste toeleg der boozen. Uit dien toestand hoopten ze verder kwaad; welligt vleiden zij zich, te eeniger tijd een schisma te doen ontstaan, door het doen kiezen van een tegen-paus, om aldus het oude Katholicisme in eene uiterste verwarring te storten, en onder schijn van godsdienst, van een aan de eischen des tijds beantwoordend Katholicisme, de menigten, welke zonder godsdienst niet zijn kunnen, mede te slepen. Aan die Italianen, welke van eene tweede Romeinsche wereldheerschappij droomen, kan deze laatste gedachte niet vreemd geweest zijn; en mogt zij ook, in deze gestalte, niemand voor den geest gezweefd hebben, de vereerders van GIOBERTI, en zij welke dezen als werktuig bezigden, moesten er toe komen. Na de beoogde verdrijving en ontkrachting van den Paus, hadden de revolutionairen schoon spel te wachten; want het is zeker, dat de protestantsche sekten tegen de huidige wanorden geheel magteloos zijn, en dat de kracht des Christendoms, tot overwinning dier wanorden, slechts in de Katholieke Kerk gevonden wordt. Dien toeleg dan, althans voor als nu, niet slechts verijdeld, maar zelfs, na een gedeeltelijk slagen, verbroken te zien, dat geeft ons voorzeker het regt om te zeggen, dat er eene groote overwinning behaald is, en dat vordert warme dankzeggingen aan Hem, Die deze overwinning schonk.

Daar zijn nog andere, niet min gewigtige redenen, waarom deze overwinning groot is. De herstelling van PIUS IX te *Rome* is de uitkomst van de zamenwerking der katholieke Mogendheden, en in zekeren zin van geheel de katholieke wereld; de nederlaag der Revolutie in de pauselijke staten, dat is der Revolutie in hare hoogste beteekenis, is het werk der vereenigde katholieke krachten; en het was op de roepstem van het zigtbaar Hoofd der Kerk, dat de katholieke wereld hare legers naar *Italië* ten strijde zond, en der al verslindende hydra dezes tijds den schromelijksten kop verplette. Wie had, in de laatste jaren van GREGORIUS XVI, toen *Europa* reeds de barensweeën voelde van de alles omwerpende revolutie van 1848, wie had toen durven voorzeggen, dat, na weinige jaren, een Napelsch, een Spaansch, een Oostenrijksch en een Fransch leger, in *Italië*, tegen denzelfden vijand te velde zouden trekken? de zegevierende Revolutie zouden ten onderbrengen? Wie zou aan zulke voorzegging geloofd hebben, vooral wanneer er bij voorzegd was, dat alsdan *Frankrijk* prooi der revolutie en eene republiek zou zijn, met het *suffragé universel*, en met een *Bonaparte* aan het hoofd? En wie zou den propheet niet bespot hebben, indien hij bij al dat ongeloofbare nog de verzekering gevoegd had, dat eene uitnoodiging van den Paus in staat zou zijn, om die legers, tot dat einde, dáár te zamen te brengen? Duitschers, Spanjaarden en Franschen waren sedert onheugelijke tijden gewoon, in *Italië* elkander te bekampen, en ieder voor zich, dat is ten zijnen behoeve, onlusten in dat land aan te kweeken; zoo was het in de middeleeuwen, zoo ten tijde van KAREL V en FRANS I, zoo voortdurend tot in de laatste tijden toe; de H. Stoel heeft dien ten gevolge ontelbare malen de grootste

gevaren, en somtijds snoode mishandelingen moeten ondergaan, terwijl vaak zijne bemiddeling vruchteloos bleef. En nu roept PIUS IX die naijverige volken naar datzelfde *Italië* om *Italië's* onlusten te dempen: en wat hij vraagt, dat gebeurt, en zijne gemagtigden kunnen den volke verkondigen: «Nadat de goddelijke Voorzienigheid in den Kerkelijken Staat de orde, welke door de betreurenswaardige uitgelatenheden eens verderfelijken opstands geschonden was geworden, hersteld had *door middel der dappere katholieke legers*, zet zij heden harer goedheid de kroon op, door den H. Vader aan de verwachting zijner getrouwe onderdanen terug te geven» (1). Zij is dus inderdaad groot, de overwinning in *Italië* behaald en door den terugkeer van den Paus naar *Rome* voltooid: zij is groot omdat zij het gewrocht is eener andere overwinning, namelijk van het algemeen, van het christelijk belang, op het bijzonder staatsbelang; omdat zij een schitterend blijk is, dat de christelijke statenbond tegenover de onchristelijke magt welke *Europa* omwentelt, niet ontbreekt; omdat zij den eenigen waren weg tot geheele overwinning van de vijanden der orde, en tevens zijne bruikbaarheid en zekerheid toont; omdat zij de zamenwerking der katholieke krachten tot het ten onder brengen van de reuzenmagt der Revolutie allergelukkigst heeft ingewijd.

Hetgeen wij gezegd hebben om onze overtuiging, dat de terugkeer van PIUS IX eene groote overwinning op de Revolutie is, te staven, heeft reeds tevens de gronden ontdekt, waarop wij beweren, dat na deze overwinning nog andere te behalen zijn, aleer een tijdperk van betrekkelijke rust kan aanvangen. De Revolutie is de uiterlijke

(1) Bekendmaking der regerings-commissie van 9 April.

verschijning der innerlijke wanorde welke zich in het maatschappelijk ligchaam genesteld heeft en deszelfs verbindingen verscheurt; zij is de emancipatie van het vleesch, gevolg van de emancipatie van den geest; zij is het openlijk, algemeen en gewelddadig streven der heillooze zamenzwering van den geest zonder waarheid en van de natuur zonder teugel of regel, waarbij de eerste in dienst is van de begeerlijkheid der tweede; zij is het booze, door onderlinge verbinding der boozen en zamenbrenging hunner krachten tot eene groote magt ontwikkeld, welke booze magt nu alle maatschappelijke magten, die haar in den weg staan, met geweld aanvalt en tracht te vernietigen. Nu vragen wij het, is die booze magt verbroken, ten ondergebragt, wanneer zij ergens eene nederlaag geleden heeft? zelfs wanneer de koenste harer ondernemingen mislukt, haar stoutste en hoogste toeleg verijdeld is? Ieder begrijpt het, zoo wel als wij, dat zij zulk eene nederlaag overleven, haar verderfelijk werk voortzetten, en de nu mislukte onderneming hervatten kan. En nu zie ieder rond door *Europa*, en vrage het zich of de Revolutie stervende is? Is zij stervende in *Duitschland* en in de niet Duitsche landen van *Oostenrijk*, waar zij aan haar politisch beginsel — de volkssouvereiniteit — tot zekeren graad eene wettelijke positie heeft weten te verschaffen, en waar sommige vorsten, uit schandelijke baatzucht, of kinderachtige roemzucht, of onverklaarbare onnoozelheid, hare trouwlooze lonken met glimlagchen beantwoorden, en zich niet ontzien om, zoo als onze ouden het uitdrukken, met haar te mallen? Is zij stervende in *Italië*, waar zij voor haar beginsel alom den grond heeft toebereid, terwijl zij het in *Piëmont* wortelvast gemaakt heeft en zorgvuldig kweekt? is zij stervende in *Zwitserland*, dat wij geheel

in hare hand zien en waar zij een middelpunt voor hare ondernemingen gevestigd heeft? Is zij stervende in *Frankrijk*, waar het overschot der maatschappelijke orde, met haar onophoudelijk handgemeen, zich naauwelijks kan handhaven en groot gevaar loopt van in een beslissend treffen, dat voor de deur schijnt te staan, het onderspit te zullen delven? Is zij stervende, de Revolutie die, boven de krachten welke wij aanduidden, in lord PALMERSTON een bondgenoot bezit, en misschien zelfs haren voornaamsten wortel in *Engeland* heeft, ofschoon de giftige boom zijne verderfelijke uitwasemingen voornamelijk over het vaste land verspreidt? Als wij op dit alles, 't geen door ons slechts als ter loops opgeteld is, onze aandacht vestigen, dan moeten we erkennen dat, ook na het herstel van den Paus, de Revolutie eene vreeselijke magt blijft, eene magt die nog menigen slag leveren en nog menige nederlaag ondergaan kan, alvorens ten onder gebragt te zijn, eene magt tot welker eindelijke velling de vereeniging en langdurige zamenwerking van alle goede krachten hoog noodig zijn.

Menigen strijd hebben we dus nog te wachten; mogen we ook op de tot de overwinning gevorderde zamenwerking hopen? Verschrikkelijke vraag! daarom vooral verschrikkelijk, dewijl zij geene vraag mogt zijn, dewijl dit alleen dat die vraag gedaan moet worden, het behoud der maatschappij in twijfel stelt. Welnu, zie wat men al aanstonds vreezen kan: dat (misschien eenigzins als tegenstuk van de engere zamensnoering der katholieke magten door den Paus) de tweedragt *Duitschland* verscheuren en gedeeltelijk aan den geest des kwaads overleveren; dat het socialisme in *Frankrijk* overwinnen; dat het radicalisme, uit *Zwitserland* en *Piemont*, *Duitschland* en *Italie* bestoken; dat de Revolutie in het Fransche leger te *Rome* een kern van

magt vinden zal. Wij willen hier niets voorzeggen, niet eens te kennen geven, dat wij het daar gezegde voor de waarschijnlijkste toekomst houden; maar wij willen doen opmerken, dat, bij de tegenwoordige geschapenheid der toestanden, sommige omstandigheden van het in *Italie* behaalde voordeel de mogelijkheid van nieuwe en groote gevaren in zich dragen.

Overigens, dit is zeker, dat de Revolutie, na de in *Italië* door de katholieke legers haar toegebragte nederlaag, hare krachten al meer en meer tegen het Katholicisme en tegen de katholieke mogendheden wenden zal; dat zij aan dezen zoo veel vijanden zal trachten te berokkenen als mogelijk is, en zich ten dien einde bereid zal toonen om met iedere onkatholieke magt in verbond te treden; dat zij b. v. aan den onkatholieken, en daarenboven mystiek-dweependen, op *Oostenrijk* naijverigen, en de Duitsche keizerskroon verlangenden koning van *Pruissen* gaarne hare hulde en hulp toezeggen zal, om hem tegen het katholieke *Oostenrijk* en *Beijeren* in het harnasch te jagen; dat zij, gelijk ze al plag te doen, het onmogelijke zal wagen om in *Frankrijk* de orde te sloopen, ten einde, niet alleen in dat land de gruwzaamste tyrannie te oefenen, maar ook van daar uit eene gewapende propagande te oefenen, die allereerst tegen den Paus zou gewend worden. Doch is het zeker, dat daarheen de strekking der Revolutie is, het is niet zeker, dat zij slagen zal, noch dat een gedeeltelijk slagen voor haar geen weg tot ondergang zou zijn; het is daarentegen zeker, dat, hoe nijpender de nood mogt worden, de goede krachten zich des te inniger vereenigen en des te naauwer aan den Stoel van PETRUS aansluiten zouden, en dat het voor God geen meer moeite is door weinigen dan door velen te overwinnen.

Hebben we dan *Te Deum* gezongen wegens den terugkeer van den Heiligen Vader in de heilige stad, en mogen we in het middel, door de Voorzienigheid tot het bewerken van dien terugkeer gebezigd, een middel erkennen tot het geheel ten onderbrengen der Revolutie; wij moeten van den anderen kant op de nog dreigende gevaren letten, en ons danklied van het smeekgebed doen vergezeld gaan. Mogt het den Allerhoogste behagen, in *Frankrijk* den volkaan te blusschen, in dat land der omwentelingen — zoo als *de Katholiek* reeds in Maart 1848, onder de mogelijke vooruitzigten plaatste — eene orde van zaken te doen verrijzen, waarin gezag en vrijheid, regt en liefde, beide, eene evenredige werkelijkheid vinden! Mogt het Hem behagen aan het geschokt en innerlijk verscheurd *Europa* de oogen te openen, opdat vorsten en volken leeren inzien, dat de ware vrijheid slechts in gewillige afhankelijkheid van God gelegen is, en dat zij hare verwerkelijking in de tijdelijke maatschappij slechts vinden kan door vereeniging van allen in den éénen schaapstal onder den éénen Herder! Laten we daaraan niet wanhopen, al zien we nog hevige strijden en zelfs zware rampen in het verschiet. Dat is toch voorzeker een blijk der goddelijke barmhartigheid over *Frankrijk*, dat het nu zoo veel heeft bijgebragt om den Kerkelijken Staat aan het geweld der Revolutie te ontrukken en den zigtbaren Opperherder van den éénen schaapstal op zijn zetel te herstellen; dat zijn legerscharen met geestdrift voor den Paus gestreden, met eerbeid zijn zegen gevraagd hebben, en hem nu met liefde omringen. En dat is eene openbaring Gods aan *Europa*, dat het booze beginsel, tot eene hooge magt ontwikkeld, in den Paus zijn hoofdvijand erkend, en het boven alles op diens ondergang toegelegd heeft. Zal *Europa* die open-

baring begrijpen? Laten we hopen. «Al de regeringen,» zeide de woordvoerder van het *corps diplomatique* tot den H. Vader bij gelegenheid der gelukwenschen over zijnen terugkeer binnen *Rome*, «Al de regeringen zullen den terugkeer van Uwe Heiligheid in zijne Staten als een gunstig teeken begroeten, als een onmetelijken stap tot de herstelling der orde, even noodzakelijk tot het welzijn der volken als tot behoud van den vrede.» Moge dit woord van MARTINEZ DE LA ROSA, uit naam van alle gezanten bij den H. Stoel, en dus ook van de gezanten der niet Katholieke Hoven, gesproken, zijne reden gehad hebben in de door allen gedeelde erkenning en verklaring van het feit, dat de Revolutie, de booze magt, geen grooter vijand heeft dan den Paus, dat is, het zigtbaar hoofd der K. Kerk. Dan zal de stap, tot algemeene herstelling der orde door den terugkeer van den Paus gedaan, inderdaad onmetelijk zijn.

DE SOUVEREINITEIT DES VOLKS,

DERDE POLITISCHE BIJDRAGE

VAN

M^r. C. W. OPZOOMER.

(Vervolg en slot.)

«Ik heb de verdediging van mijn beginsel voltooid; «thans treed ik als aanvaller op.» «Wat weten zij, die

«het volksgezag loochenen, en er den grondslag der «dwalingen van onzen tijd in zien, ons in zijne plaats te «geven?»

Iets is er wat men in den heer OPZOOMER prijzen moet, en waarin wij hem tegen een ieder bereid zijn te verdedigen: hij is opregt, hij zegt het altijd zoo als hij het meent. Indien hij zijn beginsel, wij zeggen niet: slecht *bewezen*, ofschoon eene voltooide verdediging wel zoo veel als bewijzen is, neen, indien hij het slecht had *verdedigd*, wij zouden dan nog vermoeden kunnen, dat hij de zwarigheden gevoeld, immers er zich mede bezig gehouden had, en het nu door zijne verzekering zocht goed te maken en te verblinden; maar hij heeft de verdediging van zijn beginsel zelfs niet ondernomen, en alleen gezegd, dat hij de gevolgen daarvan zoo wel verwierp als degenen die ze tegen hem aanvoerden. Is daar nu beter uitlegging van dan zijne opregtheid? Even zoo gaat het met zijnen aanval. Iedereen is in de verwachting, dat hij thans het aan 't zijne tegenovergesteld gevoelen zal pogen omver te werpen, of ten minste daar eenige ernstige opwerpingen tegen maken zal; maar als men, met terzijdestelling der geheel valsche meeningen die hij bestrijdt, alleen de ware, dat het gezag van God komt, in aanmerking neemt, en slechts op de hoofdzaak blijft letten, is zijn aanval geen aanval te heeten. Het zijn geen opwerpingen, die hij maakt, het zijn vragen of verwijten die hij doet, en die natuurlijk minder treffen, dewijl ze van allen prikkel zijn ontdaan. Er is niet de minste slimheid of arglistigheid in. Van daar ook dat hij zoo open voor den dag komt, en waarschuwt wat hij gedaan heeft en wat hij doen gaat: «Ik heb de verdediging van mijn beginsel voltooid, thans «treed ik als aanvaller op.» *Ego sum Davus.*

Mogelijk vindt men het nu van ons niet slim of kwalijk overlegd, dat we zoo van te voren reeds zeggen, hoe het met den aanval afloopt, en we de belangstelling niet opwekken. Maar welken aanval kan men dan verwachten na zulk eene verdediging? En zijn wij niet genoodzaakt reeds aanstonds door het opgeven zijner verdeeling, aan een ieder te laten zien, dat het niet is dan een ijdel spiegelgevecht?

«In drie afdeelingen splitsen zij zich.» De eerste der drie afdeelingen van het heir zijner bestrijders bestaat uit degenen die beweren dat het gezag van God komt. «Eene «andere partij plaatst zich op een pantheistisch terrein, «en drukt hare meening dus uit: het gezag is niet bij het «volk, als een aantal van individuen, maar bij het volk «als eenheid.» — «Er is nog een derde partij, wier be«ginsel is: de rede, de waarheid, niet de meerderheid «moet heerschen.»

Dat heet niet de zaken verdeelen, maar verwarren. Is het laatstgenoemd beginsel niet in den grond het pantheistische? Zijn er dan geen pantheisten die de souvereiniteit stellen in de individuen? En is er geen verschil tusschen de materialisten en den heer OPZOOMER? Met zulk een *Plan de Campagne* kan het onmogelijk goed gaan. Als men zijne vijanden niet kent en in den rug heeft, hoe zal men ze dan verwinnen?

«De eerste (afdeeling) die het meest gesloten is, en «zich het meest gelijk blijft, wijst mij op God en spreekt: «van God is alle magt, die over ons gesteld is; het is «geen regt van menschen, maar een goddelijk regt, «waarin het oppergezag in den staat wortelt. Wilde ik «dat stelsel van den grond af aangrijpen, ik zou niet het «bestaan en de werking van God moeten aanvangen en mij «in theologische vragen verdiepen.»

Dat de heer OPZOOMER noodig acht over het *bestaan* van God te spreken, om het stelsel van den grond af aan te grijpen, zegt voor den goeden verstaander genoeg.

«Maar het is onnoodig de zaak zoo hoog op te halen. «Het is genoeg, als wij aantoonen dat het stelsel, al «kon het waar zijn, bij het staatsregt geheel nutteloos, «geheel onpraktisch is, en geen enkele vraag kan beant- «woorden. En dit aan te toonen kan niet moeijelijk zijn. «Immers daarin juist stellen wij niet het grootste belang, «te weten, van wien het gezag in de allerlaatste plaats «afkomstig is, maar het is ons daarom te doen, dat wij «weten, bij wien het tegenwoordig in den wereldschen «staat berust.»

Wat is dat nu weêr? Het stelsel, *al kon het waar zijn*, is bij het staatsregt geheel nutteloos en onpraktisch!! In de zedelijke orde, waartoe het staatsregt ongetwijfeld behoort, kan iets waar zijn, en toch geene stellige gevolgen hebben!!! Een beginsel van handeling kan waar zijn, en toch geen gevolgen hebben, dat is, geen beginsel van handeling zijn!

Hadden we met een ander te doen, we zouden denken: de schrijver heeft de aandacht zijner lezers zoo veel mogelijk willen vestigen en door eene abstractie het hier voorkomend twistpunt willen isoleren of ontdoen van al wat de gedachte kan belemmeren. Evenwel zou het altijd af te keuren zijn, indien iemand, om de onwaarheid van een beginsel aan te toonen, hetwelk zoo groote gevolgen heeft, en leven en praktijk zoo bijzonder betreft, ons zeide: al kon het beginsel waar zijn, het is geheel onpraktisch, dus is het niet waar. Maar de heer OPZOOMER heeft over de verhouding tusschen waarheid en praktijk zulke uitsporige denkbeelden verkondigd, dat wij hem

niet met een ander kunnen gelijk stellen, en verpligt zijn bijzonder toe te zien, zoo dikwerf dit punt bij hem ter sprake komt. Wat heeft hij al niet gezegd! Het volk is altijd souverein geweest, en echter heeft men dat eeuwen lang niet eens geweten en gehandeld alsof het volk geen souverein was. Ziedaar wel eene waarheid verondersteld, die, ondanks haren praktischen aard, met de praktijk niet overeenkomt en in de lucht blijft hangen. Wat meer is: in de *kennis* van het goede doet de meerderheid volstrekt niets af, en al zou de geheele wereld het anders leeren, men behoort slechts naar de bewijzen te beslissen die men zelve meent te hebben. Wanneer het integendeel op goede daad, op *praktijk* aankomt, is het geheel anders, doet de meerderheid alles af, en al hadt gij de klaarste en zekerste overtuiging, dat er eene onregtvaardigheid bevolen werd, gij zoudt moeten gehoorzamen. En na ons deze ongerijmdheid der Pantheisten op hoogen toon, als eene uitgemaakte waarheid, te hebben verzekerd, na dus *het verband tusschen theorie en praktijk ontkend en ze met elkander in tegenspraak gebragt te hebben*, zal hij nu uit het praktische, uit het toepasselijke of niet toepasselijke tot de waarheid of onwaarheid van een beginsel besluiten! Zal hij durven zeggen: al kon het waar zijn, het is geheel nutteloos, geheel onpraktisch, en daarom is het niet waar!

Maar heeft de heer OPZOOMER niet beweerd, dat SPINOSA de eerste geweest is, die gezien heeft dat het volk ook in de monarchie souverein was? Vóór SPINOSA, die eerst in de zeventiende eeuw geleefd heeft, meende men dus dat het volk niet souverein was, en daar men geloofde, dat het gezag van God kwam, en toch zijne handeling wel naar zijne kennis rigten moest, heeft ook de geheele

wereld het beginsel in praktijk gebragt, dat thans geheel nutteloos en onpraktisch genoemd wordt. Men zegge niet, het was eene onwaarheid die geene eigenlijke toepassing verkreeg, en slechts wanorde voortbragt: daar zouden we meer op kunnen antwoorden, maar het is genoeg hier te herinneren, dat de heer OPZOOMER zelf dien toestand heeft goedgekeurd. «Het gezag behoort wel tot het wezen «des volks, maar het volk heeft er niet altijd het bewustzijn «van gehad. Zoo lang het in die onkunde verkeerde be«moeide het zich niet met 's lands zaken, *maar nam alles «van 's lands vaderen als weldaad vertrouwend aan. Toen «behoefden waarlijk de beheerschers hunne magt niet af te «staan en aan hunne onderdanen op te dringen enz.*» Dat ook de orde dier dagen op godsdienstigen grond berustte, blijkt uit de verwijten door hem aan de partij van het behoud gedaan.

Hoe komt daar nu mede overeen, dat het stelsel bij het staatsregt geheel nutteloos, geheel onpraktisch is? Het is zeer lang toegepast, en dat men het toepaste wordt goedgekeurd: hoe kan het dan volstrekt ontoepasselijk zijn?

Alweder zegge men niet, dat, als hij het beginsel van het goddelijk regt onpraktisch noemt, hij van de ver verledene, niet van de tegenwoordige tijden spreekt. Ook dit antwoord, ofschoon het op verre na niet voldoende zoude zijn, is er geenszins op te geven. Men hoore wat hij van deze tijden zegt.

«Den 26 September 1815 werd het heilige verbond «gesloten, waarbij zich de vorsten van *Rusland*, van *Oos«tenrijk* en *Pruissen* verbonden, om ««overeenkomstig met ««de woorden der heilige schrift, die alle menschen be««veelt elkander als broeders te beminnen en hunne on««derdanen als vaders te besturen, godsdienst, vrede en

«geregligheid te handhaven, en zich slechts als leden «van ééne en dezelfde natie te beschouwen, aan wie door «de Voorzienigheid was opgedragen, om de takken van «eene familie te regeren.» Door dien schijn van gods-«dienstigen zin *werden de volken in slaap gewiegd; de po-«litiek had nu de sanctie van het christendom verkregen, en «kon zich gerust de handhaving van de absolute monarchie «ten doel stellen.*»

In slaap! Dus weder zonder bewustzijn van hunne souvereiniteit! En de politiek, die de *sanctie* van het christendom had, stelde zich in alle gerustheid de handhaving der absolute monarchie voor! En toch werd het beginsel, dat het gezag van God komt, niet praktisch? Of ging het in andere landen beter? O neen! «Onder de leus voor «troon en altaar! treedt eene partij op en dwingt LODE-«WIJK XVIII in hare voetstappen te treden.» Ook LODEWIJK PHILIPS, ja «mannen als GUIZOT, achtbaar door kennis, «onbevlekt van karakter, worden medegesleept op den «gevaarlijken weg, die aan den afgrond der Februarij-«omwenteling uitkomt. En toch is die regering [van LOUIS «PHILIPPE] eerlijker en verstandiger geweest, dan wat zich «na haren val aan het roer van zaken heeft gesteld. *De «reactie, die zich door de onzinnige pogingen der liberalen* (?) «*om den maatschappelijken toestand niet te hervormen maar «om te keeren, een beter aanzien heeft verworven dan zij «immer bezat, is in Frankrijk en Duitschland krachtiger «werkzaam dan ooit.*» Is het niet om te wanhopen, dat ooit of immer de volkssouvereiniteit in praktijk komt? De heer OPZOOMER zelf, die hier de Februarij-omwenteling eenen afgrond noemt, wil er niet aan. Hij heeft reeds in het tweede gedeelte zijner bijdragen gezegd, dat hij het zoo niet meende. Nog eens, hoe en wanneer komt de volkssou-

vereiniteit in het leven? Vroeger, 't is waar, lazen we: «Wie heeft regt zijne begeerte boven die der maatschappij «te stellen, en te doen wat door het volk veroordeeld «wordt? [Want] de regeling der maatschappij hangt af van «den wil harer leden. — Dat is regt overal. — *En het «is een regt, dat niet in een klank blijft bestaan, en een «ijdele troost wordt; maar het wordt tot een feit, het treedt, «door de kracht der volken gehandhaafd, in het leven.*» Maar al vast hebben we gehoord, dat de keizers van *Oostenrijk* en *Rusland*, en de koning van *Pruissen*, dat METTERNICH, LODEWIJK XVIII, KAREL X, LODEWIJK PHILIPS, dat mannen, achtbaar door kennis en onbevlekt van karakter als GUIZOT, gedaan hebben wat door het volk veroordeeld werd, en dat op dit oogenblik de reactie een beter aanzien verworven heeft, dan zij immer bezat. Immers, het is nog erger geworden, dan toen die achtbare mannen deden wat door het volk veroordeeld werd: de «afgrond der Februarij-omwenteling» is opengegaan. De afgrond! Niet minder dan dat! Zeker een onbestemde uitdrukking, maar die toch eer de beteekenis heeft van ondergang en dood, dan van *in 't leven te treden*. Dus zoo lang als de wereld staat tot aan SPINOSA, en van SPINOSA tot op heden, wil het met de praktijk der volkssouvereiniteit niet lukken. De heer OPZOOMER weet het en erkent het; maar het belet hem niet te beweren, dat de volkssouvereiniteit de wet der wereld, «het beginsel van het gansche staatsregt» is, en dat het stelsel van het goddelijk regt als valsch moet verworpen worden, omdat het niet praktisch is! O filosoof! O filosoof! — Hij vervolgt:

«Het is de gewoonte der meeste regtsgeleerden, het «regt te laten afhangen niet van de betrekkingen zelven, «waarin men verkeert, maar van de wijze, waarop die

«betrekkingen geworden zijn, waarvoor men dan soms «eeuwen moet teruggaan. Ik meen het tegendeel te moeten «aanbevelen, en vraag niet, of er eens een oorlog van «allen tegen allen, dan wel een neiging tot maatschap- «pelijke aaneensluiting bestaan heeft, of er eens een ver- «drag, als grondslag van den staat gesloten is, dan wel «of God, de rede, de natuur of wat men het noemen «mag, de staten heeft gegrondvest, om daaruit gevolgen «te trekken over het regt in den staat, maar alleen hoe «de betrekkingen in den Staat zijn, en welke wederzijd- «sche regten en verpligtingen daaruit voortvloeijen.»

Onbetaalbaar! Naiver bekentenis hebben wij zelden of ooit vernomen. De zaak is deze:

Voor ons menschen is de *waarheid* met het *feit* zoodanig verbonden, dat wij haar zonder het feit niet kennen. Indien wij niet omgeven waren van eene objectieve, *feitelijk* bestaande orde, van de natuur of stoffelijke schepping, van de kunstige of de door den mensch bewerkte natuur, en van de zedelijke of maatschappelijke betrekkingen, zouden onze gedachten blijven slapen, en het geschapen licht van onzen geest niet schijnen. De verwarring die tot zekere hoogte in die objectieve orde heerschen kan door het misbruik der menschelijke vrijheid, werkt daarom steeds zoo nadeelig op de menschelijke gedachte terug, en kon de orde geheel verwarren, zonder dat eene andere in de plaats trad, wij zouden niet meer kunnen *denken* en geen gebruik meer hebben van onze rede. Maar dat dit subjectief of voor onze kennis zoo is, heeft zijn grond daarin, dat in het geheel de eindige waarheid of orde, objectief genomen, niet *is*, niet *onmiddellijk* leeft, maar *wordt;* en dat bijzonder in de menschheid, als ziel en *ligchaam* en de geheele stoffelijke

wereld als nasleep van dat ligchaam hebbend, de orde des geestes vereenigd is met de stoffelijke orde, welke laatste zoo veel minder *is* en daarom ook zoo zeer *wordt*, dat zij er den naam van draagt en natuur heet: *natura a nascendo.*

Wat is daarvan het gevolg? Dat de wetenschap niet volkomen één, maar tweevoudig is; dat zij eene positieve, en eene speculatieve zijde heeft; dat zij steunt op ondervinding, getuigenis enz., en op *begrip*, zoodat men zich wel meer naar de eene of de andere zijde wenden kan, maar nimmer de eene van de andere kan afscheiden, en ze integendeel zooveel mogelijk behoort te vereenigen. Men kan het algemeen gedacht *beginsel* — de woorden zelve duiden het aan — niet kennen, zonder het feitelijk *begin*, en wederkeerig het *begin* niet kennen of begrijpen, zonder het *beginsel*. Zoo zeggen ook de taalgeleerden, dat het woord *aard*, voor natuur gebruikt, verwant is met dat van *aarde* of grond. Wanneer dus de regtsgeleerden, om de algemeene grondslagen of wetten der maatschappij aan te toonen, tot haren feitelijken oorsprong opklimmen, doen zij zeer wijs. Zij doen dan wat ieder doet, die de eenvoudige gezonde rede volgt, of de voorschriften der ware wetenschap. In de dingen waarin wij meester zijn en met vrijheid handelen, gaat zelfs die orde niet verloren. Van een goed of slecht begin hangt de goede of kwade uitkomst hoofdzakelijk af; *dimidium facti qui bene coepit habet.* Maar in de spheer die onze vrijheid te boven gaat, en op welker onveranderlijkheid onze vrijheid steunt, dáár hangt alles van het begin af, het tegenwoordige van het verledene, het toekomstige van het tegenwoordige, en is men des te meer genoodzaakt naar het *begin* op te klimmen, als men meer wat eigenlijk *wet* of onveranderlijke orde is, *begrijpen* wil. Historie! ziedaar de natuur des menschen; historie die

van den eenen kant onbewegelijke *waarheid*, en van den anderen kant wordend *feit* veronderstelt; want zoo slechts een dezer beide bestanddeelen ontbreekt, kan zij niet meer bestaan, is zij niet denkbaar meer, en de menschelijke historie is daarom eene zoo verbazende, zoo grootsche ontwikkeling, omdat daarin de onveranderlijke Godheid zelve zich met het steeds wordende stof vereenigt.

Maar wat gebeurt? De mensch wil meer dan menschelijke wetenschap bezitten, wil zich verheffen en uitgaan boven die tweevoudigheid zijner natuur. Van daar, dat de materialisten niet erkennen dan feit, de pantheisten niet dan algemeene gedachte. De laatsten nemen, gelijk we gezegd hebben, uitlegging voor bewijs, en verwarren diensvolgens de vraag naar het *hoe* met de opwerping. Zij willen van geen *begin*, maar slechts van *beginsel* weten; en zoo bij de materialisten de gedachte, of wat nog naar orde gelijkt, slechts gevolg van *feit* wordt geacht, de pantheisten daarentegen willen alles voortbrengen met *begrijpen*, doen alles vergaan in eene onbepaalde algemeenheid, maken alles tegenwoordig, en weten noch van *begin*, noch van *einde*, kortom van niets wat eenige *bepaaldheid* heeft, welke zij aanzien voor *beperking*. Dat de heer OPZOOMER, die door den pantheistischen geest van dezen tijd is vervoerd, van den oorsprong der maatschappij niet weten wil, is dus niet te verwonderen; slechts dit is opmerkelijk, dat bij eenvoudig weg voor eene volkomenheid opgeeft, wat juist het gebrek is zijner denkwijze, terwijl de pantheisten, ofschoon zij natuurlijk van geen *contrat-social* uitgaan, toch hun onvermogen, om iets van begin of oorsprong te zeggen, listiger weten te verbergen. Althans zouden zij het gezag der verleden praktijk niet miskennen op het oogenblik, dat zij zich op de tegenwoordige praktijk beroepen.

Na al die moeite om zelfs den grond weg te nemen, waarop eenig bewijs zou kunnen rusten, komt de heer OPZOOMER voor den dag niet met bewijzen, maar met vragen of verwijten. Op ieder derzelve zullen we kort antwoorden, en daarna er eenige meer algemeene bemerkingen over maken, die het weinig gewigt, hetwelk deze vragen hebben, nog duidelijker zullen doen inzien.

«Al mogt ik het toestemmen dat van God het gezag «afkomstig is, ik zou terstond moeten vragen: aan wien «heeft God dat gezag dan in handen gegeven? Wie heeft «het nu in de wereldsche staten? En als ik mij dan «herinner, dat volgens de voorstanders van het goddelijk «regt alles onder de leiding der Voorzienigheid plaats «heeft, dan gevoel ik, dat men op mijne vraag geen «antwoord kan geven. Of.....

Uw gevoel bedriegt u. Het gezag wordt in de thans bestaande staten in zeer verschillenden graad door vorsten en volken bezeten. Op onbepaalde vragen moeten we onbepaald antwoorden.

«Of gaf God het gezag aan de Vorsten?» God gaf het gezag, hier aan vorsten, daar niet aan vorsten, en daar wederom aan vorsten en aan anderen of aan het volk in gemeenschappelijk bezit. «Maar hoe dan als de vorsten «verdreven worden?» — Het ligt er aan wie de vorsten verdrijft of verdrijven, en of dat met regt of met onregt gebeurt. «Hoe dan, om van *Nederland* en FILIPS van «*Spanje* niet meer te spreken, toen de troon aan NAPOLEON «of aan KAREL X werd ontweldigd?» — Toen het aan NAPOLEON werd ontweldigd, ontnam God het aan NAPOLEON, en gaf het aan de geallieerden, vervolgens aan LODEWIJK XVIII, en toen deze het charter octroijeerde, gaf Hij het tevens aan het Fransche volk in meer gemeenschappelijk bezit.

Daarbij ging alles toe volgens de wet der regtvaardigheid, en werd dus ook in dien bepaalden zin, als die wet Gods wil is, het gezag door God geschonken. Maar aan KAREL X werd het op eene onregtvaardige wijze ontweldigd. Hij was volgens de bestaande constitutie onschendbaar; dus verkregen degenen, die zich toen van het gezag meester maakten, dat niet in straks genoemden zin van God, maar van Hem als oppersten bestierder der gebeurtenissen, en door zijne toelating. LODEWIJK FILIPS werd daarna wettig vorst. — «Dan schijnt dus ook de souvereiniteit, bij anderen, «dan bij den vorst te kunnen zijn?» — Wel zeker. In eene republiek is geen vorst. Wij kunnen evenwel de vraag nog in eenen anderen zin verstaan, en antwoorden: De souvereiniteit of politieke oppermagt is eene eindige magt. Zij heeft graden. Zoo is b.v. de eene Staat, niet even onafhankelijk als de andere, ofschoon de een zoowel als de andere onafhankelijk is. Gelijk nu een *gradueel*, niet *generisch*, verschil in dat gezag zelf bestaat, is er ook een verschillende graad waarin of vorst of volk of de grooten dat gezag bezitten. Hoeveel verschillende constitutien kende reeds ARISTOTELES! — «En wanneer men zich meent «te redden met de uitvlugt dat die vorsten onregt deden, «en God hun daarom het gezag ontnam, dan vraag ik: «staat hij die het beoordeelen mag en op grond daarvan «den vorst mag verdrijven, niet boven hem?» — Redden met een uitvlugt! Hoe komt dat hier te pas? Inderdaad het blijkt maar al te zeer dat zijne herinnering, van hetgeen door de voorstanders van het goddelijk gezag over de Voorzienigheid gezegd wordt, hem geheel in de war brengt. De reden ligt voor de hand: men kan zich niets meer herinneren, dan men geweten of vernomen heeft. De vraag, die vervolgens gedaan wordt, is ijdel, zoo zij gerigt wordt tot

degenen die den opstand altijd afkeuren. Degenen die denzelven, gelijk van zelfs spreekt, onder voorwaarden toestaan, zullen antwoorden: ten eerste, dat het regt van verdediging ook geldt tegen degenen die boven ons zijn, zoo dikwerf zij doen waartoe zij geen regt hebben, in welk opzigt zij geenszins boven ons zijn; ten tweede, dat het tijdelijk gezag geen geestelijk gezag is, hetwelk met onfeilbaarheid de waarheid of de zedenwet verkondigt. Degeen die zegt: ik weet het beter dan mijn vorst, stelt zich in het wetenschappelijke, maar niet in het hier geldend opzigt, boven zijnen vorst. — «Maar wie gaf God de sou-«vereiniteit, toen de republiek der *Nederlanden* werd ge-«vestigd? Aan de Provinciale Staten, voor een klein deel «aan de algemeene Staten, voor een nog geringer aan den «Stadhouder?» — Wij zijn met het antwoord, dat gij vragend voorstelt, tamelijk tevreden; slechts zouden we ons liever anders uitdrukken. Iets, dat of eene abstracte eenheid, of eene levende eenheid *(simplex)* is, heeft niet eigenlijk deelen. De organen van het menschelijk ligchaam hebben allen deel in het leven, dragen er toe bij en determineren het, maar zij hebben niet ieder een deel van het leven. — «En toen vreemde overheersching die orde van zaken ver-«ving, was er toen geen oppermagt, of schonk God ze «aan den vreemdeling?» — De veronderstelling aannemende, dat het eene onregtvaardige overheersching was, antwoorden wij: als een dief mij iets ontneemt, is hij *feitelijk* bezitter, en ben ik het *regtens*, of beter gezegd, eigenaar. Daar evenwel het regt feit vordert, om regt te blijven, en wederom feit regt kan doen ontstaan, zoo wordt de overgang van het gezag in het aangevoerde voorbeeld mogelijk. We zouden bepaalder antwoorden, indien er bepaalder gevraagd was. — «En hoe kon Hij [God] ze

«[de oppermagt] later, niet op de vroegere magten doen «terugkomen, maar op een koning overdragen.» — Hoe kon God? Welke is uwe meening? Waarschijnlijk zal het de regtvaardigheid van Gods handeling betreffen. God is eigenaar in zoo absoluten zin, dat Hij mij het mijne kan ontnemen, zonder tegen de orde der regtvaardigheid te handelen. Er is zeker nog veel meer te antwoorden, maar dit is genoeg. — «Zoo hebben wij immers nergens vasten «grond; hier enz.» — Wij zien volstrekt niet, wat gij met uwe vragen hebt uitgerigt. Hoe kunt gij op enkel vragen iets gronden, en het antwoord niet kennend uit uwe onwetendheid dat positief besluit trekken? Veronderstel, dat we soms niet weten aan wien het gezag regtvaardig toekomt, of dat er voor een oogenblik geen gezag is, wat beteekent dat? Is er dan geen eigendom, omdat ik soms niet weet, aan wien de zaak toebehoort, of omdat op zeker oogenblik niemand op haar regt heeft? Of is er dan geen zedenwet, omdat er conflicten in die wet bestaan? Daargelaten dat allen niet tot alle handeling verpligt zijn, behoeft men alles te weten, om vasten grond voor zijne handeling te hebben?

«Hier is op het goddelijk regt deze regeringsvorm ge«grond, elders weder een geheel andere. Hier geeft God «de souvereiniteit aan een republiek, elders aan eene «constitutionele monarchie met al hare onderscheiden mag«ten, elders aan een despoot. Zoo geeft God juist altijd «het bestaande; en vooral wanneer het een tijd lang ge«duurd heeft, beroept men zich op Hem.» — We zien niet, dat de verscheidenheid der orde een bewijs tegen haar bestaan is; integendeel, die verscheidenheid is het werk van goddelijken invloed. Niets haalt bij de verscheidenheid der staatsvormen die het Christendom in

den loop der eeuwen in *Europa* heeft voortgebragt. Dat men thans overal geheel hetzelfde wil, is het gevolg van dat nog beneden het heidendom gezonken philosophisme, hetwelk de heer OPZOOMER is toegedaan.

Als er in de vraag een onregtvaardige «despoot» bedoeld is, spreekt het van zelf dat zijn feitelijke magt niet in dien zin van God is als van een wettig en regtvaardig monarch. Als wij Gods wil met betrekking tot het eindige beschouwen, moet naar de verscheidenheid of ook naar het goede en kwade dat in die eindige natuur is, Gods wil op verschillende wijze beschouwd of verstaan worden. — De vraag omtrent den overgang des gezags, of liever de spot daarmede wordt aldus voortgezet: «Zoekt «iemand den Vorst te verdrijven, men beschuldigt hem «van opstand tegen het bestel der Voorzienigheid,» — dat doen niet altijd al degenen die gij bestrijdt — «maar «gelukt hem zijn opzet, en plaatst hij zich zelven op den «troon, dan buigt men zich voor den gezalfden des Hee«ren, en laat het goddelijk regt even weifelend en on«trouw van de eene regering op de andere overgaan, «als de hovelingen, die heden den eenen vorst nog vleijen «en morgen de voeten van zijn moordenaar kussen.»

De heer OPZOOMER wil hier uit misdaden tegen de door God gestelde orde bewijzen, dat die orde niet bestaat. Dat verdient geen antwoord. Wat nu den overgang van het gezag betreft, het eindig regt des menschen kan verloren worden. Waarom? Omdat het met *feit* verbonden is. Ideën zijn geen geldende regten. Bijv. zonder een voorwerp en zonder zekere betrekkingen welke feitelijk tusschen mij en dat voorwerp bestaan, kan ik geen eigenaar zijn. Indien dus een koning onregtvaardiglijk van zijne magt beroofd wordt, kan diegeen of diegenen, die na hem het

gezag in handen krijgen, zich in dat bezit met der tijd regtvaardigen. Is dat, gelijk de heer OPZOOMER zich vrij onnoozel uitlaat, omdat het lang geduurd heeft? Op die wijze zou het regt dat de praescriptie geven kan ontkend moeten worden. Neen, het *regt* kan op den duur zonder feit, waarin het *actueel* wordt, niet bestaan. *Le droit entraine le fait, et le fait entraine le droit.* In de onderwerpelijke vraag is dat vrij duidelijk. Wanneer iemand het oppergezag in een land langen tijd heeft uitgeoefend, is hij *oorzaak* van het voortdurend bestaan dier orde, en in zoo ver is hij voortbrenger van die orde, is deze zijn werk; en daar ons niets zoo zeer toebehoort als hetgeen dat wij zelven maken of bewerken, kan het niet betwijfeld worden, of door gezegde uitoefening van het gezag gaat het gezag in andere handen over. Is bij voorbeeld HENDRIK V op het oogenblik wettige koning van *Frankrijk?* Ofschoon wij hem het regt toekennen, om zich, zoo hij zich op goede gronden een gelukkigen uitslag kan voorspellen, van het gezag meester te maken, of het te veroveren, beweren we, zonder den minsten twijfel daarover te hebben, dat hij op het oogenblik geen koning van *Frankrijk* is, zelfs regtens niet. Een *koning* die niets meer *kan* kan geen koning blijven.

Wanneer heeft bepaaldelijk die overgang plaats? Dat hangt van vele omstandigheden af, en zoo dat moeijelijk te zeggen is, het is niet moeijelijker te weten dan het tijdstip waarop de wil van het souvereine volk verandert.

«Zoo kan men de Voorzienigheid en het goddelijke «regt hier wel buiten het spel laten, daar het ons toch «niets verder kan brengen, en het blijkt op nieuw, met «hoeveel regt SPINOZA leerde, dat die zich op God beroept «zich achter zijne onwetendheid verschuilt.»

De vragen die hij gedaan heeft geven waarlijk geen blijk van wetenschap. Zij moeten voor bewijzen gelden! Het gelijkt er immers niet naar! Wanneer kunnen vragen eenige kracht van bewijs oefenen? Als men *gehouden is* antwoord te geven, en dat antwoord niet dan absurd kan zijn. Maar alle vragen die men slechts gedeeltelijk of in het geheel niet kan beantwoorden hebben de kracht niet eener opwerping of van een bewijs. Iemand kan meer vragen dan zeven wijzen kunnen antwoorden. Weten we volstrekt niets van God, van onze vrijheid, van onsterfelijkheid, omdat daarover vele vragen gedaan kunnen worden, die het onmogelijk is te beantwoorden?

Zoo zijn de vragen die de heer OPZOOMER doet, slechts vragen van nieuwsgierigen aard, op welke wij, strikt genomen, niet het minste antwoord verpligt zijn te geven.

Het blijkt vooreerst daaruit, dat hij in plaats van over eigenlijke *praktische* gevolgen van het beginsel te spreken, slechts *weten* wil, wanneer iemand koning is, *hoe* dit en *hoe* dat plaats heeft; waarbij hij dan dikwerf laat zien, dat hij het stelsel hetwelk hij bestrijdt volstrekt niet kent.

Ten tweede is zijn vragen: hoe of de *orde* wel is ten tijde der *wanorde?* Indien hij getoond had dat het regt van koningen als van LODEWIJK XVI, twijfelachtig was, zou hij iets hebben uitgerigt; maar wat doet het af, zoo we soms in tijden van oproer en verwarring de goddelijke orde of het regt niet kunnen aantoonen? Is dan het regt van eigendom duister en zonder praktisch gevolg, omdat er over dit of dat eigendom duistere processen gevoerd worden? De ware aard der dingen moet niet in het bederf gezocht worden. *Non in depravatis quaerenda natura est. Optimo quoque natura maxime cernitur.* Zoo spraken de ouden, en wie er iets van weet, gaat tegen deze voorschriften

niet in. De verwarring kan tot toets strekken om de kracht of volkomenheid eener wet aan te toonen, maar daarin zoekt men geen bewijzen tegen haar.

Ten derde betreffen zijn vragen een punt, dat aan den menschelijken geest noodzakelijk ontsnapt: wanneer bepaaldelijk de *overgang* van het gezag plaats heeft. «Niets «is zoo moeijelijk te verklaren als het worden,» zegt VON HUMBOLD ter gelegenheid dat hij van de vorming der talen spreekt, maar het geldt algemeen. De reden is, dat wij het *leven* niet waarnemen met onzen geest. Van daar dat we de *intensiteit*, de *beweging*, het *worden*, de *overgangen* niet genoegzaam kunnen verklaren. Hoeveel haren moet iemand verloren, of kan hij behouden hebben, en toch een kaalkop zijn? Met dergelijke vragen meenden de oude Pantheisten als de Eleaten en Stoïcynen wonder veel af te doen.

Ten vierde plaatst zich de heer OPZOOMER niet op het standpunt van zijne tegenstanders, hetwelk hij gehouden is te doen, wil hij tot antwoord gelegenheid geven. Eerst dan kunnen de zwarigheden vervallen. B.v. een protestant zegt tegen eenen katholiek: uwe Kerk eischt eene gehoorzaamheid die den menschelijken geest verduistert en uitdooft; daarop kan de Katholiek antwoorden: Gij veronderstelt reeds de zaak die nog betwist wordt, en gaat nogtans de gevolgen beoordeelen. De vraag is of de Katholieke Kerk bovennatuurlijke waarheid mededeelt, die wij van ons zelven niet hebben. Als dat waar is, en ik eisch dat gij deze *voorafgaande* vraag als beslist beschouwt, kan dat gezag niet ter verduistering van den geest strekken. Als iemand u een *licht geeft*, dat gij niet hebt, kunt ge niet zeggen dat hij u in de duisternis brengt, en wie aan een behoeftige een grooten schat schenkt,

maakt dien zeker niet armer. Even zoo vervallen de zwarigheden die de heer ORZOOMER maakt als hij zich op het terrein plaatst, waarop hij zich behoort te plaatsen. Hij verstaat de souvereiniteit niet gelijk wij die verstaan.

Eindelijk doen ons zijn vragen zien, dat hij de beginselen zijner tegenstanders niet kent; een fout of gebrek met het straks aangewezene verwant. Hij schijnt zich voor te stellen, dat de voorstanders van het goddelijk regt daaronder niet anders verstaan, dan dat God den loop der dingen of het lot der wereld bestiert. Dit is zeker een der redenen waarom zij zeggen, dat het gezag van God komt, maar zij is de eenige niet.

Is hij beter bekend met den eigenlijken zin en beteekenis van de meening zijner overige tegenstanders? Wij hebben het tegendeel reeds opgemerkt. Immers zij die de rede souverein maken zijn juist de Pantheïsten. En uit FICHTE en SCHELLING, zoowel als uit SPINOSA, is het voor ieder te zien, dat ook Pantheisten in hunne politiek van het *individu* uitgaan. Zij maken den mensch of hun *ik* tot God, en daardoor het individu beurteling tot alles, en tot niets, tot opperkoning en tot willeloozen slaaf. De anarchie volgt er evenzeer uit, als het verschrikkelijkst despotisme. Dat PROUDHON tegen de communisten en socialisten strijdt, en de anarchie wil, komt daarvan daan, dat hij zich meer houdt aan het individu of het *ik*, terwijl zijn met hem oneenige vrienden meer het *idee* willen verwerkelijken. Dat er menigeen gevonden wordt, die de rede souverein wil maken, zonder te weten dat dit Pantheisterij is, ontkennen we niet; maar als men eene opinie wederleggen wil, doet men dat niet tegen degenen die deze opinie welke zij voorstaan niet eens begrepen.

Het slot van de bijdrage luidt als volgt: «hun grond

«(van het denken en de praktijk) moet een vaste bodem «zijn. Wij zijn op dien vasten bodem gelukkig weder terug «gekeerd. Hier staat het resultaat. Verkondig wat gij voor «waarheid houdt, uwe theorie; laat anderen dezelfde vrij- «heid; zoo zullen er verschillende meeningen zich open- «baren. Ieder kieze naar zijne overtuiging; en wat nu «de meerderheid van hen, die omdat zij gekozen hebben, «ook willen medespreken, gekozen heeft, dat trede als «praktijk in het leven.»

Het compliment dat de heer OPZOOMER hier aan zich zelven maakt diende wel eenen vasten bodem te hebben. Het resultaat is, dat wij door hem geplaatst worden tusschen een denkbeeld van anarchie, en een ander van despotisme. Immers die praktijk is van den eenen kant eene loterij, en van den anderen kant veronderstelt zij den *noodzakelijken* innerlijken drang van den Pantheistischen algod.

EEN BEELD DER TOEKOMST.

ROMANTIESCH GEDICHT DOOR

A. J. DE BULL.

Ontleend aan de Geschiedenis der Kerkhervorming en die der onbeslotene gemeente te Utrecht,

TIJDENS

HUIBERT DUIFHUIS.

's Gravenhage,
P. H. NOORDENDORP.
1849.

Wat al verblindende sieraden! Een prachtband! waar aan de eene zij' de gulden titel op schittert, in gouden lijst gevat, van zwierig loover omkronkeld; aan den anderen kant, een verguld opgeslagen bijbelboek met het kruis er op! Wat al opluisteringen daar van binnen, te danken aan de bedreven hand van den heer CH. ROCHUSSEN, die even kunstig de teekenstift als de heer E. VERMORCKEN den graveernaald voerde. Al aanstonds verwijlt het oog op de titelplaat, den man voorstellende die de hoofdpersoon van het gedicht moet wezen; hij houdt de vingeren in en om een bijbel of een brevier gestrekt; onder ziet ge een krans van rozen en looffestoen gevlochten om een bijbel, waar weder een kruis op rust. Dan hebt ge eene teekening voor elk hoofdtafreel van 't verhaal, en daar

zijn er zeven. Eerst toeft ge bij een man, somber neêrgezeten met wanhopig gelaat; een verbrijzeld krucifiks ligt aan zijne voeten. Voorts ziet ge eene vermanende oude vrouw op het ziekbed; een jeugdig maagdelijn zit er strakluisterend voor. Verder wacht de sombere man voor eene half geopende deur, waardoor men iemand vromelijk ziet bidden. Vervolgens bevindt gij u in eene kerk, waar een prediker met een bijbel vóór en een kruis naast zich met zacht-opgeheven hand staat te redenen; onder de hoorders herkent gij den somberen jongman, aan een der pijlers geleund. Daarna ontmoet gij dien peinzer vol vuur aan 't spreken in 't studievertrek des redenaars. Later vindt gij denzelfden ernstigen jongman met de jongvrouw, die aan het ziekbed zat, zamen geknield voor een bidbankje, weder met kruis en bijbel gestoffeerd: de spreker van den kansel staat er plegtig bij. Het laatste tafreel toont u twee rustig-vereende gelieven, leunende aan de eene zijde van een gothieken tempelboog, waaronder een bijbel ligt opgeslagen; aan den anderen kant schijnt de godsdienst-vrede voorgesteld, terwijl boven den punthoog geloof en hoop op de wolken knielen, en de liefde, met uitgebreide wieken in het midden staande, de gansche aarde zegent, 't geen zeker het in deze regelen geschilderde beeld der toekomst zal wezen.

Wat al schoons, dachten we dadelijk, zal wel dit zevental tafreelen bevatten, waar zusterlijke kunsten zooveel gelukkige sieraden wisten aan te brengen. Of zou het wellig zijn, dat hier het smaakvol lijstwerk de schilderij in kunstschoon overtrof? Doch laat ons eerst de aangegeven hoofdtafreelen der gebeurtenis van meer nabij beschouwen en dan den dichter hooren uitleggen, wat gedachte hij in dit verhaal heeft willen romantiseren.

Want 't is duidelijk, en de auteur geeft het zelf te kennen, dat dit gedicht een uitvloeisel is dier kunststreving, welke eene idee of eenige grondwaarheid niet didaktiesch voorhouden, maar epiesch of dramatiesch, of op beiderlei wijze vereenigd, in 't leven veraanschouwelijken wil.

I. Uit het eerste tafreel blijkt, dat de man met het verbrijzeld kruis aan de voeten een geneesheer is in *Utrecht;* hij gaat de arme zieke MACHTELD bezoeken, die den gâ beweent, haar door geen krankheid, maar door Duc d'ALVAAS vloekgenooten naar 't moordschavot ontscheurd.... Hij ontsteekt hierover in dolle drift; zij gist huiverend zijne smart, doch zijne eigenlijke wond vermoedt de kranke niet. MACHTELD schijnt door zijne zorg te beteren; maar op eens was haar toestand veel gevaarlijker: een priester en een Calviniaan hadden aan haar ziekbed getwist; want zij verliet de Moederkerk, beleed het nieuw geloof, en, sprak ze,

«Schoon 'k menig leerstuk niet en ken,
Niet zuiver dus der hunnen ben,
Toch riep 'k om toespraak en gebeden
Deez' dag een van hun leeraars aan,
Om me in devotie voor te gaan.»

Een priester was hem nagetreden; wat heftig twisten volgde er; maar zij had gezwegen; «toen zijn ze grimmig heengegaan!» De geneesheer ziedt van toorn, en sluit te huis zijn uitval tegen de valsche vromen en de schoolsche dweepers met de godtergende vraag:

«God! kunt Gij al dat wee gedogen?...
Voert dan Uw arm geen bliksem meer!»

II. Nooit had MACHTELD eene voedsterdochter die zij

had, om hulp gebeden; want teregt vermoedde zij, dat de vader, die de nieuwe leer niet genegen was, zijn kind wederhield. Deze was inmiddels gestorven, en nu verschijnt de jongvrouw, door GEERTE-buur gewaarschuwd, aan MACHTELDS ziekbed, die haar van ADRIAAN ophaalt, hetgeen het meisje beurtelings deed verbleeken of blozen, in hevige spanning en bekoring brengt, waarbij zij de Moeder Gods vraagt, den band te breken die haar kluistert en haar toevoegt:

«Verhoor in 't eind mijn beê - of luistert
Uw oor dan naar geen smeeken meer!»

«Toen greep ze driftig MACHTELDS handen, en zeî haar «met gebroken stem: ««uw mond zij stom, gelijk deez' ««wanden – o spreek geen woord van *mij* tot *hem*.»»

III. Meester ADRIAAN treedt weêr bij MACHTELD in, en hoort eene stem bidden, niet tot de Heiligen – maar tot God! Een verlicht priester, een verdraagzaam heilgezant is het; in hem hoopt ADRIAAN den man te hebben gevonden, wien hij zijne wonden kan toevertrouwen;....

«Om Gods wil, MACHTELD, spreek wie is 't?...
«Hoe is die man tot u gekomen?»
«Een buur had mijn verlangst vernomen,»

«was 't antwoord, [wij schrijven letterlijk af,] hoe ik «menig keer, maar steeds vergeefs, een geestlijk heer tot «voorbede en tot troost gevraagd had, en toen ik bitter «mij beklaagd had dat zij zoo hechten op hun leer, sprak «ze opgeruimd na wat bedenken: ««Hoor hier, vrouw ««MACHTELD! onlangs kwam er'n pastoor uit Rotterdam, ««die u gewis zijn hulp zal schenken.»» — En door deze buur nu was die pastoor gekomen.

Drie waren in den Naam des Heeren
Eendrachtig daar bij een geweest....
In 't midden van hen was Zijn Geest!

IV. Den volgenden zondag gaat ADRIAAN, hetgeen hij sinds lang niet deed, weêr naar den tempel, «naar St. Jakobus kerke heen,» waar eerst de Mis geschiedt voor de Roomschen en dan een psalm wordt aangeheven voor de volgers der nieuwe leer. Hem ruischt een ranke leest voorbij.... haar kleed raakt aan zijn mantelslippen — die hij vurig [daar in de kerk] aan de lippen drukt en hij zegt hartstogtlijk: «zij!» – zij naauwlijks hoorbaar: «hij!»

HUIBERT DUIFHUIS [want dit was de verlichte leeraar] is in koorkleed den kansel opgetreden. «Hij ijvert voor geen «kerkpartij, schuwt, louter dwalingbarend gissen naar wat «geen sterv'ling kan beslissen, — laat, zwijgend, iedre «meening vrij aangaande Gods geheimenissen — van 't «openbare slechts spreekt hij!» ADRIAAN hoort ademloos wat hij verkondt; [die apostel der liefde intusschen] weeklaagt over vroegere geestelijke tirannie, heerschzucht, over nijdig doemen en verketteren, over de liefdeloosheid van thans;

«o Desolate Christenheid!»

roept hij uit, geen twist meer om verschil van leere;

«Leert aan elkanders zwakheên wennen,
Betracht de LIEFDE t' allen tijd...
De Heer zegt: «*Daaraan zal 'k herkennen*
«*Of gij van mijn disciplen zijt!*»

Nu eerst en niet straks ging de jonge vrouw ter kerk uit en naar huis, waar ze teêr een dierbren naam lispelt en met vochtig oog van boven de uitspraak wacht

Op 't fluistrend «....Zoo ik 't mocht gelooven....
En 't hoogst gebod: DE LIEFDE waar!»....

V. In een eenvoudig, ruim vertrek zijn twee mannen bijeen. ADRIAAN, naar DUIFHUIS gesneld, ontlast er 't overkropt gemoed, en vraagt hem raad. Hij verhaalt, hoe zijn moeder hem door zielelijden werd ontroofd en zijn vader onteerd stierf! De booze liet ook het eenig kind [hem] niet los;... hij heeft CHRISTUS afgezworen,

«Gevloekt! - als de oorzaak van het leed,
Dat de aard een hel mij worden deed!»

Hij durft aan vader noch moeder denken; verwoed roept hij na eenig zwijgen uit:

«Is dan de kracht Uw arm ontzonken,
Almachtig God!... In Uwen naam
Spant tegen U die demon saam

«met wie U haten! durft zijn trekken zelfs voor Uw al-«ziend oog bedekken, door 't masker van godzaligheid;»... hij vloekt verder den *Sektegeest*. Want geen beter echtpaar dan zijn ouders, «en toch die band werd losgereten.... «de booze geest verscheen!» beiden kwijnen,....

«Die spanning was niet *te* verduren!
't Werd vreeslijk doodsch in onze muren.»

Maar 't raadsel wordt hem verklaard; hij trad eens 's vaders kamer in; deze las verdiept....

«Ik tuurde in 't boek dat voor hem lag —
't Was 't eerst dat ik den Bijbel zag!»

«Zoodra mijn vader mij aanschouwde, zag hij mij lang «en ernstig aan... Ik bleef ontroerd, bedremmeld staan, «'k gevoelde een zweem of 't mij berouwde dat ik dáár-

«tot hem was gegaan. – Ik zag dat hij de handen «vouwde:

«« Dit is Gods vinger! »» sprak hij stil,
«« Welaan, geschiede 's Heeren wil! »»

zijn vader weidt hartlijk uit over den lof des bijbels, zoekt de bladen haastig en verrukt door «en leî me een «forsche beeltnis voor: »

«« Dat 's LUTHER! »» riep hij opgetogen
En hing de kunstplaat aan den wand,
Bragt mij er voor, greep toen mijn hand,

«zag me aan, om d' indruk, door die trekken, op mij «te weeg gebracht, te ontdekken, » – verhaalde van 's Hervormers heldenmoed – daar klonk een diepe zucht, hij beeft terug van schrik, de spraak begeeft hem, «elkaêr omarmend zagen we om — daar stond mijn moeder, roerloos, stom, » meer dood dan levend,

«Een dof gejammer liet zich hooren:
«« Een vader die zijn kind verleidt.....
«« Mijn echtgenoot, mijn zoon!... verloren,
«« Verdoemd.... tot in alle eeuwigheid! »»

«Zij was der Kerk getrouw gebleven – mijn vader, «ijvrig Lutheraan... » Zij werd waanzinnig en stierf kort daarop van wanhoop; mijn vader gaf op 't schavot den geest, wijl hij welgewapend een hagepreek dorst hooren. 'k Had zijn begrippen aangenomen... mijne vrienden verjoegen mij: «uw vader, zeî men, viel door 't zwaard, «geen beter lot zijn ketters waard; » bereid u tot hetzelfde lot.

Een wezen leefde dat mij kon troosten; haar vader was in 't Spaansche heir, «terwijl zij in deez' vest haar dagen

«met een goedhartige oude peet in kloosterlijke stilte «sleet.» Lief had ik haar, zij mij. Zij wil mij troosten, en zegt dat zij iederen avond en morgen bad voor de ruste van *zijn* ziel.... en riep uit:

«« Uw arme vader! Dat ook hij
Besmet werd door de ketterij!»»
Toen huiverde ik: «wee mij! wee mij!»

Eindelijk toch durft hij MARIA vragen, of zij hem schuwen zoude, zoo zij verschilden op het stuk der leer! Bij die vraag bezwijmt ze in zijn armen! o Zij had hem nooit verstooten! Maar een priesterlijk vermaan had hun verbond te niete gedaan; een leeraar zelfs had hem stout verweten dat hij 't [nieuw] geloof *geminacht* had; hij werd libertijn geheeten en vrijgeest!... en indedaad hij werd het ook en heeft het kruis, waarvoor zijn moeder bad,

«Verwoed vergruizeld en versmeten....
Vergifnis, Heer!... 'k Heb U geweten
Wat door Uw volgers (!) werd misdaan —
o Reken mij die schuld niet aan!»

Toen heeft hij *Europa* rondgezworven, zag Pausgezinden, zag Hervormers, bezocht het vrije *Zwitserland*, maar overal vervolging, nergens vrijheid! Voor 't versmeten pauslijk juk klonk men zich-zelf vast aan den keten, gesmeed door LUTHER en CALVIJN! Maar, zegt hij tot vader DUIFHUIS, gij haat niet om 't gelooven, «bij u is LIEFDE «'t fondament!»... leer gij mij CHRISTUS dienen, gij!»

En innig met zijn leed begaan,
Omarmde DUIFHUIS ADRIAAN.

VI. Aan 't sterfbed van MACHTELD vindt ge beiden weêr. Zij wees ADRIAAN «een kastjen aan den wand:» hij moet

een boek, dat daarin ligt, zelf aan eene jongvrouw, aan wie het opgedragen is, gaan brengen; «Ge vindt den naam «bij 't titelblad. Breng haar dat boek na mijn ver- «scheiden... laat vader DUIFHUIS u geleiden — maar geef «gij 't zelf... beloof mij dat!» Hij belooft het en zij sterft gerust; dadelijk volbrengt ADRIAAN haar verlangen; hij vindt haar.... Bijbel, en de naam?.... zijn hand verstijfde, half verduistert zijn oog, zijn mond trekt pijnlijk zaam, 't is de naam van MARIA, zijne uitverkoorne!.... Hij aarzelt: zal hij den strijd hernieuwen, dien hij door dat boek bij zijne ouders aanschouwd had? «Zal hij vrouw MACH- «TELDS wil weêrstreven?... Hij wordt zijn medgezel ge- «waar — en voelt zijn moed, zijn kracht herleven:

«Toén,» mompelt hij, «was LUTHER dáár...
«God lof! met DUIFHUIS durf ik haar,
«Mijn woord getrouw, den Bijbel geven!»

..... «De schoone jonkvrouw was alleen» en denkt aan haar uitverkoren!.... Zij jammert dat zij de stem der Kerk en niet der liefde heeft gehoord; maar zij zag hem weêr in St. Jakobskerk. «'k Dacht [zegt ze] van ontroering «neêr te vallen. — Toch was mij 't denkbeeld wonder- «zoet..... dat hij in dien muur ook zijn devotie ging ver- «richten....» «Dien priester had ik nooit gehoord.» — Wat een taal vol liefde! — En hoe dankbaar MACHTELD hem [ADRIAAN] haar «goê Engel» noemde..... «toch vloekt de Kerk hem — niet mijn hart!» — Daar verschijnt hij en St. Jakobs leeraar!.... Daar wil zij aan zijn boezem snellen,

Raauw gilt ze op eens: «ik mag niet, neen!»
En voor haar kruisbeeld zijgt ze ineen....

Maar ADRIAAN is toegevlogen:
Hij heft haar op, knielt bij haar neêr,
Zij opent aan zijn boezem de oogen,
En voor de beeltnis van den Heer
Vindt zij zich in zijn armen weêr! —

Toen wenkt hij ernstig DUIFHUIS nader, die daar getroffen nederzat; hij stelt haar in zijn hand; «hij ging «van daar en mompelde: «o 'k heb veel geleden... ja, tot «den dood! Maar heden, heden!.... «God, wat beproeft Uw hand mij zwaar!»

VII.

Zie vader DUIFHUIS! Met wat vuur
Leest hij de Heilige Schriftuur!

't Is voor MARIA. Een vrije christenzin dringt in haar hart! Zij leest op de vraag: «*Is* LIEFDE *'s Heeren hoogst gebod?*» het afgebeden «Ja!» Wat houdt ons, denkt ze, langer dan gescheiden, «en kunnen we op de vrije «baan, die vader DUIFHUIS in leert slaan, niet veilig naast «elkander gaan om ons in 't goede bij te staan?....» — Eens zit ze voor 't opgeslagen Bijbelblad «en op dat pas «trad DUIFHUIS binnen; wat of dus (sprak hij, haar met een glimlach de fraaije lokken streelende) de zinnen van «mijn discipelin bekoort?» En zij antwoordt: «Mijn vader! «'k dacht aan ADRIAAN!» Maar zoo die weldoener der menschheid tot u kwam, die

«Niet van zijn ketterij genezen
«Maar ijvrig *dader* is van 't Woord?»
Met *opene armen* opgerezen,
Hernam ze en sloeg hare oogen neêr:
«Dus zou mijn antwoord zijn, o Heer!»

Zij worden later door DUIFHUIS in den echt vereenigd, die zijn zegen uitsprak met de bede: «zoo zij er eens alomme vrede,» zoo verbreide zich der liefde zonneschijn,

«Zoo buigen alle knieën neêr,
«VRIJ IN 'T GELOOVEN AAN EEN HEER!»

Ziedaar heel het romantiesch verhaal uitvoerig en getrouw medegedeeld. Wij weerhouden onze aanmerkingen nog, totdat de heer DE BULL zelf ons door Voorwoord en Naschrift zal hebben toegelicht, wat hij door deze tafreelen in 't leven heeft willen voorstellen; 't zij ons geoorloofd zijn langwijlig en gezwollen proza beknopter en vereenvoudigd weder te geven.

Hij die deze bladeren schreef, dus berigt hij ons, las met welgevallen een feit uit de dagen der kerkhervorming in *Utrecht* omtrent 1578; HUIBERT DUIFHUIS vergaderde daar in de St. Jakobskerk de zoogenaamde «onbeslotene gemeente,» alle partijnamen afleggende, om als *christenen* geen andere leus te hebben, dan: «LIEFDE TOT GOD BOVEN ALLES, TOT DEN NAASTE ALS TOT ZICH ZELF!» — DUIFHUIS — ziedaar een echt vrijzinnig beginsel verpersoonlijkt; zijne OMGEVING — de heerlijke gevolgen der toepassing veraanschouwelijkt! Zie wat liefderijk schouwspel! Zij wachten in de ééne St. Jakobskerk het eind der Misse en dan heffen zij de psalmen aan! Uit de herhaalde lezing van die feiten werd dit dichtstuk geboren. «DUIFHUIS «was het lievelingsbeeld van den ontwerper, en stond «met levendige trekken in zijn gemoed geteekend; om «dat beeld groepten zich nevenfiguren – elke gedachte «kreeg een persoonlijken, een tastbaren vorm; en [niets «minder dan] de geschiedenis van het verleden, de er-

«varing van het heden, de hoop voor de toekomst op «die beide gebouwd, regelden zijn plan.» Kostbare verwen werden hem voor zijn tafreel door Prof. H. J. ROOYAARDS geschonken: uit de eerwaardige handschriften zelve van DUIFHUIS leerde hij zijn hoofdpersoon met ware kleuren schilderen. Aldus de heer DE BULL in zijn Voorwoord; in het Naschrift zegt hij u: «Vergunt den dichter nog een «oogenblik aandacht! Hij verzoekt u hem te volgen uit de «gehoorzaal naar 't schrijfvertrek.» Hij wil u zoo gaarne nogmaals zeggen wat al goeds en schoons hij bezongen heeft.

«De grondslag waarop zijne verbeelding gebouwd «heeft, zie, daarop is hij gerust, deze komt stipt overeen «met de teekening die de historie voorlegt. De uitgestrekte «parochie van St. Jakob, maakte twee pastoors noodza- «kelijk: VAN SCHEVELINGE en DUIFHUIS; beiden verrichtten «de dienst in dezelfde kerk – maar in onderscheiden «geest; van daar het zeldzaam schouwspel in 't voorwoord «geciteerd en in 't gedicht breed uitgewerkt en toegepast[!]. «De parochianen en zoovele anderen vonden in denzelfden «tempel bevrediging voor hunne onderscheidene gods- «dienstige behoeften. Door minnelijke schikking met de «overheid, werd later de *Jacobi* kerk uitsluitend door DUIF- «HUIS gebruikt, en vereenvoudigd in den geest zijner pre- «diking — de beelden enz. werden weggenomen, toen «hij ook zijn choorkleed [?] eindelijk verwisselde met een «ander gewaad.» In het verledene en het heden, zegt hij verder, heeft hij partijgeest gezien: «wat al GOEDS en «SCHOONS dus gescheiden, hakend naar vereeniging, naar «samenwerking; ziedaar ADRIAAN en MARIA.» 't Goede en schoone moet gezamentlijk triomferen, daarom elkander doordringen, en «de fuzie» moet niet verhinderd worden. Een JOHANNES opent de poorte der St. Jakobskerk; dáár,

even als ADRIAAN en MARIA, zijn de partijen onwillekeurig, onwetend elkander nabij. ADRIAAN heeft alle tijdperken van het Protestantisme, ook het ongeloof, doorloopen. Bij DUIFHUIS vindt hij de vrijheid en tevens zijne MARIA weêr. MACHTELD op het sterfbed stelt een vroeger geslacht voor; daar leerde ADRIAAN zijne vooroordeelen tegen den priesterrok en MARIA haren ketterhaat afleggen; want zij ontdekte in den geneesheer een ijverig menschenvriend. Nu moet bij haar nog het gezag der Kerk door het gezag eener hoogere openbaring verwonnen worden. Dat vindt ze in den Bijbel, haar door MACHTELD vermaakt; den Bijbel haar niet opgedrongen of streng uitgelegd; «de hand der liefde «biedt haar die bladeren aan, de zachtmoedigheid geleidt «den brenger.» ADRIAAN overrompelt haar niet, maar geeft haar over aan den geest des Heeren. En beiden worden in de «onbeslotene gemeente» vereenigd door DUIFHUIS..... «Uit de Roomsche Petruskerk en de Protes«tantsche Pauluskerk ontwikkelt zich de Evangeliesch«Katholieke *Johannes*kerk....»

Wat nu na deze inlichtingen te zeggen van zulk een Romantiesch gedicht, dat niets minder dan eene Kerk der Toekomst in 't leven veraanschouwelijken wilde. Waarlijk wij weten voor de driedubbele heiligschennis, door den jeugdigen DE BULL aan waar, goed en schoon met zulk een onverholen zelftevredenheid gepleegd, wij weten voor een vromen hoogmoed als zich hierbij verraadt, geen eigenlijk passenden naam.

Welk een hersenschim vooreerst zulk eene «Johanneskerk» is, zullen wij hier niet op nieuw betoogen: 't werd vroeger in dit Maandschrift (D. VII en VIII) tegen den heer V. D. H. Jr., die eene soortgelijke Kerk der Toekomst vurig te gemoet zag, zoo voldingend aangetoond, dat wij volstaan kunnen

met op die artikelen te verwijzen. Ook dit echter is niet noodig, wijl wij ons thans op geen theologiesch terrein te begeven, maar ons in zoo verre op het standpunt des auteurs te verplaatsen hebben, dat wij zijn feit erkennen, zijn dweepen voor welgemeenden ijver en zijne droomen voor toekomstige mogelijkheid willen aannemen; en dan nog houden wij onze aanklagt vol, dat de heer DE BULL, die een beginsel, eene *waarheid* te veraanschouwelijken, het *goede* en *schoone* te verpersoonlijken zocht, ook louter als dichter in zijn verhaal, en in 't geen hij er door romantiseren wilde, zich driedubbel vergrepen heeft aan de eischen van het ware, van het goede en van het schoon.

Is dan zijn plan, dat hoofdzaak en hierboven door hem in 't breede verklaard is, in den grond *waar*, dat is: overeenkomstig eene werkelijke, ofschoon geidealiseerde natuur; zich in leven en daad ontwikkelend, en ordelijk voortstrevend naar een nimmer uit het oog verloren doel? Waar is de hoofdgedachte of grondwaarheid, waarin en – om en – door de gebeurtenis zich werkelijk beweegt? Waar de hoofdpersoon? en het eigenlijk beginsel der handeling, dat, terwijl het de eenheid handhaaft, tevens verscheidenheid en menigvuldigheid wekt door de tegenstreving en kontrastering? Waar de klimmende gang der gebeurtenis en eene wezenlijke ontknooping na eene goed-geleide spanning? — Er is niets van dat alles. — Des auteurs «stelling» was: daar is in geloofszaken eenheid bij verscheidenheid mogelijk; en die stelling wordt gestaafd én door dit *feit: in éène Jacobi kerk geschiedde eerst de Roomsche Misse en dan hield het nieuw geloof daar zijne devotie;* én door deze *fictie: twee gescheiden gelieven: de Roomsche* MARIA *en de ongeloovige* ADRIAAN ['t SCHOONE en GOEDE!] *zien elkander dáár bij toeval weêr, en komen later in die*

onbesloten gemeente tot een huwelijk; dus: er is in geloofszaken eenheid en verscheidenheid mogelijk, en hiermeê moet nu zijn Beeld en zijne Kerk der Toekomst bewezen en *waarheid*, werkelijkheid zijn! Als uit lust naar het lieve vleesch eenig roofdier onheimelijk onder de lammeren sluipt en ze doodsbedaard verslindt, dan heb ik met onzen dichter «een feit! God lof, een feit!» en ik verzeker met evenveel regt of evenveel onzin als hij: zoo is daar historiesch gezag voor de stelling, dat er ook ten dezen *eenheid* bij *verscheidenheid* en een harmoniesch geheel mogelijk is! Gij wilt immers een harmoniesch geheel *zonder verzaking van individualiteit*, zonder doodende eenstemmigheid; is dit dan door u verpersoonlijkt? Omdat die gelieven geheel toevallig in één kerk zamenkomen, en omdat *hij haar* voor een kruis en een bijbel omarmt? Bleef dan die gemeente de gemeente en die kerk de kerk van weleer? Of werd de gemeente ten deele *onbesloten*, dat is: niets, en die Roomsche Kerk door 't *nieuw geloof* geëigend en onttakeld? Bleef MARIA die ze was, of heeft ze, om eene haar verboden liefde, hare Roomsche *individualiteit* niet opgeofferd voor den afvalligen, op haar verliefden meester ADRIAAN? Wel verrukkelijk harmoniesch geheel, als de wolf in een schapenvacht het onnoozel lam verschalkt en met zich vereenzelvigd heeft!

De hoofdpersoon heet DUIFHUIS, «het echt vrijzinnig «beginsel verpersoonlijkt; zijne OMGEVING — de heerlijke «gevolgen der toepassing veraanschouwelijkt!» Ditmaal is 't gelukkig, dat de dichter zijn' held bij name aanduidt, hij ware anders niet te erkennen geweest. Van den hoofdpersoon toch moet de *handeling* uitgaan en door hem middellijk of onmiddellijk zich voortzetten en voltrekken; hem zelven of zijne inwerking, hoe ook, meer bedekt

of openlijk, moet ik telkens en overal terug vinden. Wat doet DUIFHUIS? Hij bezoekt MACHTELD in de derde, hij preekt van de desolate christenheid in de vierde, hij luistert van bl. 33—50 in de vijfde afdeeling, die hij sluit met ADRIAAN te omarmen. In het zesde tafreel is hij krankenbezoeker bij MACHTELD:

> Aan 't hoofdeneind der oude sponde
> Zat DUIFHUIS, die met zachte stem
> De blijde boodschap haar verkondde,
> En ADRIAAN zat over hem.

En dan gaat hij goedwillig met meester ADRIAAN meê, om bij MARIA een bijbel te brengen, waar St. Jakobs leeraar niets zegt, niets doet, maar getroffen nederzit en eindelijk door ADRIAAN ernstig wordt nader gewenkt, om MARIA uit zijne hand te ontvangen. En in de laatste afdeeling leest hij haar met vuur den bijbel voor en voedt haar op, «en als haar kinderlijk verstand een vorm be«hoefde, gaf zijn hand met wijsheid wat hij nog moest «geven voor de enkel kracht genoeg bezat, om, zonder «steunsel, op het pad der wijsheid, dat zijn voet betrad, «naar zelfvolmaking voort te streven.» — Nog eens komt DUIFHUIS bij haar binnen.

> «Vergeef 'et dat een vriend u stoort!»
> Zoo sprak hij, «wat of dus de zinnen
> «Van mijn discipelin bekoort?»
> Hij streelde haar de fraaie lokken,
> Bleef met een glimlach bij haar staan —

spreekt dan bovengemeld lofwoord over ADRIAAN en zegent later beider echt, en dat is al wat de hoofdpersoon doet, hij, St. Jakobs leeraar; hij, 't echt vrijzinnig beginsel verpersoonlijkt; hij, «'t lievelingsbeeld van den

ontwerper», dat deze met levendige trekken in 't gemoed geteekend hield «en met ware kleuren leerde schilderen, «waartoe Prof. ROOYAARDS hem kostbare verwen schonk», hij, vader DUIFHUIS, heeft dus, behalve 't hem toegewezen deel in de hem weinig verheffende koppelarij, niets, hoegenaamd niets uitgewerkt.

Waar is nu de ééne hoofddaad? met hare verwikkelingen en gevolgen, met hare boeijende belangwekking, altoos klimmende tot het oogenblik der ontknooping toe?... 't Spreekt van zelf, waar de hoofdpersoon ontbreekt, is ook geen middenpunt van handeling, en ADRIAAN treedt dan ook hier op den voorgrond, schoon er mede van hem geen eigenlijk bezielende actie uitgaat: hij, DUIFHUIS, MARIA, MACHTELD, GEERTE-buur, 't zijn te veel op zichzelf staande personen, die elkaar even stijf en werkeloos naderen of ontwijken, als de doode stukken op een schaakbord; gelijk daar de speler zijne lijdelijke helden bedaard verplaatst, zoo is 't hier de *dichter* die zijne figuren omzet, die we daarom beter nog bij marionetten kunnen vergelijken. Want naar gelang hij aan het draadje trekt en of een temerigen of een brullenden toon uit het orgel draait, schuiven zij om en in 't ronde, en voert soms het toeval onder de stijve poppen twee gelieven tot elkaâr; niet anders raken ADRIAAN en MARIA in de Jacobi kerk tot een harmoniesch geheel toevallig bijeen. Welke genetieke daad toch, die de ontwikkeling voortbrengt en uitwerkt, geschiedt er in heel het verhaal? Immers geene: MACHTELD vermaakt stervend een bijbel; DUIFHUIS helpt dien bijbel naar MARIA dragen, en leest haar dien met vuur voor, en maakt van de jonkvrouw, die geheel passief is, een proseliet, geschikt om met een apostaat, die om haar vooral tot de onbeslotene gemeente overging, te

kunnen trouwen. DUIFHUIS leent zich hiertoe als koppelaar aan ADRIAAN. En ziedaar al de schoone daden van den hoofdpersoon, het echt vrijzinnig beginsel, en van zijne omgeving, of de heerlijke gevolgen der toepassing, veraanschouwelijkt. Inderdaad, mijnheer DE BULL! u en uwer geloofsleuze ter eere, willen wij er het liefst voor houden, dat gij de *ware* natuur ten dezen niet achterhaald hebt, of anders begroeten wij in zulk eene figuur met zijne omgeving in 't harmoniesch geheel uwer Kerk der Toekomst geen verrukkelijke «fuzie» van goed en schoon; neen, zulk een verheven schouwspel, gelijk gij het noemt, begeeren wij waarlijk niet. Want behalve het onware, het valsche der verhoudingen en betrekkingen, die gij aan hoofdpersoon en omgeving leent, beweren we nog, dat gij met zulk een beeld der toekomst het goede weinig bevorderlijk zijt.

Gij zoekt den Christenen tot leuze te geven: LIEFDE TOT GOD BOVEN ALLES, TOT DEN NAASTE ALS TOT ZICH ZELF! en nog eens verlangt gij, met de overgenomen woorden van Prof. OPZOOMER: IN ALLES DE LIEFDE! Maar *hoe* verkondigt gij die liefde tot God en tot den naaste? Wij treden ook hier niet in het onhoudbare en verderfelijke uwer vrijheidsleer, maar vragen enkel: waar en bij wien is in uw gedicht die ware liefde te zoeken? Wij verwachten zelfs in uwe ideale Kerk eene ideale liefde, dat is: hoogste opoffering om en voor God. Is die verheven liefde veraanschouwelijkt in het onbeduidende doen van St. Jakobs leeraar? (Ik zwijg hier wat hij in onze oogen is.) In ADRIAAN? die, al is hij goed voor MACHTELD, 't geen zeer menschelijker wijze te verklaren is, uit afkeer van kerktwisten en dezer gevolgen, wijl hij om geloofsverschil zijne ouders ongelukkig en eene uitverkorene hem geweigerd

zag, tot woedend *ongeloof* en godslastering vervalt? Heeft hij reden om in die stemming heel *Europa* razend rond te zwerven? Wel eigenaardige maar afschuwelijke weg naar uwe Kerk der Toekomst! Hoe menig ADRIAAN zal zich zulk een zwerftogt naar het vrije *Amerika* of *Californie* nog moeten getroosten, om daar ergens eene Jacobikerk te vinden en tot uwe fusie van goed en schoon te geraken! En is het *deugd* in uw oog, om den wille van eenige schoone MARIA ongeloovig en geloovig te worden, en een der Kerk getrouw meisje door een dweeperig-gemoedelijke hartstogtelijkheid tot afval te brengen? En is die herhaalde speling en verwarring der aardsche min en goddelijke liefde wel zoo stichtelijk? In den bijbel, door den minnaar gebragt, zoekt en vindt zij, dat zij hem beminnen en huwen mag! dat de hoogste wet de LIEFDE is! In MARIA en ADRIAAN wilt gij het *schoone* en *goede* verpersoonlijkt hebben, doch ik zie niet in, waarom zij den straalkrans van hoogere schoonheid of hij een aureool van deugd verdient; de rosse gloed van den Booze zou hem veelal beter om de gestalte passen, en beiden, onbetemd ván hartstogten als ze zijn, toonen van het eerste en noodzakelijkste der deugd: van zelfbeheersching om God, al zeer weinig te weten. En dat is nu de weg naar het echt vrijzinnig beginsel, en dat zijn nu de heerlijke gevolgen der toepassing in 't leven veraanschouwelijkt!

Waar er op die wijze tegen het ware en goede gezondigd is, zal wel aan de eischen van het schoon evenmin voldaan zijn. Schoonheid b. v. van plan, waar zich de meester in verraadt, is er, wij hebben 't getoond, volstrekt niet in op te sporen; er is niets genetieks in 't gansche stuk; er is geen gang, geen tegenwerking of kontrastering in de handeling; dien ten gevolge belangwekking

noch spanning, daarom ook geen verrassende ontknooping. Des dichters matte pegasus wilde niet voort, en bleef in 't eind aâmechtig stilstaan; al lang wilden we hem toeroepen:

> Solve senescentem mature sanus equum, ne
> Peccet ad extremum ridendus, et ilia ducat (1).

Schoonheden van *détails* zijn er ja enkele hier en ginds verspreid, maar dan menigwerf weêr door een dof, lijmerig kleursel van godzaligheid zoo onoogelijk verduisterd, dat er schier alle glans in ondergaat. Daartegenover zijn de hartstogten in ADRIAAN, in zijne ouders, in zijne uitverkorene MARIA met veel te weinig spaarzaamheid geschilderd. 't Is alles sidderen met hen en doodlijk bleek, vlammend rood worden tot het wit der oogen toe; dan leest gij weêr van gloeijende en brandende oogen, die even later weêr vuur en vlam schieten, louter gloed zijn; dan van spraakloos worden, roerloos en stom; van vreemden gloed die uit het oog licht, van blaauwe loodkleur, van lijkwit en klam doodzweet, van bezwijmen en van trillen als een blad, van verstijving der hand, pijnlijk zamentrekken van den mond, van beven aan alle leden, raauw gillen en ineenzijgen en diergelijke meer, zonder dat gij regt weet waarom het zoo uiterst geweldig toegaat. Zie b. v. meester ADRIAAN in zijn veel te lang verhaal bij den daar altoos zwijgenden vader DUIFHUIS: *certo furit!* zou HORATIUS zeggen, ... *velut ursus*

> Objectos caveae valuit si frangere clathros (2).

En toch bij al die hevigheid heerscht er zulk een kil en temerig prozaisme door heel het verhaal, dat gij on-

(1) HOR. I Ep. I, 8. (2) Id. A. P. 472.

telbare regels, met den rijmklank zelfs er bij, achter elkaâr zult voortschrijven, gelijk we met aanhalingsteekens meermalen deden, en gij kunt er geen zweem meer van poëzij in achterhalen; 't is hier wel verre van 't bekende *si solvas,....*

Invenias etiam disjecti membra poetae (1).

Zeker men moet wel door en door godzalig van smaak en stemming zijn als de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, om aan zulk een rijmwerk den schier onvoorwaardelijken lof toe te kennen, dien zij (April 1850 N°. 1) daarvoor hebben veil gehad. Zij rangschikken onder de jeugdige dichters, die goeden smaak met een gelukkigen aanleg vereenigen, in de eerste plaats den heer DE BULL. «Wij «konden, verklaren zij, het boekje niet nederleggen voor «wij het geheel hadden genoten, en toen wij het eindelijk «digt sloegen en ter zijde schoven, geschiedde het niet «zonder den uitroep: 't Is fraai!»

«En dat is het waarlijk. [waarlijk?] Het onderwerp is «belangrijk en indrukwekkend... [Twee gelieven gaan toevallig naar *Icarie*.] Het plan is geregeld en zonder gaping; «de voortgang levendig en klimmend, [zij gaan geregeld met de Haarlemmer trekschuit in eens door;] en de ont«knooping, zoo als men gissen kan, bevredigend en ge«lukkig.» [Dáár aangekomen worden ze door CABET getrouwd.] «Het stuk is in acht [zeven] tafereelen, zangen [!] «of afdeelingen gesplitst, waarvan de eene losser en vlug«tiger geschetst is dan de andere. De uitvoerigste en rijkste «is de vijfde, waarin ADRIAAN de roerende [wel roerende] «geschiedenis zijner ouders aan den edelen DUYFHUIS in «[meest *would-be*] meesterlijke [vaak kinderachtige] trekken

(1) HOR. I Sat. IV, 60.

«beschrijft.» (Dit tafreel wordt verder nog levendig en bezield genoemd!) «De kortste is de achtste [zevende] of laatste,» welke de *Vad. Lett.* wel wat uitvoeriger geschilderd hadden gewenscht. Verder gelooven dezelfde *Vad. Lett.* niet, dat de heer DE B. een school, een rigting, een voorbeeld gevolgd heeft; maar wel weten de *Vad. Lett.*, dat zijne rigting goed, zijn smaak zuiver [!], zijne poëzij wegslepend [!!] is. «Behalve een juist afgerond geheel, dat «men aan het einde met een enkelen blik overziet, [want de weg is vlak en al regtuit,] bevat zijn stuk schoone en «gelukkige *détails* en eene afwisseling die alle eentoonigheid uitsluit en de lezing met onafgebroken belangstelling «doet voortzetten!! Vooral ook is de versbouw voortreffelijk [de prozalün is trouw gevolgd,] en uitmuntend door «natuurlijkheid en helderheid.» Men zou het [als een ligt en digt kranten-romannetje] kunnen verstaan zonder interpunctie!...

Na al dien lof worden «een paar kleinigheden» aangemerkt, waar heel wat grooters bij te voegen was, ofschoon wij met de *Vad. Lett.* niet instemmen, dat *kaak* altoos zoo bijster beenachtig klinkt, maar *wang* bevalliger en gevleeschder luidt. En nog is 't geen lof genoeg. «TOLLENS, «zoo keuvelen de *Vad. Lett.* voort, heeft gezegd bij de «nieuwe uitgave van Messcherts gouden bruiloft, dat onze «Natie gezet is op poëzij, degelijk van inhoud en duidelijk «van voorstelling;» zoo nu is het dichtstuk van DE BULL, de algemeene [?] toejuiching bewijst het; hij zal, *risum teneatis, amici!* hij, de heer A. J. DE BULL, zal onze «poëzij «in hare vorige eer herstellen en de uitsporige afdwalingen «keeren en doen vergeten!» Als dat gemeend is, o Nederlandsche dichterschare, in ernst dan wordt het tijd u toe te roepen:

Nunc itaque et versus et cetera ludrica ponas (1).

We onderschrijven echter gaarne wat nog volgt: «de uitvoering en het uiterlijk aanzien van dit boekje doen teekenaar, [graveur,] drukker, binder en uitgever alle eer aan. Het eene is het andere waardig.» Met betrekking nogtans tot het dichtwerk voegen wij er even toe: *Sed non erat his locus:*

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu (2)?

't Is immers 't blanketsel en tooisel, dat eene wanschapen jonkvrouw of eene «oude peet» soms inroept, om 't geen de natuur niet gaf of roofde door vreemde kunst wat op te luisteren.

Gelukkig voor onze hedendaagsche literatuur, dat de heer DE BULL zelf ooit beter verzen geschreven en door «degelijker» poëzij van den tijd overschenen wordt. Gelukkig ook dat de *Vad. Lett.* slechts in zekeren kring eenig gezag voeren, anders wel veege kunst en doodende kritiek in *Nederland!* Dan moest alle poëzij zoo maar dadelijk in gereformeerd proza verstikt, en plegtstatig wierd haar lijkzang aangeheven door eene vierschaar van kugchende Aristarchen,

....Qui nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt,
Miranturque nihil, nisi quod Libitina sacravit (3).

Bij ouder en grooter dichters dan de heer DE BULL, zooals b.v. BILDERDIJK zelf in zijne laatste jaren, DA COSTA, BEETS, TEN KATE, BEELOO, S. J. VAN DEN BERGH en andere ging dadelijk, waar zij piëtistiesch werden, het aangeboren dichtvuur uit, en zij vielen in een koud, ondragelijk

(1) HOR. I Ep. I, 10.
(2) Id. A. P. 138.
(3) Id. II Ep. I, 83 en 49.

prozaisme. De auteur van *een Beeld der Toekomst* schijnt spoedig reeds door dienzelfden dwaalgeest «uitsporig» geraakt; wij verwachten van hem en heel die vrome rigting, als zij van hare «afdwalingen» niet terugkomt maar veld wint, geen «herstel» met de *Vad. Lett.*, maar van die zijde volslagen ondergang onzer Nederlandsche Poëzij.

DE BUITENGEWONE VERGADERING

VAN DE

ALGEMEENE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK (1).

De Synode van 1849, ten minste hare meerderheid, vond goed het concept van het gerevideerde algemeen reglement, zoo als het in 1848 *voorloopig* was vastgesteld, geheel te verwerpen; en daarentegen zich te vreden te stellen met eene gedeeltelijke herziening, die zich uitsluitend bepaalde tot de verkiezing en zamenstelling der Synode, der Provinciale en Klassikale Besturen en der Kerkeraden. Overigens werd er besloten, dat eene buitengewone vergadering zou worden zamengeroepen in de maand April 1850, waarin het voorloopig aangenomene, na ingewonnen consideratien der Provinciale Kerkbesturen, alsdan *finaal* zou worden gearresteerd (2).

Die buitengewone vergadering heeft, met toestemming van Z. M. den Koning (3), werkelijk in April plaats gehad. De voorgestelde wijzigingen in het algemeen reglement zijn alstoen finaal gearresteerd, en ingevolge art. 15 van dat reglement aan Zr. Ms. bekrachtiging onderworpen.

Of er in het concept, zoo als het in 1849 *voorloopig* werd vastgesteld, nog nadere wijzingingen gemaakt zijn, wordt door de dagbladen, zoover ons bekend is, niet opgegeven. Uit dit stilzwijgen meenen wij te mogen opmaken dat het in zijn geheel is aangenomen. In deze veronderstelling deelen wij aan

(1) Om de uitgebreidheid der stukken hebben wij de « Verscheidenheden » deze maand moeten achterwege laten.

(2) Zie D. XVI, bl. 284, volgg. van dit Tijdschrift.

(3) Art. 20 v. h. alg. regl. bepaalt, dat « eene buitengewone vergadering van het Synode niet kan worden beschreven dan met goedvinding van Zijne Majesteit. »

aan onze lezers de veranderde artikelen mede, volgens welke de verkiezing en zamenstelling der onderscheidene Kerkelijke Besturen bij de Hervormden voortaan zullen plaats hebben. Maar om hen tevens in staat te stellen tot het maken van vergelijkingen met de vroegere bepalingen, plaatsen wij de vervallen of veranderde artikelen daar tegenover.

Reglement van 1816.	Wijziging van 1850.
Art. 3. Het bestuur der hervormde kerk wordt synodaal, provinciaal, klassikaal en gemeentelijk uitgeoefend.	Art. 3. De besturen der herv. kerk zijn: de Synode, de provinciale kerkbesturen, de klassikale besturen en de kerkeraden.
Art. 4 wordt art 5, enz. tot 12.	Art. 4. (geheel nieuw.) De leden dier verschillende besturen worden door de kerk benoemd, en van die benoemingen, met uitzondering van die der kerkeraden, wordt onverwijld kennis gegeven aan het Ministeriëel Departement en aan de verschillende kerkelijke besturen, welke er belang bij hebben.
Art. 12. Geene kerkelijke vergadering vermag te corresponderen met buitenlandsche kerken, zonder voorafgaande toestemming van Z. M. den Koning.	Art. 12 valt weg.
Art. 17. Elk der natemeldene provinciale kerkbesturen benoemt jaarlijks, in deszelfs vergadering van Mei, *een lid uit deszelfs midden* tot het bijwonen der Synodale vergadering, benevens een' secundus of plaatsvervanger, die echter niet optreedt, dan in geval het benoemde lid door onvoorziene verhindering belet wordt, zich naar het Synode te begeven. De secretarissen der provinciale kerkbesturen zijn, even als de andere leden, verkiesbaar tot leden van het Synode. Op gelijke wijze wordt door de commissie tot de zaken der Waalsche kerken een predikant naar het Synode gecommitteerd.	Art. 17. Elk der na te melden provinciale kerkbesturen benoemt jaarlijks, in zijne vergadering van Mei, *een predikant*, tot het bijwonen der Synodale vergadering, benevens een secundus of plaatsvervanger, die echter niet optreedt, dan in geval het benoemde lid door onvoorziene verhindering belet wordt, zich naar de Synode te begeven. De secretarissen der provinciale kerkbesturen zijn, even als de andere leden, verkiesbaar tot leden der Synode. Op gelijke wijze wordt door de commissie tot de zaken der Waalsche kerken en door het kerkbestuur van *Limburg*, een predikant naar de Synode gecommitteerd.
Bovendien heeft in het Synode zitting, en is lid van hetzelve *een ouderling of oud-ouderling*, volgens de orde der provinciën in art. 40 voorkomende, door de provinciale kerkbesturen bij beurtwisseling te benoemen.	Bovendien worden tot de Synode afgevaardigd *drie ouderlingen of oud-ouderlingen*, door de provinciale kerkbesturen, uit verschillende provinciën naar de orde, waarin zij in art. 50 voorkomen, en door de commissie tot de zaken der Waalsche kerken, uit haar

Eindelijk wordt door elk der hervormde godgeleerde faculteiten op de drie hooge scholen, te *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen* een hoogleeraar benoemd, om het Synode bij te wonen, deze hoogleeraren zullen eene praeadviserende, doch geene concluderende stem hebben.

Art. 18. (1)

Art. 20. De gewone Synodale vergadering wordt eenmaal 's jaars in *'s Gravenhage* gehouden op den eersten Woensdag in de maand Julij. Deze tijdsbepaling kan niet worden veranderd, of eene buitengewone vergadering van het Synode beschreven dan met goedvinden van Zijne Majesteit.

Art. 17. Uit de predikanten, leden van het Synode, wordt door den Koning een president en een vice-president benoemd, welke slechts gedurende de zitting fungeren.

Art. 19. Het Synode heeft eenen vasten secretaris en eenen secundus voor denzelven, beide *door den Koning benoemd* uit de Predi-

(1) Het bijwonen der Synodale vergaderingen door den Minister of een koninklijken Commissaris.

ressort, bij beurtwisseling te benoemen. Deze allen hebben concluderende stem.

Voorts hebben ter Synodale vergadering zitting, met concluderende stem, een lid der algemeene Synodale commissie, een lid der commissie voor de Oost- en West-Indische kerken en de secretaris der Synode.

Alsmede heeft in de Synodale vergadering zitting de quaestor-generaal der Synode, doch alleen met adviserende stem.

Eindelijk wordt, door elke der hervormde godgeleerde faculteiten op de drie hooge scholen te *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen*, een hoogleeraar benoemd, om als praeadviserend lid de Synode bij te wonen.

De secretaris van al deze benoemingen tot de Synode, waarin ook de secundi (gelijk in art. 3.) zijn begrepen, kennis bekomende, zal eene naamlijst van de leden der vergadering aan elk van deze doen toekomen, met aanwijzing van den oudsten in leeftijd onder de predikanten.

Art. 18 blijft.

Art. 19 (oud 20, *met toevoeging van het volgende*). Tusschen deze gewone jaarlijksche vergaderingen worden, namens de Synode, de belangen der Ned. Herv. Kerk behartigd en waargenomen door eene algemeene Synodale commissie, welker zamenstelling, bevoegdheid en pligten in eene bijzondere instructie worden aangewezen.

Art. 20. De Synode begint telken jare hare werkzaamheden met, onder de leiding van den oudsten in leeftijd van de afgevaardigde predikanten, voor zich eenen president, vice-president en diens secundus te verkiezen.

Ook *kiest zij zich*, voor den dienstijd van drie jaren, haren secundus uit de dienstdoende predikanten te *'s Gravenhage* of van naburige plaatsen.

Eindelijk kiest zij zich, bij voorkeur uit de leden der kerkgemeente te *Amsterdam*, haren quaestor-

kanten van *'s Gravenhage.* — Hij heeft rang en stem als lid. Bij vacature wordt de benoeming gedaan uit een drietal, door het Synode geformeerd. Het Synode heeft eenen vasten quaestor uit de ouderlingen of oud-ouderlingen van *Amsterdam* met gelijken rang en stem, en op dezelfde wijze, als de secretaris benoemd [*Vergel.* art. 17 *van het gewijzigde regl.*]

Art. 31. De leden van het provinciaal kerkbestuur worden uit de onderscheidene klassikale ressorten benoemd, en wel voor elke klasse één predikant, en voor eene der klassen bij jaarlijksche beurtwisseling *één ouderling of oud-ouderling.*

Art. 32. Gemelde leden worden *door den Koning benoemd;* de eerste reize onmiddelijk, en vervolgens uit een *zestal*, geformeerd door de moderatoren van het klassikaal ressort, hetwelke de vacature betreft en tot een *drietal* verminderd door het provinciaal kerkbestuur.

Art. 37. Ieder prov. kerkb. heeft eenen president uit de predikanten, leden van hetzelve, *door den Koning benoemd.*

Hij fungeert een jaar, en blijft steeds weder verkiesbaar. De president wordt ingeval van afwezigheid door den oudsten der leden vervangen.

Art. 38. Op gelijke wijze, de eerstemaal onmiddelijk, vervolgens uit een *drietal* door het provinc. kerkb. geformeerd, *benoemt de Koning* eenen secretaris voor elk prov. kerkb., buiten de gewone leden, bij voorkeur uit de predikanten of uit de nabuurschap derzelve, alwaar de vaste vergaderingen van het provinciaal kerkb. gehouden worden. Hij fungeert drie jaren en blijft steeds weder generaal met zijnen secundus, voor eenen onbepaalden tijd. Over hunne continuatie zal de Synode jaarlijks haar gedachten uitspreken.

De regten en pligten van deze twee laatstgenoemden worden in eene bijzondere instructie omschreven.

Art. 21—30 blijven.

Art. 31. Met uitzondering van *Limburg*, zal in iedere provincie van het Koningrijk der Nederlanden, een afzonderlijk provinciaal kerkbestuur zijn.

Elk provinciaal kerkb. bestaat uit zooveel predikanten als er klassen onder ressorteren, benevens *een' ouderling of oud-ouderling van elk tweetal klassen*, uit de klassikale ressorten bij beurtwisseling af te vaardigen, en een' secretaris.

Het kerkbestuur van *Limburg*, blijft in zijne tegenwoordige exceptionele inrigting.

Art. 32. Gemelde leden worden benoemd door de klassikale vergaderingen, *met vrije keuze.*

Niemand echter kan lid zijn van een prov. kerkb. tenzij hij reeds vroeger lid is geweest van een der kerkelijke besturen buiten den kerkeraad, of als zoodanig nog fungeert, enz.

Art. 37. Ieder prov. kerkb. *kiest zich* jaarlijks, uit de predikanten in zijn midden, een president en vice-president.

Art. 38. Ook *kiest het zich*, bij voorkeur uit de predikanten van de hoofdsteden der provincien of de omliggende plaatsen, *een' secretaris* met secundus, voor den tijd van drie jaren.

Deze heeft rang en stem als lid, en wordt, bij toevallige afwezigheid, vervangen door een der leden door de bestuurs-vergadering daartoe aan te wijzen.

verkiesbaar. De secretaris heeft rang en stem als de leden, en wordt, bij afwezigheid door het jongste lid vervangen.

Art. 55. Het kerkelijk bestuur in elk klassikaal ressort is opgedragen aan eene commissie van moderatoren, bestaande uit eenen praeses, eenen assessor, eenen scriba, en twee, drie of vier gecommitteerde predikanten, naar mate van de uitgebreidheid der klassen of talrijkheid der leden, alsmede uit *eenen* ouderling, of oud-ouderling, die na één jaar aftreedt.

Art. 56. Elk lid van het provinc. kerkb. fungeert als praeses bij de moderatoren van zijn klassikaal ressort, en zijn secundus als assessor.

Art. 57. De scriba wordt *benoemd door Z. M. den Koning*, uit de predikanten der klassikale hoofdplaats, of derzelver nabuurschap, voor den tijd van drie jaren, de eerste maal onmiddelijk, en vervolgens uit een zestal, door de klassikale vergadering geformeerd, en door het prov. kerkb. tot een drietal verminderd. Hij blijft steeds weder verkiesbaar; bij zijne afwezigheid fungeert de jongste der gecommitteerden.

Art. 65. Op den laatsten Woensdag in de maand Junij wnrdt, in de hoofdplaats der klasse, eene klassikale vergadering gehouden, bestaande uit alle de predikanten van het ressort, en zoodanig getal ouderlingen, of oud-ouderlingen als thans gebruikelijk is, of in het vervolg bij huishoudelijke reglementen mogt worden bepaald.

Art. 54. (oud 55) blijft, met verandering aan het slot «alsmede *uit een ouderling of oud-ouderling voor elk tweetal predikanten.*»

Art. 55. Aan elk der leden van dit bestuur, wordt een secundus toegevoegd, enz.

Art. 56. De praeses, assessor, scriba van dit bestuur, benevens den secundus worden benoemd door de klassikale vergadering *bij vrije keuze* en voor drie jaren.

Art. 57. De scriba en zijn secundus worden zoo veel mogelijk gekozen uit de predikanten der klassikale hoofdplaatsen of in dezer nabijheid.

Bij toevallige afwezigheid wordt de scriba door een der leden vervangen, wien de bestuurs-vergadering daartoe zal aanwijzen.

Art. 65. Op den laatsten Woensdag in de maand Junij, wordt in de hoofdplaats der klasse eene klassikale vergadering gehouden, bestaande uit alle *dienstdoende* predikanten van het ressort.

Verder heeft *elke* kerkeraad in het ressort het regt, om, voor rekening der gemeente, tot die klassikale vergadering, benevens den predikant ook *een dienstdoend ouderling* af te vaardigen.

Het regt van afvaardiging van eenen ouderling vermag bij mede uit te oefenen, wanneer de gemeente vacant is. Uit gemeenten waar meer predikanten zijn, kunnen ook meer ouderlingen worden afgevaardigd, maar nimmer een grooter getal, dan dat der predikanten in de gemeente.

Afgevaardigde ouderlingen, zullen zonder schriftelijk bewijs van

	benoeming, niet ter vergadering worden toegelaten.
Art, 68. De Waalsche kerken (1) behouden de vrijheid om zoodanige afzonderlijke verbindtenissen en betrekkingen met elkander te bewaren, als door derzelver finantiele belangen, en het verschil van taal gevorderd worden, zonder echter daardoor op te houden van onder het algemeen kerkbestuur begrepen te zijn.	Art. 68 blijft.
Art. 69. Ter behartiging dezer afzonderlijke belangen, zal er eene commissie bestaan van zes leden, zijnde vijf predikanten en een ouderling der Waalsche kerken, welke den titel zullen hebben van *gecommitteerden tot de huishoudelijke zaken der Waalsche kerken in Nederland.*	Art. 69 blijft, met verandering van «een ouderling» in «twee ouderlingen.»
Art. 70. De gecommitteerden worden door den koning benoemd, de eerste reize onmiddelijk en vervolgens uit een drietal door de commissie geformeerd.	Art. 70. De leden der commissie worden door de reunie benoemd.

(1) Hieronder zijn begrepen, de Presbyteriaansch- Engelsche en Schotsche kerken in Nederland.

Behalve eenige weinige veranderingen, die van minder belang en hier niet opgegeven zijn, bepaalt zich de geheele wijziging van het algemeen reglement bij het boven aangehaalde. Uit eene vergelijking van de oude met de nieuwe artikelen zal het onzen lezers blijken, dat de belangrijkste veranderingen hierop nederkomen: dat het getal ouderlingen in de onderscheidene besturen vermeerderd is, en de benoeming der leden of der bestuurders niet meer geschiedt door den koning na het formeren van nominatiën, maar door de vrije keuze van de leden der respective besturen of vergaderingen.

Wordt nu, zooals te verwachten is, de gevraagde koninklijke bekrachtiging eerlang gegeven, dan zullen de klassikale vergaderingen, in Junij aanstaande bijeenkomende, tot de keuze der leden voor de klassikale en provinciale kerkbesturen, zoo als bij die artikelen bepaald is, kunnen overgaan, welke alsdan op den 1 Januarij 1851 in hunne betrekking zullen

optreden. Eveneens zal de aanstaande Synode, in Julij 1850 te houden, volgens de gewijzigde artikelen worden zamengesteld, en de keus van haren President in de eerste vergadering door hare leden geschieden.

Maar zal de Hervormde Kerk daardoor gered zijn? Zullen de «woelingen, spanning en schokken», die hare grondslagen sinds jaren ondermijnen, daardoor ophouden? zullen de mannen van vooruitgang te vreden gesteld zijn? zal de orthodoxe partij zich nu met de synodale verzoenen?... Ziedaar slechts eenige vragen die zich als van zelf voordoen en wier oplossing minder moeijelijk is dan men welligt denken zou. Wij voor ons, die sedert lang de bemoeijingen der hoogste kerkvergadering hebben gadegeslagen, wij gelooven niet dat er voor de Ned. Herv. Kerk veel heil uit geboren zal worden. De strijd zal zich nu, voor een wijl, overplaatsen op het terrein der verkiezingen; de verschillende partijen zullen er hare krachten beproeven; maar aan wie ook de eindelijke zegepraal verblijve, de inwendige verdeeldheden zullen er niet door worden weggenomen.

Een ander punt van belang, waarover de Synode in hare buitengewone vergadering te beraadslagen had, betrof *de betrekking van de Hervormde Kerk tot den Staat*. De Regering had namelijk verklaard dat zij gezind was «*tot ordelijke en regelmatige losmaking van de banden, die tot dusverre nog bestaan, tusschen den Staat en de Kerk.*» Daarover had zij reeds met de algemeene synodale commissie gecorrespondeerd; en ten gevolge daarvan was nu ook de Synode aangeschreven, hare inzigten betrekkelijk dit punt mede te deelen. «Na ernstige beraadslagingen», zooals de dagbladen vermelden, «heeft de Synode hare inzigten en wenschen opengelegd in een eerbiedig adres aan Z. M. den Koning, hetwelk eenparig door al hare leden is gearresteerd.» Wij laten hier dit adres in zijn geheel volgen.

Aan Z. M. den Koning.

Sire!

De algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk, thans buitengewoon vergaderd, heeft kennis bekomen van het adres, aan Uwe Majesteit gerigt door de algemeene synodale commissie, dd. 28 Nov, 1849, die zich verpligt gerekend heeft aan deze kerkvergadering de verklaring voor te leggen van Uwer Majesteits Minister van Justitie, voorloopig belast met het bestuur van het Departement voor de zaken der Hervormde Eeredienst, uitgesproken bij de opening der Synodale Commissie, dd. 28 November 1849. Die verklaring betrof de gezindheid der Hooge Regering tot ordelijke en regelmatige losmaking van de banden, die tot dusverre nog bestaan tusschen den Staat en de Kerk. De Synodale Commissie wilde hierdoor der Algemeene buitengewone Synode gelegenheid geven, zoo zij zulks noodig en nuttig mogt achten, ook haar gevoelen in zoo belangrijke zaak uit te spreken.

De Synode heeft tevens kennis bekomen van het ministerieel rescript, dd. 16 Januarij 1850 n°. 6, ten antwoord op voornoemd adres, van wege Uwe Majesteit aan de Synodale Commissie gegeven.

Zij heeft met genoegen daarin gelezen, dat het volstrekt niet in de bedoeling ligt van Uwer Majesteits Regering om onverwijld te werk te gaan bij de thans plaats hebbende proeve omtrent het vraagstuk, nopens het al of niet behouden der Departementen voor de zaken der Eeredienslen en hetgeen er mede in verband staat; weshalve het zich (volgens dit Ministerieel schrijven) geenszins liet aanzien, dat er rede zijn zou van eenigen beslissenden maatregel te dien opzigte vóór de zamenkomst onzer tegenwoordige buitengewone Synode. — Maar niet minder welkom was ons de verklaring: «dat de beschouwing der Regering geene andere geweest is, dan dat het Haar wensch is de banden, waardoor de onderscheidene Kerkgenootschappen *op den voet der bestaande reglementen* aan den Staat gehecht zijn, door eene geregelde en uit den boezem der Kerkgenootschappen zelve uitgaande herziening dier Reglementen langzamerhand los te maken, om, wanneer *langs dezen weg* de *verschillende* Kerkgenootschappen meerdere zelfstandigheid zullen hebben erlangd, bepaaldelijk te kunnen overwegen, of het algemeen belang het behoud der beide afgezonderde Departementen van Eeredienst vordert.»

De Synode brengt aan Uwe Majesteit haren dank voor de verzekering van de regten der Kerk in deze missive uitgedrukt, door geen andere losmaking van banden te bedoelen, dan die van de Kerk zelve uitgaat. Doch de buitengewone Synode heeft het dan tevens daarom van haren duren pligt geacht dit gewigtig onderwerp in deze hare vergadering te behandelen, daar zij bij de Hooge Regering en de Hervormde Kerk den schijn niet op zich wenscht te laden, alsof zij den tijd liet voorbijgaan, door het Ministerieel rescript aan-

geduid om haar gevoelen in eene zoo belangrijke zaak uit te spreken, en zij neemt de vrijheid den uitslag harer beraadslaging ter kennis van Uwe Majesteit te brengen.

Sire! *de Synode verklaart, dat zij de vrijheid en zelfstandigheid der Hervormde Kerk wenscht te handhaven en te verzekeren, en daartoe volijverig wenscht mede te werken.* Zij zal dit volgaarne, ook in overeenstemming met het Ministerieel rescript, doen langs den weg dien de Kerk daartoe reeds sedert eenige jaren begon in te slaan, door eene gepaste en bedachtzame herziening van het Algemeen Reglement op het Bestuur der Hervormde Kerk. Zij wenscht te toonen, dat deze, en in haren naam de Algemeene Synode, den toestand en de behoeften van den tegenwoordigen tijd regt begrijpt en gevoelt; dat zij dien ten gevolge alle banden met den Staat, die de vrijheid en zelfstandigheid der Hervormde Kerk beknellen en belemmeren, in overeenstemming met den Staat ordelijk, langzaam en regelmatig wenscht los te maken.

Intusschen meent de Synode met gelijke vrijmoedigheid aan Uwe Majesteit te mogen verklaren, *dat zij verre verwijderd is van het verlangen naar eene geheele scheiding van Kerk en Staat, of dat zij daaraan zou willen medewerken.* — De voortdurende betrekking tusschen Staat en Kerk, in het geheele wezen en karakter der Nederlandsche Hervormde Kerk diep geworsteld, en door den innigen hand tusschen het Huis van Oranje en de Hervormde Kerk, sedert eeuwen bevestigd, acht zij, zoowel in het Koninklijke Stamhuis, als in ons Volk en in onze Geschiedenis, gegrond. Zij stelt er prijs op, dat de betrekking tusschen Kerk en Staat niet worde opgeheven, zij erkent dat die voor den Staat niet minder belangrijk is, dan voor de Kerk, en zij acht dat zoodanige betrekking kan worden bewaard, zonder op de vrijheid en zelfstandigheid der Kerk inbreuk te maken.

De Synode heeft echter gemeend zich thans te moeten onthouden van het onderzoek, waarin die losmaking van klemmende banden, en waarin die blijvende betrekking van Kerk en Staat bestaan moet. Zij acht zich gelukkig, dat hare zienswijze ten deze in overeenstemming is met Uwer Majesteits Regering. Het is ons toch van wege Uwe Majesteit verzekerd, — en dankbaar nemen wij dat Koninklijke woord aan, — dat de losmaking van zoodanige banden, alleen kan en moet plaats grijpen door eene geregelde en uit den boezem der Kerkgenootschappen zelve uitgaande herziening der bestaande Reglementen. Met die herziening hebben wij reeds een aanvang gemaakt, gelijk de afloop onzer tegenwoordige beraadslagingen getuigen zal, en wij wenschen daarin ernstig en krachtig voort te gaan. Het zal blijken aan den Staat bij de overlegging der Algemeene Reglementen hoedanige vrijheid en zelfstandigheid in het belang der Hervormde Kerk verlangd wordt en gevorderd. Onze vergadering mag den gang dier volgende beraadslagingen niet vooruit loopen.

Daarom, Sire! verheugt zij zich, dat zij eerbiedig haar vol vertrouwen mag uitdrukken: (want de Hooge Regering heeft het openlijk uitgesproken) *dat door die Regering ten deze geene beslissende maatregelen zullen worden genomen, eer* uit den boezem der Hervormde Kerk, door het orgaan der Synode, *de herziening der algemeene Reglementen*, waarmede zij een aanvang gemaakt heeft, *zal zijn tot stand gebragt*, en zij verheugt zich niet minder in de verklaring van het bovengenoemde Ministeriëel rescript, dat niet slechts een of ander, maar «dat de *onderscheidene* kerkgenootschappen moeten zijn geregeld, eer door den Staat het vraagstuk kan worden beslist, of het behoud van een afzonderlijk Ministerie ook voor de Hervormde Eeredienst ('t welk wij in den tegenwoordigen stand der zaken van *hoog* belang achten voor de Hervormde Kerk), in het algemeen belang voortdurend gevorderd wordt.»

Van deze beginselen en deze overtuiging, welke wij meenden voor Uwe Majesteit rondborstig te mogen openleggen, wenscht de Synode uit te gaan, en zij vleit zich dat zij weldadig zullen kunnen werken voor de Hervormde Kerk, zoo wel als voor den Staat. — Maar, Sire! zal de Synode hierin, onder den Goddelijken zegen, slagen, dan acht zij het tevens van hare roeping reeds dadelijk de aandacht Uwer Majesteit te vestigen op twee belangrijke onderwerpen, die, mogen zij ook al het werk der tegenwoordige buitengewone Synode niet verhinderen, toch eene geheele en voldoende herziening kunnen belemmeren, en derhalve aan de Hervormde Kerk gegronde aanleiding geven, om de opheffing dier bezwaren van Uwe Majesteit te vragen, opdat het dadelijk blijke, dat de Staat, zoo wel als de Hervormde Kerk, geneigd is, alle, waarlijk knellende en voor de zelfstandigheid der Kerk belemmerende banden op te heffen.

Het eerste betreft de *Diakonie-administratiën*. De algemeene Synode heeft in 1844 een Reglement op de Diakonie-administratie gearresteerd, en het aan de bekrachtiging des Konings onderworpen. Het heeft haar tot dus ver — en dus sedert zes jaren — niet mogen gelukken die bekrachtiging te verwerven. Intusschen houdt de Synode zich verzekerd, en die overtuiging is door velen in de Hervormde Kerk uitgesproken, dat door de invoering van dit Reglement een belangrijke stap zou gedaan worden voor de zelfstandige werking der Kerk. Wij achten het onnoodig de beginselen, die bij dat Reglement ten grondslage liggen, hier te ontvouwen, daar zij in een afzonderlijk adres aan den geëerbiedigden Koning, WILLEM II, alstoen ontwikkeld zijn, waarvan wij, zoo wel als van het Reglement zelf de eer hebben bij vernieuwing een afschrift aan Uwe Majesteit aan te bieden. Maar op dezelfde gronden, nu aanmerkelijk versterkt door het ons bekend geworden streven der tegenwoordige Regering, *neemt de Synode eerbiedig de vrijheid op de bekrachtiging van voornoemd Reglement thans aan te dringen.*

Zal echter zoodanige bekrachtiging met eenigen *gunstigen uitslag* kunnen werken, dan, Sire! — wij mogen het niet verzwijgen, — zal het tevens wenschelijk zijn dat door Uwe Majesteit buiten werking gesteld worden de beginselen, welke heerschende zijn in zoodanige koninklijke besluiten, die de wet op den *algemeenen* onderstand van 28 November 1818, tevens op de Kerkelijke Diakoniën hebben toegepast. Wij bedoelen inzonderheid, die van 27 November 1831 n°. 91, 3 Julij 1832 n°. 75, en 14 Maart 1833 n°. 87. Door de toepassing der beginselen, waarop die besluiten gegrond zijn, van wege Stedelijke Besturen, zijn reeds zoo vele Kerkelijke Diakoniekassen benadeeld of uitgeput. Reeds voor eenige jaren, toen wij ons Reglement op de Diakonie administratie ter bekrachtiging aanboden, waren het deze besluiten, die aanleiding gaven, dat vele Diakoniën er zich tegen verzetteden, en wij voorspelden toen, « dat deze handhaving van haar regt bij de regtbanken zoeken zouden; daar zij toen reeds weigerden aan de aanschrijvingen van Burgemeesters tot *verpligten* onderstand, op Koninklijke *Besluiten*, niet op eene *wet*, *gegrond*, te voldoen, en daaruit jaarlijks meer en meer verschillen en botsingen ontstonden.» — Wat wij toen konden voorzien, heeft plaats gehad. Vele regtbanken hebben uitspraak moeten doen in de geschillen over de wettigheid dier besluiten; die dan niet zelden door de regtbanken ongeldig in deze verklaard zijn. Kan hierdoor reeds de eerbied voor het Koninklijk gezag verzwakt worden, wij achten het evenzeer van eene hoogst gevaarlijke strekking te zijn voor de kerkelijke vrijheid en zelfstandigheid. Er ontstaat dagelijks meer botsing uit tusschen burgerlijke en regterlijke Besturen, die voor den Staat nadeelig werken moeten en de Kerk belemmeren.

De Diakoniën, innig overtuigd, dat zij de giften der Christelijke liefde nooit zonder gelijktijdige uitoefening van zedelijk en kerkelijk opzigt mogen uitreiken, evenmin als zij ze aan onwaardigen mogen verspillen, of aan hen, die de gemeenschap met hun kerkgenootschap niet duurzaam onderhouden, worden meer en meer met proceduren bedreigd, die de kerkelijke kassen kunnen uitputten, en eerlang den ondergang der bestaande Diakoniën zullen na zich slepen. Dat ook de Staat bij haar weldadig bestaan hoog belang heeft, behoeven wij niet te vermelden.

Aan dien ongelukkigen staat van zaken zouden wij wenschen, dat een einde gemaakt wierd; vooral in eenen tijd, waarin de Regering verklaard heeft de zelfstandigheid der Kerk krachtiger te willen eerbiedigen. — Het is daarom, dat wij meenen in den tegenwoordigen oogenblik bij Uwer Majesteits Regering, *ook zelfs afgescheiden van de door ons ingeroepene bekrachtiging van het Synodale Reglement op de Diakonie-administratie*, met eenig vertrouwen te mogen *aandringen op de onverwijlde intrekking* van al die verordeningen, welke de wet van 18 November 1818 op de Diakoniën hebben toegepast. Daardoor — wij zijn er ten volle van overtuigd, —

zou door den Staat een allezins knellende en belemmerende band der Kerk worden opgeheven en het streven der Regering in daden spreken.

Wij mogen het echter niet ontveinzen, Sire! dat er nog een ander hoogst gewigtig onderwerp is, hetwelk ons zou belemmeren bij de revisie der Reglementen, in den geest, dien wij de eer hadden voor Uwe Majesteit open te leggen. — Wij bedoelen *de verhouding, waarin de Commissie tot de Oost- en West-Indische Kerkzaken* staat *tot de Nederlandsche Hervormde Kerk.* Die Commissie ontvangt thans hare aanstelling van den Staat, en ziet hare werkzaamheden door den Staat geregeld. De Hervormde Kerk zou wenschen, dat zoodanige maatregelen in overleg met het Ministerie van Koloniën konden worden getroffen, waardoor zij ook als Kerkelijk Collegie kon optreden, en als zoodanig door een' harer Hervormde Leden op de Algemeene Synode vertegenwoordigd worden, opdat de belangen der Oost- en West-Indische gemeenten meer regelmatig konden behartigd worden, schoon wij ten volle het naauwe en noodzakelijke verband met den Staat, dat hier vooral moet plaats hebben, gevoelen en waarderen.

De Synode waagt het dus vrijmoedig haren wensch uit te spreken, — want zij is zich bewust te spreken in het belang der Nederlandsche Protestanten in de koloniën van den Staat, — *dat het Uwe Majesteit behage zoodanige maatregelen te nemen,* waardoor de Algemeene Synodale Commissie namens de Synode in de gelegenheid gesteld worde, ter voorbereiding van het werk der verdere revisie onzer Kerkelijke reglementen, in overleg te treden met het Ministerie van Koloniën, *opdat door gemeen overleg van Kerk en Staat de Commissie tot de Oost- en West-Indische Kerkzaken ook in haar Kerkelijk karakter moge optreden*; en hierdoor, zonder de regten van den Staat op de koloniale administratie te krenken, de kerkelijke belangen der Oost- en West-Indische Protestantsche gemeenten door de Moederkerk duurzaam zouden worden behartigd.

Achten wij, dat deze beide ontwerpen voorziening vereischen ter bevordering van de zelfstandigheid der Hervormde Kerk; er is, Sire! naar aanleiding van hetgeen in Rapporten over Hooger Onderwijs, aan de Hooge Regering ingediend, vervat is, nog een onderwerp hier te vermelden. *'t welk voor de voortdurende betrekking van Kerk en Staat hoogst belangrijk is.* Het is de *handhaving van Hooger Onderwijs in de Godgeleerde wetenschappen aan 's Rijks Universiteiten.* Wel is en blijft de Hervormde Kerk zich bewust van haar regt op de vorming en opleiding harer toekomstige Leeraren, maar zij dringt er met den meesten ernst op aan, dat ter vorming dier Leeraren, die zij niet dan wetenschappelijk en grondig aan de Hoogescholen geoefend, wenscht te zien optreden, ook de Godgeleerdheid in hare wetenschappelijke regten, niet minder dan andere wetenschappen,

aan de Universiteiten worde erkend, en zij aarzelt niet in het belang van de aanzienlijke bevolking harer Kerk, eerbiedig en krachtig *haar gevestigd vertrouwen uit te spreken, dat aan de Nederlandsche Hoogescholen, in gelijken rang als andere Faculteiten, ook die der Godgeleerdheid, onder de Regering van Uwe Majesteit, duurzaam zullen worden verzekerd en gehandhaafd.*

Sire! de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft voor den tegenwoordigen oogenblik hare inzigten en wenschen omtrent de duurzame betrekking van Kerk en Staat vrijmoedig en eerbiedig opengelegd voor Uwe Majesteit. — Zij deed het, gedachtig aan het woord van den Heer der Gemeente: *Geef den Keizer wat des Keizers en Gode wat Godes is!* Zij wenscht daardoor haar Protestantsch karakter uit te drukken. — Mogen de maatregelen van Uwer Majesteits Regering daaraan bevorderlijk zijn! Moge de band tusschen Oranje en de Hervormde Kerk immer versterkt worden, en de zegen Gods U en Uw Huis ten deel zijn!

Wij zijn, Sire! enz.

Uit dit adres blijkt dan op nieuw dat de Synode niets minder verlangt dan *eene geheele scheiding van Kerk en Staat.* Op haar standpunt heeft zij volkomen gelijk, en hierin ten minste is zij consequent. Als zij de geheele scheiding aanneemt, onderteekend zij het doodvonnis der Hervormde Kerk, en ontvalt haar de «onontbeerlijke ondersteuning» die haar, *voor het uitwendige*, nog staande houdt. Geen wonder derhalve dat zij er prijs op stelt, «dat de betrekking tusschen Kerk en Staat *niet* worde opgeheven.» Wanneer echter de Synode in nederigheid erkent dat de Hervormde Kerk den Staat volstrekt noodig heeft, dan klinkt het wel eenigzins pretentieus, te beweren: dat die betrekking voor den Nederlandschen Staat *niet minder belangrijk* is dan voor de Hervormde Kerk.

Eene *geheele* scheiding wordt alzoo door de Synode niet verlangd. Zij wil slechts «de klemmende banden» hebben losgemaakt, die de vrijheid en zelfstandigheid der Kerk te belemmeren; en hierin is zij volkomen in haar regt. Maar zou men dan ook niet verwachten, dat Synode, nu zij bepaaldelijk beschreven wordt om haar gedachte daarover te uiten, met vrijmoedigheid zou aantoonen, in welke punten de Kerk

met den Staat vereenigd behoort te blijven, en welke *die klemmende banden* zijn, wier losmaking te regt gevorderd worden?.. Gij zult er evenwel in het geheele adres geen bepaalde melding van gemaakt vinden; want «*de Synode heeft gemeend zich thans te moeten onthouden van het onderzoek, waarin die losmaking van klemmende banden, en waarin die blijvende betrekking van Kerk en Staat bestaan moet.*» Zou zij misschien vreezen, dat er onder die «klemmende banden» zelfs ook nog zulke zijn, wier losmaking eene geheele of gedeeltelijke *ontbinding* der Kerk ten gevolge zou hebben?.... Het zou niet onmogelijk wezen; en op die wijze laat het zich uitleggen, waarom zij haar gevoelen niet durfde uitspreken.

Gelukkig intusschen voor de Synode, dat zij het in hare hand heeft om de zaak op de lange baan te schuiven. De Regering heeft verklaard, dat «*ten deze geene beslissende maatregelen zullen worden genomen, eer* uit den boezen der Hervormde Kerk, door het orgaan der Synode, *de herziening der algemeene Reglementen* waarmede zij een aanvang gemaakt heeft, *zal zijn tot stand gebragt.*» De Synode is gewoon, *zich zeer langzaam te haasten*; jaren zijn er noodig geweest om het zoover te brengen als zij thans gedaan heeft; en *eer de herziening geheel tot stand gebragt zij*, zullen er zeker niet minder jaren moeten voorbijgaan. — Een volgend geslacht zal het misschien wel beleven.

DE AARTSBISSCHOP VAN TURIJN.

Wij hebben eene wet, en volgens die wet moet hij sterven.
Joan. XIX, 7.

«Indien de leus van *vrijheid* de woorden van gelijk-«heid en broederschap tot pendanten en correlaten heeft, «zoo staat daar van den anderen kant het woord *wettelijk-«heid* tegenover, als eene door de Revolutie zelve voor «noodzakelijk gehouden antithese of terugslaand idee, het-«welk aan de vrijheid zekere voorwaarden stelt. Alweder «een voortreffelijk woord, en eene zeer schoone zaak, waar «zij wezenlijk bestaat. Dan wat nu is de wettelijkheid der «Revolutie? — Of wat hier de naaste vraag is: door wie «is de wet gegeven of vastgesteld? — Dienaangaande is er «een groot verschil tusschen de revolutionaire en de oud «Europesche opvatting. Voorzeker wordt de staatswet van «menschen vastgesteld; maar de wetgevers van vroeger «tijd meenden niet, dat de inhoud der wet in hunne «magt en ter hunner beschikking gelaten was; zij erkenden «eene wet, welke de hunne vooraf ging, die hun steeds

«tot voorbeeld en leidstar dienen moest, en die wet was:
«de eeuwige, onveranderlijke, verpligtende wil Gods.
«Deze goddelijke wet slechts in het aardsche en tijdelijke
«uit te drukken, slechts de bijzondere, door de om-
«standigheden vereischte vormen van haren algemeenen
«inhoud te vinden, beschouwden zij als hunne taak. Anders
«oordeelt ook hier de Revolutie. Daar zij alles aan den
«mensch toeschrijft, zoo is, naar hare wijze van zien, in
«hem niet slechts de magt tot wijziging, maar de eerste
«oorsprong der wet. Hij heeft geene voorafgaande wet,
«geen oorspronkelijk voorbeeld, hetwelk hij in zijne wet-
«geving gehoorzaamt en volgt; vóór zijn verstand en vóór
«zijnen wil bestond er geene wet; deze menschelijke wil
«alzoo stelt de wet. Bijgevolg is deze wet willekeur. Over de
«vraag, of de wet regtvaardig zij of niet, kan hier geene
«sprake meer zijn; de wet is reeds daarom regtvaardig,
«omdat zij vastgesteld is, namelijk door het souvereine
«volk of diens plaats bekleedende wetgevende kamer. Deze
«onfeibare, ijzeren wet nu wordt steeds gehandhaafd tegen
«iedere aanspraak op regt en billijkheid; voor haar moet
«alles nedervallen en aanbidden. Dit is de theorie en
«praktijk der revolutionaire wetgeving. Een Fransche
«minister heeft eens van het openbare spreekgestoelte
«gezegd: De vrijheid is het despotisme der wet. Deze
«definitie der vrijheid is even karakteristiek voor de vrijheid
«als voor de wet der revolutie. Noch de vrijheid noch
«de wet behoort despotisch te zijn, en de dringendste
»wet der wel geordende Christelijke Staten sloot de werk-
«zaamheid der genade en zelfs der billijkheid niet uit.
«Maar aan de willekeur is despotisme eigen, en dus
«ook aan die wet. Deze vreeselijke, van menschen uit-
«gedachte, te midden der verwarring van alle behou-

«dende en opbouwende ideën uitgebroeide wet, welke «zich aan nadere bepalingen noch voorwaarden stoort, «maar zonder erbarmen als in regte lijn voortgaat, en «alles wat haar hindert, zij dit een nog zoo geregtigd «leven en bestaan, voor zich nederwerpt — herinnert aan «het ontzettende woord: «Wij hebben eene wet, en volgens ««deze wet moet hij sterven!» — Vragen we verder: Waar «tegen is het despotisme der revolutionaire wet gerigt? — «zoo luidt het antwoord: Tegen alles wat geen revolutie is. «Want het scheelt veel, dat ten minste hier eerlijk wierd «voortgegaan, en de Revolutie zich door hare eigen wetten «binden zou. Oude regten, behoudende strevingen, pri- «vate vrijheid en geluk mogen vallen onder het zwaard «dezer wet; voor zich zelve en voor hare misdaden weet «de Revolutie het altijd met de wet af te maken. Zij neemt «zelfs zelden de moeite om eenen omweg te maken, of zich «van eene listige uitlegging te bedienen; zij bezit een veel «eenvoudiger middel: daar, waar het te pas komt, de wet te «laten zwijgen. Hebben er de schreeuwendste verstoringen «der openbare rust en veiligheid plaats gegrepen, zijn «eerbiedwaardige geestelijken mishandeld, is roof en dood- «slag gepleegd; — misdaden, die natuurlijk allen in de «wet voorzien zijn — en gaat, gelijk altijd, het kwaad «van de zijde der revolutionairen uit, zoo weet men hoog op «te geven van het reactionaire onregt der beschadigden, «het voorgevallen *exces* te betreuren, den gegronden on- «wil des *volks*, hetwelk uitgetart werd om regt te doen, «zoo al niet te regtvaardigen, dan toch te verontschul- «digen, en daarop over te gaan tot de orde van den «dag. Het zwaard der wet blijft in de schede, en dier «geprezen wettelijkheid wordt een wassen neus aangezet. «Maar wee! wee! wanneer van de andere zijde de aller-

«regtmatigste handeling met de revolutionaire wet niet «overeenkomt! — Dan is er in kamers en dagbladen geen «einde aan het geschreeuw om toepassing der wet zonder «eenige toegevendheid; men wordt niet moede, al wat ze «scherpst of snijdendst heeft hervoort te roepen, en wan- «neer het eindelijk gelukt, gaat de zegenvierende kreet «door het gansche land: *Force est restée à la loi!*»

De Duitsche publicist, van wien wij deze woorden aanhalen, heeft regt er achter te voegen: «ziedaar de «waarheid der revolutionaire wettelijkheid.» Om voorbeelden of feiten te zien die het bevestigen, behoeft men slechts onze niet-katholieke dagbladen te lezen. Meest allen zijn zij de revolutionaire beginselen toegedaan, en herhalen getrouw al wat er ergens door de vijanden des Christendoms wordt uitgetrompet. Zij doen dit des te geruster, dewijl zij tot zekere hoogte het Protestantisme hebben tot hunnen bondgenoot. Niet dat de Protestanten reeds als zoodanig, en dus alle Protestanten deze verderfelijke beginselen zouden zijn toegedaan; wij zijn van het tegendeel overtuigd; maar daar de Revolutie, wel wetend dat alleen de Katholieke Kerk haar kan overwinnen, ook bijzonder tegen die Kerk hare slagen rigt, zoo heeft ze minstens zekere antipathie der Protestanten in haar voordeel. Zoo lazen we dezer dagen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van blikken bussen of zoogenaamde helsche werktuigen, die te *Rome* in twee boekwinkels geworpen waren. Nu zou ieder, die niet volstrekt zedelooze beginselen is toegedaan, wel met ons van meening zijn, dat moordenaars en brandstichters (1), dat handlangers van een mensch als MAZZINI, toch eenige woorden van afkeuring

(1) Gelukkig zijn slechts twee menschen daarbij gekwetst.

verdienden. Het is zoo niet. Eigenlijk zijn die boekhandelaars de schuldigen. Zij hadden onder anderen de afbeeldsels van den Keizer van *Oostenrijk* en van diens generaals ten toon gehangen! Dat is immers onvergefelijk. Hoe! iemand die koning, ja keizer is, en van de volkssouvereiniteit niet weten wil; een WINDISCHGRÄTZ, wiens gemalin door het verraderlijk schot der revolutionairen gedood werd; een RADETSKY, voor wien de grootste Italiaansche oproermakers met de vlugheid van *Arlecchino* waren aan 't loopen gegaan; de afbeeldsels van zulke mannen te willen verkoopen, inderdaad dat was niet te vergeven, en onze Rotterdamsche Israëliet, die dat heeft ingezien, zet er daarom getrouw achter: «*Reeds lang «had het volk te kennen gegeven dat het hierdoor geërgerd «was.*» Zoo zijn dan degenen, die hier het volk genoemd worden, wel te verschoonen, zoo niet te prijzen. Het is een voorbeeld uit duizenden hoe de wettelijkheid van onze dagbladen verstaan wordt. Maar waarom nu wordt dit van de Protestanten minder gevoeld of gemerkt? Omdat het *Rome*, omdat het de Katholieke zaak betreft, en het daaraan meer of min nadeelig is.

Bijzonder hebben onze niet-katholieke dagbladen de revolutionaire wettigheid geëerd en gepredikt, ter gelegenheid van de stelselmatige vervolging der Katholieke Kerk in het Koningrijk *Sardinië*. De Aartsbisschop van *Turin*, die aan de Geestelijkheid het voorbeeld gaf van pligtvervulling ondanks het onregtvaardigst geweld, hij werd ons afgeschetst als een overtreder van de wetten, als een oproermaker; en die *wettelijkheid*, die nimmer geldt voor het revolutionair gespuis, hetwelk dan *volk*, dat is *souverein*, wordt geheeten, zij was, dus berigtte men, gehandhaafd geworden tegen eenen Aartsbisschop! Hij

onderging zijne *straf.* «*Force est restée à la loi.*»

Het ergste is, dat ook de *Staats-Courant* hier weder gemeene zaak heeft gemaakt met de zedelooze revolutiepartij. De andere dagbladen, gelijk DE TIJD te regt heeft opgemerkt, zijn minder gehouden tot onpartijdigheid. Hun is de vrijheid gelaten, om, zoo zij willen, alles over te nemen wat de slechte journalistiek in het buitenland voortbrengt, en we weten nu eenmaal, dat *Het Handelsblad*, *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, *De opregte Haarlemsche Courant*, en andere even opregte couranten voor altijd partij hebben gekozen tegen de Katholieken. Maar de *Staats-Courant* is dubbel schuldig. Zij mag niet alleen met geene oneerlijke wapenen, maar in het geheel de Katholieken niet bestrijden. Wat gevolgen moeten wij trekken uit de wijze, waarop zij het gebeurde met den Aartsbisschop van *Turijn* medegedeeld, en over de Pauselijke allocutie gesproken heeft? Is de leer van een OPZOOMER, dat het er niet op aan komt wat waar en goed is, maar wat de meerderheid er voor houdt, dan reeds staatsleer geworden? Of is het gouvernement voornemens slechts zoo dikwerf het ons Katholieken betreft, geen regt meer te eeren, geene belofte hoe plegtig te houden, en hebben we daarin de uitlegging, waarom onze kerkelijke zaken niet zoo worden geregeld, als wij regt hebben te vorderen? We willen het op dit oogenblik niet onderzoeken. Een kort verslag van hetgeen met den Aartsbisschop van *Turijn* is voorgevallen, zal genoegzaam doen zien, wie hier regt heeft, en of wij in waarheid niet meer reden hebben, ons te verblijden om den moed en standvastigheid van den vervolgden kerkvoogd, dan onze bestrijders om den hoon dien men de Katholieke Kerk in dezen haren hoogen bedienaar heeft trachten aan te doen.

Van wat aard de in *Sardinië* nog niet geëindigde strijd zij, kan reeds ieder vermoeden die, zonder nog de eigenlijke toedragt der zaken te kennen, zich herinnert, dat de Revolutie die daar te lande wordt voortgezet, een dochter van die van Februarij is, — die opmerkt, wie zich als voorvechters der betwiste wet onderscheiden, tot wat baldadigheden deze wet aanstonds te *Turijn* en te *Genua* het sein scheen te geven, en met welke schandelijke kreten zij door het opgeruide gepeupel werd begroet.

Maar wat stelde de minister ter bekrachtiging aan de kamer en den senaat des koningrijks voor? Dat voortaan de geestelijkheid voor de gewone regtbanken zou te regt staan, dat kerken en gewijde plaatsen niet meer tot vrijplaats zouden strekken, en een groot aantal van feestdagen zou worden afgeschaft. Om de twee laatste verordeningen te doen waarderen, zouden we tot hooger beschouwingen moeten opklimmen; van het eerste zullen wij het gewigt dadelijk doen gevoelen, door te bemerken, dat de afschaffing van deze immuniteit der geestelijkheid van grooten invloed moest zijn op het bestier der kerkgoederen, en bij de bestaande omstandigheden, eene inmenging veroorzaken van den Staat in kerkelijke zaken, als het toewijzen der Beneficien enz. Bovendien zou deze wet slechts een begin zijn, en behoorde ze tot eene geheele nieuwe orde van zaken, die het ministerie wilde invoeren. Sicardi zelf gaf tot reden zijner voordragt, dat hij de betrekkingen van den Staat met de Kerk in overeenstemming wilde brengen met het koninklijk statuut, en kondigde tevens aan, dat andere wetten over het huwelijk, het onderwijs enz. werden gereed gemaakt. Verder was het te voorzien, en werd er ook reeds van gesproken, dat de geestelijke goederen tot staats-bezit zouden ver-

klaard worden. In het kort: de Revolutie stond voor de kerkdeur.

Om eeuwenoude godsdienstige instellingen aan te tasten, dienden toch niet alleen de gewigtigste bedoelingen, maar de meest bepaalde regtsgronden te bestaan. Op welke beriep zich de minister? Er moest, zeide hij, overeenstemming zijn tusschen de kerkelijke zaken en het statuut of de constitutie. — Men herkent de Revolutie, die van wetten en regten niets meer begrijpt. Is dan het doel, is hetgeen wenschelijk is, of liever, is hetgeen men wenscht reeds een regt voor den Staat? Ja, is een idee genoeg, om wettig verkregen regten te vernietigen; om eene orde omver te werpen, welke door eene geschiedenis van eeuwen is gesanctioneerd, en die niet kan aangetast worden, zonder dat er menigvuldige teedere en heilige belangen op het onregtvaardigst worden beleedigd? En aangenomen, dat dit eenige wat door den minister werd aangehaald een regt kon begronden, dan bleef dat regt nog zeer betwistbaar. Waarom was het niet in overeenstemming met het koninklijk statuut, dat er eene afzonderlijke regtbank voor de geestelijkheid bestond? Er bleven immers ook nog andere afzonderlijke regtbanken in het koningrijk; zooals voor den senaat, en voor de militairen. Bovendien waren, bij de verleening en invoering van het statuut, de regten der Kerk uitdrukkelijk voorbehouden, en konden redeneringen over den geest der wetgeving tegen positieve beloften niet gelden. Maar de gewigtigste bemerking hier te maken is, dat deze gansche orde van zaken, welke men wilde veranderen, berustte op overeenkomsten met de Kerk, op tractaten met den Heiligen Stoel, op tractaten, die herhaaldelijk naar het verlangen der vorsten van *Sardinië* gewijzigd en weder hernieuwd waren, en waarbij te gelijk, van de zijde der Kerk, gewigtige voordeelen en

regten aan den Staat waren afgestaan. Hoe kon dat alles voor niets geteld en verscheurd worden, en welk een regt kan er zijn om de schreeuwendste onregtvaardigheid te begaan? Welk een oogenblik eindelijk was gekozen om dit oneerlijk opzet te volbrengen? Terwijl de Paus, terwijl PIUS, de tot in den hemel verheven PIUS, om zijn leven uit de handen van het revolutionair geboefte te redden, zich naar *Gaëta* had begeven, en nog steeds in ballingschap bevond: zïedaar het oogenblik, waarop men in *Sardinië* zich meester wilde maken van zijn geestelijk gezag, en hem, behalve de kroon, ook de van God toevertrouwde sleutelen ontrooven zou.

En nu meent men, dat het wel niet erger kon, dat wij al het hatelijke en verfoeijelijke van de handelwijs der Sardinische staatsmannen hebben doen zien? Neen, er is nog iets hatelijker. Voor alles toch kan tot zekere hoogte verschooning gevonden worden, in overtuigingen die iemand meent te hebben, hoe dwaas, hoe weinig gegrond ze overigens mogen zijn. Maar het Sardinisch gouvernement handelde zoo tegen eigen beter weten. Immers het had nog kort te voren het volk opgeroepen, om voor de vrijheid der Katholieke kerk de wapenen op te vatten, en de minister M. PLEZZA in 1848 eene circulaire aan de Pastoors gezonden, waarin hij hen aanspoorde, om den *heiligen oorlog* tegen *Oostenrijk* te prediken, en hun zeide, dat die Staat bij alle Katholieken gehaat moest zijn, dewijl hij de Kerk in slavernij hield naar de van Keizer JOSEPH ingevoerde wetten. Zoo werd het hoogste doel, werd de Godsdienst door deze lieden als middel gebruikt! en nadat de wetten van JOSEPH II als onregtvaardig waren voorgesteld, toen het volstrekt niet te pas kwam, werden nu verordeningen aangeprezen en doorgezet, die woord voor woord waren overgenomen

uit die zelfde, zoo onregtvaardige wetten, waartegen men een heiligen oorlog wilde gepreekt hebben!

Tegenover dit gedrag van het gouvernement, waarvoor we geen naam hebben, blinkt de even zachtmoedige als standvastige handelwijze van het Episcopaat zooveel te sterker uit. Als bij dergelijke gelegenheden degenen die het eerst verongelijkt zijn, slechts eenigzins in de wijze hunner verdediging misdoen, ontbreekt het niet aan dezulken, die daarom aan beide partijen een gelijke mate van schuld toeschrijven; maar ook deze bemerking is hier overvloedig. De wijze zelve, waarop de Bisschoppen te werk gingen, was voorbeeldig, en zou den onbevooroordeelde reeds waarschuwen, aan welke zijde het goed regt is.

Het was pligt, dure pligt voor de hun toevertrouwde zaak der godsdienst op te komen. Ware het niet een zoo geheele omverwerping die er begon, ware het slechts een of ander regt van minder gewigt hetwelk miskend werd, en gebeurde dit zelfs niet door een revolutionair en oneerlijk, maar door een welgezind en den kerkelijken belangen gunstig gouvernement: toch zouden zij gehouden zijn geweest de regten der Kerk te verdedigen, en wel daarom nog bijzonder, dewijl zij de magt niet hadden iets hoegenaamd daarvan af te staan.

Uit het eerst bekend geworden protest des Aartsbisschops van *Chambery* en der vier overige Bisschoppen der provincie *Savoje* is de geest te zien, waarin, op dit voorbeeld, al de Aartsbisschoppen der andere provincien des koningrijks hebben gehandeld, en hunne adressen of protesten hebben geschreven.

Gezegde Bisschoppen van *Savoje*, na de uitdrukkelijkste betuigingen geene oppositie te willen maken, zich aan de bestaande staats-instellingen te onderwerpen, steeds

gehoorzaamheid aan het gezag te verkondigen, en volstrekt niet buiten den kring hunner bevoegdheid te willen treden, — beroepen zich op den pligt, dien zij ten behoeve van de godsdienst te vervullen hebben. Het hoofdzakelijke is: dat zij niet willen onderzoeken, of het wenschelijk zij veranderingen te maken in het civile regt voor de geestelijken, maar alleen willen spreken van de wijze, waarop men voornemens is daarbij te werk te gaan. Zij doen namelijk uitkomen, dat de verordeningen dienaangaande reeds sedert vijftien eeuwen bestaan, en gesanctioneerd zijn door verschillende tractaten tusschen Paus BENEDICTUS XIII en Koning VICTOR AMEDEUS II (1727), tusschen Paus BENEDICTUS XIV en Koning KAREL EMMANUEL III (1741—1742), tusschen Paus PIUS VII en Koning KAREL FELIX (1823), en eindelijk tusschen Paus GREGORIUS XVI en koning KAREL ALBERT (1841); dat de Paus ten minste gelijk staat met ieder anderen souverein of publieke magt; dat dus zonder toestemming van den Paus, die zich op zoo vele tractaten beroepen kon, eene verandering als het ministerie voor had niet kon worden ingevoerd, en het niet in hunne magt was, om van eenig regt der Kerk afstand te doen. Ook verklaren zij dat het ontwerp, gelijk het daar lag, in de bestaande omstandigheden niet tot wet zou kunnen gemaakt worden, zonder dat in vele gevallen de Staat een zuiver geestelijke magt zoude moeten uitoefenen. Nopens de vermindering der feestdagen bestond dezelfde groote zwarigheid. Wat eindelijk de wetten op het huwelijk betrof, die de minister nog niet had voorgesteld: zij hoopten dat de Staat zich met de Kerk zoude beijveren, om de heiligheid des huwelijks te beschermen.

De Bisschoppen laten niet na, om, gelijk zij verpligt waren, het gouvernement te waarschuwen, dat, indien

ondanks hun vertoog, deze wet zonder toestemming van den Paus wierd ingevoerd, zij zich door dezelve niet gehouden zouden achten, en voor geene vervolgingen zwichten.

Eene bijzondere opmerking verdient het, dat de Bisschoppen hunne vrees voor eene scheuring te kennen geven. Inderdaad *Sardinië* was een oud Katholiek land, waar de betrekkingen tusschen Kerk en Staat zeer naauw en menigvuldig waren geworden, en een groote invloed op de kerkelijke zaken aan den Staat was afgestaan. Ook was op nieuw in het koninklijk statuut de Katholieke godsdienst voor godsdienst van Staat verklaard. Het was duidelijk, dat een Katholiek en in het godsdienstige zoo veel vermogend gouvernement, hetwelk de concordaten niet nakomen, en echter de geschonken voorregten behouden wilde, veel meer moest doen vreezen voor scheuring en de grootste verwarring, dan indien een met de Kerk niet vereenigd gouvernement ongetrouw werd aan de aangegane verbindtenissen.

De houding van het ministerie in de kamers, tegenover de zoo billijke vertoogen van het gansche Episcopaat, was even oneerlijk als onbeschaamd. Eene zoo onregtvaardige handeling kon niet anders dan zeer onstaatkundig zijn, en moest ten minste eenige oppositie in de kamer uitlokken. Ieder begrijpt, dat men, om waarlijk en goed te hervormen, van de innige beginselen der zaak zelve, die men hervormen wil, moet uitgaan, en dat ook dan, wanneer er meer dan hervorming, wan neer verandering noodig is, er in de bestaande orde een punt van overgang moet gezocht worden, opdat er zoo weinig mogelijk botsingen of krenkingen plaats hebben. Maar de minister wilde geweld plegen, wilde revolutioneren. Niets was immers gemakkelijker geweest, dan te onderhandelen met *Rome*,

waar men gewoon is al het mogelijke toe te geven, om zooveel te vaster te blijven staan bij de beginselen. Eenige volks-vertegenwoordigers vroegen intusschen om inlichting. Hun werd geantwoord, dat terstond na de verleening van het statuut door KAREL ALBERT, het gouvernement de overeenkomsten met den Heiligen Stoel had willen wijzigen, dat men, gedurende de verschillende ministerien die elkander waren opgevolgd, er te *Rome* op had aangedrongen, dat laatstelijk de eerwaardige heer ROSMINI was gezonden om over een nieuw concordaat te onderhandelen, maar dat het gouvernement, toen ook deze aan *Rome* zoo welgevallige gezant tot geene schikking had kunnen geraken, gemeend had regt te hebben om voort te gaan.

Dat alles was volstrekt onwaar, was gelogen! Weldra bleek het, toen de nota bekend werd van den kardinaal ANTONELLI, den pro-secretaris van Staat. Uit 's Pausen naam beklaagde zich deze, dat bij het bestaan van zoo plegtig gesloten tractaten, er door den minister SICARDI een ontwerp van wet was voorgedragen, welke met die tractaten geheel in strijd was. Voorts riep hij het Sardinisch gouvernement in het geheugen, dat toen het in 1848 den wensch had te kennen gegeven, een nieuw concordaat te sluiten, Z. H. zich had kunnen houden aan de bestaande overeenkomsten en derzelver nakoming vorderen, maar niettemin aanstonds iemand benoemd had, om daarover het voorstel van het Sardinisch gouvernement te vernemen; dat echter de Sardinische gezant «*volstrekt geen gevolg aan deze zaak had gegeven*» en dat bepaaldelijk de graaf SICARDI, tijdens zijne zending te *Rome*, «*zich wel met allerlei andere zaken had bezig gehouden, maar met deze zaak volstrekt niet.*» De eerwaarde heer ROSMINI maakte van zijne zijde door

middel der dagbladen bekend: «*dat hem noch tijd gelaten noch volmagt geschonken was, om met den H. Stoel in onderhandeling te treden over een 't zij algemeen 't zij bijzonder concordaat.*»

Niet minder bleek de kwade trouw van het ministerie, toen het beweerde, dat, zoo de Bisschoppen tegen zijne wet gestemd waren, de lagere geestelijkheid integendeel voor haar gezind was. Aanstonds werden in alle diocesen protesten tegen deze logenachtige aantijging ingezonden, die ieder van honderden geestelijken waren onderteekend.

Dan hoe onregtvaardig de wet van SICARDI mogt zijn, en hoeveel oneer het gansche ministerie AZEGLIO bij hare verdediging behaald had, zij werd aangenomen, zelfs in den senaat, schoon daar 29 leden tegen haar gestemd hadden. Men wijte niet alles aan de lafheid der welgezinden. Als ergens de staatsvorm eigenlijk niet vorm van *staan*, maar van *revolutioneren* is, dan immers is de revolutie niet te keeren.

Hoe nu moesten de Bisschoppen handelen? Dat deze wet inderdaad geene wet was, konden zij zoo min betwijfelen, als dat er geen regt tegen het regt bestaat. Het plotseling vertrek van den Nuntius kon, zoo noodig, daarvan nog ter bevestiging strekken. De aartsbisschop van *Turijn* wees in deze moeijelijke omstandigheden den te houden weg, en eerst thans hebben we over hem te spreken. Aanstonds pleegde hij raad met verschillende Bisschoppen, die zich te *Turijn* of in de nabijheid bevonden, en stelde zich in briefwisseling met de Metropolitanen van het koningrijk. Met hun algemeen goedvinden werd een regel van gedrag bepaald, die daarop ter beoordeeling werd rond gezonden aan al de Bisschoppen des rijks, welke er zonder uitzondering hunne goedkeuring aan hechtten. Dien ten gevolge stelde nu de Aarts-

bisschop van *Turijn* eene circulaire op aan de Pastoors en de ondergeschikte geestelijken, waarin hun werd voorgeschreven, dat zoo zij voor eene wereldlijke regtbank mogten gedaagd worden, zij zich tot hunnen Bisschop zouden wenden om raad, hoe zich in de gegeven omstandigheden te gedragen, en dat, indien zij, ten criminele gedaagd zijnde, minder tijd hadden den raad huns Bisschops in te winnen, of bevreesd waren voor de gevolgen, welke hunne weigering om te antwoorden hebben mogt, zij alsdan onder protest op de hun gedane vragen zouden kunnen antwoorden. Uit deze voornaamste bepalingen blijkt met hoeveel voorzigtigheid en gematigdheid de Bisschoppen bleven te werk gaan. Zachter, toegevender konden zij niet handelen, zonder hunnen pligt te verraden. Een verzet, tegen hetgeen men eene wet heette, was niet voorgeschreven, maar *hoe* men er voor zoude zwichten. Wijzer, voorzigtiger, liefderijker te handelen was niet mogelijk.

Het ministerie, dat middelerwijl eene nieuwe verordening had voorgedragen ter afschaffing van vele feestdagen, en eene andere, waarbij men de geestelijke congregatien van hunne goederen berooven zou, had niet zoodra iets van de circulaire vernomen, of haastte zich die te onderdrukken, en kwam nog tijdig genoeg om ze van de drukkerij des bisdoms weg te halen. Daar ving nu tegen den vromen Aartsbisschop eene reeks van onwaardige handelingen aan, die met zijne gevangenneming eindigden, en ons de revolutionaire wettelijkheid in hare voltooijing doen aanschouwen.

Weinige dagen na het in beslag nemen der circulaire werd de Aartsbisschop voor een regtbank gedaagd, die hij, gelijk het zijn pligt was, weigerde te erkennen. Ook hier gaf hij het voorbeeld van de uiterste zachtmoedigheid.

Zich naar dat tribunaal begeven kon hij niet, echter wist hij een middel te vinden, dat ieder, slechts geen revolutionair gouvernement, moest ontwapenen. Hij schreef aan den regter van instructie, dat zijn geweten hem niet toeliet zich naar het tribunaal te begeven, en zette kortelijk den grond van zijn gewetensbezwaar uiteen; maar hij verzocht eenigen tijd uitstel, gedurende welken hij zich bevlijtigen zou, van den H. Stoel de noodige autorisatie te verkrijgen, na welker ontvangst hij geen enkel oogenblik zou toeven. Zijn voorstel werd geweigerd. Maar verder kon hij niet gaan, en wat onverwinnelijke kracht er stak in deze teederheid, ondervonden SICARDI en zijne handlangers. Noch de schreeuwen van het opgeruid gepeupel, noch de vertoogen van het tribunaal, welks leden zelve zich bij hem vervoegden, om hem op hunne vragen te doen antwoorden, vermogten hem een haar breed te doen wijken van zijnen pligt. Te vergeefs schreef hem de minister GALVAGNO om hem over te halen, dat hij zich in vrijwillige ballingschap begeven zoude; het diende slechts tot bewijs, dat het ministerie van zijne eigen onregtvaardigheid overtuigd was. Eindelijk verschijnt dan een officier der karabiniers en beveelt den Aartsbisschop hem aanstonds naar het citadel te volgen. We zullen de treffende tooneelen niet beschrijven, die bij deze gevankelijke overvoering plaats hadden. De soldaten en gevangen-bewaarders toonden nog steeds dat geloof te bezitten, waaraan het revolutionair gouvernement den oorlog had verklaard, en ter welks verwinning het geene middelen ontzag.

Naauwelijks waren eenige korte oogenblikken op het citadel doorgebragt, of de leden van het tribunaal, die reeds vroeger vergeefsche vragen gedaan hadden, treden weder binnen, hopende, dat in deze eerste hem aangejaagde

ontsteltenis de Aartsbisschop spoediger zal worden overgehaald om op hunne vragen te antwoorden, en daardoor hunne magt als wettig te erkennen. Slechts een *ja* of een *neen* verlangen zij, en toen ook dit niet gelukt, leggen zij hem den acte voor, dien ze niet te min hebben opgemaakt, en verzoeken hem dien te onderteekenen. Welke menschen! En welk gebruik zouden zij er van gemaakt hebben, indien hun dit oneerlijk spel gelukt ware! Het is onnoodig hierbij te voegen, dat zij beschaamd moesten vertrekken.

Van den anderen kant toonde de deelneming, die aan den Aartsbisschop bewezen werd, dat de gansche zaak slechts het werk eener booze partij was. Zoo lang de toegang open stond, hield het niet op van bezoeken. De aanzienlijkste lieden des lands, tot welke de Aartsbisschop door zijne geboorte behoort, wilden van hun gevoelen doen blijken, en hem hunne hulde komen bewijzen. Te vergeefs ook zocht het gouvernement iemand te vinden, die zich nu met eene zending naar *Rome* zou willen belasten. De markies ALFIERI, de graaf GALLIANA, de graaf SAULI weigerden de een na den ander zulk eenen last op zich te nemen.

Maar nog een voorval had er plaats, hetwelk bijzonder de handeling van het Sardinisch gouvernement karakteriseert. De kamer van beschuldiging bestond uit drie leden. Een hunner, graaf GIRIODI, weigert in deze zaak zitting te nemen, en verklaart, dat zijn geweten hem dit verbiedt. Wat doet de minister? Hij ontzet GIRIODI uit zijne bediening, en laat in diens plaats, niet één, maar drie leden benoemen, zoodat er nu, tegen de altijd bestaan hebbende orde, vijf in getal waren, en de meerderheid den invloed des ministers onderging. Het was de revolutionaire wettelijkheid.

Die voorzorg scheen niet overbodig. Want zelfs in de ver-

onderstelling, dat er waarlijk eene wet bestond, en niet eene overeenkomst tot geweldenarij, was het geenszins duidelijk, dat de Aartsbisschop misdreven had, en hij, gelijk de aanklagt luidde, door middel van de drukpers tot oneerbiedigheid tegen 's lands wetten had aangespoord. De regtsgeleerde die als verdediger optrad, beweerde: 1. dat er geen pers-delict bestaat, wanneer het geschrift uitgaat van een wettig gezagspersoon in de uitoefening zijner bediening; 2. dat de protestatie des Aartsbisschops door het constitutionele regt werd toegelaten, en zijne circulaire niet opgemaakt was met het doel, om de uitvoering der wet te beletten, maar alleen om aan de geestelijken zekere regelen voor te schrijven, waardoor zij zouden kunnen vermijden, zich schuldig te maken aan overtreding van de wetten der Kerk.— Maar om andere redenen kon de uitspraak niet twijfelachtig zijn. De Aartsbisschop werd, om kwetsing des eerbieds aan de wetten verschuldigd, veroordeeld tot eene maand gevangenis en eene boete van 500 fr.

Er is eene andere uitspraak gedaan, en die uitspraak, wij twijfelen er niet aan, zal hare bevestiging vinden in de harten niet slechts der katholieken, maar van alle brave protestanten die de regtvaardigheid beminnen. Die uitspraak was het woord van PIUS IX tot den Aartsbisschop van *Turijn* gesproken, waarbij hij diens wijzen ijver en standvastigheid prijst, en hem aanmoedigt tot volharding in de vervulling van zijnen heiligen pligt. Van den Stoel van PETRUS, die de oneindige wet verkondigt tot aan de einden der aarde, en haar zal blijven verkondigen tot aan het einde der eeuwen, van dien onvergankelijken zetel, waar de orde van *Europa* van is uitgegaan, waardoor hare staten gesticht, hare wetten het eerst geschreven zijn, hare vrijheid verkregen is, van dien zetel des regts

heeft de uitspraak geklonken, en ze is door het geschreeuw des oproers, zij het door duizend bladen en geschriften herhaald, niet meer te verdooven.

DE HOOGWAARDIGE HEER J. B. MALOU

EN DE SCHRIJVER VAN HET BOEK DER

NAVOLGING VAN CHRISTUS.

Met uitzondering der H. Schriftuur, bestaat er voorzeker geen boek, dat meer innerlijke waarde heeft, meer algemeen verspreid is, meer wordt gelezen en bewonderd, dan het boek der *Navolging van Christus.* Ons vaderland verheft er zich op, den Schrijver van dat eenige boek in de rijen zijner groote mannen te mogen tellen; het draagt er roem op, dat THOMAS VAN KEMPEN eenmaal op zijnen grond woonde, zijne taal sprak, onder zijne burgers leefde en arbeidde. Niet ongestoord echter mogt *Nederland* zich in het genot van dien roem verheugen. Sedert lang wordt deze hevig aan hetzelve betwist, en men beweert, dat die roem niet aan *Nederland*, maar aan *Italie* of *Frankrijk* toebehoort; dat niet THOMAS VAN KEMPEN, maar een zekere Italiaan, GERSEN genaamd, of wel de Parijsche kanselier GERSON, als de schrijver van het boek der *Navolging* moet gehouden worden. Die bewering echter is niet zonder antwoord gebleven. Naauwelijks was zij bekend geworden, of aanstonds lieten zich stemmen hooren ten gunste van THOMAS VAN KEMPEN. Deze werden weder beantwoord, en nu ontstond er een strijd, welke drie eeuwen hardnekkig

werd volgehouden, en waarvan men mogelijk geen tweede voorbeeld in de geschiedenis der letterkunde zal aantreffen. Het verheugt ons daarom hier te kunnen vermelden, dat de strijd zijn einde schijnt te naderen en dat THOMAS VAN KEMPEN weldra in zijne regten algemeen zal erkend worden. De Hoogwaardige Heer J. B. MALOU, Bisschop van *Brugge*, vroeger hoogleeraar aan de Universiteit te *Leuven*, heeft de zaak op nieuw aan een naauwgezet onderzoek onderworpen; hij heeft de gronden der verschillende partijen onderzocht, met elkander vergeleken, en de Hoogwaarde Schrijver is tot het onwankelbaar besluit gekomen, dat niemand anders dan THOMAS VAN KEMPEN de schrijver is der *Navolging van Christus*.

De uitslag van het onderzoek is aan het publiek medegedeeld in eene verhandeling, welke den titel voert *Recherches historiques et critiques sur le véritable auteur de l'imitation de Jésus Christ* (afgedrukt in de verhandelingen der *Académie roiyale de Belgique. Tom. XIV. N°. 3. Bruxelles, M. Hayez, 1848. pag. 279—527)* (1).

Reeds sedert eenigen tijd hadden wij het plan gemaakt onze lezers met den inhoud dier verhandeling bekend te maken, toen ons in een Duitsch Protestantsch tijdschrift een verslag daarvan onder de oogen kwam, hetwelk zoo naauwkeurig en onpartijdig was, dat wij niets beter meenden te kunnen doen, dan het eenigzins te wijzigen en aan onze lezers mede te deelen. Het is geschreven door den Evangelischen predikant B. BAEHRING, en is medegedeeld in de *Theologischen Studien und kritiken, dritten Heft, 1850.*

Wij laten hier de verkorte en gewijzigde vertaling volgen.

(1) Later afzonderlijk verkrijgbaar gesteld bij C. J. FONTEIN te *Leuven*.

Waarom nog over den waarschijnlijken schrijver van het boek der Navolging een onderzoek in te stellen? Waarom niet liever den voortreffelijken raad van hetzelve gevolgd: onderzoek niet, wie het gezegd heeft, maar let veel meer op hetgeen wat er gezegd is? (*Imit.* 1—5)

Met deze vragen begint de aangekondigde verhandeling, waarvan Recensent meent te mogen beweren, dat zij eene eerste plaats verdient onder de strijdschriften, welke gedurende twee eeuwen, betrekkelijk den schrijver van het boek der Navolging, in het licht zijn gekomen. Wat den vervaardiger heeft aangezet, om deze moeijelijke en belangrijke strijdvraag tot het voorwerp van een grondig en veelzijdig onderzoek te maken, was eensdeels de zucht om voor zijn vaderland eene eer te behouden welke men daaraan ontrooven wilde, en ten andere de wensch om de willekeurige veronderstellingen van DÉ GREGORY en ONESYME LEROI, tegenover de eenvoudige historische waarheid, op hare regte plaats te stellen. Daarbij kwam nog de volgende bijzondere aanleiding. De Abbé *Carton*, wien de geschiedenis van *Vlaanderen* voor vele verdienstelijke nasporingen en onderzoekingen dank verschuldigd is, liet zich in 1842 met grooten bijval uit over de phantastische ideën van ONESYME LEROI, die *Brugge*, de woonplaats des schrijvers, als de stad aanwees, waar het beroemde boek zoude ontstaan zijn. Hij zocht dit in een geschrift: *Preuves, que l'imitation de Jésu Christ a été composé à Bruges par un doyen de St. Donat* (waaronder men GERSON moet verstaan) te bewijzen. Tegen deze eer van zijne geboorteplaats vond professor MALOU zich gedrongen, in het belang der waarheid te moeten protesteren; zag zich dien ten gevolge verpligt, zijne gronden voor THOMAS VAN KEMPEN, als

den eenigen schrijver van het boek der Navolging, in het breede uit een te zetten. Hij heeft dat in het voor ons liggende geschrift met zooveel gematigheid, degelijkheid, helderheid, scherpzinnigheid en veelzijdigheid gedaan, dat geen opmerkzame lezer het boek uit de handen zal leggen, zonder den bescheiden THOMAS VAN KEMPEN weer in zijne hevig aangegrepen regten te herstellen; en wij twijfelen geen oogenblik, of het boek is werkelijk in staat, bij alle ernstige geleerden den langdurigen strijd ten einde te brengen.

Het goed doordachte plan is op de volgende wijze ingerigt. Eerst geeft de Schrijver een geschiedkundig overzigt van den ganschen strijd. In het tweede hoofdstuk voert hij de positieve regten van THOMAS VAN KEMPEN aan; in het derde slaat hij de aanvallen af, die daarop gemaakt worden; in het vierde onderzoekt hij de regten van GERSEN en de veronderstellingen ten zijnen gunste gemaakt; in het vijfde doet hij hetzelfde met die van GERSON en in een aanhangsel deelt hij eenige, gedeeltelijk door hem zelven ontdekte handschriften en bewijsstukken mede, welke zoowel tot beslissing der strijdvraag, als voor de geschiedenis van THOMAS VAN KEMPEN in het algemeen, hoogst belangrijk kunnen genoemd worden.

Wij laten ons al aanstonds door den geleerden schrijver in de geschiedenis van den strijd binnen leiden, wier kennis onontbeerlijk is, om daarbij een vast standpunt te kunnen innemen.

In de eerste twee eeuwen na het verschijnen van het boek *de imitatione Christi* werd THOMAS VAN KEMPEN, die als régulier kanunnik van den H. AUGUSTINUS bij *Zwol* in het jaar 1471 gestorven is, eenstemmig door de geleerden

als de schrijver daarvan erkend. Eerst in het begin der zeventiende eeuw werd in *Spanje* en *Italie* eenige twijfel tegen deze overlevering geopperd. DOM PEDRO MARIQUEZ gaf in 1604 te *Milaan* in de Spaansche taal, een boek uit, over de bediening van het Sakrament der biecht, waarin hij beweerde, dat in het den H. BONAVENTURA, ofschoon ten onregte toegeschrevene boek: *Sermones ad Tolosenses* menigvuldige aanhalingen uit het boek der Navolging gevonden werden. BONAVENTURA echter stierf in het jaar 1273. Spoedig daarna ontdekte de Jesuit ROSSIGNOLI in het huis der Societeit, te *Arona* bij *Milaan*, een oud handschrift der *Navolging* zonder jaartal met den titel: *Incipiunt capitula primi libri abbatis Joannis Gersen de imitatione Christi et contemptu omnium vanitum mundi.* Aan het einde bevonden zich de woorden: *Explicit liber quartus et ultimus abbatis Joannes Gersen de Sacramento altaris.* Dewijl het huis voorheen den Benedictijnen had toebehoord, zoo maakte men de gevolgtrekking, dat de eigenlijke Schrijver der *Navolging* een Benedictyner geweest was. Intusschen bleek het naderhand, dat Pater MAGGIOLI, bij zijne intrede in de Societeit van JESUS, lang na het vertrek der Benedictijnen uit genoemd huis, het handschrift uit *Genua* had medegebragt. Toen Pater ROSWEIDUS, die zich destijds te *Antwerpen* ophield, het berigt der ontdekking van zijn ordesgenoot ROSSIGNOLI had vernomen, schreef hij in 1615 eenen brief aan hem, waarin hij bewees, dat de vermeende ontdekking zonder waarde was, en de regten van THOMAS VAN KEMPEN niet bestreden konden worden. Middelerwijl was echter de strijd door eene andere oorzaak in *Rome* uitgebroken, en deze brief was niet in staat dien te eindigen.

CONSTANTINUS CAJETANUS, Benedictijner der congregatie

van *Monte Cassino*, Abt van *Baronte* en sekretaris van PAULUS V, wilde deze gelegenheid niet laten voorbij gaan, om de lijst der schrijvers van zijne orde te verrijken. Hij liet het handschrift te *Rome* drukken onder den titel: *venerabilis viri Joannis Gersen ordinis S. Benedicti, de imitatione Christi libri quatuor* (1). Hij beweerde dat het handschrift van den schrijver zelven afkomstig, of ten minste door hem gedicteerd was; en dat GERSEN behoorde tot eene adelijke familie van dien naam te *Milaan*, wier woonplaats, bij het klooster van den H. PETRUS, nog den naam van den oorspronkelijken schrijver den *Navolging* droeg. Doch spoedig ontdekte men, dat er te *Milaan* noch zoodanig eene familie, noch zulk een huis te vinden was; en de valschheid der verdichting was aan het licht gekomen. CAJETANUS liet derhalve in eene tweede uitgave (1618) deze valsche bijzonderheden weg, zonder evenwel in de hoofdzaak van meening te veranderen. Intusschen was er te *Genua* eene te *Venetie* in 1501 gedrukte uitgaaf der *Navolging* gevonden, waarin door eene onbekende hand geschreven was: *hunc librum non compilavit Joannes Gerson sed Joh. Abbas vercellensis, ut habetur usque hodie propria manu scriptus in eadem abbatia.* Dit was genoeg om aanstonds GERSEN tot abt van *Vercelli* te maken. CAJETANUS beweerde nu verder, dat deze een Italiaan was geweest, en dat zijn naam GERSEN moest geschreven worden, ofschoon het handschrift van *Verona* slechts in de voorrede den naam op deze wijze schrijft, en in de eerste uitgaven GESSEN heeft. Door een ander handschrift maakte men later dezen man tot een'

(1) Vier boeken over de *Navolging van* CHRISTUS door den eerwaardigen JOANNES GERSEN, abt van de orde van den H. BENEDICTUS.

JOANNES DE CANABACO; en door eene misgreep verhief men hem tot doctor in het kerkelijke regt. Bij gebrek van authentieke werken schreef men hem een naamloos boek toe, dat PEZ had uitgegeven; men noemde zijne leermeesters en volgelingen, en een latere verdediger eischte met allen ernst zijne heiligverklaring!

Door den bijval der Benedictijnen werd CAJETANUS zoo ijverig voor deze vermeende ontdekking, dat het te vergeefs was, toen men in het jaar 1621 ter verdediging der regten van THOMAS VAN KEMPEN de *vindeciæ kempenses* van ROSWEIDUS het licht deed zien, en in 1626 eene rij van getuigenissen zamenstelde, welke uit de beste handschriften ten gunste van THOMAS VAN KEMPEN getrokken waren. Al deze bemoeijingen bleven vruchteloos bij den van ijver gloeijenden man. Hij bewoog hemel en aarde, om zijne meening te doen doorgaan. In het jaar 1638 verkreeg hij van de Congregatie van den Index de vergunning om de *Navolging* onder den naam van GERSEN te laten drukken. BALGRAVE, een Engelsche Benedictijner, liet zich op denzelfden tijd in een afzonderlijk geschrift ten gunste van GERSEN hooren; doch tot zijn verwondering stonden er ook magtige tegenstanders op in de Augustijnen FRONTEAU en SIMON MERLIN, die voor hun ordesgenoot in de bres sprongen, en in THOMAS CARRÉ, in de voorrede der tweede uitgave van zijne overzetting.

De strijd werd nu niet meer tusschen afzonderlijke personen maar tusschen de orden van den H. BENEDICTUS en van den H. AUGUSTINUS gevoerd. De Kardinaal RICHELIEU wilde van de *Navolging* eene prachtuitgave in het licht doen komen. Beide orden, Augustijnen en Benedictijnen, wedijverden om de uitgaaf. De Benedictijnen vroegen in een nederig verzoekschrift, het te mogen drukken onder den naam van

GERSEN; de Augustijnen deden hetzelfde voor THOMAS. CHARLES LABBÉ, door den Kardinaal belast met de oplossing der strijdvraag, verwarde dezelve nog meer, wijl hij den kanselier GERSON als derden kandidaat voorstelde; zoodat de Kardinaal, aan de verzoening der partijen wanhopende, het boek zonder naam liet drukken. Hij hoopte daarmede een einde aan den strijd te hebben gemaakt; doch neen! de tegenstanders van THOMAS VAN KEMPEN legden het verzwijgen van den naam in hun voordeel uit: THOMAS *a possessione dejectus est*, zeide men spoedig in eene *Apologetica Responsio (Rom. 1644.)*. Dit triumfgeroep vond in *Duitschland* weerklank. De Benedictijner THOMAS METZLER trad in 1645 voor GERSEN op. Daarentegen verklaarde zich de geleerde PHILIP CHIFFLET, in de voorrede van zijne Fransche uitgave der *Navolging*, ten gunste van THOMAS; en SIMON MERLIN verscheen met zijn *Rosweidus redivivus* andermaal in het strijdperk. De strijd werd immer heviger en nam dikwijls eene gedaante aan, weinig overkomstig met den geest van het boek, waarover hij gevoerd werd.

In de jaren 1649 tot 1652 ontstond er over deze zaak eene algemeene verwarring. FRONTEAU opende het vuur door zijn *Thomas a Kempis vindicatus;* de Benedictijner QUATREMAIRE antwoordde hem spoedig daarop met zijn *Gersen auctor assertus* (Paris, 1649). De bekende DE LAUNOY schaarde zich in eene dissertatie (1649 en 1650) aan de zijde der Benedictijners. Daar stormde GEORGE HESER met zijne *Dioptra kempensis (Ingolstadt,* 1650) tegen de vijanden van THOMAS los. BALGRAVE zocht te bewijzen dat de *Navolging* niet van THOMAS VAN KEMPEN afkomstig konde zijn, wijl zij reeds vóór hem bestaan had. Dadelijk volgden hierop wederleggingen van FRONTEAU en HESER. Doch

QUATREMAIRE en LANOY, die nog in hetzelfde jaar den laatsten wilden beantwoorden, konden geene nieuwe gronden aanvoeren. Pater HESER, trotsch op deze zegepraal, gaf in het volgende jaar een *lexicon Germanico-Thomaeum* uit, waarin hij de Germanismen der *Navolging* aanwees; en THOMAS CARRÉ haalde in zijn kleine geschrift: *Thomas a Kempis a se ipso restitutus* met veel scherpzinnigheid verscheidene gelijkluidende plaatsen uit de overige schriften van THOMAS VAN KEMPEN aan.

Met eenig tusschenpoozen werd gedurende anderhalve eeuw de strijd op dezelfde wijze voortgezet. Aan beide zijden werd met heftigheid en volharding gestreden, en geen wapen werd er onbeproefd gelaten om zich de overwinning te verzekeren. Meermalen werden er door beide partijen vergaderingen bijeengeroepen, om hare aangevochten regten te verdedigen, nieuwe nasporingen te doen, en door hare uitspraken een einde aan den twist te maken. Ja zelfs het Parlement van *Parijs* werd met de zaak bemoeid, dat na eene langdurige procedure een verbod gaf, de *Navolging* onder den naam van GERSEN te drukken, en aan de Augustijners toestond onder den naam van THOMAS VAN KEMPEN dezelve in het licht te geven.

Eindelijk werd men den strijd moede, en de geleerde Benedictijner DESBILLON schaarde zich in 1780 aan de zijde der Augustijners. Hij was de laatste schrijver uit de vorige eeuw die de zaak opzettelijk behandelde.

In het begin echter van de negentiende eeuw stonden er weder nieuwe advokaten op voor GERSEN. De Ridder NAPIONE van *Turin* verdedigde in zijne *verhandeling over den schrijver van de Navolging* (Flor. 1808) de aanspraak van GERSEN. De abt CANCELLERIERI schreef in het jaar 1809 te *Rome* een boek in denzelfden geest. Doch het meeste

opzien baarde de Ridder DE ROSSIGNOLI, eerst door zijne *mémoire sur le véritable auteur de l'imitation de Jésu Christ Paris 1827* en later door zijn *Codex Avogadri.* Toen namelijk in 1830 de kanonnen der Julij-revolutie in de straten van *Parijs* bulderden, vond hij in dezelfde stad, bij eenen antiquarius, een handschrift der *Navolging*, zonder jaartal, geschreven in *Italie*, en hetgeen volgens eene, op den omslag geschreven bemerking, in het jaar 1550 aan eenen kanunnik HIERONYMUS DE AVOGADRI had toebehoord. Hij stelde een onderzoek in naar deze familie, en ontdekte, in de Archieven van de familie AVOGADRI op *Ceridon* bij *Vercelli*, eene memorie, welke bewees dat het boek der *Navolging* den 15 Februarij 1847 aan VINCENTIUS DE AVOGADRI door zijnen broeder was vermaakt geworden. DE GREGORY twijfelde nu niet meer, dat het handschrift, hetwelk het geluk hem in *Parijs* bezorgd had, hetzelfde was, waarvan in het archief der familie melding werd gemaakt, en dat derhalve niet THOMAS VAN KEMPEN, maar GERSEN als de schrijver van de *Navolging* moest gehouden worden.

Om deze nieuwe theorie te bewijzen schreef DE GREGORY eene geschiedenis van het boek der *Navolging* (1842); gaf eene Fransche en Italiaansche vertaling uit onder den naam van GERSEN, en zond eindelijk eene dubbele uitgave van zijnen *Codex Avogadri* in het licht, waarmede hij den ganschen strijd voor geeindigd verklaarde. Zijne pogingen stonden niet op zich zelven. WEIGL te *Sulsbach*, NOLHAC te *Lyon* en ROHRBACHER in zijne kerkelijke geschiedenis verklaarden zich voor GERSEN, en slechts één Belgische geleerde, professor BORMANS liet zich ten gunste van THOMAS VAN KEMPEN hooren. In *Duitschland* daarentegen hebben alle geleerden, met uitzondering van WEIGL, zich voor THOMAS VAN KEMPEN verklaard. SILBERT, ULLMAN,

LIEBNER, HASE, GIESELER en eenige anderen worden door den schrijver met name genoemd. Onder de Hollandsche geleerden wordt hetzelfde gevoelen verdedigd door DELPRAT, SCHOLZ, KIST, ROOIJAARDS en SCHOTEL.

Deze eenvoudige voorstelling der geschiedenis, zegt de Hoogwaarde Schrijver aan het slot dezer afdeeling, bewijst reeds aan welke zijde zich de waarheid bevindt. Wanneer men nu vraagt, zoo gaat hij voort, hoe het mogelijk is, dat een zoo onwedersprekelijk regt, als dat van THOMAS VAN KEMPEN op het boek der *Navolging*, zoo lang bestreden is, dan antwoorden wij met ULLMAN, dat bij eenigen corporatie-geest, bij anderen kwalijk begrepen vaderlandsliefde de oorzaak van den strijd was; doch dat hij door de meesten werd volgehouden, ontstond uit onwetenheid van de taal en de begrippen, welke aan THOMAS VAN KEMPEN en aan de school, waartoe hij behoort, eigendommelijk zijn.

De aanhangers van GERSON, den beroemden kanselier van *Parijs*, zijn niet met zoo veel ijver en onverschrokkenheid voor hunnen held in het strijdperk getreden, als die van den verdichten GERSEN; zij hebben zeker zelve de zwakte hunner zaak gevoeld, en reeds door hunne omzigtigheid, het gebrek aan overtuigende bewijsstukken verraden. Eerst sedert een tiental jaren heeft een zeker gevoel van nationaliteit en dichterlijke opgewondenheid den toon der Gersonisten wat hooger gestemd, en hun weinig passende triumfliederen doen aanheffen. Hun getal is niet groot geweest. DAUNON, een voorstander van GERSON, verzekert dat sedert 1615, het jaar, waarin de strijd voor GERSON een aanvang nam, slechts vijf of zes schrijvers de pen voor hem opgevat hebben. Een der voornaamste van dezen was LENGLET DUFRESNOY, die op een nieuwe wijze de regten van GERSON

zocht te verdedigen. Hij verbeeldde zich dat het handschrift *de l'internelle consolation*, hetgeen slechts een oude Fransche overzetting der *Navolging* is, het oorspronkelijk handschrift, en van den kanselier GERSON afkomstig was. In het jaar 1837 vernieuwde ONESIME LEROI de veronderstelling, van LENGLET DUFESNOY. In een handschrift van *Valenciennes* uit het jaar 1462 beweerde hij den Franschen oorspronkelijken tekst van de drie eerste boeken der *Navolging*, welke hij aan GERSON toeschreef, gevonden te hebben. Zijne ontdekking schreef hij neder in zijne: *Etudes sur les mystères ou drames du moyen âge;* doch kon ze slechts, met gewaagde conjecturen en willekeurige verzekeringen, tot waarschijnlijkheid brengen. Evenwel verdedigde en ontwikkelde ON. LEROI zijne ontdekking op nieuw in een werk over CORNEILLE en GERSON in het jaar 1841, en behaalde met dit geschrift een prijs van 1500 franken. Doch hij had in een hoofdpunt zijne meening veranderd. In zijn eerste geschrift had hij beweerd dat GERSON, in zijne laatste levensjaren te *Lyon* bij de *Celestyners* de *Navolging* geschreven had; in het tweede daarentegen zocht hij te bewijzen, dat *Brugge*, waar GERSON een tijd lang Deken der Kerk van den H. DONATUS was geweest, de geboorteplaats van het beroemde boek zoude zijn. Deze laatste bewering, even zoo willekeurig als de eerste, vond in den priester CARTON een ijverigen verdediger. Hij deelde aan het historische gezelschap te *Brugge*, waarvan hij president was, eene uiteenzetting mede der veronderstelling van LEROI en gaf ze later in het licht, onder den titel: *l'imitation composée à Bruges par un Doyen de St. Donat 1842*. Ofschoon de bewijsvoering van ON. LEROI, door de verstandige aanhangers van GERSON werd afgekeurd, maakte zij toch in zoo verre nieuwe veroveringen, dat zij nieuwe verdedigers voor den kanselier in het strijdperk

deed komen. GERARD verdedigde zijne regten in eene reeks van artikelen in de *Univers, journal religieux 1842.* In hetzelfde jaar zond JEAN SPENCER SMITH te *Caen*, onder den titel van *Collectanea Gersoniaca* eene verzameling van artikelen en aankondigingen in het licht, welke in den laatsten tijd ten gunste van GERSON in verschillende tijdschriften verschenen waren. Men kan deze verzameling als een offer des schrijvers aan de nagedachtenis van GERSON beschouwen, doch voor ons twistgeding is zij van weinig belang. De veronderstellingen van LEROI heeft THOMASSY in zijn *leven van* GERSON als ongegrond verworpen en de regten van den kanselier worden door hem met zoo veel omzigtigheid behandeld, dat hij van de zwakheid zijner bewijsvoering zelf overtuigd schijnt te zijn. Hij is, zegt de Hoogwaardige schrijver, zoo als wij hopen, de laatste verdediger van GERSON.

Recensent meende dit geschiedkundig overzigt van den strijd daarom in het kort te moeten mededeelen, omdat het ons in staat stelt het onpartijdig standpunt van den schrijver te overzien en tevens onontbeerlijk is, om de waarde van zijnen arbeid te kunnen beoordeelen.

Het tweede hoofdstuk bevat de stellige bewijzen, die voor THOMAS VAN KEMPEN pleiten. Zij bestaan in talrijke getuigenissen zijner tijdgenooten; in oorspronkelijke handschriften en uitgaven uit den vroegsten tijd, die den naam van THOMAS VAN KEMPEN dragen; en eindelijk in het uiten inwendige karakter van het boek der *Navolging* zelf.

Met regt hecht de Schrijver een groot gewigt aan de onweerlegbaar algemeen verspreide overlevering, volgens welke THOMAS VAN KEMPEN gedurende de eerste 150 jaren na zijnen dood als vervaardiger van het boek is erkend geworden. Hij noemt deze daarom des te gewigtiger, omdat zij voortgekomen is uit den boezem van eene vereeniging

wier leden elkander kennen, wederzijds ondersteunen en bewaken, en omdat de leden van een wijd uitgespreid genootschap niet ligt kunnen zamenspannen, om de menigte in eene dergelijke zaak te bedriegen, en nog veel minder door eenigen der hunnen daarin bedrogen kunnen worden. Ook, zegt de Schrijver, is het in de geleerde wereld ongehoord, dat men eenen lateren schrijver een oud werk heeft toegeschreven, terwijl het tegendeel zeer dikwijls heeft plaats gevonden. Naar de meening der *Gersenisten* zoude de *Navolging*, nadat zij reeds 200 jaar bestaan had, aan THOMAS VAN KEMPEN zijn toegeschreven; eene veronderstelling, die, bij de beroemdheid van het boek, ondenkbaar is. Men moet derhalve aan de algemeene en regtmatige overlevering geloof hechten, wanneer men niet in een bodemloos historisch scepticisme wil vervallen.

De Hoogwaardige schrijver laat nu 15 onwraakbare getuigen, allen uit de 15^{e} eeuw, voor THOMAS VAN KEMPEN spreken; aan de eerste en vierde echter hecht hij eene hooge waarde, weshalve wij over hen uitvoeriger zullen spreken.

JOHANNES BUSSCHIUS geboren in 1400, sedert 1420 monnik in het klooster van *Windesheim*, een nijl van het Agnieten klooster bij *Zwol*, wegens zijne geleerdheid en godsvrucht een gunsteling van den Kardinaal CUSA, die hem, toen hij de kloosters in *Nederduitschland* hervormen wilde, tot *convisitator* benoemde, vriend en ordesbroeder van THOMAS VAN KEMPEN, verhaalt in zijne kronijk van *Windesheim* het volgende: (1) «Weinige dagen voor den dood VAN HEUSDEN

(1) Contigit ante paucos dies sui (Heusdenii) obitus, ut duo notabiles fratres de monte st. Agnetis prope Zwollis, dictum priorem nostrum super certis rebus consulturi, in Windesem advenirent, quorum unus frater Thomas de Kempis, vir probatae vitae, qui plures devotos libros composuit, videlicet qui sequitur me de imitatione Christi, cum aliis, nocte insecuta somnium vidit praesagum futurorum.

«kwamen er te *Windesheim* twee voorname broeders van «den Agnietenberg bij *Zwol*, om onzen genoemden prior «over eenige zaken te raadplegen. Een van dezen was «broeder THOMAS VAN KEMPEN, een man van beproefde «deugd, die verschillende godvruchtige boeken heeft ge«schreven, namelijk: *die mij navolgt, over de navolging van «Christus*, met eenige anderen; den volgende nacht had «hij een droomgezigt dat op de toekomst betrekking had.» THOMAS had namelijk eenen droom, dien hij als een voorteeken van den nabijzijnden dood des hooggeachten Priors in *Windesheim* verklaarde, welke ook werkelijk nog gedurende zijne aanwezendheid plaats vond. BUSSCHIUS verhaalt dit nog in den leeftijd van THOMAS, van zijne vrienden en oversten. Duidelijk blijkt daaruit, dat er toen over den vervaardiger van het boek der *Navolging* nog geen verschil was, en dat THOMAS als zoodanig bekend stond. De plaats, welke wij hier aangehaald hebben, is niet ondergeschoven, zoo als de tegenpartij beweert. P. TH. BOSSCHMANS, was prior van het klooster *St. Martin* te *Leuven*, dat tot de de congregatie van *Windesheim* behoorde en in het bezit is van verschillende handschriften uit het Agnietenklooster. Gemelde Prior heeft in het jaar 1762, in tegenwoordigheid van vele getuigen, den Notaris EICKERMANS laten verklaren, dat de aangehaalde plaats in het eigenhandige geschrift van BUSSCHIUS gevonden wordt, geschreven door dezelfde hand, met dezelfde inkt, in denzelfden con-tekst op dezelfde regels, zonder doorhaling, zonder weglating van een enkel woord, zonder parenthesis. Een afschrift van deze kronijk in het klooster te *Bebdorf* in *Beijeren*, geschreven door broeder JOH. OFFENBURG 1477, alzoo twee jaren voor den dood van BUSSCHIUS, bevat woordelijk hetzelfde verhaal zonder den schijn van vervalsching. En evenwel durft

GREGORY beweren dat BUSSCHIUS, THOMAS VAN KEMPEN wel heeft geprezen, maar van het boek der *Navolging* geen gewag heeft gemaakt.

Niet minder gewigtig is de getuigenis van een' anonymen levensbeschrijver van THOMAS VAN KEMPEN, wiens tijdgenoot en vertrouwde vriend hij geweest is, zoo als dit uit zijne naauwkeurige schildering van het leven van THOMAS duidelijk blijkt. Hij verhaalt dat THOMAS van zijne vroegste jeugd af schatten van deugd verzameld, en een goeden naam verkregen had, en dat bij hem het woord der Schriftuur: *Het is goed voor den mensch als hij het juk van zijne jeugd af gedragen heeft*, in vervulling was gebragt. Deze woorden, zegt hij, zijn volkomen bevestigd in de geschriften, welke THOMAS heeft nagelaten, bijzonder in *de alleenspraak der ziel*, waarin JESUS CHRISTUS met de ziel spreekt als met zijne bruid. Deze vrome vader had de gewoonte te zeggen, als hij met de andere broeders te zamen was, en hij eene goddelijke ingeving gevoelde, of zijne bruidegom CHRISTUS hem wilde spreken: lieve Broeders, ik moet alleen zijn, er wacht mij iemand in mijne cel. De broeders, die daardoor zeer gesticht waren, stonden hem dit gaarne toe. THOMAS zelf, verhaalt de levensbeschrijver verder, zeide tot den Heer: Spreek Heer, uw dienaar hoort (1 Koning. 3, 9). Wij hebben nog hetgeen hij tot den Heer zeide en wat zij te zamen spraken in het tractaat van het inwendige gesprek van CHRISTUS met de ziel: (het derde boek der *Navolging*). Ten slotte geeft de levensbeschrijver eene lijst der werken, die THOMAS geschreven heeft. 38 geschriften worden daarin aangehaald en onder deze noemt hij uitdrukkelijk de vier boeken der *Navolging*.

De onwraakbare getuigenissen, uit de eerste 150 jaren na den dood van THOMAS, worden versterkt en bevestigd

door eene reeks van belangrijke handschriften, van welke de Hoogwaardige Schrijver er 14 optelt met den naam van THOMAS VAN KEMPEN en met een jaargetal voorzien. Het handschrift van KIRCHHEIM, van het jaar 1425, bekleedt onder deze de eerste plaats. Het oudste handschrift met den naam van GERSON is eerst van het jaar 1460. Wij zullen den Schrijver bij de behandeling der gedrukte uitgaven niet in bijzonderheden volgen, om des te meer te kunnen mededeelen uit dat gedeelte van zijnen arbeid, waar hij de bewijzen behandelt, die uit den inhoud, den geest en de taal van het boek der *Navolging* genomen zijn.

De Gersenisten, zegt de Hoogwaardige Heer MALOU, hebben een held op het tooneel geroepen, die geheel alleen staat, en die even als MELCHISEDECH, zonder voorgeslacht en zonder nakomelingen geweest zoude zijn, en zich enkel door het boek der *Navolging* beroemd zoude hebben gemaakt. THOMAS daarentegen heeft zijne geestelijke vaders, en behoort tot eene school, die in de geschiedenis der letterkunde genoegzaam bekend is, namelijk tot «de broeders van het gemeene leven.» Mannen, zoo als GEERT GROOT, FLORENTIUS RADEWYNS, JOHANNES VAN HEUSDEN hebben den Schrijver der *Navolging* gevormd; zij hebben hem de *devotio moderna,* waarvan THOMAS en BUSSCHIUS dikwijls spreken, ingeplant en de naauwe betrekking der *Navolging* met de schriften dezer mannen is onbetwistbaar. Hunne gemeenschappelijke grondgedachten zijn: CHRISTUS navolgen, op zijnen weg wandelen, zijn lijden overwegen, de eenzaamheid en stilzwijgendheid liefhebben, zijne cel houden, ijdel gepraat en wereldsche gesprekken vermijden, niet eerzuchtig zijn, zijn vleesch dooden, aan zijne volmaking arbeiden, de heilige Schriftuur met begrip van den inhoud lezen, op de wegen der Heilige Vaders wan-

delen. De *Navolging* kan als eene uitlegging of nadere ontwikkeling beschouwd worden van de leer, welke deze mannen voorgedragen hebben. Wij zullen, om dit nader te bevestigen, eenige duidelijke voorbeelden in het midden brengen.

Van JOH. VAN HEUSDEN, die als Abt te *Windesheim* in de tegenwoordigheid van THOMAS VAN KEMPEN in het jaar 1424 stierf, bestaat nog één brief, waarin de grondgedachten der *Navolging* bijna alle teruggevonden worden. Eenige voorbeelden daaruit zullen deze bewering nader staven. «Het leven van onzen Heer JESUS CHRISTUS, dat ons voor-«gehouden wordt is eene bron van alle deugden; met «behulp daarvan komt men spoedig tot alle deugden; «zonder hetzelve kunnen wij tot de ware deugden en tot «Zijne liefde niet geraken (vergelijk de Navolging Boek I, «hoofdstuk 1). Beschouw hunnen menigvuldigen en zwaren «arbeid, en hoe volmaakt zij hunne vrienden en al hunne «bloedverwanten, hunne bezittingen, tijdelijke goederen en «eertitels aan God hebben opgedragen.» (verg. Nav. I, 18).

Bijzonder lezenswaardig is hetgeen de Hoogw. Schrijver zegt betrekkelijk de Hollandsche spraakwendingen, welke in het boek der *Navolging* gevonden worden. Om te bewijzen, dat het boek van geen Franschman of Italiaan, maar alleen van een Nederduitscher kan vervaardigd zijn, maakt hij eene vergelijking tusschen drie overzettingen. Namelijk tusschen de Nederduitsche overzetting van professor DAVID te *Leuven*, de Fransche vertaling van DE LA MENNAIS en de Italiaansche van P. A. CESARI, in 1831 te *Florence* gedrukt. Verschillende voorbeelden bewijzen nu, dat de Nederduitsche vertaler zonder eenige gedwongenheid, met dezelfde woorden eene menigte van zinswendingen konde terug geven, welke de Fransche en Italiaansche

overzetters niet zonder lange omschrijvingen konden overbrengen. Een paar voorbeelden mogen hiervan tot bewijs strekken.

Navolg. III, 59, 2 leest men *post te gemere necesse est.* DAVID vertaalt woordelijk: *naar U te zuchten;* LA MENNAIS daarentegen: *je ne puis, loin de vous que soupirer et gémir;* CESARI: *M'e forza di piangere, di gridare.*

Navolg. II, 9, 3 verus amator Christi non cadit super consolationes. DAVID: *de waere minnaer van* CHRISTUS *valt op geene vertroostingen;* DE LA MENNAIS: *Celui qui a vraiment l'amour de* JÉSU CHRIST *ne cède pas a l'attrait des consolations;* CESARI: *l'amator vero de Christo non s'abandona alle consolationi.*

Nadat de Schrijver eene lange reeks van zulke voorbeelden heeft aangehaald, gaat hij op de volgende wijze voort: «als de Gersenisten en Gersonisten aan deze be«wijzen geen gewigt hechten, dan is het, omdat, zoo als «ULLMAN met juistheid aanmerkt, zij ze niet verstaan.» Hunne onwetendheid kan men verontschuldigen, maar hun ongeloof is onverschoonbaar, wijl zij in zaken, welke zij niet begrijpen, het oordeel van onpartijdige regters moesten eerbiedigen. Om deze Nederduitsche spraakwendingen, welke GREGORY vlak af ontkent, te verklaren, maakt WEIGL zonder eenig historisch bewijs GERSEN tot een' geboren Duitscher.

Na aldus, uit den inhoud van het boek, bewezen te hebben, dat de schrijver een broeder van het gemeene leven, en wel eene Nederduitscher was, toont hij nu aan, dat deze schrijver niemand anders was dan THOMAS VAN KEMPEN. Hij bewijst dit op de volgende gronden: 1) THOMAS heeft in zijne overige schriften dezelfde onderwerpen, in dezelfde orde, soms met dezelfde woorden als in de *Navolging*

behandeld. 2) In de *Navolging* vindt men dezelfde schrijfwijze, denzelfden stijl als in zijne overige geschriften. 3) Dezelfde vreemde uitdrukkingen, dezelfde verouderde en vreemde spraakwendingen, waarvan de algemeen erkende geschriften van THOMAS overvloeijen worden in de *Navolging* teruggevonden.

In het derde hoofdstuk onderzoekt de Schrijver de moeijelijkheden, welke door de Gersenisten aan de Kempenisten worden toegeworpen. De Gersenisten, zegt hij, hebben zich steeds meer bemoeid, de regten van THOMAS te ontkennen of te verduisteren, dan die van GERSEN behoorlijk te verdedigen. Vervolgens toont de Schrijver, 1) dat vóór de zeventiende eeuw niemand tegen de regten van THOMAS gegronden twijfel heeft geopperd; 2) dat van de bekende Schrijvers, uit den tijd van THOMAS VAN KEMPEN, niemand als vervaardiger der *Navolging* denkbaar is; 3) dat geen handschrift, met een jaargetal voorzien, een vroeger tijdperk aanduidt, dan dat, waarin het door THOMAS heeft kunnen geschreven worden; 4) dat in den tijd, die THOMAS voorafging, de *Navolging* nergens wordt aangehaald; 5) dat de persoon van THOMAS VAN KEMPEN, in plaats van moeijelijkheden te veroorzaken, de eenige geschikte is, wien de *Navolging* kan toegeschreven worden; 6) dat even zoo in het boek der *Navolging* niet eene plaats gevonden wordt, welke THOMAS niet zoude hebben kunnen schrijven.

Het vierde hoofdstuk handelt over de regten van den Italiaanschen GERSEN en stelt de onhoudbaarheid en willekeurigheid der veronderstellingen van de Gersenisten in het helderste daglicht. 1) De persoon van GERSEN is geheel denkbeeldig; noch de handschriften, noch de geschiedenis geven eenig bewijs voor zijn bestaan. 2) De naam van

GERSEN is raadselachtig; willekeurig is hij nu eens GESEN, GERSEN, GESSEN, GERSEM, dan weder GARSEN, GARSON, GARZONI, JEAN DE GERSENNIS. Het handschrift van ALLATIUS noemt hem JOANNES DE CANABACO, zonder hem als Benedictijner op te geven, en het is volstrekt willekeurig hem voor denzelfden te houden als GERSEN. Zoo is ook het vaderland, de stand en de waardigheid van GERSEN geheel in het onzekere, dat bij de onbekendheid van bestaan in het algemeen, van dubbelde beteekenis is. 3) De regten van GERSEN op de *Navolging* rusten niet op getuigenissen van tijdgenooten, noch op handschriften uit de 13 of 14 eeuw, noch op den geest en inhoud des boeks, maar op bloote veronderstellingen.

Wat den inhoud des boeks betreft, hebben de Gersenisten daarin een bewijs voor zich meenen te vinden, dat in het vijfde hoofdstuk van het vierde boek, gesproken wordt van een kruis op de borst, en van een op den rug des priesters. Daaruit maken zij de gevolgtrekking dat een Italiaan de schrijver moet zijn, doch zonder eenigen grond. Met veel geleerdheid bewijst de Schrijver dat de oudste Kasuifels geen eigenlijk kruis hadden. Gewoonlijk waren zij versierd met linten, die drie of vier vingers breed waren, van de schouders voor en achter afliepen, op het midden van de borst en den rug zich vereenigden, en dan naar beneden tot aan het einde van het kleed werden voortgezet. Men ziet dat nog op het oude Kasuifel van den H. THOMAS VAN KANTELBERG, dat in de Michiels-kerk te *Kortrijk* bewaard wordt, en afkomstig is uit de Abdij van *Groeninghe*. Later werden deze linten in den vorm van een kruis, nu eens vòòr dan weder achter, soms vòòr en achter tegelijk op het Kasuifel vastgehecht.

Het onderzoek naar de regten van GERSON, den kanselier van *Parijs*, geschiedt in het vijfde hoofdstuk naar hetzelfde plan dat hij bij THOMAS en GERSEN gevolgd heeft. Uit de tijdgenooten van GERSON is er geene enkele, die voor hem getuigenis aflegt. Integendeel verschillende van hen beslissen tegen hem en onder dezen bijzonderlijk de uitgever zijner werken van het jaar 1488. Van de handschriften, met een jaargetal voorzien, zijn er slechts twee voorhanden, welke den naam van GERSON dragen, en dan nog van de jaren 1441 en 1460. Andere, welke geen jaartal voeren, worden door de Gersonisten willekeurig gerangschikt; dat van KAMERIJK wordt tot het jaar 1390 teruggebragt, in welk jaar GERSON nog geen 27 jaar oud was. Het handschrift van VALENCIENNES is naauwkeurig beschouwd zonder eenige bewijskracht, ofschoon de abbé LENGLET DUFRESNOY en ONÉSIME LEROI daarop hunne veronderstellingen gebouwd hebben. Het handschrift is niets anders dan eene verzameling van godvruchtige geschriften, bijeengebragt door DAVID AUBERT, copist en compilator van PHILIPPE, hertog van *Bourgondië* en *Brabant*, en wel in het jaar 1462, dus 33 jaar na den dood van GERSON. Het boek *l'internelle consolation*, dat tot die verzameling behoort, is eene oude Fransche overzetting, die 18 jaar na den dood van GERSON, en ten minste 22 jaar na de verschijning van den latijnschen tekst vervaardigd werd, en waarin het derde boek wegens zijne uitgebreidheid de eerste plaats innam en aan het geheel zijnen naam gaf.

Inwendige bewijzen, welke voor GERSON zouden pleiten, zijn niet voorhanden. De overige, welke men niet zonder moeite bijeen gebragt heeft, zijn zonder eenige kracht. Het handschrift van het jaar 1421 dat men gevonden heeft in de abdij van *Moelk*, waar GERSON vertoefde toen

hij *Frankrijk* verliet, behoeft volstrekt niet door GERSON daar gebragt te zijn, maar kan op verschillende andere wijzen daar aangeland zijn, bijv. door de ontmoeting van den abt van *Moelk* met den prior van *Windesheim* op het concilie te *Constans*.

Hoe zwakker de bewijzen voor GERSON zijn, des te sterker zijn diegenen, welke *tegen* hem worden aangevoerd. Onder de Gersonisten zelven zijn de regten van hunnen held op de *Navolging* steeds met grooten twijfel behandeld en met veel omzigtigheid verdedigd geworden. De groote meerderheid van zaakkundige geleerden is van het begin af tot op THOMASSY en SCHMIDT toe, van het tegendeel overtuigd geweest. Geene uitgave der werken van GERSON bevat de *Navolging*; op geene catalogus derzelve bevindt zich de *Navolging*. Maar het inwendige karakter der *Navolging* geeft eene beslissende getuigenis tegen het beweren, dat GERSON ze zoude geschreven hebben. Volgens I, 19, 1. III, 10, 2. III, 56, 5, kan men zich slechts een kloosterling als schrijver der *Navolging* voorstellen; GERSON echter is nooit monnik geweest. De *Navolging* ademt overal zachtmoedigheid, goedhartigheid, geduld en zelfverloochening. De geschriften van GERSON daarentegen, dragen overal de sporen van een scherp en bitter gemoed, dat geheel en al beantwoordt aan de rampen en treurige ondervindingen, waarin hij leefde, en waarom ook de Jansenisten zoo veel welgevallen in zijne schriften vinden. De stijl van THOMAS VAN KEMPEN is kort en kernachtig; GERSON daarentegen is woordenrijk, houdt van lange en bewerkte volzinnen. Hij beweegt zich meer in de theorie, de *Navolging* meer in de practijk; bij GERSON heeft het verstand, bij den schrijver der *Navolging* het hart de pen bestuurd. Uitstortingen des gevoels zijn

zeer zelden bij GERSON, in de *Navolging* echter gewoonlijk. Ook DUPIN heeft deze karakter-verscheidenheid als den hoofdgrond opgegeven van zijnen twijfel aan de regten van GERSON.

De hoogw. schrijver zegt ten slotte: mijn arbeid is voltooid. Wat zal de onpartijdige lezer daarvan zeggen? Ik twijfel niet, of hij zal met de woorden van XAVIER FELLER instemmen: «*dat het pleit over den schrijver van het boek der* NAVOLGING, *voor de regtbank der wetenschap, sedert lang ten gunste van* THOMAS VAN KEMPEN *is beslist.* Steller dezes stemt van ganscher harte met die woorden in, en zal zich verheugen door deze aankondiging van den voortreffelijken arbeid des hoogw. schrijvers, daartoe te hebben bijgedragen, dat de regten van THOMAS VAN KEMPEN op de *Navolging* van CHRISTUS, ook in ons vaderland algemeen erkend, en de nederige en verborgen man steeds als een der edelste spruiten van den Nederlandschen bodem herdacht en vereerd moge worden.

ZEDEKUNDIGE GODGELEERDHEID.

Tot het schrijven van deze regelen vinden wij ons opgewekt door de verschijning van een klein werkje, welks titel is: *Triga quaestionum, quam, pro studio et usu Theologiae Moralis* S. ALPHONSI DE LIGORIO, *edidit* A. DE WIT, *in seminario Bredano S. Theol. Prof.* (1). Het was ons namelijk ten hoogste aangenaam, dat iemand dergenen, welke in *Nederland* met het onderwijs der

(1) *Bredae, typis* VAN GULICK et HERMANS, *soc.* 1850. De typographische uitvoering doet der pers dier heeren eer aan.

godgeleerdheid belast zijn (wij spreken van Katholieken) eene openlijke proeve van zijn wetenschappelijk streven en werken gaf. Niet als of wij meenden, dat dit tot nu nog in het geheel niet had plaats gehad; maar in den door ons hier bedoelden zin en vorm, namelijk als eene bijdrage tot bevordering der theologische studiën, bepaaldelijk der zedekundige godgeleerdheid, was sedert lang hier te lande niets verschenen. Reeds daarom hieten wij het boekske welkom. En waarom zouden wij een klein boekske, ook maar van ondergeschikt belang, — *pro studio et usu Theologiae Moralis S. Alphonsi*, — doch dat blijk geeft van ontwaken en eene strekking heeft om te wekken, niet met genoegen begroeten?

Maar ofschoon van ondergeschikt en zeer beperkt belang, is het werkje evenwel zeer tijdig en van eene nuttige strekking. Alle Katholieke scholen van godgeleerdheid zijn in beweging geweest, en zijn gedeeltelijk nog in beweging, om het groote zedekundige werk, tot welks regt verstand en gebruik de *Triga* tracht in te leiden. Hevige tegenspraak en hoogklinkenden lof heeft dat werk ontmoet; door den eenen als een gevaarlijk, ja verderfelijk boek, door den anderen als het *non plus ultra* van geleerdheid en wijsheid aangezien, is het beurtelings diep veracht en gesmaad, of ten hemel toe verheven en als *eenig* voorgesteld. De beatificatie van den schrijver, later door de canonizatie gevolgd, droeg er veel toe bij om het werk een groot aanzien te verschaffen en gezag bij te zetten, en dit voerde verder tot het vragen eener verklaring van de Poenitentiarie over den graad van gezag, welke men aan de *Theologia Moralis* van den H. ALPHONSUS mogt toekennen. Deze verklaring, gevraagd door den Kardinaal-Aartsbisschop van *Besancon* werd den

5 Julij 1831 gegeven en den 22 daaraanvolgende door den Opperherder GREGORIUS XVI goedgekeurd en bevestigd. Daarover loopt nu de eerste vraag der *Triga*, namelijk, de schrijver onderzoekt *quisnam sit sensus approbationis Romanae, datae theologiae morali* S. ALPHONSI DE LIGORIO. Het resultaat van zijn onderzoek is, dat de gedachte goedkeuring niet is *positief* of *dogmatisch*, noch de *meeningen* van den H. ALPHONSUS verheffende tot de kracht van *beslissingen;* maar dat zij is *negatief*, de voorstelling der zedeleer, welke van dien Heilige afkomstig is, tegen alle beschuldiging van strijdigheid met de door de Kerk zelve *uitdrukkelijk* voorgestelde zedeleer beschuttende. Het is inderdaad de moeite waard, de bladzijden te lezen welke de heer DE WIT hierover geschreven heeft: hij toont duidelijk aan, in hoeverre men, LIGORIO volgende, onder de bescherming van de kerkelijke goedkeuring is, en wanneer en waar die bescherming ophoudt.

Het hoofdbezwaar tegen de *Theologia Moralis* van den H. ALPHONSUS ingebragt, gold steeds het zoogenaamd *probabilisme*. Wie met de geschiedenis van de zedekundige godgeleerdheid eenigermate bekend is, weet wat hevige strijden er gevoerd zijn over de middelen om de voor de zedelijkheid eener handeling noodige zekerheid des gewetens te verkrijgen in al die gevallen waarin de wet, tot het geval betrekkelijk, onzeker of duister is, of waarin het object zelf der handeling onzekerheden of duisternissen bevat, of met zich verbonden heeft, welke uit de betrekkelijke wet niet kunnen opgelost worden. Sommigen beweerden, dat men in al die gevallen het *veiligste* moest kiezen (*in dubiis pars tutior est eligenda*), en het veiligste noemden zij datgene hetwelk het verst verwijderd was van alle gevaar eeniger wetschending. Dezen miskenden zoo

wel den aard der morele zekerheid, als de ware stelling des menschen tot den goddelijken wil; zij vervielen tot wanhoop teelende strengheid. Anderen loochenden dien regel in zijne algemeenheid, en zeiden dat men zich doorgaans met het *veilige* mogt te vreden houden, zonder verpligt te zijn steeds naar het *veiligste* te trachten. Het *veilige* nu stelden zij niet daarin, dat alle gevaar van alle soort van wetschending vermeden wordt, maar hierin dat iemand zeker is van geene *toerekenbare* overtreding te begaan. Het kwam er dus op aan te bepalen, wanneer, in de bovenaangeduide onzekerheden en duisternissen, de mensch *zeker genoeg* kan zijn, dat, al ware er in zijne *daad* eenige wetsschenning gelegen, deze hem evenwel niet kan toegerekend worden. Heeft toch de mensch deze zekerheid, (*schuldige* dwaling sluiten we uit) dan is zijne *handeling* zedelijk goed, omdat zij overeenkomstig de *norma subjectiva*, volgens het geweten, verrigt wordt. Maar hier gingen nu de bestrijders der *tutioristen* (zoo werden de eersten genoemd) uit elkander, en verdeelden zich in *probabilioristen* en *probabilisten*. De eersten beweerden, dat men wel niet ieder vermoeden van het bestaan eener wet, of van een strengeren zin der wet als eene wezenlijke wet behoefde aan te zien, maar dat men zich aan het veiligste moest houden zoo dikwijls het *waarschijnlijkste* daar niet tegenover stond. Volgens hen mogt men zich vrij achten, wanneer de waarschijnlijke grond voor de strengere meening zich overwonnen zag door den blijkbaar meer waarschijnlijken grond der toegeeflijkere meening; doch in alle andere gevallen moest men de strengere meening tot regel van handelen nemen. Hiermede was men echter maar ter halver wege; want het is blijkbaar, dat de grootere graad van waarschijnlijkheid, waarmede b.v. een jager meent dat een verwijderd voorwerp

geen mensch is, hem van doodslag niet kan bevrijden, wanneer hij in die onzekerheid schiet en werkelijk een mensch velt. Men zonderde dus deze soort van twijfelingen, welke men *dubia facti* noemde, van den algemeenen regel uit en stelde daarvoor den regel van het *veiligste* vast. Doch ziet, alle *dubia facti* zijn niet aan elkander gelijk, en men moest dus uitnemingen van dien regel maken, en daarvoor weer andere regels geven, die op hunne beurt al wederom uitnemingen moesten dulden. Deze zwarigheid — welligt zeiden we beter, onnaauwkeurigheid — bevond zich zoowel bij de gematigde probabilisten als bij de probabilioristen. Al die regels, veel te dikwijls als *algemeene* regels voorgesteld, liggen door geheel de zedekundige godgeleerdheid verspreid, en die verspreidheid zelve is medeoorzaak, dat men, bij de studie, hunne gebrekkigheid, inzonderheid hun gebrek aan die algemeenheid waarop zij aanspraak maken, vaak niet opmerkt, en dat men naderhand de regels in hunne algemeene uitdrukking met elkander in strijd vindt, terwijl ook de Moralisten elkander op grond van die regels bevechten, of ook wel, en niet eens zelden, tot verbazing van wie het opmerkt, elkander dáár de hand reiken, waar men, gelet op de vroeger van weerszijde gestelde beginselen, een strijd verwacht had: zoo ziet men zeer dikwijls gematigde probabilioristen met gematigde probabilisten in de resultaten overeenstemmen. Zeggen we nu een woord van deze laatsten.

De probabilisten dan beweerden, dat men de strengere meening mag ter zijde laten, niet alleen wanneer de meeste waarschijnlijkheid tegen haar is, maar in het algemeen zoo dikwijls er voor de toegeeflijker meening een waarschijnlijke grond gevonden wordt, al steunt ook de strengere meening op een meer waarschijnlijken grond. Deze

bewering der probabilisten ging, onder de handen van roekeloozen, in eene afschuwelijke verslapping der gansche zedeleer over, en dreigde, ware het gezag der Kerk niet tusschenbeide gekomen, het christelijk geloof en de christelijke zeden met ondergang. Want van den eenen kant verklaarde men voor waarschijnlijk, wat maar door den een of anderen schrijver van lateren tijd daar voor gehouden werd, en iedere waarschijnlijkheid voor genoegzaam om met een zeker geweten te handelen; van den anderen kant werd de onzekerheid omtrent het bestaan, of den zin eener wet niet behoorlijk onderscheiden van de onzekerheid omtrent het bestaan, den aard enz. van het feit *(dubia facti)*; en aldus kwam men tot resultaten, waarop men het woord van CICERO over de philosofen wel mag toepassen: *nihil tam absurdum cogitari potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum.* Laten we evenwel regtvaardig zijn, en niet alle probabilisten op dezelfde lijn plaatsen; daar zijn onder hen vele eerbiedwaardige mannen, die zich niet minder dan hunne bestrijders aan zuiverheid van zeden en heiligheid des levens lieten gelegen zijn. Dezen betreurden en bekampten zelve de misduiding van hun beginsel en de verregaande uitspattingen waaraan het dienstbaar werd gemaakt, en zij trachtten het, door de grenzen der probabiliteit naauwer te stellen en hoog noodige onderscheidingen te vorderen, bij allen van iederen blaam te zuiveren. Hun beginsel, aldus voorgesteld, is door geene uitspraak der Kerk veroordeeld.

Daar waren er echter niet weinigen, welke zich noch met het probabiliorisme, noch met het probabilisme, in dezer eenzijdige rigting, konden vereenigen; die meenden dat in beide systemen eene verschillende waarheid tot

grond lag, maar dat men aan weerszijde de eene waarheid ten koste der andere overdreef; dat dien ten gevolge in het probabiliorisme eene te strenge, in het probabilisme eene te verslapte rigting of strekking gevonden werd. Niets is met eene redelijke voorzigtigheid (zoo spraken zij), hoedanige de zedenwet van den mensch vordert, beter overeenstemmend dan dat hij, in onzekerheid zijnde, datgene volgt hetwelk het waarschijnlijkste is, mits dat de meerderheid van waarschijnlijkheid aan éénen kant blijkbaar en aanmerkelijk is; en daarom verwierpen zij de leer der probabilisten, naar welke men ook het minder waarschijnlijke mogt volgen. Doch, dachten zij, wanneer twee elkander uitsluitende meeningen, de eene strenger, de andere toegeeflijker, tegenover elkander staan met nagenoeg gelijke gronden, zoodat men of in het geheel niet, of slechts vermoedender wijze, aan den éénen kant een overtreffenden trap van waarschijnlijkheid kan vinden, dan gebiedt de voorzigtigheid, niet meer aan de eene dan aan de andere meening toe te kennen, en zij vordert derhalve niet, dat men zich aan de strengere meening zal houden, wel te verstaan wanneer de twijfel de wet, niet het door de wet niet erkenbaar feit *(dubia facti)* betreft. In zulk geval wilden zij het er voor gehouden hebben, dat niemand verpligt was zich te gedragen als of de betwijfelde wet werkelijk bestond, als of de wil des wetgevers genoegzaam bekend was om te kunnen verpligten. Zij stonden dus met de probabilioristen, ten eerste tegenover de tutioristen, in deze stelling: de mensch *mag* de toegeeflijkere meening als zij de waarschijnlijkste is, volgen; en ten tweede tegenover de probabilisten, in deze stelling: de mensch *moet* de strengere meening, als zij de waarschijnlijkste is, volgen. En zij stonden met de probabilisten, tegenover de

tutioristen en probabilioristen, in deze stelling: de mensch is *niet gehouden* de strengere meening, als zij de toegeeflijkere in waarschijnlijkheid niet of niet zeker en aanmerkelijk overtreft, te volgen. Overigens prezen zij degenen die in zulke gevallen de strengere meening voor zich zelve in praktijk bragten, maar laakten hen die dit aan anderen oplegden. Het behoeft niet gezegd te worden, dat zij voor de *dubia facti* andere regels stelden, waarnaar men moest opmaken, wat bij het voortbestaan van den twijfel mogt of moest gedaan of gelaten worden.

Bij deze laatsten sloot zich de beroemde insteller der Redemtoristen-orde aan, en werkte hunne beginselen tot een geheel systeem uit, dat, door hem zelven aldus genoemd, bekend is geworden onder den titel van *systema morale* van LIGORIO. Tegen dit systeem, door de bestrijders vaak geheel verkeerd verstaan en ten hoogste onnaauwkeurig voorgesteld, zijn de beschuldigingen, waarvan we boven spraken, gerigt. De Eerw. heer DE WIT onderzoekt nu, in de tweede vraag zijner *Triga: in quo praecise consistat probabilismus S. Alphonsi?* En als wij nu zeggen, dat de H. ALPHONSUS het aanwenden der toegeeflijkere meening nog meer beperkt heeft dan zelfs van dien kant plagt te geschieden, dan zal welligt deze en gene lezer beginnen in te zien, dat hij inderdaad te ruim gedacht heeft over de ruimte der zedeleer door dien H. Schrijver voorgestaan. Men gelieve in de *Triga* te lezen, waarin eigenlijk het probabilisme van den H. ALPHONSUS bestaat, en dan zal alle verwondering over de verklaring van 5 Julij 1831 ophouden.

Hier ter plaatse moeten wij melding maken van een schrijven, ons door professor DE WIT gezonden, waarin ZHG. eenige aanteekeningen tot aanvulling of verduide-

lijking van enkele plaatsen in zijn werkje mededeelt. Hij houde het ons ten goede, dat wij, ons maandschrift voor dergelijke mededeeling niet geschikt achtende, slechts het volgende daaruit aanstippen. «Volgens den H. ALPHONSUS geeft de waarschijnlijkheid op zich zelve *(probabilitas qua talis)* geen regt tot handelen. Dan alleen kan men op haar zelve afgaan, als zij voor morele zekerheid te houden is, gelijk in het geval van overwegende probabilioriteit, of als zij geene andere waarschijnlijkheid meer tegenover zich heeft, er geene reden tegen haar meer overblijft welke in aanmerking verdient genomen te worden, *(probabilitas non impedita. Theol. Mor. l. 1. n. 29. in fine,* — en — *l. 5. n. 150.)*»

«Maar zoolang er eigenlijk gezegde en redelijke twijfel bestaat, wil de H. ALPHONSUS, dat men, om te bepalen, of men voor het al of niet bestaan of verpligten eener wet, voor de toepasselijkheid of niet toepasselijkheid eener zeker bestaande wet moet besluiten, de beide *regulae praesumtionis* toepasse»

Nadat de schrijver der *Triga* het *systema morale* van den H. ALPHONSUS met prijsbare naauwkeurigheid en klaarheid uiteengezet heeft, stelt hij zich nog de vraag voor: *Annon in delectu opinionum* S. ALPHONSI *speciales quaedam, locis ac personis propriae, considerationes prae oculis habendae sint?* En het antwoord is bevestigend. In de voorstelling van die *speciales considerationes* is op bladzijde 49 eene vergissing ingeslopen, op welke de S. ons verzocht heeft opmerkzaam te maken. Er wordt namelijk gezegd, dat het nieuwe *Rituale Brugense* te *Rome* goedgekeurd is: dit is niet zoo, die goedkeuring is niet eens gevraagd geweest. Kieschheidshalve verzwijgt de S. de oorzaak zijner vergissing.

Eindelijk volgt nog in het werkske: *Mantissa ad probabilismum* s. ALPHONSI; waaruit des schrijvers goede meening en zijn opregt verlangen om aan de zaak der goede zeden en van een wijs zielenbestuur nuttig te zijn, ten duidelijkste spreken.

Hebben wij, om ons verslag van dit geschriftje tot een klein geheel af te ronden, en het belang zoo wel als de tijdigheid er van te doen uitkomen, de verschillende systemen in hunne hoofdtrekken geschetst; zoo onthouden wij ons evenwel van alle veroordeeling, die verder gaan zou dan die der H. Kerk. Het tutiorisme, genoegzaam verworpen door de veroordeeling van de derde der een en dertig stellingen, over welke ALEXANDER VIII den 7en December 1690 vonnis sprak, en het ontaarde probabilisme door ALEXANDER VII en INNOCENTIUS XI ververoordeeld, hebben er voorzeker geen aanspraak op, dat zij door ons ontzien worden; wij veroordeelen en verwerpen al wat de H. Stoel veroordeeld en verworpen heeft. Doch daarbij wenschen wij het hier ter plaatse ook te laten blijven. Eéne opmerking, welke wij aan de overweging der katholieke zedekundigen aanbevelen, kunnen wij evenwel niet onderdrukken. De overdrevene, tot wanhoop leidende gestrengheid *(rigorismus)* vindt men steeds aan die zijde, waar, over de bedorvenheid van den mensch, als gevolg der erfzonde, overdrevene gevoelens vastgehouden worden, en 's menschen vrije wil wordt geloochend, of tot eene schaduw gemaakt. Daarentegen zien we bij hen, die, wij zeggen niet in het tegenovergesteld uiterste vielen, maar toch, ofschoon dan binnen de uitgedrukte leer der Kerk blijvende, zich het verst van de eersten verwijderden, het probabilisme bij voorkeur gepleegd, en bij niet weinigen hunner in overdrevene toegeeflijkheid ontaard.

Blijkt hier uit niet, behalve meer, dat eene grondige studie der anthropologie, namelijk naar de goddelijke openbaring, een volstrekt vereischte is voor de beoefenaren der zedekundige godgeleerdheid? En mogen wij niet besluiten, dat door deze studie veel kan bijgedragen worden tot opheldering en beslissing van hetgeen daar nog duister en onzeker is? Wij voor ons aarzelen niet te zeggen, dat deze studie, voor welke de H. THOMAS van *Aquinen* zooveel gedaan heeft, langen tijd al te zeer op den achtergrond heeft gestaan. Wij durven hare vlijtige beoefening aan allen, die zich op de zedekunde toeleggen en vooral aan hen, die geroepen zijn om de zeden des volks te reinigen en te veredelen, dringend aanbevelen.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN BOOZE VLAAG VAN Dᵉ. I. H. S.

Dᵉ. J. H. S(ONSTRAL), Predikant der Herst. Luthersche gemeente aan *den Helder*, om zijn gezeiten haat tegen de Katholieken wel bekend, schijnt daarbij aan zekere periodieke slagen onderhevig te zijn, waardoor vader LUTHER gekweld werd. In een dier wilde oogenblikken zag hij den brief in, door den afvalligen LOUIS DESANCTIS aan PIUS IX geschreven. Toen sloeg hem het gallig bloed aan 't kooken,... 't kwalijk hart liep over, en 't *Algemeen Letterlievend Maandschrift* is gretig genoeg, om diergelijke giften in zijne bladeren op te vangen. Onze lezers mogen het ons ten goede houden, dat wij hen even op die onhebbelijkheden durven wijzen; 't heeft toch zijn nut eenige symptomen dier krankheid te hebben gezien, om zich voor den kwaadaardigen beet te kunnen hoeden.

Dᵉ. SONSTRAL schiet dan uit en roept: dat *Rome* een modderpoel is van ongeregtigheid, en vraagt: wie en wat zal het zuiveren? Het ongeloof? Neen. De hiera[r]chische vormen der middeleeuwen? De negentiende eeuw, is het antwoord, gruwt van de inquisitie, en brandstapels willen *voor als nog* geen vuur vatten. Het woord van God? «Ach, [verzucht hij nu op eens zoo vromelijk, en soortgelijke weemoed is dier ziekte eigen,] «ach, het is een doorn in het oog van hem, die «zich den Opperpriester en Stedehouder van Christus noemt. «Hij vloekt het, en werpt er zijn gal over heen, [gelijk Dᵉ. S. bij deze is doende,] «en geen wonder, het bevat ook zijn «lastbrief niet.» [Dat weet Dᵉ. S. wel beter, maar is er *zijn* lastbrief niet drie eeuwen lang hardnekkig maar vergeefs in gezocht?] «Er ligt eene kloof tusschen Petrus en zijne ver«meende opvolgers, nog wijder en dieper dan die tusschen

«Lazarus en den rijken man.» Met dit magteloos krachtwoord loopt deze eerste expectoratie af.

«Er is [tiert hij dan waanzinnig voort] aan geene hervor-«ming van *Rome* te denken, óf de heilige vader moet die «klove dempen, door zelfopoffering; [dat zou DA COSTA in poëzij op zijn eigen handje noemen:

En....'t Pausdom *langs dien weg* vernietigd door den Paus...]

«óf de tijd moet er hem zelven, dat is, zijn rang en zijn «gezag met al den aankleven van dien, in werpen.» [O! bad hier zeker D^{s}. SONSTRAL in stilte,

O mihi tam longae maneat pars ultima vitae!
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere fa(c)ta!....

«Maar Pio Nono [dat ziet D^{s}. S. nog wel,] heeft tot die «zelfopoffering lust noch moed. Hij heeft de wereld misleid, «misschien zich zelven het eerst, en is er het slagtoffer van «geworden. Ware den man [och, hoe gemoedelijk weêr!] de «oogen geopend [door een Sonstral,] hij ware van een kerke-«lijken Saulus een Christelijken Paulus geworden. Maar in «plaats daarvan verschanst hij zich [die ongezeggelijke Paus!] «achter de herinneringen van den tijd der duisternis, zonder «iets te vergeten, zonder iets te leeren, en werpt zijn volk «echt middeleeuwsche onchristelijke vloeken in het aangezigt. «Het is verschrikkelijk in te denken [voor zoetsappige lieden als D^{s}. S. met heel zijn kerkelijk voorgeslacht,] de man des «vredes laat zijne heilige stad aan het kanon ten prooi, en «zal onder den glans van vreemde bajonetten zijn triomftogt «houden; [gelijk hij dien den 12 April ll. glorievol heeft gedaan.] Zal dat eene processie zijn, 't is eene parodie op den «weg, dien Hij uit Jerusalem naar Golgotha ging, Wien de «verdwaasde zijnen Meester noemt,» [Energiesch!]

Wat baat het, vraagt al verder onze van ijverwoede vlammende predikant, wat baat het aan dien man een brief te schrijven, gelijk de afvallige priester bovengenoemd, thans

bedienaar van het goddelijk woord op *Maltha*, gedaan heeft; wat baat het hem zijne zwakheden te ontdekken, hem tot ootmoed op te wekken en zijn standpunt aan te wijzen, als Christelijk herder. Het Christelijke is sedert lang in den Paus ondergegaan, het woord des Evangelies opgelost in willekeurig gezag, dat zich over dat woord een meesterschap heeft aangematigd.

«Op den Paus [D^s. S. valt hier van razernij in eene stame-«lende onmagt,] op den Paus zal zijn schrijven geen voordee-«ligen indruk gemaakt hebben, op zijn vrienden nog minder, «die *met hem bitter treuren*, dat in Achilli, *die de godde-«loosheid zoo verre dreef van het woord Gods zelfs in Rome «te verspreiden, hun een offer ontsnapt is, waaraan zij hunne «gewijde wraak- en martellust zouden gekoeld hebben.*»

«Arm *Rome*, [in deze weeklagt geeft hij in 't eind zijn be-klemden boezem lucht,] arm *Rome*, nu weder in boeijen ge-«slagen, maar van spijt en woede knarsende op de slavenketen; «arm *Rome*, gij die eeuwen lang, voor een gemijterden afgod «hebt geknield, buig uwe knieën niet voor de afgoden der «negentiende eeuw, maar val, [ô dat, dat bidt u een van liefde razend bedienaar des goddelijken woords in *Holland*,] «maar val als het *Nederland* uit de zeventiende eeuw, voor «het kruis van Christus met zijn woord in de hand en in het «hart, en — de waarheid zal u waarlijk vrij maken.»

Na deze laatste grove *décharge* begon des predikers ijver-woede te bedaren, de circumgyratie verminderde, de afgematte zieke verlangde naar rust; dat hij zachtelijk ruste! Wees echter, waarde lezer! op uwe hoede; want gelijk de waterschuwe rilt en opziedt ook bij 't geringste vochtgewemel, zoo D^s. SON-STRAL bij 't minste wat er van *Rome* of den Paus hem voor de oogen komt; en als er dan weêr een brief of zoo iets van of aan PIO NONO verschijnt, en dit is hoogst waarschijnlijk, dan loopt gij gevaar, dat hij u met zijn zaligen meester heel het zwarte schrijfgerei in 't aangezigt smijt, en dan: *cave*....

Morsus virus habent et fatum in dente minantur.

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND IN DUITSCHLAND.

(Een brief van prof. Tholuck.)

Halle, 26 Maart 1850.

Indien de vraag geopperd werd, of sedert de Duitsche omwenteling van Maart 1848, de zaken beter of slechter geworden zijn in het godsdienstige, dan moeten wij antwoorden: — zoover menschelijke opmerking zich uitstrekt, zijn ze gedecideerd teruggegaan. De meerdere slapheid van het Gouvernement in de toepassing der wetten heeft ten gevolge gehad, dat de sluizen der ongeregtigheid open gebarsten, en de zedelijke banden meer en meer verbroken zijn. Onverschilligheid voor de godsdienst en zelfs vijandschap jegens haar zijn ten hoogste toegenomen. Op een Sabbatdag, voor ongeveer vijf weken, bestond de geheele vergadering hier te *Halle*, en wel in de Kathedraal-kerk, uit veertien personen; in eene andere kerk uit zes, en in eene derde uit vijf. Den volgenden dag bezocht ik eene in-de-weeksche godsdienstoefening en ik was de eenige hoorder! Intusschen is het met de protestantsche kerken aan den *Rijn* en in *Westphalen* eenigzins beter gesteld. Het getal der vrije vereenigingen neemt in dezelfde evenredigheid toe, als het bezoeken der bedehuizen afneemt. Zij zijn bij ons, *zonder uitzondering*, of deïstisch of pantheïstisch in hunne denkbeelden. De laatsten (pantheïstischen) hebben BALZER tot president te *Nordhausen*, en WISLICEN te *Halle*. Hun doel is verspreiding van *philantropische denkbeelden* (humanismus); hun God, een zeker zwevend, absoluut beginsel, dat zich in den mensch ontwikkelt en verwerkelijkt. WISLICEN heeft openlijk alle godsdienst verworpen; zijne voorlezingen zijn alleen moraal, of eene voorstelling van het bedrog en de dwaasheid des christelijken geloofs. De deïstische vereenigingen zijn of Duitsch-Katholijken, die overal in verval zijn, waar het staatkundig evenwigt niet verbroken is, of Protestantsche volgelingen van ULHICH.

Men vindt ze in de dorpen van alle provinciën, zelfs in

Berlijn, waar ze den naam van Urchristenen aannemen. Democraten en Socialisten vormen den aanhang van UHLICH of BALZER, en de geheele beweging neemt eene politieke houding aan. Wat moeten wij verwachten van een geslacht dat opgroeit in onwetendheid omtrent God en dat geleerd wordt, alle godsdienst als een noodeloozen band, en onsterfelijkheid als een bespottelijk verzinsel te beschouwen?

Zooveel is zigtbaar voor het oog van den mensch; verder kan het niet doordringen om het waarschijnlijk einde van dit alles te ontdekken. Wij hebben heden geene nieuwe kerkelijke constitutie. Wanneer de groote Evangelische kerk, door hare afscheiding van den Staat, zal gesplitst worden in tallooze sekten, die elkander vijandig zijn, misschien kan dit strekken om het geestelijk leven krachtiger te doen worden, waar dit nog werkelijk bestaat! Dat de getrouwe, de ontwaakte, geestelijk levende christenen, beide onder geestelijken en leeken, meer ijverig zijn geworden dan weleer, is zekerlijk waar; terwijl de sluimeraars telkens dieper zijn gezonken, en zelfs dat verloren hebben wat zij schenen te bezitten.

A. THOLUCK.

(*Godsd. Weekb. en Kerkel. Cour.*)

HET OORDEEL VAN «LE LIEN» OVER DIAKONESSEN IN HET PROTESTANTISME.

Het is bekend dat Diakonessen aan de oude Kerk behoorden, en dat in de Schriften van den H. PAULUS reeds uitdrukkelijk van haar is gewaagd. De bediening dezer vrouwen strekte zich vooral uit tot zoodanige verrigtingen, welke de Diakens, hetzij om de eischen der welvoegelijkheid hetzij om andere redenen, niet konden vervullen. Tot de laatste soort brengen COTELERIUS en GOTHOFREDUS b. v. het bezoeken van martelaren en belijders in de gevangenis, waartoe mannen niet zoo ge-

makkelijk toegang verkrijgen konden. Niet minder is het bekend, dat door Protestanten in de laatste jaren, zoo hier te lande als elders, inrigtingen geopend zijn, waarbij de naam, die met een gedeelte der oude attributen alleen in enkele streken van het Oosten nog voortbestond, op Westerschen bodem weder in het leven geroepen is. Aan de begeerte om Bijbelsch te spreken schrijven wij het toe, dat men dezen naam gekozen heeft voor eene zaak, welke bij eenige gelijkheid zoo groote ongelijkheid met de oude kerkelijke instelling oplevert.

Over deze nieuwe oprigting en bepaaldelijk over het doel waarmede zij geschied zij, is zeer verschillend geoordeeld: daarin komt men algemeen overeen, dat eene, meer of min mogelijk geachte, navolging beproefd is van katholieke liefdestichtingen; doch hierbij bleef men niet altijd staan: eenigen zeiden zelfs dat de instelling haren oorsprong te danken had aan jaloerschheid, die 't langer niet dulden kon, dat de lof van menschlievende zelfsopoffering zoo onverdeeld aan katholieke Liefdezusters te beurt viel; daarmede werd dan nog een apologetisch belang verbonden, en *door de daad* wilde men, werd gezegd, toonen, dat het Protestantisme zoo goed als de Katholieke Kerk in staat is heldinnen van Christelijke liefde voort te brengen. Die de nieuwe proef nog ongunstiger aanzagen waren van meening, dat van het denkbeeld was uitgegaan, dat de Roomsche Liefdezusters verleidelijke proselytenmaaksters zijn, dat men derhalve geoordeeld heeft wederkeerig ten nutte der Protestantsche Genootschappen de teedere vrouwenzorgen te moeten doen wedijveren. Terwijl wij gaarne regt laten wedervaren aan elk liefderijk inzigt van edeldenkende menschenvrienden die van hun vermogen de oprigting ondersteunden, kunnen wij nogtans niet ontkennen, dat naast den mildgeschonken lof der anderen, door sommige tijdschriften in ons Vaderland over de Katholieke Liefdezusters en dergelijke eerwaardige vrouwen die aan de hulp van natuurgenooten zich toewijden, op eene wijze meermalen gesproken is, die aan het

onwaardig doelwit van proselytenjagt met de Nederlandsche Diakonessen zou kunnen doen gelooven.

In *Utrecht* zagen wij vervolgens aan den eenen kant de stedelijke Regering de diensten, welke de Roomsche Zusters bij het heerschen der Cholera bewezen hebben, erkentelijk loonen, maar aan de andere zijde moesten wij nagenoeg gelijktijdig uit een stedelijk Dagblad vernemen, dat een Roomsch Geestelijke aldaar volstrekt verhinderd was geworden, aan een in het verblijf der Diakonessen verpleegd wordende Roomsch-Katholieken zieke den kerkelijken bijstand te verleenen. Indien gebeurtenissen als deze zich mogten vernieuwen, zoude over het ware doel der instelling weldra al het noodige licht verspreid zijn.

Inmiddels kan het van eenig belang wezen, aangaande de Diakonessen in het Protestantisme de meening te vernemen van het fransche Tijdschrift hierboven genoemd; te meer omdat een Hervormd Leeraar te *Parijs*, bij de zijnen hier te lande hooggeacht, de heer A. COQUEREL op de redactie van *Le Lien*, zoo wij ons niet vergissen, eenen grooten invloed oefent.

In zijn Nummer van den 18 Mei dezes jaars bespreekt genoemd blad het gedrag, hetwelk onlangs eene Anglikaansche Diakonesse *Lady* PRISCILLA LYDIA SELLON, Overste der *Zusters van Barmhartigheid*, jegens Lord CAMPBELL gehouden heeft. Deze Magistraat had in hoedanigheid van *Chief Justice* het vonnis onderteekend, dat in hooger beroep gevallen is in de zaak van Dr. GORHAM tegen den Bisschop van *Exeter*. Hierop zond *Lady* SELLON eenen openen brief aan Lord CAMPBELL in het licht, «waarin», wij bedienen ons voortaan van de woorden van *Le Lien*, «door de beleefdheid van uitdrukking de «insolentie van haren stap kwalijk gedekt was, en deze «Diakones, om den eersten Magistraat van *Engeland* te tuch«tigen, hem verzoekt zijnen naam af te nemen van de intee«keningslijst ten behoeve van het liefdegesticht, met welks «leiding zij belast is. In hare dubbele betrekking als dochter «der Anglikaansche Kerk, en als Moeder-Overste der *Zusters*

«van *Barmhartigheid*, kan zij een der aanzienlijkste en be-«roemdste namen van *Engeland* onder de inteekenaren niet ver-«dragen, — en dit alleen omdat de man welke dien naam «voert een verdraagzame uitspraak — de eenige uitspraak die, «wilde men protestant blijven en zware oneenigheden in de «Kerk vermijden, mogelijk was, met zijne handteekening be-«bekrachtigd heeft. De gewijde hand van Moeder SELLON mogt «door aanraking van het geld van Lord CAMPBELL bezoedeld «worden!

«Ziedaar het Puseyisme» — gaat *Le Lien* voort — «met zijne «belagchelijke en mishagelijke vruchten! Zie hoe engelsche «Diakonessen, in Nonnen zoo goed als geheel Roomsch her-«schapen, over theologie op stouten toon meêspreken, en in «hare hooge kwaliteit van moeders-abdissen aan de eerste man-«nen van het land haren heiligen hoon te verduwen geven.

«Wat ons betreft, nimmer zal eenige religieuse van welke «godsdienst ons geld terugzenden: wij zijn hugenoten, en van «de nalatenschap onzer vaderen verwerpen wij niet anders dan «hunne onverdraagzaamheid; aan hunne wijze en heilige her-«vormingen wenschen wij immer getrouw te blijven. In onze «oogen is de instelling der Diakonessen het eerste symptoom «van 't Puseyisme binnen onze Kerk. God geve dat het het «laatste zij!

«Men zal zeggen, dat de Diakonessen in *Frankrijk* verre af «zijn van de opiniën en de heilige onbeschaamheid van de «eerwaardige Moeder SELLON. Wij zijn daarvan zelven over-«tuigd: maar de menschen gaan heen, de instellingen blijven «en de misbruiken nemen allengkens toe. In t' Katholicisme zijn «de misbruiken op gelijke wijze begonnen; geen misbruik is «daar hetwelk niet in een of ander prijswaardig doel zijnen «oorsprong had.»

Ziedaar het oordeel van *Le Lien* en over de handelwijze van Lady SELLON, en over de nieuwmodische Diakonessen in het algemeen. Het werd niet opgenomen om het aan onzen

toets te onderwerpen; zoo veel ziet een ieder, dat de afkeer van het fransche Tijdschrift jegens beide sterk is, zoo sterk, dat de toon waarin hij is uitgedrukt, onzes inziens, beneden de waardigheid afdaalt van een kerkelijk Blad, zelfs nadert tot de spottende bitterheid van eenen *fils de Voltaire*. Wij zullen geen kroon vlechten voor den moed van Zuster SELLON; evenmin verkreeg *Le Lien* aanspraak op onzen dank door een artikel in welks inleiding het geloof, *dat de kinderen door den H. Doop geregenereerd worden* geheeten wordt: «*une des plus étonnantes superstitions de l'Eglise Romaine.*» Zoo het oordeel van *Le Lien* voor ons eenige waarde heeft, is zij gelegen in de ronde bekentenis, dat liefdestichtingen als die der Katholieken op den grond van het Protestantisme niet te huis behooren, met het echte Protestantisme strijdig zijn. Hierna dan eene vraag. — Algemeener komt men met iederen dag tot de overtuiging, dat de maatschappij die in dreigend gevaar ligt van te vergaan, door de Godsdienst alleen kan gered worden. Regeringstheorien baten niet meer, en de ijdele philanthropie heeft sinds lang hare onmagt bewezen. Is die Godsdienst — ziedaar onze vraag — welke liefdeinstellingen als waarvan hier de rede is *a priori* uitsluit, tot redding der maatschappij in staat? Wij weten het zeer wel, men kan liefde oefenen zonder Liefdezusters en Diakonessen; maar het beginsel ligt dieper, en tot den wortel moet men doordringen, waaruit de katholieke liefdeinstellingen gesproten zijn en waarvan alleen zij vaag en voedsel ontvangen kunnen. Het oordeel van *Le Lien* staat niet op zich zelf en alleen, het rust op een beginsel; en bovendien leert de ondervinding, zoo wij wel onderrigt zijn, ook hier te lande, dat de ijverigste zorg van Diakonessen de zelfsopoffering van onze Liefdezusters niet vermag te evenaren. Men sla dan acht op de magt des kwaads dat overwonnen, op de uitgestrektheid der rampen die gelenigd moeten worden, op de dreigende armoede die brood behoeft voor den geest niet minder dan voor het ligchaam, op de onstuimige hartstogten die voldoening eischen, op de

ontzettende opofferingen en gezamenlijke algemeene krachtsinspanningen, die noodig zullen wezen om de pestleer van socialisme en communisme, welke door geweld niet te verstikken schijnt, door liefde, verzorgende liefde, onderwijzende liefde, verbeterende liefde, zich zelf ten beste gevende liefde, te keeren, te overwinnen en te verstommen; en dan nog eens: Is het Protestantisme, dat de liefde niet in gelijken maat weet in te boezemen, en welks beginsel eerder scheidt dan vereenigt, tot de redding der maatschappij in staat, — of is het Katholicisme voor de groote taak beter berekend?

ONGELIJK REGT.

Wanneer een lid van eenig protestantsch Kerkgenootschap tot de Nederlandsche Hervormde Kerk wenscht over te gaan, moet de sollicitant, volgens een Synodaal Besluit van 't jaar 1830, overleggen onder andere een bewijs van goed zedelijk gedrag, afgegeven door het genootschap waartoe hij tot hiertoe behoorde: zoolang daaraan niet is voldaan, mag het lidmaatschap der Hervormde Kerk niet worden toegekend. Ons die onder het begrip *Kerk* verstaan de Goddelijke Inzetting tot ontzondiging, tot verlossing der menschen; ons die tot de roeping der Kerk achten te behooren dat zij, even als Hare Goddelijke Stichter *zoeke hetgene verloren is;* ons, wij bekennen het, is deze Synodale Bepaling, waarbij men tegen bezoedeling der Hervormde Kerk schijnt te willen waken, eene zonderlinge voorwaarde: zij hervormt die Kerk als ware het tot eene vennootschap of eene societeit van gezellig verkeer; en onwillekeurig zeggen we bij 't lezen van zulk een voorschrift: «Nergens hebben we 't gevonden, dat de Apostelen voor de nieuwbekeerden zulk een certificaat van de Synagoog of de priesters des Heidendoms geeischt hebben.» 't Is overigens waar, er bestaat een groot onderscheid, de Apostelen kenden slechts eene, het Protestantisme daarentegen vele christelijke kerken. De hoogleeraar ROYAARDS in zijn *Hedendaagsch Kerkregt bij de*

Hervormden in Nederland teekent aan het einde van § 55 tot gemeld voorschrift aan: «Door deze en andere bepalingen «is de onderlinge betrekking van de Hervormde Kerk tot andere «Kerkgenootschappen geregeld, en de onderlinge band van «broederschap tusschen dezelve bevorderd.» Dit klinkt zeer schoon. Maar de katholieken dan, welke ('t geen God verhoede!) ledematen zouden wenschen te worden van de Hervormde Kerk? Op praesumtie van goed zedelijk gedrag schijnen zij te kunnen worden aangenomen. 't Is wel vereerend voor ons Katholicisme, wanneer zelfs zijne apostaten voor zoo goed zedelijk gehouden worden, dat zij vooraf zijn uitgesloten van eenen maatregel, dien de Hervormde kerk tegen het overkomen, van protestantsche ledematen, tot eigen heiligbewaring noodig geoordeeld heeft. Zoude nogtans aan de billijkheid jegens de protestansche genootschappen niet te kort zijn gedaan?...

Ons Opschrift doet nog aan een ander «ongelijk regt» denken, waarbij, naar het schijnt, *de Katholieken* te klagen hebben. 's Konings Minister, voorloopig belast met het bestuur van het Departement voor de Zaken der Hervormde Eerdienst, heeft reeds den 28 November 1849 voor de Synodale Commissie der Hervormden verklaard, dat de Hooge Regering gezind was tot ordelijke en regelmatige losmaking der banden, die tot dusverre tusschen den Staat en de Hervormde Kerk bestaan hebben. Thans lezen wij in de Dagbladen, dat door denzelfden Minister ook de Israëliten zijn uitgenoodigd tot het tot stand brengen van een Algemeen Reglement voor het beheer hunner kerkelijke zaken, ten einde het bestuur dier Kerk en hare stelling tot de Regering in overeenkomst te brengen met de beginselen der tegenwoordige Grondwet; en — heeft de Minister verklaard — dit Reglement behoort, even als bij de Hervormden, van de Kerk zelve uit te gaan. — Is aan de Katholieke Kerk eene gelijke, even vrijgevige kennisgeving door de Regering geschied? De *Staats-Courant* heeft het, zoo veel ons bekend is,

niet gemeld. De Grondwet is toch voor allen dezelfde. Dat de Minister, die met het Departement voor de Zaken der Roomsch-Katholieke Eerdienst belast is, achterlijk gebleven zij, kunnen wij niet vermoeden. Betreffende de zaak, die wij aanroeren, zijn doffe geruchten ons ter oore gekomen, die zoo zij bevestigd werden en bekendheid verkrijgen, de ontevredenheid in groote mate zullen vermeerderen. Zou de Regering den Hervormden gunst bewijzen, de Israëliten mennen en de Katholieken onder de druk houden willen? Elders zou zulk «ongelijk regt», wanneer eene Regering daartoe in staat is, bij de Vertegenwoordiging niet zonder interpellatie worden aangezien. Moeten in het verdraagzame Nederland de Vertegenwoordigers zwijgen om in de Kamer geen godsdienstoorlog te ontsteken?

PLAATSVULLING.

Een Duitsch tijdschrift geeft de volgende opgave te lezen der vrijwillige bijdragen voor den opbouw des Doms van *Keulen* sedert het jaar 1842.

In	1842	werden	ontvangen	41,579 Thaler
»	1843	»	»	47,637 »
»	1844	»	»	34,068 »
»	1845	»	»	41,637 »
»	1846	»	»	21,852 »
»	1847	»	»	20,652 »
»	1848	»	»	22,493 »
»	1849	»	»	13,882 »

De druk der omstandigheden en andere oorzaken deden de inkomsten de laatste jaren aanmerkelijk verminderen. Men is op zoo veel mogelijk te gemoetkoming bedacht gewecst en uit *Bonn* is het gelukkig denkbeeld van *Akademische Bouwvereenigingen* uitgegaan, waardoor studenten der Universiteiten en andere hooge Katholieke *Lehranstalten* hunne deelneming, zoo door geldelijke bijdragen als anderen invloed, aan het groote werk verbinden. Met grooten bijval zijn deze *Vereenigingen* alom tot stand gebragt.

EINDE VAN HET ZEVENTIENDE DEEL.